

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI
DOKTORA PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

TÜRK DİL PLANLAMASI BAĞLAMINDA
TÜRK DİL KURUMU (1932-1951)

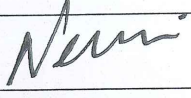
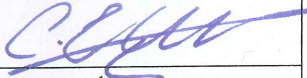

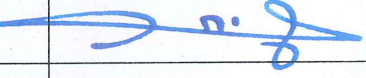

MEHMET YALÇIN YILMAZ

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Nevin ATEŞ

İstanbul, 2013

TEZ ONAYI

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında 2902060004 numaralı **Mehmet Yalçın YILMAZ**'ın hazırladığı "**Türk Dil Planlaması Bağlamında Türk Dil KURUMU (1932-1951)**" konulu YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, LİSANÜSTÜ Öğretim Yönetmeliği'nin 50. maddesi uyarınca 19.06.2013 Çarşamba günü saat : 14.00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulü**'ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANATI (2)	İMZA
Prof.Dr.Nevin YURDSEVER ATEŞ (Danışman)	Kabul	
Prof.Dr.Cezmi ERASLAN	Kabul	
Prof.Dr.Cemil ÖZTÜRK (Marm.Üniv)	Kabul	
Yrd.Doç.Dr.İrfan ÇİFTÇİ	ZABU	
Yrd.Doç.Dr.H.Cevahir KAYAM	Kabul	

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	18
1. TÜRK DİL KURUMUNUN KURULUŞUNDAN ÖNCE TÜRKİYE’DE DİL VE ALFABE TARTIŞMALARI	18
1.1. Tanzimat Dönemi Türk Aydınlarının Dil ve Alfabe Tartışmaları	18
1.1.1. Dilin Sadeleştirilmesi Hakkında Tartışmalar	19
1.1.2. Alfabeye Yönelik Tartışmalar	22
1.2. Meşrutiyet Yıllarında Dil ve Alfabe Tartışmaları	27
1.2.1. Servet-i Fünunculara Yönelik Eleştiriler	28
1.2.2. Yeni Lisan Hareketi	31
1.3. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Dil ve Alfabe Tartışmaları	36
1.3.1. Alfabe Tartışmaları ve Harf İnkılabı	36
1.3.2. Dilin Sadeleştirilmesine Yönelik Yaklaşımlar	44
İKİNCİ BÖLÜM	46
2. TÜRK DİL KURUMUNUN KURULUŞU VE KURUMSAL YAPISI	46
2.1. Türk Dil Kurumunun Kuruluşu	46
2.1.1. Türk Dil Kurumunun Kuruluşuna Giden Süreç ve Ön Hazırlıklar	46
2.1.2. Türk Dili Tetkik Cemiyeti: Kurumsal Yapı ve Tüzük	52
2.1.3. Kurum Adında Yapılan Değişiklikler	59
2.2. Kurum Başkanları ve Çalışanları	60
2.2.1. Koruyucu Başkanlar	60
2.2.2. Kurucular	61
2.2.3. Başkanlar	61
2.2.4. Genel Yazmanlar	62
2.3. Türk Dil Kurumunun Şubeleri	62
2.4. Türk Dil Kurumu Bünyesinde Çalışan Akademik Kollar ve Faaliyetleri	67
2.4.1. Derleme ve Tarama Kolu	69
2.4.2. Dilbilimi ve Dilbilgisi Kolu	71
2.4.3. Sözlük Kolu	73
2.4.4. Terim Kolu	74
2.4.5. Yayın ve Tanıtma Kolu	75
2.5. Yayınlar (1932 – 1951)	75
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	86
DİL KURULTAYLARI -BİLİMSEL ÇALIŞMALAR (1932-1951) ve	86
KURUMA YÖNELİK ELEŞTİRİLER	86
3.1. BİRİNCİ TÜRK DİLİ KURULTAYI	86
3.1.1. Hazırlık Safhası	86
3.1.2. Kurultay Gündemi ve Tartışmalar	87
3.1.3. Türk Dili Tetkik Cemiyeti Nizamnamesi	103
3.1.4. Çalışma Programı	105

3.1.5. Birinci Kurultaydan İkinci Kurultaya Kadar Yapılan Çalışmalar (1932 – 1934)	106
3.1.5.1. Akademik Bilim Çalışmaları	107
3.1.5.2. Dil İnkılâbı Çalışmaları.....	108
3.1.5.3. Cemiyetin Neşriyatı	110
3.2. İKİNCİ TÜRK DİLİ KURULTAYI	111
3.2.1. Kurultay Gündemi ve Tartışmalar	111
3.2.2. Çalışma Programı.....	121
3.2.3. İkinci Kurultaydan Üçüncü Kurultaya Kadar Yapılan Çalışmalar (1934-1936)	123
3.3. ÜÇÜNCÜ TÜRK DİLİ KURULTAYI.....	128
3.3.1. Kurultay Gündemi ve Tartışmalar	128
3.3.2. Çalışma Programı.....	144
3.3.3. Güneş Dil Teorisi	147
3.4. DÖRDÜNCÜ TÜRK DİLİ KURULTAYI.....	154
3.5. BEŞİNCİ TÜRK DİL KURULTAYI	163
3.5.1. Kurultay Gündemi ve Tartışmalar	163
3.5.2. Çalışma Programı.....	172
3.6. ALTINCI TÜRK DİLİ KURULTAYI	175
3.6.1. Kurultay Gündemi ve Tartışmalar	175
3.6.2. Altıncı Kurultayın Başlıca Özellikleri	186
3.7. KURUMA YÖNELİK ELEŞTİRİLER	187
SONUÇ	202
KAYNAKÇA.....	207
EKLER.....	214

ÖNSÖZ

Türkiye’de dil tartışmaları Cumhuriyetten önceki yıllara dayanmaktadır. Tanzimat’tan itibaren dil konusunda pek çok ilerleme kaydedilmiştir; Osmanlı döneminde özellikle aydınların dil konusuna eğilmeleriyle dilin sadeleşmesi konusunda, köktenci bir anlayışla olmamakla birlikte bir takım adımlar atılmıştır. Cumhuriyet Döneminde ise dil planlaması yolundaki girişimler sistemli bir biçimde yürütülmüş ve bu amaçla da 12 Temmuz 1932’de Mustafa Kemal Atatürk’ün talimatıyla Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin hedefi, "Türk dilinin öz güzelliğini ve varsılığını ortaya çıkarmak, onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek" olarak belirlenmiştir. Üçüncü Dil Kurultayının son toplantısında kabul edilen yeni ana tüzük gereğince; Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Türk Dil Kurumu adını almıştır.

Cumhuriyet Halk Fırkası ve Halkevlerinin gayretli çalışmalarıyla tüm ülkede bir dil seferberliği başlatılmıştır. Bizzat kurumun hamisi Gazi Mustafa Kemal’in “Artık dil işlerini halletmek lazım” sözünden sonra Cumhuriyetin kültürel hamleleri için “dil in ıslahı” şart olmuştu. Çünkü dil in ıslahından kasıt bir medeniyet ve zihniyet değişimidir.

Cumhuriyet aydınlarını besleyen batılı düşünce akımları modern bir ulus devletinin yol haritasını da çiziyordu.

Bu çalışmada Cumhuriyet dönemi kurumlarından, belki de en önemlisi olan Türk Dil Kurumu’nun ilk dönemi, dil planlaması kavramı doğrultusunda incelenmiştir. Modernitenin Türkiye üzerindeki yansımalarını Dil Planlaması ekseninde okumak Cumhuriyet kadrolarının hedeflerini anlamamız için kestirme bir yol olmaktadır.

Aydınlanma devriminin akislerini Tanzimat ve Meşrutiyet aydınlarında açıkça görmekteyiz. Düşünsel devamlılık sonucu Cumhuriyetin kurucu kadroları beslendikleri modernleşmenin etkisiyle dil-kültür-tarih perspektifleriyle yeni bir toplum inşası için kolları sıvamışlardı.

Atatürk’ün Türk Dil Devriminden kastı ise dilde gerçekleşecek değişimle zihniyet değişimini sağlamaktır. Atatürk’e göre "kaza ve kader" ile "talih ve şans" tabirleri arasındaki fark sadece bir etimolojik farklılık değil bir zihniyet farklılığıdır. Wittgenstein; “Dilimin sınırları dünyanın sınırlarıdır.” derken insanın dil ile düşündüğünü ve düşünce dünyasının kullandığı dile göre şekillendiğini ifade eder.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kuruluş sürecinde gösterilen üstün gayret ve toplumsal zemin arayışı hatta ilk kurultayın radyodan ve şehir hoparlörlerinden canlı yayınlanması, ulus-dil-devlet üçgeni oluşturma arzusunun göstergesiydi. Nitekim kurumun yayın çalışmaları, devletin klasik eserleri tercüme faaliyetleri, resmi ideoloji merkezli eğitim kurumları ile birlikte tek parti döneminin kültürel misyonu ortaya konmuş ve bu dönemde resmi ideoloji odaklı bir "ara nesil" inşa edilmiştir. Günümüzde Türkiye gündemini meşgul eden birçok tartışmada da bu "ara nesil" in batı temelli kültür ve medeniyet algısını görmekteyiz.

Çalışmanın yol haritasını çizen, Türk modernleşmesini anlama sürecimde tavsiye ve nasihatleriyle yol gösteren, farklı kaynaklara ulaşmamı teşvik eden, çalışmanın tamamlanmasına az bir süre kala ebediyete intikal eden çok kıymetli hocam merhum Prof. Dr. Toktamış Ateş'e şükranlarımı arz ediyorum, Allah'tan rahmet diliyorum.

Bu çalışmanın tamamlanması için zor günlerinde tavsiye, tenkit ve ufuk açıcı bilgileriyle tez danışmanlığımı üstlenen sevgili hocam Prof. Dr. Nevin Ateş'e, Enstitü Müdürü kıymetli hocam Prof.Dr. Cezmi Eraslan'a kurum arşivindeki çalışmalarında verdiği desteği sebebiyle Türk Dil Kurumu eski başkanı Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalın'a, kütüphanesinden ve birikiminden istifade ettiğim kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. İrfan Çiftçi'ye, çalışmanın redaksiyon ve tashihini üstlenen mesai arkadaşım Dr. Fatma Bölükbaş'a teşekkür ederim.

Mehmet Yalçın Yılmaz

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türk Dil Planlaması bağlamında Türk Dil Kurumunun kuruluş seyrini, çalışmalarını ve 1932-1951 yılları arasındaki konumunu incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, çalışmamız şu bölümler altında yapılandırılmıştır:

Tezin 'Giriş' bölümünde 'dil planlaması' kavramı ayrıntılı olarak açıklanmış, dünyadaki dil planlaması çalışmalarından örnekler verildikten sonra Türkiye'deki dil planlaması çalışmaları incelenmiştir. Türkiye'deki dil planlaması çalışmaları Tanzimat Döneminden başlanarak ayrıntılı olarak açıklanmış ve Haugen'in dil planlaması modeli esas alınarak değerlendirilmiştir.

Tezin birinci bölümü, Türk Dil Kurumunun kuruluşundan önceki süreçte yapılan dil ve alfabe tartışmalarına ayrılmıştır. Dil ve alfabe tartışmaları, Tanzimat Dönemi, Meşrutiyet Dönemi ve Cumhuriyetin ilk yılları olarak ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler, belirtilen dönemlerde oluşturulan edebî topluluklar ve dil derneklerinin görüş ve temsilcilerinden örnekler sunulmuş ve yapılmıştır.

Tezin ikinci bölümü, Türk Dil Kurumunun kuruluşu ve kurumsal yapısının açıklanmasına ayrılmıştır. Bu bölümde, Türk Dil Kurumunun kuruluşu, kurumsal yapısı, Kurum başkanları ve çalışanları, Kurumun 1932-1951 yılları arasındaki yayınları ile Kurum bünyesinde çalışan akademik kollar ve faaliyetleri ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde ise Kurum tarafından düzenlenen Dil Kurultayları ile Kuruma yönelik eleştiriler yer almaktadır. Bu bölümde, 1932-1951 yılları arasında Kurum tarafından düzenlenen altı Dil Kurultayı, kurultaylarda sunulan tüm bildiriler özetlenmek ve her bir kurultayın kendi içinde değerlendirilmesini yapmak suretiyle açıklanmıştır. Üçüncü Türk Dili Kurultayı, Güneş Dil Teorisi üzerine bir kurultay olduğundan, bu kurultayın değerlendirilmesinden sonra Güneş Dil Teorisi hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Ayrıca bölüm sonunda, Kuruma yönelik yapılan eleştiriler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Türk Dil Kurumu, Türk dil planlaması, ulus devlet, Türk Dili Kurultayları, Güneş Dil Teorisi.

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the establishment of Turkish Language Society, its studies and position between the years 1932 and 1951 in terms of Turkish Language Planning. In line with this purpose, our study is structured under the following titles:

In the “Introduction” section of the thesis, the concept “language planning” is clarified in detail, after giving examples from the language planning studies from all over the world, language planning studies in Turkey are investigated. Language planning studies in Turkey have been explained in detail by starting from Tanzimat Reform Period and evaluated by taking Haugen’s language planning model as the basis. The first section of the thesis is assigned for the debates on language and alphabet before the establishment of Turkish Language Society. The debates on language and alphabet have been evaluated as Tanzimat Reform Period, Constitutional Period and the early years of Turkish Republic separately. These evaluations have been made by giving examples from the views and representatives of literary societies and language associations formed in the mentioned periods.

The second section of the thesis is assigned for the explanations of the establishment of the Turkish Language Society and the investigation of its institutional structure. In this section, the establishment of Turkish Language Society, its institutional structure, head and workers of it, the publications of it between the years 1932 and 1951 and academic teams working in the institution and their activities have been evaluated in detail. In the third section of the thesis, language congresses organized by the institution and the criticisms directed at the institution take place. In this section, six language congresses organized between the years 1932 and 1951, the summary of the declarations and evaluations of each congress in itself have been explained. As the third Turkish Language Congress is on Sun Language Theory, after evaluating this congress, detailed information has been given about Sun Language Theory. Furthermore, in the end of this section, the criticisms directed at the institution have been evaluated.

Keywords: Community of Turkish Language Investigation, Turkish Language Society, Turkish Language Planning, nation-state, Turkish Language Congresses, Sun Language Theory

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DTCF	Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi
Ed.	Editör
Ens.	Enstitüsü
Haz.	Hazırlayan
İÜ.	İstanbul Üniversitesi
MB	Muallimler Birliği
s.	Sayfa
S.	Sayı
TDK	Türk Dil Kurumu
TDTC	Türk Dili Tetkik Cemiyeti
Terc.	Tercüme eden
Üni.	Üniversitesi
Vb.	Ve benzeri
Vd.	Ve diğerleri
Yay.	Yayınları,yayınevi

GİRİŞ

“Dil planlaması” terimi ilk olarak 1959’da Haugen tarafından¹ kullanılmış olup bu alandaki ilk kapsamlı çalışma 1966 yılında Joshua A. Fishman’ın **Language Loyalty in the United States** adlı kitabıdır. Dil planlaması kullanılan dilin bilinçli bir şekilde biçimlendirilmesi süreci, dilin ya da dillerin resmi ve hükümet eliyle düzenlenmesi faaliyetidir.² Dil planlaması dilin gelişim sürecine bilinçli bir müdahaledir.³ Dil planlaması, dillerle veya dil-içi farklılıkların kullanımı ile ilgili problemlerin çözülmesi için kurumsal yapılar yoluyla yapılan açık ve sistematik müdahalelerdir. Bu durum, daha çok ulus-devlet kurma sürecinde ortaya çıkmakta, belli bir ülkenin dilsel olarak homojenleştirilmesini hedeflemektedir.⁴ Dil planlaması, dil değişkelerinin işlev ve yapısını etkileyecek yazım, standartlaştırma, çağdaştırma programları veya çok dilli toplumlarda belli bir dile işlevlerin yüklenmesi gibi bütün bilinçli gayretlerdir.⁵ Dil politikası⁶ ve planlama kararları sosyo-politik ihtiyaçlara yanıt olarak ortaya çıkmaktadır. Dil planlaması devletleşme, uluslaşma süreçlerinin etkin ve önemli bir ögesidir. Dilsel grupların sayısının arttığı ya da belirli bir dilsel azınlığın yok olmaya başladığı gibi durumlarda dil planlamasına ihtiyaç duyulabilir. Dil planlaması, bir toplumdaki dilsel grupların rekabet edemediği durumlarda, ya da bir dilin yok olmaya yüz tuttuğu dönemlerde uygulanabilir.

Dil planlaması dilin bütün alanlarını etkileyebilir. Bunların en gözlemlenebilir olanları yazı, sözlük ve sözdizimidir. Dil planlaması yoluyla yazı dili, dilin kelimeleri ve sözdizimi geliştirilebilir, değiştirilebilir ya da bir standarda bağlanabilir.

Dil planlaması dili, toplumu ve kültürü etkileyen çok boyutlu bir iş olduğundan bu sürecin disiplinler arası bir anlayışla yürütülmesi gerekmektedir. Dil planlaması genellikle sosyo-politik sorunlara çözüm amaçlı yapıldığı için, ilk etapta sosyologlar ve

¹ F.X. Karam, **Towards a Definition of Language Planning**, (in Fishman, J.A. 1974) 1974, s. 103-124.

² David Robinson, *Language Policy and Planning*, **ERIC Clearinghouse on Languages and Linguistics** Washington DC, 1988.

³ Seran Doğançay Aktuna, “Language Planning and Education: An Interwined Matrix”, **Dilbilim Araştırmaları Dergisi**, Ankara, 2005, s.77-95.

⁴ Donna Christian, **Language Planning: The View from Linguistics**. In. Ed; F. Newmeyer, *The Cambridge Survey IV: Language: The Socio-Cultural Context*, 1988, s. 193–209.

⁵ Gönül Aliyeva, “**SSCB Döneminde Azerbaycan’da Dil Planlaması**”, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005, s. 19.

⁶ Dil politikası, dil planlamasının hükümetler tarafından uygulanma sürecidir. Bkz. J.W. Tollefson, *Planning Language, Planning Inequality*, Longman, London; New York, 1991.

siyasal bilimciler ihtiyaç analizi yapmalıdırlar. Dilbilimciler ise dil planlaması esnasında dilin lehçe ve ağızlarının ihtiyaçlar doğrultusunda belirlenmesi aşamasında sürece dâhil olmalıdır. Dilbilimciler sözdizimi veya morfolojinin standartlaştırılması, sözlük çalışmaları gibi konularda yol gösterici olabilir. Eğitimciler bu sürece belirlenen ihtiyaçları karşılamak için programlar geliştirerek katılabilir. Yazarlar da ölü dilde ya da fazla yazılı kaynağı bulunmayan dilde eserler üreterek bu süreci destekleyebilir. Ulusal dil akademileri de dil planlama süreçlerini denetlemelidir. Örneğin, “Academie Francaise” Fransız dilinin arındırma (yabancı kökenli kelimeleri atma) girişimlerinin devamı için çalışmalarını sürdürmektedir. Yine aynı şekilde bugün Türk Dil Kurumu da İngilizce gibi küresel dillerin etkilerinin ortadan kaldırılması yoluyla Türkçenin standardizasyonu konusunda çalışmalarını sürdürmektedir. İsveç’te bulunan “Swedish Center for Technical Terminology” adlı kurumun temel işlevi, medya ve endüstrideki yeni terimleri standartlaştırmak ve bunların yazılı ve sözlü formlarını koordine etmektir.

Dil planlaması daha önce de belirtildiği gibi disiplinler arası bir anlayışla yürütülmelidir. Hükümetlerden başka dil planlaması sürecinde etkili olan bazı etmenler Jernudd’dan⁷ aktarılarak şöyle özetlenebilir:

1. Ulusal ama hükümete bağlı olmayan kuruluşlar: Terimler yaratan ve yaygınlaştıran mühendis ve başka alanlardaki uzman dernekleri bu kapsamdadır. Singapur Ticaret Odası, dil sınavları ve Malezya dilinde iş alanındaki yazışmalara yardımcı olacak biçem el kitabı oluşturmuş ve yayınlamıştır.

2. Ne ulusal ne de hükümete bağlı olan kuruluşlar: Malezya’daki Shell şirketi buna örnektir. Shell, çoğunlukla resmî olan dil planlama kuruluşu ve başka petrol şirketleriyle ortaklaşa olsa da petrol ile ilgili kendi terimlerini kendisi üretmektedir. Kendi bünyesindeki dil öğretim programı ile Malezya dilini geliştirmektedir. Malezya dilinin ulusal gelişimine katkıda bulunan bu şirket, doğal olarak bu dilin ülkede yaygınlaşması konusundaki kararlarla ilgilenmez.

3. Gazetelerdeki düzelti amaçlı okuma işlevi: bu, sözcüklerin kısa çizgi ile bölünmesi, yazım vb konularında ayrıntılı yönergeler çıkarma işini de içermektedir.

⁷ B.H. Jernudd, **Language Planning as a Type of Language Treatment** (in Rubin J.1971), 1973, s.11-23.

4. Yazarlar, yorumcular çoğunlukla dil kullanımı konusundaki kararlarda etkindirler. Bunlar köşe yazarlarına yazılan mektuplarda, bir konuşmanın nasıl yapılacağını, bir kişiye nasıl hitap edileceğini, deyimlerin ne zaman kullanılacağını, nasıl kısaltma yapılacağını, vb soran ve öğrenmek isteyen tartışmalardan alıntı yapabilir ve böylece dil planlamasına katkıda bulunabilirler.⁸

Rubin'e göre dil plânlaması sürecinde şu aşamalar izlenmelidir:

a. Delil toplama aşaması: Bu aşamada plânlama yapılacak dilin kullanım biçimleri, kullanıldığı bölgeler, diyalektleri gibi konularda araştırmalar yapılır. Bu dil ve koşullar için hangi plânlama türünün daha uygun ve daha etkili olacağı saptanır.

b. Planlama aşaması: Bu aşama plânlama kararının alındığı aşamadır ve planlama yoluyla ulaşılması hedeflenen sonuçlar net bir biçimde ortaya konur. Aynı zamanda bu hedeflere ulaşmak için izlenecek yol belirlenir.

c. Gerçekleştirme aşaması: Bu aşamada uygulamaya geçilir ve planlama sürecinin işleyişinde bir aksaklık olup olmadığı konusunda sürekli denetimler yapılır.

d. Geri bildirim, dönüt aşaması: Bu aşama plânlama sonucunda toplumun nasıl bir tepki verdiğini gösteren aşamadır ve bu aşamada planlayıcı mekanizma, uygulanan planın ne ölçüde istendik yönde işlediğini izler. Planlamaya başlamadan önce belirlenen muhtemel sonuçlar ile planlama sonunda ortaya çıkan sonuçları karşılaştırır. Planlama sonucunda karşılaşılan bir aksaklık varsa bunun nedenleri incelenir ve yeni planlama girişimleri için toplumdaki alınan geri bildirimler değerlendirilir.⁹

Dil planlamasında farklı planlama modelleri söz konusu olsa da en çok itibar gören model, Haugen'in klasik dil planlama modelidir. Bu model, *dil seçimi* (dil siyasetlerinin gelişimleri), *kodlama* (resmi bir dil sistemi ve edebi normlarının geliştirilmesi), *genişletme* (dil devamlı fonksiyonel gelişimi) ve *uygulama* (yeni dil siyasetini desteklemek için gerekli uygulamalar) aşamalarını kapsar.¹⁰

⁸ Kamile İmer, **Türkiye'de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi**, 2001, s. 14.

⁹ Rubin, Joan. (1971) Evaluation and Language Planning (in Rubin J. and Jernudd, B.H. (Editors) Can Language be Planned? Sociolinguistic Theory and Practice for Developing Nations.) East West Centre, pp. 217 -252.

¹⁰ E. Haugen, "The Implementation of Corpus Planning: Theory and Practice", (In J. Cobarrubias and Fishman, Joshua (1991). **Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages**, Clevedon: Multilingual Matters, 1983.

İmer¹¹, Haugen'in klasik dil planlaması modelini aşağıdaki biçimde tablolştürmüştür:

	Biçim (Siyasa Planlaması)	İşlev (Dili İşleme)
Toplum (Konum planlaması)	1. Seçim (Kararlaştırma süreçleri) a. sorunu ortaya koyma b. normları belirleme	3. Uygulama (Eğitimsel yayılma) a. düzeltme süreçleri b. değerlendirme
Dil (Bütünce Planlaması)	2. Kodlama (Ölçünleştirme süreçleri) a. yazılaştırma b. dilbilgiselleştirme c. sözcükleştirme	4. Genişletme (İşlevsel gelişme) a. terimsel çağcillaştırma b. biçimsel gelişme

Yenilenmiş Dil Planlama Modeli (Haugen, 1983)

Dil planlaması süreci bir dilin diğer diller içindeki konumunun belirlenmesine yönelik yapılan statü planlaması ya da dilin kendi içinde sadeleştirilmesi, düzenlenmesi gibi işleri içeren bütünce (corpus)¹² planlaması biçiminde gerçekleştirilebilir.

“Dil mühendisliği” olarak da adlandırılan maddî (corpus) planlama, bir dilin daha çok iletişimden kaynaklanan sorunlarını gidermeye çalışır ve söz konusu dilin somut formundaki değişikliği ifade eder. Bu değişiklikler uygulamada yeni sözcüklerin üretimi, standart bir lehçenin seçimi ve dilin modernize edilmesiyle anlam kazanır. Söz konusu planlama, dilin iç dinamik süreçlerine dışarıdan gerçekleştirilen sistematik bir müdahaledir. Bu müdahale dilin durumu ve yaygınlığı göz önünde bulundurularak “yaratıcı” veya “sınırlandırıcı” şekilde düzenlenebilir. Yaratıcı müdahaleler yazılı olmayan bir dilin yazılı hale getirilmesi, yeni sözcüklerin üretilmesi gibi işleri içerir. Sınırlandırıcı müdahaleler ise coğrafi ve toplumsal farklılaşma karşısında

¹¹ İmer, a.g.e..., s. 33.

¹² Bu terim için dilimizde farklı karşılıklar (korpus, derlem, bütünce) bulunmaktadır. Sadoğlu ise bu terimi “maddî planlama”, Wurm ise “içsel planlama” olarak adlandırmaktadır. Bkz.: Hüseyin Sadoğlu, **Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. bs., İstanbul, 2010, s. 38.

standartlaşmayı ya da dilin yabancı etkilerden temizlenmesi yoluyla özleştirmeyi içerir.¹³

Statü planlaması ise bir dilin ulusal ya da resmi dil olarak tüm ulusta veya devlette bir bölgede kullanılması, hangi dilin hangi işlevde kullanılacağını belirlenmesi ile ilgili düzenlemeleri kapsar.¹⁴ Aynı siyasal sınırlar içerisinde bulunan ve birbiriyle ilişki halindeki dillerin yasal statüsünü düzenlemeye yönelik bir müdahaleyi ifade eder. Pratikte bu müdahale, kamusal yaşamın çeşitli alanlarında yalnızca bir dilin ya da birden fazla dilin kullanılması kararının uygulanmasıdır. Bir başka ifadeyle devletin çok dilliliği tanınması ya da reddetmesidir.¹⁵

Dilin içsel özelliklerine yapılan maddî (corpus) planlama ile statü planlaması arasında birbirini destekler mahiyette bir ilişki bulunmaktadır. Maddî planlama ile statü planlaması aynı madalyonun iki tarafı olarak değerlendirilmektedir. Bir dilin maddi planlaması yapılmadan, o dile yükseltici bir statü planlaması (hükümet, mahkeme, yükseköğretim, askeriye vb makamlarda hâkim kılmak) yapmaya çalışmak mantıklı bir girişim değildir. Benzer şekilde bir dil maddî planlama ile genişletilecek ve modernize edilecek ise statü planlaması olmadan sağlıklı bir sonuç veremez.¹⁶ Bu nedenle maddî (corpus) planlama ile statü planlamasının beraber yürütülmesi ve birbirini desteklemesi gerekmektedir.

Dil planlaması ile dil standartlaşması çoğu kez beraber kullanılsa da Sadoğlu dil planlaması ile dil standartlaşması arasındaki ayrıma dikkat çekmektedir. Dil standartlaşması daha çok terimlerde standartlaşmayı hedeflerken, dil planlaması alt-üst değişkelerin birleştirilmesi yanında, özellikle çok dilli siyasal birimlerde yeni bir normun seçimi, değiştirilmesi, geliştirilmesi ve benimsetilmesi süreçlerini de kapsar.¹⁷

Dilin iki yönü (iletişim aracı ve toplumsal kod) aynı zamanda dil planlamasının da iki görünümünü ortaya koymaktadır. Bunlardan biri dilin bir iletişim aracı olduğu, ikincisi ise dilin bir toplumsal kurum olduğudur. İşte dil planlamasında doğru ve yerinde bir çabanın bu iki temel özelliğe dayanması gerekir ki bunlar *araç yaklaşımı* ve

¹³ Hüseyin Sadoğlu, *a.g.e...*, s. 38-39.

¹⁴ Kamile İmer, *Türkiye’de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi*, s. 52.

¹⁵ Hüseyin Sadoğlu, *a.g.e...*, s. 39.

¹⁶ Salim Orhan, “Dil Politikaları, Dil Hakları ve Türkiye’de Uygulamaları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 29.

¹⁷ Hüseyin Sadoğlu, *a.g.e...*, s. 37.

toplumsal dilbilim yaklaşımı olarak ele alınmaktadır. Adından da anlaşılacağı gibi ilki dili araç olarak görmektedir. Buna göre dilin ölçünleştirilmesi iletişim kolaylığı sağlayacaktır. Bu yaklaşım, kimi dillerin daha iyi, açık ve esnek olduğuna, dolayısıyla dil planlamasıyla bu niteliklere sahip olmayan dillerin de aynı özelliklere sahip duruma getirilerek geliştirilmesine olanak vermeye dayanmaktadır. Toplum dilbilim yaklaşımında ise dil ile ilişkisi olan toplumsal sorunlar tanınmaya başlanır ve dil planlaması süreci planlanmış bir toplumsal değişim olarak görülür. Araştırmacılar araç olarak dilin estetik ve işlevsel niteliklerini geliştirme girişiminde bulunmazlar. Bir kaynak olarak dilin toplumsal yaşamı geliştirmede kullanılabileceğini belirtirler. Dil planlamasının bu yolu, dilbilimsel seçeneklerden hangisinin sorunlu bir durumu düzeltebileceğini saptamaya yöneliktir. Daha sonra da en başarılı olacak seçeneği oluşturmak için düzenli çalışmalar yapılır. Bu yaklaşıma göre, toplumsal sorunlar dil ile bağlantılıdır. Olaylar sıraya konup düzenlenir, seçenekler tanınıp değerlendirilmesi yapılır, uygulama aşamaları tasarlanır ve yürürlüğe konur, planın ne ölçüde başarılı olduğu hakkında karar verilir.¹⁸

Dil planlaması dile planlı bir müdahale olduğuna göre, bunun belli amaçları söz konusudur. İmer'in¹⁹ Rabin'den²⁰ aktardığına göre dil planlamasının başlıca amaçları dilsel amaçlar, yarı dilsel amaçlar ve dil dışı amaçlar olmak üzere üç grupta incelenebilir:

Dilsel amaçlar, dilbilimcilerle yazarların işbirliğini gerektirmektedir. Bu amaçlar dilin söz varlığını, yapısını ve biçimini ilgilendirir. Söz varlığı alanında genişletme, ölçünleştirme ve toplumsal anlamlı kararlar yer almaktadır. Toplumsal anlamlı kararlar söz varlığını genişletme kaynaklarındaki kararlar olup bunlar içinde; yabancı yerine yerli öğeleri kullanma, aynı dilin eski biçimlerinden ödünçleme, ağızlardan ödünçleme, yakın akraba dillerden uyarılma, argo ve halk diline izin verme yer almaktadır. Yapı içinde sesbilim, biçimbilim ve söz dizim alanındaki planlama amaçları bulunur. Biçem içinde ise geleneksel biçeme karşılık Avrupalaşmış biçem, yüksek biçeme karşı yalın ve anlaşılır yazma yer almaktadır.

¹⁸ Kamile İmer, **a.g.e.**, s. 11-12.

¹⁹ İmer, **A.g.e.s.** 19-20.

²⁰ C. Rabin, **A Tentative Classification of Language Planning Aims**, (in Rubin J.1971), 1971, s. 277-279.

Yarı dilsel amaçlara gelince, bunlar planlanmış dil değişiminin en sık görülen türünü ortaya koymaktadır. Ancak büyük ölçüde dilbilim araştırması gerektirmekle birlikte, toplumsal ve ruhsal etkenleri de içerir görüldüğü için bu araştırmanın hangi alana ait olduğuna karar vermek zordur. Yarı dilsel amaçlar yazı, heceleme, sesletme ve konuşmadaki sınırlamaları kapsamaktadır. Yazı alanında, yazı dizgisini değiştirme (örneğin diakritikten ünlülerin gösterildiği çizgisel yazıya geçme), yazı dizgisinin özelliklerini değiştirme (örneğin büyük harf ile başlama, ikili harfler yerine tek tek yazı birimler koyma), yazıdaki birimlerin art arda gelmesindeki değişme (Yugoslavya’da Kril’e karşı Latin birimlerinin kabulü), yazım ötesi değişme (örneğin noktalama ölçünleri) yer almaktadır. Hecelemede ise dizgeleştirme ve birleştirme, yalınlaştırma, sesbirimleştirme, sözcüğe bağımlı hece değişmesi yer almaktadır. Sesletme konusunda bölgesel, toplumsal ses değişikliklerini birleştirmenin sesbirim sayısının dağılımında etkili olmadığı belirtilip kibarlık biçimlerinin kullanımı ve dil tabularına konuşmada sınırlamalar içinde yer verilmektedir.

Dil dışı amaçlar, temelde toplum bilimcilerin ve siyaset bilimcilerinin ilgi alanlarında ortaya çıkmaktadır. Bu amaçların uygulanması genellikle dil öğretimini kapsadığı için bu tür planlama eğitim planlamasına doğru kayma eğilimindedir. Dil dışı amaçlar dil kalıplarını kullanmayı ve onların yaygınlaşmasını kapsamaktadır. Yatay, dikey ve art zamanlı boyuttaki dil dışı amaçlardan söz edilebilir. Yatay boyutta coğrafi olarak ve toplulukla ilgili alanlardaki değişme söz konusudur. Dikey boyut, toplumsal katmanlar arasındaki, kentte ve kent dışındaki, yerleşik olanlar ve göçebeler arasındaki ve özel kullanımlardaki değişmeyi içermektedir. Art zamanlı boyutta ise, ölü bir dilin canlandırılması, konuşma dili için yazı dilinin ya da yazı dili için konuşma dilinin kullanılması, yeni dil kalıplarının yaratılması, var olan bir dilin yok olmasına izin verilmesi ya da yok edilmesi yer almaktadır.

Dil planlaması daha çok ulus-devlet kurma sürecinde ortaya çıkmakta, belli bir ülkenin dilsel olarak homojenleştirilmesini hedeflemektedir. Dil planlaması özellikle çok dilli toplumlarda sıkça karşılaşılan bir planlama türüdür. Türkiye’deki dil planlamasına geçmeden önce başka ülkelerdeki dil planlamalarından örnekler verilecektir:

Amerika Birleşik Devletlerinin resmi dili İngilizcedir. Ancak artan göçle beraber ABD’de anadili İngilizce olmayan topluluklar çoğalmıştır. Nüfusun değişen

dilsel kompozisyonu, İngilizce bilmeyenlerin hükümet ve topluma katılımında eşitliği sağlamak için 1968’de İki Dilli Eğitim Yasası ve iki dilli oy pusulalarının sağlanması gibi gelişmeleri doğurmuştur. Diğer bir resmi düzenleme de 1986’da ABD Anayasası ve California düzenlemesinin 63. önermesidir ki bu, İngilizce dışındaki dillerin resmi alanlarda kullanımını kısıtlayan ve sadece İngilizcenin resmi statüde dil olduğunu belirten bir düzenlemedir.

Belçika, ülkenin anayasasına göre üç dilli (Flamanca, Fransızca, Almanca) bir ülkedir. Belçika’da çok dilliliğin temelleri ortaçağa kadar dayanmaktadır. Ancak 17. yüzyılda Fransızca yayılmaya ve bölgede tek baskın dil olmaya başlamıştır. Fransızlaştırma olarak nitelendirilebilecek bu süreç, 1960’ların sonlarından itibaren çeşitli yasalar çıkarılarak önlenmeye çalışılmıştır. Belçika’da çok dilliliğe uyum süreci zaman almıştır. Flamanca/Fransızca çift dilli okulların açılmasına yasalar uzun süre izin vermemiştir. 1998’de çıkarılan kararname ile ilkokul düzeyinde Flamanca’nın öğretilmesine izin verilmiştir.

Almanya’da 1617’den itibaren amacı Almanca’nın özleştirilmesi ve başka dillerin hakimiyetinden kurtarılması olan çok sayıda dil derneği kurulmuş ama hiçbiri uzun ömürlü olmamıştır. Bu dil dernekleri başlangıçta dönemlerinin büyük edebiyatçıları üye olarak kazanmasına rağmen, bu dil dernekleri büyük, kalıcı ve ‘standart’ eserler yaratamamıştır. Dil alanındaki büyük eserler, dil derneklerinin dışındaki bilim adamlarınca ortaya konulmuştur. Dil derneklerinin hiçbiri hükümetin desteğini almayı başaramamıştır. Alman Dil Kurumu bile sadece 1. Dünya Savaşı yıllarında hükümetin desteğini ve himayesini sağlayabilmiştir. 1933-1937 yılları arasında kısmen desteklenen Kurum ve dil özleştirilmesi, bu tarihten sonra yavaş yavaş engellenmiş, özleştirme 1940’ta tamamen durdurulmuştur. 2. Dünya Savaşından sonra dilde sadeleştirmeyi canlandırma çabaları tam bir başarısızlığa uğramış, gerek Doğu, gerekse Batı Almanya’da ilgi uyandırmamıştır. Ortaya çıktıkları günden itibaren tepkilere de yol açan Alman Dil Cemiyetlerinin karşısına genellikle ilim ve edebiyat çevreleri çıkmıştır. George Orwell’in “1984” adlı romanında tasvir edilen “dil diktatörlüğü” Alman bilim çevrelerinin en büyük kâbusu olmuştur. Üniversitelerdeki dil bilimciler ile dili yönetmek arzusundaki Alman Dil Kurumu arasında daima uçurumlar yer almış, bir işbirliğine gidilememiştir. Daima hükümet desteği peşinde olmuş Alman

Dil Kurumunun faaliyetinin yine hükümetçe durdurulması son derece manidardır. Nazilerin yasakladığı dil özleştirmesinin, farklı rejimlere sahip her iki Alman devletinde de sona ermesi, Almancanın bugünkü durumu hakkında fikir vermektedir. Almancadaki özellikle İngilizce kökenli yabancı kelime sayısı günden güne artmakta, ancak bu durum günümüz Almanyasında bir rahatsızlık yaratmamaktadır.²¹

İtalya'da yabancı sözcüklerden arıtma işi çok erken başlamış, 1582'de Floransa'da Accademia della Crusca (Kepek Akademisi) kurulmuştur. Fransa'da 17. yüzyılın başlarında Malherbe'in önderlik ettiği dili temizleme akımı Fransızca'yı Yunan, Latin ve İtalyan sözcüklerinden kurtarmak amacını gütmüştür. İhtilal yıllarında Fransa, Fransızcanın yanı sıra, İtalyanca, İspanyolca ve Latincenin kullanıldığı bir ülkeydi. Hatta öyle ki ülkenin güneyi Fransızca anlamadığı için 1660'da Racine anlaşılabilirlik için İspanyolca ve İtalyanca kullanmak zorunda kalmıştır. Bu karmaşıklığı gidermek amacıyla 1635'de Fransız Akademisi kurulmuştur. Akademinin amacı Fransızcanın söz varlığını, dil bilgisini ve telaffuzunu kodlamak, rafine bir sözlü ve yazılı iletişim dili oluşturmaktır. Fransız Dil Akademisi Fransız dilini ölçünleştirmekle beraber, bir millet olma bilinci oluşmasını da sağlamıştır. Macar dil devrimi ise ötekilerden daha geniş ve kapsamlı olmuş, 18. yüzyılın ikinci yarısında başlayan devrim Macarcaya 10.000 den fazla yeni sözcük kazandırmıştır.

Türkiye'de Dil Planlaması

Türkiye'de dil tartışmaları Cumhuriyetten önceki yıllara dayanmaktadır. Tanzimat'tan itibaren dil konusunda pek çok ilerleme kaydedilmiştir. Özellikle aydınların dil konusuna eğilmeleriyle dilin sadeleşmesi konusunda, Osmanlı hükümeti de köktenci bir anlayışla olmamakla birlikte bir takım adımlar atmıştır. Şinasi, Namık Kemal ve devrinin diğer yenilikçi edebiyat ve siyaset adamlarının ardından, edebî açıdan etkili olan Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âti dönemlerinde, bu dönem sanatçılarının bir edebî tutum olarak sürdürdükleri soyut ve örtük anlatımlar sebebiyle dilde sadeleşme bu dönemde sekteye uğramıştır. Aynı dönemlerde (1910) Selanik'te yayımlanan 'Genç Kalemler' dergisi ise, sade ve anlaşılır bir Türkçenin öncülüğünü yapmıştır. Özellikle bu derginin öncülüğünü yapan Ömer Seyfettin'in 'Yeni Lisan' adlı yazısı dilde

²¹ Vural Ülkü, **Almanya'da Dil Cemiyetleri**, AÜ DTCF Yayınları, 1978, s. 79-81.

sadeleşmenin *manifestosu gibidir*. Ömer Seyfettin ile birlikte dilde sadeleşmeye öncülük eden bir başka isim de Ziya Gökalp'tir. Ziya Gökalp, hem Türkçenin sadeleşmesi hem de Türk milliyetçiliğinin kuramsallaşması bakımından oldukça önemli çalışmalar yapmıştır.

1923 yılında Cumhuriyetin ilanından 1928 yılında yapılan Harf devrimine kadar dil tartışmaları devam etmiştir. Türkiye'de 1928 yılındaki yazı devrimi, Dil Devriminin hazırlayıcısı olmuştur. Yazı devrimi her ne kadar 1928'de yapılsa da alfabe değişikliğine ilişkin fikirlerin kaynağı oldukça eskidir. İlk olarak 1851'de Ahmet Cevdet Paşa, Arap alfabesinin Türkçedeki bütün sesleri karşılamakta yetersiz olduğunu ve buna bir çözüm getirilmesi gerektiğini dile getirmiştir. 1862'de ise Cemiyet-i İlmîye-i Osmaniye'nin kurucusu olan Münif Paşa, Arap alfabesinin zorluğundan ve bu harflerin matbaa sistemine uygun olmadığından söz etmiştir. Alfabe ile ilgili tartışmalar II. Meşrutiyet döneminde de devam etmiş, Dr. Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Hüseyin Cahit gibi isimler Latin alfabesine geçilmeyi ısrarla dile getirmişlerdir.

II. Meşrutiyet döneminde alfabe tartışmaları içinde en ilginç tutum, Türkçülerin Arap harflerinin kullanımı üzerindeki ısrarıdır. Necip Asım, İsmail Hakkı, Ahmed Hikmet hatta Ziya Gökalp, Arap harflerinden vazgeçilmesinin Müslümanlar arasındaki bağları zayıflatacağını savunmuşlardır. Ancak Sadoğlu'na göre bu düşüncenin altındaki temel sebep o dönem Rusya Türklerinin de Arap alfabesini kullanıyor olmasıydı. Çünkü Arap alfabesi Türkçüler için Türk lehçelerini yazıda birleştirebilecek bir işleve sahipti. Nitekim 1926'daki I. Türkoloji Kongresi'nden sonra Rusya'daki Türklerin Latin alfabesine geçmeleriyle, Türkçülerin Latin alfabesiyle ilgili tutumlarında belirgin bir farklılaşma olmuştur.²²

Cumhuriyet döneminde alfabenin değiştirilmesine ilişkin ilk öneri 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde gündeme gelmiştir. Alfabe tartışmaları 1928'e kadar devam etmiş, bu tartışmalar iki noktada toplanmıştır. Latin alfabesinin getirilmesini savunanların temel dayanağı Arap harflerinin okuma ve yazma güçlüğü ile bu harflerin Türkçenin fonetiğine uymamasıdır. Arap harflerinin kullanımına devam edilmesini savunup alfabe değişikliğine karşı olanların temel çıkış noktası ise alfabe değişikliğinin Türkiye'nin İslam dünyası ile bağlarını koparacağı düşüncesidir. Bu tartışmalar altında,

²² Sadoğlu, a.g.e., s. 221.

Latin Alfabesi'nin yasal olarak kabulü 1353 sayılı kanun ile olmuştur. Bu kanun 3 Kasım 1928'de TBMM'de kabul edilmiş ve aynı gün Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Türkçenin ses yapışma uygun bir temelde oluşturulmuş olan Latin alfabesi dildeki Arapça ve Farsça sözcüklerin arıtılmasına büyük ölçüde yol açmış, bundan sonra da 1932'de Atatürk'ün önderliği ile Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Dil kurultayınca çizilmiş olan programın uygulanmasına, devrim ilkelerine uyularak söz hazinesinden başlandı. Dildeki yabancı sözcükleri en kısa zamanda Türkçeleştirebilmek için, bir yandan bunların eski kaynaklarda bulunan, bir yandan da halk dilinde hâlâ yaşamakta olan Türkçe karşılıklarını bulmak gerekliydi.²³

Kurumun temel hedefi olan dilde sadeleşme işi, o dönemde kullanılan Osmanlıcanın sadeleştirilmesi değil; Osmanlıcanın yerine tamamen Türkçenin getirilmesidir. Örneğin Samih Rifat Bey I. Türk Dil Kurultayının (26 Eylül-5 Kasım 1932) açılış konuşmasında “Dilimizi millîleştirmek ve halka yaklaştırmak için bizim istifade edeceğimiz hazineler bütün dünya lisanlarından fazladır. Elimizde kim bilir kaç asırlık bir ana lisan her türlü kabiliyeti ve birçok lehçeleriyle teşebbüslerimize yardım edecektir.²⁴” diyerek dilde sadeleşmeye gidilirken Türk lehçelerinin kaynak alınacağına vurgu yapmaktadır. Gökalp de bu konuda “Millî lisanımızı vücuda getirmek için Osmanlı lisanını hiç yokmuş gibi bir tarafa atarak, halk edebiyatına temel vazifesini gören Türk dilini aynile kabul edip İstanbul halkının ve bilhassa İstanbul hanımlarının konuştukları gibi yazmak.²⁵” gerekliliğini söylerken, yapılacak dil planlamasının hedefini de ortaya koymuştur.

Türk dilinin sadeleştirilmesi ve planlamanın aşamaları üzerine görüşmeler yapmak üzere toplanan I. Kurultayda, Türk dilinin Hint-Avrupa dil ailesine ait olduğunun ispatına dönük konuşmalar bile, Türk dil planlamasının yönünü batıya döndüğünü göstermektedir. Örneğin Hakkı Nezihi Bey “Türkçenin Diğer Dillerle Alaka ve Münasebeti – Türkçenin Menşei Hususiyeti – Hint Avrupa Ana Lisanı” başlıklı tezinde, “*Hint Avrupa lisan ailesine ana dil olmak üzere mevhum bir lisan tesisine*

²³ Kamile İmer, 'Türk yazı dilinde dil devriminin başlangıcından 1965 yılı sonuna kadar özleşme üzerine sayıma dayanan bir araştırma' Türkoloji Dergisi, 1/1,1973

²⁴ **Birinci Türk Dili Kurultayı – Tezler Müzakere Zabıtları**, TDK Yayınları, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933, s. 10.

²⁵ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, 1923, s. 94.

çalışanların aradıkları farazi olarak değil, hakikî olarak vardır ve ilk insandan beri yaşamaktadır. Bu dil Türkün aziz ve mukaddes dilidir. Türk dili ile diğer diller ve bu arada Hint-Avrupa dilleri ailesi arasında görülen farklılıkların sebebi, ana dilden yani Türkçeden ayrıldıktan sonra bu dillerin başka başka tekâmül yolları takip etmelerinden ve farklı değişme âmil ve tesirlerine tabi olmalarındandır.”²⁶ diyerek Türkçenin Hint-Avrupa dil ailesinin ana unsuru olduğunu savunmaktadır. Bu görüş, Türk kimliğini doğu değil batı kimliğinin bir parçası olarak görme düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Birinci kurultaydan sonra Türk Dil Kurumu dilde özleşme çabalarına hız vererek bir dil seferberliği başlatmıştır. Dilimizdeki yabancı sözcüklerin yerine Türkçe karşılıklarının bulunması amacıyla 1933’te bir Dil Anketi açılmıştır. Bu ankette yer alan 1382 Arapça ve Farsça söz, listeler halinde radyo ve basından halka duyurularak bunlara karşılık gelebilecek Türkçe kelimeleri bulmaları istenmiştir. Umumî merkez Heyeti ayrıca, dildeki yabancı sözlere karşılık bir tarama seferberliği başlatmıştır. Tarama işine öncelikli olarak daha önce toplanan yüz otuz bin civarındaki derleme fişi gözden geçirilerek başlanmıştır. Bu fişlerden on sekiz bin civarındaki bir kısmının hangi yabancı sözcüklere karşılık gelebileceği de gösterilmiştir. Sadece derleme fişlerinin taranmasıyla yetinilmemiş, yerli, yabancı, yazma, basma 150 kadar kitap da taranarak dilimizdeki yabancı sözcüklere Türkçe karşılıklar aranmıştır. Bunların neticesinde “Osmanlıdan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi” çıkartılmıştır. Ayrıca “Derleme Fişleri” hazırlanmış ve derleyicilere dağıtılmıştır. Her yerde halk ağzından derlenen sözler bu fişlere geçirilerek Cemiyet merkezine gönderilmiştir. Derleme fişlerinden 125.000 civarındaki önemli bir kısmı taranarak bunlardan Türkçedeki yabancı sözcüklere karşılık gelebilecek olan önemli bir kısmı ayrılmıştır.

TDK Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin yerine Türkçe karşılık bulma konusunda dört farklı kaynaktan kelime türetme yoluna gitmiştir. İlk olarak, mübalağa etmek, gayret, vasıta gibi Arapça kökenli sözcükler için abartmak, çaba, araç gibi Türkçe sözcükler Anadolu ağızlarından derlenmiştir. İkinci olarak eski Türkçe metinlerdeki kelimeler rehabilite edilmiştir. Üçüncü olarak Türkçe eklerden yeni kelimeler türetme (an+ıt, söz+lük, vb.) yoluna gidilmiştir. Son olarak da bazı kelimeler

²⁶ Birinci Türk Dili Kurultayı – Tezler Müzakere Zabıtları, s. 139

iki ya da daha fazla Türkçe kelimeler birleştirilmek yoluyla (yurt+sever, yüz+yıl, ön+söz, vb.) türetilmiştir.²⁷

Üçüncü Dil Kurultayında (24 - 31 Ağustos 1936) gündeme gelen Güneş-Dil Teorisi'yle birlikte dil planlaması yeni bir boyut kazanmıştır. Güneş Dil Teorisiyle beraber kelimelere Türkçe karşılık bulmak yerine tüm dillerdeki kelimelerin Türkçe kökenli olduğunu kanıtlama çabası başlamıştır. Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen "Güneş Dil Teorisinin Ana Hatları" başlıklı tezinde, "Güneş-Dil Teorisi, şimdiye kadar dilimize yabancı sayılan dillerdeki varlıkların Türk kaynağından geldiğini ispat etmekle ameli sahadaki dil çalışmalarımıza da büyük bir genişlik ve kolaylık vermiştir. Halkın bildiği, manasını anladığı kelimelerin yabancı dilden geliyor sanılarak feda edilmesi zarureti bu teoriyle ortadan kalkmış bulunuyor."²⁸ diyerek bu durumu açıkça ifade etmiştir. Yine aynı şekilde İsmail Müştak Mayakon "Güneş-Dil Teorisinin Analiz Metodu Tatbikatı" başlıklı tezinde, fen terimlerinin Türkçe karşılıklarını aramanın, dil uzmanları için külfetli bir mesele olduğunu, bu yüzden, mesela 'elektrik' gibi evrensel olan bir terimin olduğu gibi alınıp kullanılmasının daha pratik ve daha bilimsel olduğunu belirtmektedir. Ancak, 'elektrik' kelimesinin aynen kullanılmasını savunmasının nedeni, bu kelimenin Türkçe karşılığını bulma işinin külfetli olması değil; 'elektrik' kelimesinin zaten Türkçe kökenli olmasıdır. Mayakon, elektrik kelimesinin Güneş-Dil Teorisine göre analizini şu şekilde yapmaktadır: *Elektrik*: eğ+el+ek+it+ir+ik. *Yaltrik*: ay+al+ağ+at+ır+ık. Yaltrik kelimesi Türkçede alev, ateş anlamına gelen yal, yalav, yalaz kelimeleriyle aynı söz ailesinden gelmektedir. Mayakon, bu sözcüğün tahlilinden sonra "Biz bunu o kadar kesin biliyoruz ki elektrik sözünün Türk Dili Kamusunda ve fen istilahlarımızın arasında Türkçe kelime diye yer alacağını şimdiden söylemek isteriz."²⁹ diyerek tüm dillerin kökeninin Türkçe olduğunu, bu nedenle özellikle teknik terimlere Türkçe karşılık arama gerekliliğinin ortadan kalktığını vurgulamaktadır. Sadoğlu'na göre, Güneş-Dil Teorisinin dil devriminde geri

²⁷ Yılmaz Bingöl, "Kimlik Tartışmaları Işığında Dil Politikası", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 2004, s. 36.

²⁸ Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936: Tezler Müzakere Zabıtları, TDK Yayınları, Devlet Basımevi 1937, s. 56.

adım atma olduğu iddiası devrime yön verenler tarafından kabul edilmese de, teorinin resmileşmesinden sonra “özleştirme” hareketi önemli ölçüde ivme kaybetmiştir.³⁰

Sadoğlu’na göre, batılılaşma bağlamında Kemalizm’in dil devriminden beklentisi, uzun vadede yaratacağı zihniyet değişikliğidir. Bu nedenle Cumhuriyet döneminde maddî dil planlaması, Türkçenin sadece yabancı sözcüklerden arındırılmasıyla sınırlandırılmamıştır. Bunun yanında dilin algılama ve düşünce eylemleri üzerindeki etkisinden hareketle Osmanlı-İslam dünya görüşünün kavramlarını da hedef almıştır.³¹ Sadoğlu’nun Atatürk’ten alıntılanarak verdiği örnek dil ve düşünme arasındaki ilişkiyi mükemmel bir biçimde ortaya koymaktadır. Atatürk’e göre "kaza ve kader" ile "talih ve şans" tabirleri arasındaki fark, sadece etimoloji sorunu değildi; aynı zamanda çok açık bir anlam farkı söz konusuydu. Tabiatla önceden belirlenmiş ve değişmez bir durum yoktu ve bütün insan edimleri bireysel iradenin bir sonucuydu... Başarı ya da başarısızlık, fırsatları iyi değerlendirmekle ilgiliydi. Atatürk’e göre³² "kaza ve kader" sözcükleri Türk ulusuna yaygınlaştırılması hedeflenen dünya görüşüne tamamen yabancıydı.³³

Türk dil planlamasına ve uygulamalarına dönük destekleyici yaklaşımlara birlikte muhalif yaklaşımlar da söz konusudur. Bu durum harf devriminden sadeleşmeye, sadeleşmede izlenecek yollardan uluslaşma algısına kadar kendini göstermektedir. Yılmaz Bingöl bu konuda, Türkiye’deki dil politikasının şekillenmesinde birbirinden bağımsız hareket eden üç gruptan söz etmektedir: Modernist Kemalistler, gelenekçi Türkçüler ve İslamcılar. Farklı kimlik algılamalarına sahip bu grupların her biri için dil politikasıyla ilgili uygulamaların benimsenip benimsenmemesi, bunların ne ölçüde kendi kimlik algılamalarıyla örtüştüğüne ya da ne ölçüde kendi önemsedikleri kimlik anlayışını yücelttiğine bağlı olarak değerşkenlik göstermiştir.³⁴

²⁹ **Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936: Tezler Müzakere Zabıtları**, s. 219.

³⁰ Hüseyin Sadoğlu, **a.g.e.**, s. 295.

³¹ **A.g.e.s.** 201.

³² **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, C. 3, s. 125.

³³ Hüseyin Sadoğlu, **a.g.e.**, s. 202.

³⁴ Yılmaz Bingöl, **a.g.e.**, s.30.

Bingöl, yukarıda sözü edilen grupların Türk dil politikasında ortaya koydukları davranış şekillerini şu şekilde tabloştürmüştür:

AKTÖRLER	KİMLİK EKSENİ ELİT GRUBU	DAVRANIŞ
MODERNİST	KEMALİSTLER	Modernleşme / Batılılaşma Uluslaşma (Anadolu Türklüğüne dayalı) Latin alfabesi Dilin özleştirilmesi <ul style="list-style-type: none"> * Eski ya da yeni türetilmiş Türkçe kelimelere taraftar * Arapça ve Farsça kökenli kelimelere karşı * Batı kökenli kelimelere kayıtsız
GELENEKÇİ	TÜRKÇÜLER	Türkleşme Uluslaşma (Dış Türkleri de kapsayıcı) Arap alfabesi/Latin alfabesi (Dış Türklerin tutumuna göre) Dilin sadeleştirilmesi <ul style="list-style-type: none"> * Dış Türklerce de kullanılan Türkçe/Arapça/Farsça kelimelere taraftar * Dış Türkler tarafından kullanılmayan yeni kelimelere karşı * Batı kökenli kelimelere karşı
	İSLAMCILAR	İslamlaşma Ümmetin korunması Arap alfabesi Dilin sadeleştirilmesi <ul style="list-style-type: none"> * İslam dünyasında da kullanılan Arapça/Farsça kelimelerin kullanılmasına taraftar * Yeni türetilmiş Türkçe kelimelere karşı * Batı kökenli kelimelere karşı

Norm ve Kimlik Merkezli Hareket Eden Siyasal Elitin Türk Dil Politikasında Ortaya Koyduğu Davranış Şekilleri (Bingöl, 2004)

Türkiye'deki dil planlaması faaliyetlerine bu şekilde değindikten sonra, Haugen'in dil planlaması modelinde yer alan terimlerle Türk dil planlaması sürecindeki etkinlikler Kamile İmer'in³⁵ görüşlerinden de yararlanılarak şu şekilde özetlenebilir:

1. Seçim açısından: Cumhuriyet döneminde Atatürk tarafından Osmanlıca yerine Türkçenin işlenmesi ve yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarılması gerekliliğinin belirtilmesiyle dil planlamasına duyulan gereksinim dile getirilmiştir. Ölçünlü Türkçenin oluşturulması için İstanbul ağzının esas alınması, etkililik, elverişlilik ve benimsenirlik olarak ortaya konulan seçme ölçütlerine de uygun düşmüştür.

2. Kodlama açısından: Kodlama aynı zamanda ölçünlü dil yaratma ve böylece toplumda ortak iletişim aracı olarak tek biçimliğe ulaşmayı anlatmaktadır. Dil planlamasının ilk döneminde Türkçeyi yazmak için alfabe değişikliği de yapıldığı halde, yazım birliği süreç içinde sağlanabilmiş, dilbilgisel özelliklerin yeni yazı dizgesi ile uyumunun sağlanması yine süreç içinde gerçekleşebilmiştir. Bu değişiklik aynı zamanda Arapça ve Farsça öğelerin Türkçe öğelerle yer değiştirmesini de sağlamıştır.

3. Uygulama açısından: İlk dönemde, 1950'ye kadar her kesimde tek biçim olarak uygulanan Türkçede, sonraki yıllarda Türkçe ve ödüncemelerin seçimi konusunda farklı tutumlar ortaya çıkmış, ilerici ya da tutucu kimliği sözcük seçimini de belirler olmuştur. Planlamanın ilk dönemlerinde katı ve tutarlı bir yol izlenmiş, taviz vermeksizin öz Türkçe kullanımına dikkat edilmiştir. Dil planlaması ürünleri iş başına gelen hükümetlerin siyasal kimliklerine göre yazışmalarda, kitle iletişim araçlarında ve ders kitaplarında yer almıştır.

4. Genişletme açısından: İlk dönemde özellikle terimsel çağcılılaşma açısından Türkçenin genişletilmesinde dev adımlar atılmıştır. Hem okul terimleri hem de pek çok uzmanlık kolundaki terim bu dönemde Türkçeleştirilmiştir. Bunun dışında gerek Türkçe köklerden yeni sözcük türetme, gerekse diğer lehçelerden ödüncleme yoluyla sözcük hazinesi genişletilmiştir.

Özet olarak, Türk dil planlamasının dilin ve toplumun çeşitli alanlarını hedef alan uzun soluklu bir planlama ve politika olduğunu söylemek mümkündür. Türk dil planlamasının farklılığını ve radikal üslûbunu belirtmesi bakımından Oxford Üniversitesi emekli Türkçe profesörlerinden Geoffrey Lewis'in şu sözleri oldukça

³⁵ İmer, **a.g.e.**, s. 160-163.

etkileyicidir: “*Macarcayı Almanca ve Latince sözcüklerden temizleme maksatlı bir hareket de 18. yüzyılın ikinci yarısında başlamış ve hatırı sayılır bir başarıya ulaşmıştır. Fransız Akademisi uzun zamandır Franglais sözcüklerin akınına karşın yitirilmiş bir savaşta kavga vermeye devam etmektedir. İngilizceyi arındırma yönünde teşebbüsler de yapılagelmiştir. 19. yüzyılda ortaya, aslı Yunanca ve Latince olan sözcüklerin yerine Sakson kökenli karşılıkları çıktı. Ornithology’nin (kuşbilim) karşılığı olarak 1830’da birdlore, “sıradan halkın geleneksel inançları, efsaneleri ve töreleri”ni anlatmak içinse 1846’da folklore icat edildi. Preface’in yerine bulunan foreword (önsöz) kayıtlara ilk defa 1842’de geçti. Fakat hiçbir yerde bu türden bir mücadele, Türkiye’deki kadar uzun süre devam etmedi ve etkili olmadı.”*³⁶

Araştırmanın Amacı:

Bu çalışmanın amacı Türk Dil Planlaması sürecinde Türk Dil Kurumu’nun rolünü ortaya koymak ve bu bağlamda Kurumun yaptığı çalışmaları değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda Türk Dil Kurumu’nun 1951 e kadar olan dönemi Dil Planlaması kavramı doğrultusunda incelenmiş, kurultay zabıtları, kurum yazışmaları, arşiv kayıtları ve ilk baskı yayınlar ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Bu alanda yapılan önceki çalışmalarda Kurultay belgelerinin yeterince incelenmemiş olması ve kurumun kendisini savunan yayınlara atıflarda bulunulması sebebiyle böyle bir çalışma ihtiyacı doğmuştur. Türk Dil Kurumu ve dil reformu üzerine yapılan çalışmaların ideolojik bir taraf olma ya da karşı çıkma refleksiyle yürütülmüş olması bu alandaki diğer bir eksiklik olarak görülmüş ve çalışmanın genel perspektifini çizmiştir.

Bugüne kadarki çalışmalarda Türk Dil Kurumu’nun dönemin diğer kurumlarından (TTK, Halkevleri, DTCF vb.) ayrı değerlendirilmesi konunun sadece dil tarihi veya devrim tarihi düzleminde ele alınmasına yol açmıştır. Bu çalışmada meselenin “kültürel toplum inşası” boyutunda ele alınması, Dil Planlaması’nın Türkiye’ye özgü macerasının nesnel bir şekilde görülmesini sağlamaktadır.

³⁶ Geoffrey Lewis, **Trajik Başarı: Türk Dil Reformu**, Çev: Mehmet Fatih Uslu, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2004, s. 16-17.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRK DİL KURUMUNUN KURULUŞUNDAN ÖNCE TÜRKİYE’DE DİL VE ALFABE TARTIŞMALARI

1.1. Tanzimat Dönemi Türk Aydınlarının Dil ve Alfabe Tartışmaları

Tanzimat’ın öngördüğü düzen, her şeyden önce devlet ile cemaat arasındaki ilişkinin modern anlamda birey-devlet ilişkisine dönüştürülmesiydi. Buna göre devlet, din ve ırk farkı gözetmediği tebaasına karşı belirli bir yükümlülük altına giriyor; buna karşılık tebaasının da bu devletin üyesi olmaktan kaynaklanan kamusal ödevlerini yerine getirmesini bekliyordu. Ne var ki bu hakların kullanılabilmesi ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi, devletin resmi dilini bilmekle mümkün olabilirdi.³⁷ Bir ırklar ve diller mozaiğini andıran Osmanlı’da böyle bir dönüşümün gerçekleşebilmesi bir yandan tüm halkın ortak bir eğitimden geçirilmesini, diğer yandan yazı dilinin konuşma diline yakınlaştırılmasını zorunlu kılıyordu.³⁸

“Osmanlıca” ifadesi Osmanlılık politikasının resmi bir ideoloji olarak uygulandığı Tanzimat’ın ortaya çıkardığı kavramlardan biridir. Siyasal birliği ifade etmek için “Millet-i Osmanî” ifadesini kullanan Tanzimat aydınları, bu ulusun konuşulan ve yazılan dilini ifade etmek için de “Lisan-ı Osmanî” ifadesini tercih ettiler. Tanzimat’a kadar “Türkî”, “Lisan-ı Türkî” veya “Zebân-ı Türkî” ifadeleri kullanıldı. Tanzimat’tan sonra ise önce “Lisan-i Osmanî”, “Zeban-ı Osmanî” gibi ifadeler kullanıldı ve daha sonra da “Osmanlıca” ifadesi kullanılmaya başlandı. Osmanlıca, oluşturulmaya çalışılan pek çok parçalı “Osmanlı Milleti” gibi “Türkçe, Arapça ve Farsçadan mürekkep bir lisan” olarak tanımlandı.³⁹ XV. yüzyıldan itibaren Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerin artmasıyla ortaya çıkan ve ta ki XX. yüzyıla kadar süren döneme “Osmanlı Türkçesi” adı verilmektedir.

Dilin sadeliği ve kolay anlaşılabilir olmasıyla ilgili, Kaşgarlı Mahmut’tan Karamanoğlu Mehmet Bey’e ve hatta Âşık Paşa’ya dek çeşitli itirazlar ve teşebbüsler

³⁷ David Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979, s. 141.

³⁸ Hüseyin Sadoğlu, *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 66.

³⁹ Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, TDK Yayınları, Ankara, 1960, s. 11.

dikkatimizi çekmektedir. XVI. yüzyılda ise Türki-i Basit⁴⁰ hareketi denilen Visali, Nazmi, Mahremi gibi şairlerin öncülüğündeki kımıldanırlar da yeterince yankı bulmamıştı. İmparatorluğun bu günlerinde yalnızca dilde değil bazı sanat dallarında da benzeri katkıları kendisini göstermekteydi. Osmanlı toplumunda itiraz olunan bu süslü dil, aslında sosyal hiyerarşiyi muhafaza eden bir araç işlevi de gördüğünden, avam ve havas ayrımını belirginleştiren bu dilden vazgeçmek, geleneksel değerlerden birini reddetmek anlamını taşıyordu.⁴¹

Türkiye’de dil tartışmalarının yoğun olarak gündeme gelmesi, Tanzimat dönemiyle başlar. Özellikle Tanzimat’ın ilanıyla birlikte azınlıklara sağlanan sosyal ve siyasal haklara mukabele olarak, Türk kimliğinin bir yabancı kimlik gibi kenarda durmasına yönelik tepkiler büyük oranda dil meselelerini kapsamıştır.

19. yüzyılda Osmanlı’daki uluslaşma çabaları en belirgin biçimde dil alanında hissedilmiştir. Toplumların ulus olma şartlarından biri olarak görülen dil konusu Osmanlı siyasal sisteminde özellikle dönemin gazete ve dergilerinin temel konularının başında yer almıştır. Dil meseleleri yeni yayımlanmaya başlayan gazete köşelerinde ele alınmakla birlikte kitap ve dergilerin tartışma konusu oluşturmuştur. Osmanlı döneminin dil tartışmalarına bakıldığında yapılan tartışmalar yeni kurulan Türk devleti dönemindeki tartışmalarla temelde pek farklılık arz etmemiştir. İmparatorluk üzerine kurulu yeni devlet kendisini temel alacağı yeni kimlik yapısı gereği “Dilde Türkçeleşme”, “Sadeleşme” gibi yeni anlayışları benimserken aynı zamanda toplumsal dayanağını da yaratma kaygısı içine düşmüştür.

1.1.1. Dilin Sadeleştirilmesi Hakkında Tartışmalar

Tanzimat döneminde üzerinde önemle durulan konular arasında yazı dilinin sadeleştirilmesi, fen kitapları ile devlet, okul ve gazete dilinin Türkçeleştirilmesi meselesi vardı. Bu yıllarda dil meselesiyle ilgili kaygı taşıyanların başını Tanzimat bürokratlarından Mustafa Reşit Paşa çekmekteydi. Reşit Paşa’ya göre, eğitim ve öğretimin halk arasında kolayca yayılabilmesi için fen ve sanata ait kitapların herkesin

⁴⁰ Mehmet Fuat Köprülü, **Milli Edebiyat Cereyanının İlk Müteşebbisleri ve Divan-ı Türkî-i Basit**, 1928, İstanbul.

⁴¹ Hüseyin Sadoğlu, **a.g.e.**, s. 53.

anlayabileceği bir dille yazılması elzem bir meseleydi.⁴² 1853'te Mekteb-i Tıbbiye'nin başına getirilen Cemaleddin Mehmet Efendi ise Müslüman hekimlerin az sayıda yetişmesinde, öğrenimin Fransızca yapılmasının büyük etkisi olduğuna inanmıştır. 1866'da başlayan tıp eğitiminin Türkçeleştirilmesi çalışmaları 1870'de tıp eğitiminin tamamen Türkçe yapılmasıyla neticelenmiş ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin gayretiyle birlikte ilk Türkçe tıp lügati hazırlanmıştır. Buna ek olarak, birçok tıp kitabı da Türkçeye çevrilmiştir.

Türkçenin bilim dili olmasını savunan bir diğer Tanzimat Dönemi aydını Ahmet Cevdet Paşa'dır. Ahmet Cevdet Paşa, "Türkçenin bilim dili olabilmesi için Osmanlıcanın sadeleştirilmesi, eserlerin herkesin anlayabileceği ve açık bir dille yazılması, bilimsel ve kültürel gelişime orantılı olarak yeni kavramların ve yeni terimlerin (istilahların) üretilmesi" fikrini savunmuştur. Cevdet Paşa'ya göre, Türkçede karşılığı olmayan birçok yeni terimler bilimin ilerlemesiyle birlikte dilimize nüfuz etmektedirler. Dolayısıyla bu durum karşısında hazırlıklı olmak ve Türkçeye nüfuz eden kelimelerin öz Türkçe karşılıklarını bulmak gerekir.⁴³ Başka bir ifadeyle Türkçe olmayan yabancı terimlere karşılık bulma sorununu Tanzimat dönemi aydınlarının dahi gündemini işgal ettiği görülmektedir.

Tanzimat aydınlarından Şinasi, Namık Kemal, Ali Süavi ve Ziya Paşa gibi edipler de dil meselesine temas etmişlerdir. Namık Kemal, dil konusundaki fikirlerini pratik anlamda hayata geçirememiş yazarlardan biri olmakla birlikte, onun dile ilişkin fikirleri oldukça değerlidir. Namık Kemal kelimelerin günlük kullanım sınırları içinde ele alınmasını, dilde bir imla birliği oluşturulmasını, konuşulan dilin yazı dilinde kullanılmasını ve ifadenin doğal yapısına uymayan gereksiz ve anlamsız sanatlardan kaçınılmasını özellikle vurgulamıştır. Namık Kemal, bilhassa divan edebiyatının dili hususunda kaygılı olduğunu pek çok makalesinde belirtmiştir. 1866'da Tasvîr-i Efkâr gazetesindeki bir makalesinde divan edebiyatının diliyle ilgili şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: "*Elfazda garabet o kadar mu'teberdir ki, meselâ Nergisi gibi milletimizin*

⁴² Mustafa Reşit Paşa'nın dil meselesine yaklaşımı hakkında bkz. Zeynep Korkmaz, **Türk Dilinin Tarihî Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1963, s. 14; Tuğrul Şavkay, **Dil Devrimi**, Gelenek Yayınevi, Kurtiş Matbaası, İstanbul 2002, s. 27-28; Bayram Ceyhan, "Türk Dil Kurumu'nun Kuruluş Sürecinde Mecliste ve Basında Dil Tartışmaları", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 7-8.

⁴³ Bayram Ceyhan, **a.g.e.**, s. 9.

en meşhur bir te'lif-i edibânesinden istihrac-ı meal etmek, bize göre ecnebi bir lisanda yazılmış olan Gülistan'ı anlatmaktan müşkildir."⁴⁴

Bu dönemin aydınlarından Ali Suavi ise Muhbir ve Ulûm gazetelerinde yazdığı makalelerde İstanbul ağzının temel alınmasını gerektiğini savunmuştur. Konuşma ve anlatımda herkes tarafından bilinen kelimelerin kullanılması fikrini savunmaktadır. Ali Suavi uluslararası bilim terimlerinin yabancı dillerden alınmasında sakınca görmemekte ve bu terimleri Türkçeleştirmeye lüzum olmadığını belirtmektedir. Arapçadan Türkçeye geçen kelimeler konusunda da bu kelimelerin tasfiyesi yerine, Türkçenin gramerine uyarlanarak kullanılması fikrini benimsemiştir.

Tanzimat Dönemini önemli aydınlarından biri olan Ziya Paşa da Türkçenin Arapça ve Farsça kelimelerin etkisinden bir an önce kurtarılması gereğine vurgu yapar. "Şiir ve İnşa" makalesinde, Osmanlı şiir ve inşasının taklitçi olduğunu ve yazıda kullanılan dilin üçte birinin bile Türkçe olmadığını belirtmiştir. Türk şairlerinin Arap ve Acem etkisi altında kaldığını eleştiren Ziya Paşa, nesirde bile Türkçe kelimelerin bulunmamasından şikâyet etmektedir. Edebî eserlerde Arapça ve Farsça kullanmayı bir marifet olarak gören düşünce yapısını eleştirmektedir. Ziya Paşa'ya göre, aslında asıl olan dil İstanbul ahalisi ile taşra halkının kullandığı dildir ve bu dil kullanılmadığı zaman toplumla devlet arasında iletişim kopukluğu doğar.

Kolay anlaşılabilen lisan meselesine temas eden diğer aydınlardan Ahmet Mithat Efendi ise Osmanlı dilinin ne olduğunu ve dilin içinde bulunduğu durumu şöyle özetler: "el-yevm kullandığımız lisan Arabî ve Farisî ve Türkî ve Osmanlıların gemicilikte ve san'atta kesbettikleri terakki münasebetleriyle Yunan ve İtalyan ve terakkiyat-ı ahiremizin gösterdiği lüzum üzerine bir de Fransız lisanlarından mürekkebirdir."⁴⁵

Arapça, Farsça ve Batı dillerinin Osmanlıca üzerindeki etkisinden yakınan Ahmed Midhat Efendi, ne var ki bu dillerden özellikle Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçeden atılmasına karşı çıkmaktadır. Bu kelimelerin atılması yerine, Osmanlıcadaki Arapça ve Farsça gramer kurallarının Türkçeleştirilmesinin dilin anlaşılmasını kolaylaştıracağını vurgulamaktadır.

⁴⁴ **Tasvîr-i Efkâr**, 16 Rebîülâhir 1283 (1866), s. 416.

⁴⁵ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 15.

Şemseddin Sami ise konuşulan dilin adı hususunda kaygılar taşımaktadır. İmparatorluk dilinin Osmanlıca adlandırılmasına karşı çıkan Sami, bu dilin Türkçe olduğunu ve “lisan-i Osmanî” tabirinin yanlış olduğunu belirtmektedir. Türkçeye girmiş yabancı kelimelerin Türkçeye organik bir ilişkide bulunduğunu belirten Sami, Arapça ve Farsça kelimelerin tasfiye edilebilirliği tezini geliştirmiştir. Ona göre dildeki yabancı kelimelerin ayıklanması zamanın problemi ve mümkün meseledir. Dolayısıyla Türkiye’de dilin doğal yapısına müdahale edilmesi fikrinin ortaya atılması işinde Şemseddin Sami Cumhuriyet döneminin Türk dilcilerine öncüllük etmiştir. Ne var ki Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin dilden atılmasını ve dilin ayıklanmasını öngören bu düşünce, dilin sözlük hazinesinin boşalması tehdidini içermekteydi. Bu düşünceye şiddetle karşı çıkan Şemseddin Sami ise halkın konuştuğu dilde yeteri kadar sözcük olduğunu ve ihraç edilen sözlerin yerini bunların kapatabileceğini belirtmiştir.⁴⁶

1.1.2. Alfabe Yönelik Tartışmalar

Tanzimat döneminde dil hakkında söylenenlerin yanında diğer önemli bir konu imla ve alfabe meselesidir. Daha sonra detaylı bir biçimde tartışılacak olan alfabe konusunun bu dönemde tartışılıyor olmasının en büyük etkenlerinden bir tanesi batıcılaşma ve buna paralel olarak gelişen ulusallaşma sorunudur. Tanzimat döneminde imla üzerinde ittifakla durulan konu Osmanlıcanın içinden çıkılmaz bir imla yapısına olmasıdır. Bazı yazarlar imlanın ıslahını savunurken karşı tezi savunanlar yeni alfabe fikrinden söz etmektedirler. Ahmet Mithat Efendi Türkçe kelimeleri düzgün yazabilmek için kırk bir harfe ihtiyaç olduğunu belirtirken Arapça ve Farsça kelimelerin imlasının aynen bırakılmasını savunur. Nabizade Nazım bu teze karşılık olarak Arapça ve Farsçaya uygunluk adına atılacak adımların yerine dildeki fonetik sorununu gündeme taşır ve imlanın bir gelişme seyrinden bahseder. Nazım’a göre imlayı konuşma ve günlük dil kullanımı tayin etmektedir. Münif Paşa Osmanlıcadaki imla düzenindeki karışıklıklara çözüm getirmek için kelimeler üzerine harekeler koymak suretiyle dilde anlaşılabilirliğe gidilebileceğini söylemektedir. Ona göre yapılabilecek ikinci unsur Arapça ve Farsça kelimeleri yazarken bitişmeyen harfler kullanmak gerekir.

⁴⁶ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 16.

Arap harfleriyle yazılan Osmanlı alfabesinin ıslahı konusunda, doğrudan ilk ciddi girişim, bir gazeteci olan Mehmet Tahir Münif Paşa tarafından başlatılmıştır. Münif Paşa üyesi bulunduğu Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye’de 12 Mayıs 1862 günü verdiği konferansta özetle şu konulara değinmiştir:

“Arap harfleriyle Türkçe okuyup yazmak zordur. Bu alfabede ünlüler bulunmadığından bir sözcük çeşitli biçimlerde okunabilmektedir. Aynı sözcüğün beş veya altı değişik biçimde okunabildiği olur. Arapça ve Farsça sözcüklerle tamlamalar ise okumayı yazmayı büsbütün zorlaştırır. Arap yazısında büyük harfler bulunmadığından öz adlar öteki sözcüklerden ayırt edilemez. Avrupa yazılarında bu gibi güçlükler yoktur. O yazılarla altı veya yedi yaşlarındaki çocuklardan uşaklara ve işçilere varıncaya kadar kadın, erkek, herkes kolayca okuma yazma öğrenmektedir. Bizde ise yazımızı öğrenmenin güçlüğü yüzünden halkın eğitimi gerçekleşmemektedir. Arap harfleri kitap, dergi, gazete basımına da hiç elverişli değildir. Başka uluslar 30-40 harfle istedikleri yapıtları basabiliyorlar. Arap alfabesiyle kitap basabilmek için ise iki-üç kat daha çok harf kullanmak gerekir. Oysa kitap eğitimi yaygınlaştırmanın en güçlü aracıdır.”⁴⁷

Arap harfli Osmanlı alfabesinin ıslahı hususunda, Azerbaycan Türklerinden Mirza Fethali Ahundzade (1811-1878)’nin önerilerinin özel yeri vardır.⁴⁸ 1857’de Farsça bir risale kaleme alan Ahundzade, Arap harflerinin Türkçe açısından kullanışlı olmadığını ve Türkçenin ses yapısını ifade edebilmek için yetersiz kaldığını vurgulamıştır. Bu nedenle ıslah çalışmalarına hız veren Mirza Fethali Ahundzade, 1863 senesi başlarında İstanbul’a geldi ve Arap harflerinin ıslahını içeren taslağını Sadrazam Fuat Paşa’ya sundu. Bu tasarı, Münif Paşa başkanlığındaki Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye’nin müzakeresine havale edildi. 6 Ağustos 1863’te yapılan görüşmeler sırasında konuşan Ahundzade, din işleriyle alfabe olayının farklı meseleler olduğunu ve bunların birbirlerine karıştırılmaması gerektiğini belirtti. Yapılan müzakereler sonucunda Arap alfabesinin gerçekten Türkçeyi yazmaya elverişli olmadığından, ıslaha muhtaç bulunduğu karar verilmiştir. Ancak bu karar yazıya olumsuz olarak geçmiş ve

⁴⁷ Musa Duman, “Yenileşme Döneminde Türk Dili” **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 122-123.

⁴⁸ Ali Suavi-Namık Kemal-Münif Paşa ile İranlı aydınların Alfabe hakkındaki mülâhazaları hakkında bkz. Yılmaz Karadeniz, “İran’da Malkum Han ve Feth Ali Ahundzâde’nin Arap Alfabesini Değiştirme Teşebbüsleri (1860-1880)”, *History Studies*, 2012.

tasarı için, “Fevâid ve muhassenatı tasdik ve teslim olunmuş ise de mücerred icrasında der-kar olan müşkilat-ı azime ile birlikte... eski asar-ı İslamiyenin nisyanını da müeddi olacağından” bu düzenlemenin genel olarak kabulünün imkânsız olduğu ileri sürülerek, tasarının uygulamasından vazgeçilmiştir.

Mirza Fethali Ahundzade'nin alfabe layihasına gazetesinin sütunlarında yer ayıran Osmanlı aydınlarından Ali Suavi'nin alfabe ve dil hususunda duyarlı olduğu görülmektedir. Bu konuyla ilgili gazetede yazılar yazan Suavi, konun tartışılmasını temin etmekle birlikte alfabe reformu için somut adımlar atılmasını talep etmiştir. Alfabe tartışmalarının hararetli katılımcılarından olan Suavi, 1869'da Paris'te çıkardığı “Ulûm” gazetesinde alfabe sorununu ele almıştır. “Lisan-ı Hatt-ı Türkî” başlıklı bir makalesinde Arap yazısının iyi olmakla beraber eksikleri bulunduğunu belirtmiş ve bu nedenle düzeltilmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak, Arap alfabesinin değiştirilmesinden yana olmadığını da ifade etmiştir. Ali Suavi'ye göre okuyup yazma güçlüğü'nün sebebi yazı sorunu değil, bu sorunun kaynağı dildir.

Suavi'nin alfabe hususundaki düşünceleri, Şinasi'nin ilgisine mazhar olmuştur. Birer gazeteci kimlikleriyle bu aydınlar yurtdışındaki gezileri sırasında Avrupa'da Latin alfabesiyle 30-40 kadar harf kullanılarak istenilen yapıtın ve gazetenin basılabildiğine şahit olmuşlardır. Bu sebeple özellikle Şinasi, 1869 yılında Avrupa'dan döndükten sonra Arap harflerinin basım bakımından ortaya çıkardığı güçlükler üzerinde durmuş, harflerin gerek dizilişinde ve kasalara dağılışında, gerekse dökümünde karşılaştığı güçlükleri azaltmak için harflerin sayılarını azaltma cihetine gitmiştir. O yıllarda basım alanında kullanılan 400 civarındaki Arap harflerinin sayısını 112'ye indirmiştir. Dökümünü de kendisi yaptırdığı bu harflerle Divan, Tercüme-i Manzume ve Durub-ı Emsal-i Osmaniye adlı yapıtların ikinci baskılarını yaptırmıştır.⁴⁹ Şinasi, kuşkusuz, Arap harflerinin ıslahı yönünde büyük bir atılım gerçekleştirmiştir. Ancak Latin kökenli bir alfabenin alınması hususu yine düşünülmemiştir.

Ali Suavi ile Şinasi'nin dil tartışmalarını Osmanlı aydınlarından Namık Kemal ile İran Devleti'nin Londra sefiri Melkum Han arasındaki tartışmalar izlemiştir. 1866'da Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayınlanan bir makalesinde dil ve alfabe konusuna değinen

⁴⁹ Burcu Kaçmaz, “Türkiye Türkçesinin Yazılışı ve Okunuşu”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007, s. 27.

Namık Kemal, usul-ı tahsil meselesine değinerek, Türkçede harflerin değıştırilmesine ihtiyaç kabul edildiği zaman, bunun sonucunda iki durumun ortaya çıkacağını savunmuştur. Bu durumu müellif şu şekilde ifade etmiştir: "Mademki Osmanlıların dini inançları gereği hiç olmazsa "ecza-yı marufe-i Kur'âni" okumaları elzemdir ve Osmanlıca'yı iyi ve doğru bir şekilde "tahrir-i meram" etmek Arapça gramer ve dilbilgisi bilmeye bağlıdır. Bunun için Osmanlılar açısından Arapça yazıyı öğrenmek kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Bu durumda Türkçe için Arap harflerinden başka bir harf sistemi ile uğraşmak "abes ile iştigal"den başka bir şey değildir." Bu açıklamadan öyle anlaşılıyor ki Namık Kemal, bu yazısında dolaylı da olsa Latin harflerinin benimsenmesine taraftar değildir. Nitekim sonraki yazılarında da bunu açıkça dile getirecektir. Namık Kemal, harflerin değıştırilmesinden sonra ortaya çıkacak ikinci durumu ise makalesinde şöyle izah etmiştir: "...kütüb-ü mevcudeden karn-ı müteakibde (gelecek asırda) hiç kimse istihrac-i meal edememek (bir mana çıkarmamak) lazım geleceği için hudud-ı Çin'den, muhî-i Garb'a kadar yapılmış olan millet-i İslamiyenin 1200 senede meydana getirdiği telifatı umumen eşkal-i cedideye nakletmek lazım gelecektir. Bunun muhtaç olduğu mesarif ve tekellüfata kudret mi taalluk eder?" 1866'da yayımladığı bir makalesinde ise harfler arasında hareke, yani sesli harflerin bulunmamasının okumayı güçleştirmediğini, ancak özel isimlerin doğru okunabilmesi için hareke kullanılabileceğini ve tüm bunlar yeterli iken, bütün harflerin değıştırilmesi gibi zor bir yolun nasıl tercih edilebileceğini sorgulamıştır.⁵⁰

Tanzimat dönemindeki tartışmalarda, kısmen de olsa Türkçenin grameri meselesine temas edilmiştir. Aslında Tanzimat dönemi öncesinde Arapça ve Farsçada olduğu gibi Türkçenin gramerinin oluşturulması pek önemsenmemiştir. Bu sadece Anadolu Türklerine münhasır bir olgu değildir ve Türkçenin kullanımda olduğu diğer coğrafyalarda da benzer hâller vaki olmuştur. Örneğin; Çarlık idaresindeki Azerbaycan'da ilk Müslüman Türk okullarının açıldığı günlerde program ve müfredat oluşturmak amacıyla toplanan komisyonda bulunan ve "Türk dilinin grameri olur mu?" diye hayret eden bir entelektüelin düşüncesine cevabi mahiyetli ortada Türkçeye münhasır herhangi bir gramer kitabı mevcut değildi.⁵¹ Mevcut eserler ise büyük oranda

⁵⁰ Burcu Kaçmaz, **a.g.e.**, s. 27-28.

⁵¹ Yusuf Ziya Öksüz, **Türkçenin Sadeleşme Tarihi: Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 32.

Arapçanın gramer kurallarına göre tanzim edilmiş “Kavâid-i Osmaniye” tarzında tahrir edilmiş kitaplardı. Tanzimat döneminde ise yeni oluşturulan eğitim kurumlarında sözlük ve gramer ihtiyacı husule gelmiştir. Önceki dönemlerden kalan sözlük ve gramerler Arapça ve Farsça’nın kurallarını içermesi hasebiyle gerçek bir Türkçe gramer veya sözlük olduğu söylenemezdi. Bu nedenle yeni Türkçe’nin gramerinin hazırlanması meselesi 1851’de tesis edilen Encümen-i Daniş’te ivedilikle ele alınmıştır. Bu eserin hazırlanması için Ahmed Cevdet Paşa ile Tanzimat’ın liderlerinden Mehmed Fuad Paşa görevlendirilmişti. Bu iki müellif tarafından hazırlanan gramer kitabı “Kavâid-i Osmaniye” adıyla yayımlandı.⁵² Farsça, Arapça ve Türkçenin kuralları arasında kesin bir ayırım yapan bu kitabın Rüştiyelerde okutulması karara bağlandı.

Sonuç olarak, dil meseleleriyle ilgili Tanzimat aydınlarının tartışmalarının genel panoraması göz önünde bulundurulduğunda, bu tartışmaların yeni alfabe kabulünden ziyade var olan alfabenin ıslahı üzerinde yoğunlaştığı görülür. Latin alfabesinin kabulüne taraftar olanlar ise böyle bir değişikliğin, muhafazakârların can damarlarından birini hedef almasından dolayı azınlıkta kalmışlardır. Özellikle devlet otoritesi bu sorunu ele almaya pek yanaşmamıştır. Zira Arap alfabesi Türkiye’yi İslam dünyasına bağlayan önemli köprülerden biri olmuş, onun kalmasını savunanlarda dilsel gerçeklerden ziyade toplumsal, politik, ideolojik nedenlerle bu alfabeyle bağlı kalmışlardır. Netice itibariyle Tanzimat dönemi aydınları Arap alfabesinin yetersizliği ve düzeltilmesi gerektiği konusunu tartışabilir bir duruma getirmekten öte bir şey yapamamışlardır. Ama bu dönemde, ilk kez alfabe sorunu ciddi biçimde tartışmaya açılmış ve gerek aydınlar gerekse halk üzerinde bir uyanış söz konusu olmuştur. Böylelikle alfabe ile ilgili bir şeyler yapmak gerektiği gerçeği ortaya çıkmıştır. Kullanılan yazıya karşı bir kuşku oluşmuş, bu yazının düzeltilebileceği düşünülür ve tartışılabilir bir duruma gelmiştir. Sonuç itibariyle Tanzimat döneminin bu evrimci atılımları ileride gerçekleşecek olan harf devrimi için düşünsel zemin hazırlamıştır.

⁵² Ahmed Cevdet Paşa, Mehmed Fuad Paşa, **Kavâid-i Osmâniye**, İstanbul, 1284/1867.

1.2. Meşrutiyet Yıllarında Dil ve Alfabe Tartışmaları

Tanzimat, ulusal bir dilin oluşturulması konusunda etkili bir devlet politikası izleyememişti. Standart bir ulus dili oluşturmanın önündeki en önemli engeller sınıf lehçeleri, taşra ağızları ve diğer azınlık dilleridir. Osmanlı'da Meşrutiyete gelene kadar, ne azınlık dilleri ne de taşra ağızları ciddi bir tartışmanın konusu olmadı. Tanzimat aydını için dil sorunu, temelde konuşma dili ile yazı dilini uyumlu hale getirmektir. Başka bir ifadeyle amaç, “üst değişke” durumundaki saray dilinden halk tarafından hiç anlaşılmayan Arapça ve Farsça sözcükleri temizleyerek alt ve üst değişkeyi değiştirmektir.⁵³

II. Abdülhamid döneminin Osmanlı'nın bütünleşme politikasında ciddi bir değişimi yansıttığı tartışma gerektirmeyecek derecede açıktır. Bu politika ister “emr-i hilafet” kurumuyla sadece imparatorluk tebaası olan Müslümanlara yönelik olsun, ister “Pan-İslamist” gibi tüm dünya Müslümanlarını birleştirmeyi hedeflesin; II Abdülhamid'in politik bir araç olarak dini öne çıkarması, Osmanlı'da dil tartışmalarına da yeni bir boyut kazandırmıştır.⁵⁴

Birinci ve İkinci Meşrutiyet yılları dil sorunlarının tartışılması açısından özel önem arz eden tarihsel bir dönemdir. Bilhassa birinci meşrutiyetin sağlamış olduğu yenilikçi ve özgürlükçü ortamda Servet-i Fünun adıyla bilinen bir edebiyat ekolü ortaya çıktı. Fransız edebiyatına aşına olan bu ekole mensup yazarlar, duygu ve düşünceleri incelik ve derinliği ile yansıtmak için dil ve üslup arayışındaydılar. Bu nedenle nazım ve nesirde Tanzimatçıların yolunu takip etmekten ziyade kendilerine özgü bir yol benimsediler. İhtiyaçları olan dil malzemesini karşılayabilmek amacıyla sözlüklere başvurdular, sözlükte olup kullanılmayan pek çok kelimeyi işlevsel kıldılar; Arapça ve Farsça kelimelerden pek çok yeni terim veya kelimeler türettiler, yeni isim ve sıfat tamlamaları ürettiler. Yabancı edebiyatlardan aldıkları bazı deyimleri Türkçeye çevirerek kullandılar, eski düşünceleri yeni kalıplarda verebilmek için pek çok yeni kelimeler kullandılar. Nazım dili Tevfik Fikret'in şiirlerinde, bir taraftan halk dilinden beslenip zenginleşir iken, diğer taraftan ise yeni tamlamalar ve birleşik sıfatlar dolayısıyla ağırlaştırmıştır. Nesirde ise Halid Ziya bu yolu takip etmiştir. Onların muasırı

⁵³ Hüseyin Sadoğlu, *a.g.e.*, s. 65-66

⁵⁴ Selim Deringil, *II Abdülhamid'in Dış Politikası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, Cilt: 2, s.306-307.

olan Hüseyin Cahid ve Ahmet Hikmet ise daha basit dil kullanmışlardır. Bununla birlikte, kendilerini süslü üslubun etkisinden kurtaramamışlardır.⁵⁵ Dolayısıyla Servet-i Fünuncuların bu tutumu ve yarattıkları ağıdalı ve ağır üslup, Tanzimat dönemindeki tartışmalarla kıyaslamada geriye dönüş sayılabilir.

1.2.1. Servet-i Fünunculara Yönelik Eleştiriler

Servet-i Fünunculara tepki olarak, bir süre sonra yeni bir akım ortaya çıktı. Bu akımın başını çekenler arasında Tanzimat döneminin sonlarına doğru tartışmalara katılan isimlerden Ahmed Midhat, Şemseddin Sami gibi düşünürlerin yanında Necib Asım, Mehmed Celal, Kamil Tepedelenlize, Ahmed Rasim ve Samih İbni Rifat gibi düşünüler de vardı. Şemseddin Sami ise Meşrutiyet yıllarında yazdığı makalelerde lisanın sadeleştirilmesi konuları üzerinde durmuştur.

Servet-i Fünun muhaliflerinden biri olan Necib Asım'ın dil anlayışı ise kendi içinde değişiklik göstermektedir. İlk yazılarında Türkçeciliği savunan Necib Asım, sonraki yazılarında orta yol benimsemiş ve Türkçede yaygın olarak kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin dilden atılmasına karşı çıkmıştır. Necib Asım'a göre Arapça ve Farsça kelimelerin dilden çıkarılması dili züğürtleştirmiş olurdu. Öte yandan posta, telgraf, kronometre gibi batı dillerinden geçen kelimelerin de olduğu gibi dilde bırakılmasını düşünüyordu. Necib Asım, Osmanlıca denilen dili ağırlaştırıcı tamlamalar ile Arapça ve Farsça kuralların atılmasını ve dilin bu şekilde sadeleştirilmesinin taraftarıydı. Böylesine bir yaklaşım muhalifler cephesinde bulunan Tevfik Fikret'te de görülmektedir. Tevfik Fikret, Arapça ve Farsça kelimelerin dilden atılması hususundaki çekincelerini şöyle açıklamıştır:

“Atacağımız kelimelere iyi halefler bulacağımız da başka bir mesele. Doğrusu muhafazakarlığın o kadar taraftarı değilim; fakat insan istiyor ki yapılan şey bozmaktan ibaret olmasın... şimdi ne yapacağız? Sırf Türkçe mi yazacağız? Zannetmem ki bu mümkün olsun; olsa bile hâlâ ihtilafından şikayet ettiğimiz lisan-ı tekellüm ile lisan-ı tahririmiz yine ittihad edemeyecektir. Çünkü o zaman da yazacağımız Türkçe kelimeleri tekellüm ettiğimiz lisandan değil, bize Arabî ve

⁵⁵ Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 18.

Farisî'den daha uzak bir menba-ı metrukten alacağız. Denilebilir ki bu menba esasen bize yabancı değildir. Evet lakin unutulmuştur. Metruktür, iadesi vakte, hem uzun bir vakte muhtaçtır."⁵⁶

Özetlemek gerekirse, Ahmed Midhat, Necib Asım, Şemseddin Sami gibi düşünürlerin başını çektiği Servet-i Fünun karşıtı akım, halka seslenen ve İstanbul ağzını temel alan sade bir yazı dilinin kullanılmasını, isim ve sıfat tamlamaları ile birleşik sıfatların dilden tamamen atılmasını, halkın anlayacağı sade bir yazının oluşturulmasını savunmaktaydılar. Bu eleştirilere mukabele olarak, Servet-i Fünuncular kendilerini şöyle savunmaktaydılar: Servet-i Fünun edebiyatı halka özgü bir edebiyat olmayıp, yüksek zümrenin edebiyatıdır. Sade üslup adı eserlerin üslubudur ve halk için yazılan eserlerin dili halkın seviyesine uyar. Bırakılması talep edilen Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaların yerine eşit güçte Türkçe kelime ve tamlamalar bulunamaz. Dil ince ve hassas tasavvurların ifade vasıtasıdır. Yüksek ruhsal duyguların anlatılmasında tamlama ve mübalağaya ihtiyaç vardır.

Servet-i Fünuncuların dil konusundaki yaklaşımları imla meselesini de kapsamıştır. İmla meselesinde "ünlü" görevini üstlenen işaretlerin daha fazla kullanılmasına doğru yol alınır iken, diğer taraftan ise Türkçe kelimelerin de Arapça kelimelerin imlası ile uyumlu hale getirilmesini savunanlar olmuştur. İmla meselesinde standart oluşturabilmek amacıyla Türkçede kullanılan sözcükleri kapsayan lügatlerin hazırlanması gündemde olmuştur. Ancak hazırlanması gereken bu sözlüklerin Osmanlıca lügatler olması arzu edilir olmuştur. Bu nedenle *Kâmûs-i Türkî*, *Lûgat-i Remzî*, *Lûgat-i Nâcî* ve *Lûgat-i Salâhî* gibi sözlükler Türkçeden ziyade Osmanlıcanın sözlükleri hüviyetine bürünmüştür. İlginç bir durum olmakla birlikte, bu dönemde Türk lehçeleri sözlüğü hazırlanması idesi de gündeme gelmiştir. Bu düşünceyi ortaya atan Necib Asım, yazmış olduğu iki makalede genel bir Türk dili sözlüğünün ancak Anadolu'daki kelimeleri içine alan bir sözlüğün hazırlanmasından sonra yapılabileceğini savunmuştur. Böylece İstanbul, Anadolu ve Rumeli ağızlarından alınan kelimeler ile dış Türklerin kullandıkları kelimeler Türkçenin sözcük dağarcığını oluşturmuş olacaktır.⁵⁷

⁵⁶ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 20.

⁵⁷ **a.g. e.**, s. 21.

Birinci Meşrutiyet döneminin Servet-i Fünun üslubuna muhalefet ve dilde sadeleştirme çalışmaları İkinci Meşrutiyet döneminde tüm hızıyla devam etti. Hatta bu çalışmaların üç büyük akıma dönüştüğünü belirtmek gerekir. Bu akımların birincisi *Edebiyat-ı Cedide*'nin dilini kullananlar, ikincisi *Yeni lisancılar*, üçüncüsü ise *Türkçeciler* idi. Bu akımlardan edebiyat-ı cedide yolunu takip edenler Arapça ve Farsça kelimeler ile tamlamaları kullanmayı tercih etiler. Edebiyat-ı cedide ekolüne muhalif cephe bulunanlar (Necib Asım, Ahmed Midhat, Ahmed Hikmet, Rıza Tevfik, Bursalı Tahir, Fuad Köseraif, Yusuf Akçuraoglu, Ahmed Ferit ve Veled Çelebi) ise Türk Derneği'ni kurdular.

Türk Derneği'nin dil konusunda çizdikleri sınır, “en sade Osmanlı Türkçesi” şeklindeydi. Arapça ve Farsçanın Osmanlıca ile bütünleşmiş olmasını göz önünde bulunduran dernek üyeleri, bu dillerden ödünç alınmış kelimelerden basit olanlarının kullanımda tutulmasını, ağır ve adalı kelimelerin ise dilden çıkarılmasını ve böylece basit ve sade bir Osmanlıca yaratmayı tasarlamaktaydılar. Ne var ki dernek üyeleri arasında böylesine bir yaklaşımın “dilde tasfiyecilik” olduğunu düşünenler vardı. Bu nedenle derneğin çalışmalarında ihtilaf meydana geldi ve Türk Derneği bir süre sonra dağıldı. Öte yandan dernek çalışmaları Servet-i Fünun yolunu devam ettiren Edebiyat-ı Cedide ekolünün temsilcilerinin eleştirileri karşısında sönük kalmıştı. Bu ekolün temsilcilerinden Halid Ziya'nın Servet-i Fünun'un 4 Kanun-i Evvel 1324 tarihli sayısında yayımlanan makalesinde, dilden yabancı kelimelerin atılması yolunda yapılan çabalar boşuna emek olarak tanımlanmış ve Türk Derneği mensuplarının bu meseleyle ilgili düşünceleri sert eleştirilere maruz kalmıştı. Dernekçilerin dili “seviye-i irfan-ı halka indirmek” gerekir yönündeki yaklaşımlarına “lisan seviye-i irfan-ı halka inmez, seviye-i irfan-ı halk lisana yükselmeğe çalışır” diyerek karşı konulmuştu. O dönemde dilde Türkçülüğe sert çıkan Ali Nüsret ise şöyle bir değerlendirmede bulunmuştu: “Bütün benliğimizle bağlı olduğumuz Arapça ve Farsça kelimelere husumetle bakarak onları dilden atmağa çalışmak ve buna bir ‘hamiyyet-i milliye’ adını vermek zavallı lisanımızı yeniden sefil ve üryan etmektir.” Ali Nüsret'in düşüncesi, Süleyman Nazif gibi önemli bir düşünür tarafından desteklenmiş olmakla birlikte, Ayaz İshakî'nin (Kazanlı) sert eleştirilerine maruz kaldı. Dilde yenileşmenin ilk şartı olarak halka inişi

kabul eden Ayaz İshakî, Ali Nüsret'in dil meselesine yaklaşımını ise şöyle eleştirmekteydi:

“Anadolu Türklerinin fikirlerini uyandırıp onlara muhitlerinin ne olduğunu bildirmek sizin vazifeniz değil midir? Binaenaleyh siz vatanınıza ve milletinize hizmet etmek ister iseniz tabii efrad-ı milletin en çok anladığı dil ile yazacak ve bu sayede milliyet ve kavmiyet fikirleri uyandırmaya çalışacaksınız. Bu dil de tabii yüzde kırkı Farisî, kırkı Arabî, onu Fransız, Rum, onu Türkçe olan edebi lisanımızla olamaz. Belki sade Türkçe olacaktır bir dilin fesahati o dilin başka lisanlara esir kılmasıyla olduğunu dava edecek sizden başka âlemde hiçbir muharrir gelmemiştir diyebilirim. Hem de gelmeyecektir. Bu fikrin ihtira-ı şerefi size yalnız size mahsustur.”⁵⁸

Türk Derneği'nin üyelerinden Celal Sahir ile Necib Asım, Ayaz İshakî ile kıyaslamada bu konuda daha ılımlı bir yol benimsemişlerdi. Zira bu düşünürler, Türk Derneği'nin sade Türkçe ve dil meselesinde geçmişe gitme önerilerinin dilde tasfiyecilik anlamına geldiğinin bilincindeydiler ve muhafazakâr muhitin eleştirilerinden çekindiklerinden ölçülü davranmayı tercih etmişlerdi. Onların ölçülü davranışı ise yazı dili ile konuşma dili arasındaki açıklığı kısaltmayı amaçlayan çözümler bulmaktan ibaretti. Zira Türkçenin Orta Asya'daki kaynağına inilmesi düşüncesi 20. yüzyılın ilk on yılında realiteden uzak bir tahayyüldü. Böylesine bir ortamda, yukarıda ifade edildiği üzere, edebiyat-ı cedide akımının temsilcilerinin baskı ve eleştirileri karşısında Türk Derneği dağıldı.

1.2.2. Yeni Lisan Hareketi

Türk Derneği'nin ilgası, hiçbir şekilde dilde yenileşme çabalarının sona erdiği anlamına gelmiyordu. Zira bu örgütün dil politikası Genç Kalemler Dergisi⁵⁹ etrafında toplanan bir grup düşünür tarafından devam ettirildi. Bu düşünürler, adı geçen dergide “Yeni Lisan” başlığıyla makaleler neşretmeleri nedeniyle bu yeni harekete “Yeni

⁵⁸ Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 24.

⁵⁹ Genç Kalemler Dergisi'nin transkripsiyonlu neşri için bkz. **Genç Kalemler Dergisi**, Haz. İsmail Parlatur, Nurullah Çetin, TDK Yayınları, Ankara, 1999.

Lisancılar” denilmeye başlandı. Bu düşünürler arasında Ömer Seyfeddin, Ali Canip, Mustafa Halûk, Kazım Namî, Ziya Gökalp gibi önemli isimler vardı.

Genç Kalemler dergisinin milli dil ve edebiyat konularına önem verdiğini belirtmek gerekir. Örneğin, derginin 12. sayısında Osmanlı İmparatorluğu’nda kullanılan dilin adı ve bu dildeki yabancı kelimeler tartışmaya açılmaktadır:

“Söylediğimiz dile Türkçe mi, yoksa Osmanlıca mı demek lâzımdır? Bunu anlamak için lisanımızın aslını aramamız iktiza ediyor. Bazıları, bu lisanı Türkçe, Arapça ve Farsçadan mürekkep bir lisan olmak üzere göstermek istiyorlarsa da bu iddia – fikrimizce – muvafık değildir. Dilimizin aslı Türkçedir. Bu gün, Osmanlılardan gayri olan Türklerin söylediği dil ile bizim dilimiz arasında şâyân-ı dikkat farklar varsa da bunlar lisanın aslına tesir edecek mahiyeti haiz değillerdir... lisanımızın aslı Türkçedir. Arabî ve Farisî kelimeler, gayr-i men’ûs değil iseler, avam arasında bile anlaşılabilir kadar Türkçeleşmiştir. Lisan-ı edebî dediğimiz ve mahzâ aheng-i câzipleri hasebiyle Arabî ve Farisî kelimelerden terkip ettiğimiz yazı lisanının halk tarafından anlaşılabilmesi tabîdir... Dilimiz, Türkçedir; bütün Türk lehçeleriyle mukayese ederken buna Osmanlı Türkçesi deriz.”⁶⁰

Dergiye yazdığı “Yeni Lisan” başlıklı yazısında dil ve milli edebiyat konularına temas eden Ömer Seyfeddin ise şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır: “Bugünkülerin dünküleri taklit etmekten vazgeçtikleri dakika hakiki bir fecir olacak, onların sayesinde yeni bir lisanla terennüm olunan milli bir edebiyat doğacaktır.”

Arap harfleriyle Türkçe yazma yani imla sorunu Yeni Lisancıları düşündüren en önemli konular arasındadır. Kâzım Nami tarafından “Türkçe mi Osmanlıca mı?” başlıklı makalesinde bu konuyla ilgili Genç Kalemler ekibinin bakışını şöyle açıklamaktadır:

“Türkçemiz umumen zannolunduğu gibi, öğrenilmesi müşkil bir dil değildir... Güç görünmesi imlâsının ve bazı kavaidinin intizam altına alınmamasındandır. Bir mektepte imlâ yazdırılırken dikkat ettim: Bir çocuk “doğru” yazmıştı. Muallim, imlâda yanlış olup olmadığını

⁶⁰ Genç Kalemler Dergisi, s. 39-40.

sordu; talebeden biri: “Efendim! Doğru, dal ile yazılmalıdır.” dedi. Diğer biri: “Hayır, ta ile de yazılır, dal ile de. İkisi de doğrudur.” dedi. Bir başkası ilave etti: “Söylendiği gibi yazılır, efendim. Dal ile yazıldıktan başka, nihayetine de vav konur.” Bu, bizim imlâmımızdaki noksanı acı bir surette gösterir; hiç Türkçe bilmeyen bir çocuk, bu üç türlü yazılan bir kelimenin hangi türüsünü belleyeceğinde mütehayyir ve mütereddit kalmaz mı? Hele Arabî, Farisî kaidesiyle yapılan tepkiler!... Lisanımızı zenginlettiği iddia olunan bu şeyler onu ziyade müşkül kılmaktan geri kalmıyor. Hâlbuki biz, otuz milyon Osmanlıya dili bu az zamanda öğretmek mecburiyetindeyiz.”⁶¹

Yukarıdaki paragraftan anlaşılacağı üzere, Arap harfleriyle Türkçe imlâ sorununun farkında olan Yeni Lisancılar, böylesine kaotik bir ortamda ve bu kadar olumsuz şartlarda kısa sürede otuz milyonu aşkın Osmanlı vatandaşına okuma yazma öğretmenin zorluğunun farkındaydılar.

Genç Kalemler’in ileri sürdükleri Yeni Lisan teşebbüsü, ilk başlarda İstanbul çevresi tarafından ihtiyatla karşılanmıştır. Hatta Yakub Kadri ve Fuad Köprülü gibi aydınlar, Selanik’ten gelen bu akımın lisan ve edebiyat hususundaki teşebbüslerini küçümsemişlerdir. Servet-i Fünun’da Yeni Lisan hareketini değerlendiren Fuad Köprülü, dilin gelişme yolunu ancak büyük sanatçıların çizebileceğini, bu bakımdan Yeni Lisancıların kimi zaman destanlar kimi zaman da aşk neşideleri yazmakla yeni bir dil ve yeni bir edebiyat ortaya koyma zannına kapılmalarını bir uykunun verdiği zevk kalıntısından başka bir şey olmadığını ifade etmiştir. Servet-i Fünun’un 19 Nisan 1328’deki sayısında bu konuyu ele alan Fuad Köprülü şöyle bir değerlendirmede bulunmuştu:

“Yeni lisan cereyanı, öyle zannediyorum ki, sanatta kat’iyyen adem-i muvaffakiyetle neticelenecektir. Lisanlar bir mahsul-ı ictimaî olmakla beraber, mademki ona mecra-yi tekamülünü çizenler o lisan ile yazanlar, büyük san’atkârlardır. Bu nokta-yi nazardan Yeni lisanın âtisine herhalde emniyetle nigeran olmamakta haklıyız. Lisanımız mecra-yi tabiîsini ta’kiben daima sadeliğe doğru ilerler iken, ona

⁶¹ Genç Kalemler Dergisi, s. 40.

şimdiden müfrit bir şekil vermek iyi veya fena her ne olursa olsun altıyüz senelik bir mahsul-ı ictimâîye birkaç kişinin keyif ve hayaline göre tebdil-i mahiyet ettirmek bence mahz-i hayaldir. İstikbalin lisanı Çağatayca, Türkmençe kelimelerden ârî olduğu kadar bî-lüzum u ifade elfaz-ı ecnebiyeden de muarra olacaktır. Lisanımızın parlak bir istikbale namzed olduğuna ve o tekamül-i tabiiyeyi hiçbir şeyin ihlal edemeyeceğine mu'tekidim.”⁶²

Yeni Lisancılara muhalif cephede yer alan diğer bir düşünür ise Yakub Kadri'dir. Yeni Lisancılar'ın yabancı dilbilim kurallarından sıyrılan ve İstanbul ağzına dayanan bir dil taraftarı olmalarına rağmen, Yakub Kadri, Süleyman Nazif, Cenab Şehabeddin ve Fuad Köprülü başta olmak üzere muhalif cephede bulunan düşünürler, bu ekol temsilcilerinin Çağatay Türkçesini benimseyeceği zannına kapılmışlardı.

Celal Sahir örneğinde Yeni Lisan ekolünün temsilcileri ise yukarıda bahsi geçen eleştirilerin yersiz ve tutarsız olduğunu ileri sürmekteydiler. Bilhassa Yakub Kadri gibi düşünürlerin yeni lisanı yakın bir üslup kullandıklarına ve böylece bu lisanın Çağatayca adlandırılmayacağına, Köprülü'nün bile tedricen sadeleştirme yöntemini benimsediğine işaret etmekteydiler. Zira Yeni Lisancılara karşı gösterilen tepkiler, genellikle alışkanlıklardan kaynaklanıyordu. Bu nedenle muhalif görüşe sahip olan Yakub Kadri ve Fuad Köprülü gibi düşünürlerin yazılarında tedrici değişim yaşanmış ve bu düşünürlerin üslubunda sadeleştirme eğilimleri görülmüştür. Yeni Lisancıların düşünürü ve ülkücüsü Ziya Gökalp ise dil meselesine şöyle yaklaşmaktaydı:

“Lisanımızı mana itibariyle muasırlandırmak, ıstılah cihetiyle İslamlaştırmak lazım olduğu gibi, sarf, nahiv, imla hususlarında Türkçeleştirmek de zaruridir... Mümkünse bütün ıstılahları da Türkçe kelimelerden yapmak daha iyidir... bütün Müslümanlar arasında olmasa bile bütün Türkler arasında – lügatler gibi – ıstılahların da müşterek olması yani bütün Türklerin müşterek bir edebiyat ve ilim lisanına malik olması kaçınılmazdır. O halde lisanımızı

⁶² Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 25-26.

*Türkçeleştirirken tedricen bütün soydaşlarımızın anlayacağı umumi bir Türkçeye doğru gitmek lazım geldiğini de unutmamalıyız.*⁶³

Yukarıdaki paragraftan anlaşılacağı üzere, tüm Türkler için ortak ve umumi bir Türkçe, ortak edebiyat ve bilim dili düşünmektedir. Diğer taraftan ise Anadolu'da yaşayan Türklerin diliyle ilgili Ziya Gökalp şöyle bir yaklaşım ortaya koymaktadır:

*"Türkiye'nin milli lisanı İstanbul Türkçesidir. İstanbul'da iki Türkçe var: Biri konuşulup da yazılmayan İstanbul lehçesi, diğeri yazılıp da konuşulmayan Osmanlı lisanıdır. Acaba milli lisanımız bunlardan hangisi olacaktır? Bu ikilik lisanî hastalıktır. Lisandaki ikiliği ortadan kaldırmak için şu iki şeyden birini yapmak lazım: Ya yazı dilini aynı zamanda konuşma dili haline getirmek yahut konuşma dilini aynı zamanda yazı dili haline koymak. Bu iki şıktan birincisi mümkün değildir. Çünkü İstanbul'da yazılan lisan tabii bir dil değil, Esperanto gibi suni bir dildir. Arapça, Acemce ve Türkçenin kamuslarını, sarflarını nahivlerini birleştirmekle husule gelen bu Osmanlı Esperantosunu nasıl konuşma dili olabilsin? O halde yalnız bir şık kalıyor: Konuşma dilini yazarak yazı dili haline getirmek. Zaten halk muharrirleri bu işi eskiden beri yapıyorlardı. Osmanlı edebiyatımızın yanında halk diliyle yazılmış bir Türk edebiyatı yedi asırdan beri mevcuttu."*⁶⁴

Ziya Gökalp, dilin tasfiye edilmesi işinde ifrata varılmasına karşı çıkmaktadır. Gökalp'a göre, Türk halkının bildiği ve kullandığı her kelime millidir. Bu nedenle halk tarafından bilinen ve kullanılan canlı kelimelerin Türkçede tutulmasından yana tavır almıştır.

İkinci Meşrutiyet döneminin üçüncü dil ekolü ise Türkçeciler grubudur. Bu grubun başında Mehmed Emin Yurdakul bulunmaktaydı. Türk Sözü ve Halka Doğru dergileri bu ekole mensup üyelerin düşüncelerini yaydıkları en önemli basın kuruluşları arasındaydı. Bu grup temsilcileri, Türkçeye Türk ulusunun dilinin egemen olması ve Türkçenin kendi gramerinin oluşturulması görüşünü benimsemişlerdi.

⁶³ Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Haz. İbrahim Kutluk, Ankara, 1976, s. 18-19.

⁶⁴ Ziya Gökalp, **a.g.e.**, s. 105-106.

Yukarıda bahsi geçen tartışmalardan anlaşılacağı üzere, Birinci ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinde Türk entelektüel hayatında dilin sadeleştirilmesi hususunda şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalar büyük oranda alfabe meselesini de kapsamıştır. Bilhassa alfabe meselesinde iki eğilim ortaya çıkmıştır. Birinci grubun temsilcileri Türk dilinin imlası için Arap alfabesinin yetersiz olduğunu ve imla karışıklığını giderebilmek için düzelti önerilerinde bulunmuşlardır. İkinci grup temsilcileri ise Arap harflerinin Türkçenin imlasına uygun olmadığını ve imlâ düzelteleri ile bu sorunun çözülemeyeceği düşüncesini benimsemişlerdi.

1.3. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Dil ve Alfabe Tartışmaları

1.3.1. Alfabe Tartışmaları ve Harf İnkılâbı

22 Temmuz 1922’de Azerbaycan Hükümeti’nin Latin harflerinden oluşan yeni alfabe kabul etmesi, Türkiye’de Arap harfleriyle ilgili tartışmayı tetiklemiş oldu. Bu gelişme üzerine 12 Eylül 1922’de Hüseyin Cahid’in Mustafa Kemal’e yönelttiği “Niçin Latin yazısını almıyoruz?” sorusuna karşılık Mustafa Kemal’in “Zamanı daha gelmemiştir.” cevabını vermesi bu konuda da inkılâp yapılacağına habercisiydi. Aslında Mustafa Kemal Atatürk’ün dil ve alfabe meseleleriyle ilgili düşünceleri cumhuriyetin kuruluşundan önceki safhada oluşmuştu. Zira 1906’da genç Türkolog İvan Monolov ile yaptığı bir konuşmada Atatürk, “Batı uygarlığına girebilmemize engel olan yazıyı atarak, kılık kıyafetimize kadar her şeyimizle Batılılara uymalıyız.” diyerek bu değişime işaret etmişti.⁶⁵ Buna ek olarak, Enver Paşa’nın gayretleriyle üretilen ve Arap harflerini birleştirmeden yazarak ve hecede bütün ünlüleri gösteren alfabe denemesi Mustafa Kemal’in ilgisini çekmekle birlikte, bu deneme zamansız ve yetersiz bulunmuştu.⁶⁶ Nitekim imlâ kolaylığı oluşturma amacıyla ortaya atılan bu yazı türü matbuatta ve kamuoyunda pek tasvip edilmemiş ve olumlu hiçbir sonuç doğurmamıştır.

Cihan harbi sırasında ve sonrasında zamanlama meselesi Atatürk açısından önem arz etmekteydi. Savaş yıllarında Türk toplumu ile aydınlar grubunun alfabe gibi önemli bir meseleyle uğraşması, fiili olarak, imkânsızdı. Bilhassa aydınların bu konuya

⁶⁵ İvan Monolov ile görüşme hususunda geniş bilgi için bkz. Bilal Şimşir, **Türk Yazı Devrimi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 56; Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 34; Burcu Kaçmaz, **a.g.e.**, s. 30.

⁶⁶ Ruşen Eşref Üneydin, **Atatürk, Tarih ve Dil Kurumları, Hâtıralar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1954, s. 28; Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 34-35.

yoğunlaşması ancak cumhuriyetin kuruluşundan sonra yani sulh döneminde gündeme geldi. Bu konudaki ilk girişim 1923'te İzmir'de düzenlenen İktisat Kongresi'nde yapılmış oldu. Ne var ki işçi delegelerden Ali Nazmi ile arkadaşlarının kongreye sundukları Latin harflerinin kabulüyle ilgili önerge sert tepkilere neden oldu. En ağır eleştiri ise kongre başkanı Kâzım Karabekir'den gelmişti. Kâzım Paşa, Hâkimiyet-i Milliye gazetesine verdiği demeçte, "Latin harflerini kabul edemeyiz" diye net bir tavır ortaya koymuştu. Kâzım Paşa'ya göre, Latin harfleri kabul edildiği gün ülke 'herc ü merc'e girer, İslam âlemi ile irtibat kesilir, eski ilim mirasını günümüze taşıyan binlerce ciltlik kitap okunmaz hâle gelirdi.⁶⁷

İzmir İktisat Kongresi sırasında alfabe meselesiyle ilgili tartışmalar, ucu açık bir sürecin habercisiydi. Zira bu olayın hemen akabinde İstanbul gazetecilerinin İzmir toplantısında Latin harfleriyle ilgili mesele yeniden gündeme geldi. Bu devrin önde gelen aydınlarından Hüseyin Cahid, çocukların yıllarca öğrenim görmelerine rağmen bir kelimenin tam olarak nasıl okunması gerektiğini bilmediklerini, böylece bunca yıl alınan eğitimin de boşa gittiğine dikkat çekti. Hüseyin Cahid'in Latin harflerinin kabulüyle ilgili teklifi, bu toplantıda Atatürk tarafından tasvip edilmedi. Çünkü bu sıralar memleketin genel durumu ve toplumsal abuhava böylesine bir devrimi gerçekleştirmek için müsait değildi. Nitekim Falih Rıfki, 1953'te **Türk Dili** dergisinde yayımladığı bir makalesinde Atatürk'ün bu meseleye olumlu yaklaşmama nedenini sonralar kendilerine "Hüseyin Cahid bana vakitsiz bir iş yaptırmak istiyordu. Yazı inkılâbının daha zamanı gelmemiştir" şeklinde açıkladığını belirtmiştir.⁶⁸ Hüseyin Cahid'in eleştirileri ise Arap harflerinin kullanımını savunanları harekete geçirdi ve savunmalarında bazı değişiklikler yaparak fikirlerini yaymaya devam ettirdiler. Örneğin, Latin alfabesine karşı olan aydınlardan İbrahim Alaâddin (Gövsa), Arap yazısına yöneltilen eleştirilere yanıtlar yayımladı. Bu meseleyle ilgili makalesinde Arap harfleriyle 2-3 ayda okuma-yazma öğrenilebileceğini, Latin harfleriyle bunun bir ayda mümkün olduğunu kabul emekle birlikte bunun çok da önemli olmadığını belirtti. İkinci olarak, Arap harfleriyle bir satırda yazılabilen bir cümle için Latin harfleri ile 2-3 satır sürdüğünü bunun da gereksiz olduğunu söyledi. Yabancıların dilimizi öğrenememesine yönelik olarak yapılan

⁶⁷ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 37.

⁶⁸ Falih Rıfki Atay, "Harf Devriminin 25'nci Yılına Kutlarken: Yeni Yazı", **Türk Dili**, Cilt: II, Sayı: 23 Ağustos 1953, s. 718; Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 37.

eleştirilere ise “mecbur kalırlarsa öğrenirler” şeklinde cevap verdi. Hüseyin Cahid’in belirttiği gibi yıllarca tahsil alan öğrencilerin bir kelimeyi nasıl okuyacaklarını bilememeleri konusunda anlamadıktan sonra, anlamını bilmenin de bir şey ifade etmediğini belirtti.⁶⁹

Latin harflerinin kabulünün gerekliliğine inanan ne kadar aydın varsa bir o kadar da bu devrime karşı çıkan kişiler vardı. Ancak Arap harfleri ne kadar savunulursa savunulsun bu devirde Türkiye’nin bir yazma problemi olduğu göz ardı edilemezdi. Arap alfabesiyle öğrenme, okuma yazma kolaylığının, doğru okuma-yazma olanağının olmayışı, Arap alfabesinin kolay ve çabuk öğrenilemeyişi nedeniyle büyük zaman kaybı yaşanması, yazı birliği sağlanamayışı ve buna bağlı olarak dil ve ulus birliği sağlanamaması son olarak da bu alfabenin bizi çağdaş batı uygarlığından uzaklaştırması Latin’e geçilmesini gerekli kılan en önemli nedenlerdendi. 1926’da Türk eğitiminin sorunlarını incelemek üzere ülkemize çağırılan Dr. Künhe de verdiği raporda okuma-yazmayı öğrenmek için çok uzun bir zamana ihtiyaç olduğunu, bunun bir uygarlık meselesi olduğunu söyler ve Türklere Macar ve Finlilerin yaptığı gibi bir çeviri yazı kullanmalarını tavsiye eder.⁷⁰ Bu tespitten sonra Atatürk’ün de Macar alfabesini incelemeye başladığı duyulur.

Latin harflerinin kabulüyle ilgili düşünceler TBMM kürsüsünde ilk kez 24 Şubat 1924’te İzmir milletvekili ve bu dönemin Milli Eğitim Bakanı Şükrü Saraçoğlu tarafından gündeme getirilmiştir. Bu yılın milli eğitim bütçesinin görüşüldüğü celsede, bunca fedakârlıklar yapılmış olmasına rağmen, okuma yazma oranının hâlâ düşük düzeyde olmasını Şükrü Saraçoğlu şöyle açıklamıştır: “Benim kanaatimce bu büyük derdin en büyük noktası harflerdir. Eğer ben Arap harfi diyecek olursam burada da acaba benim fikrime tuğyan ve isyan edecek var mı? Efendiler! Bunun yegâne kabahati harflerdir, Arab hurufatı, Türk lisanını yazmağa müsait değildir!”⁷¹

Şükrü Saraçoğlu’nun bütçe görüşmeleri sırasındaki bu öz eleştirisi TBMM’de sert tepkilere neden olmuştur. Bu olayla ilgili milletvekili Vasıf Çınar’ın anlatıları şöyledir:

⁶⁹ Tartışmalar için bkz. Burcu Kaçmaz, **a.g.e.**, s. 30-31; Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 37.

⁷⁰ Burcu Kaçmaz, **a.g.e.**, s. 32.

⁷¹ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 37.

“Koridorda idim, Millet Meclisi’nde büyük bir gürültü koptu, ne oluyor diye içeriye girdiğim zaman Saraçoğlu’yu kürsüde gördüm, sarıklı milletvekilleri ona yalnız söz söyletmemeğe çalışmakla kalmıyorlar, yalnız bağırıyorlar, ona hücum etmeğe hazırlanmışa benziyorlardı. Necati ile ve bazı arkadaşlarla beraber var kuvvetimizle devam devam diye bağırmağa başladık. Saraçoğlu’ya taarruz eden olmasın diye kürsünün etrafını da tuttuk.”⁷²

Böylece bu güne kadar yalnızca gazete sütunlarında ve halk arasında tartışılan dil ve alfabe TBMM’nin gündemine gelmiş oldu ve sert tartışmalar doğurdu. Mesele bununla sınırlı kalmadı ve alfabe tartışmaları basına sıçradı. Öte yandan alfabe tartışmaları Türkiye sınırlarını aşarak diğer Türk halklarının da gündemine girdi. Bilhassa 26 Şubat-6 Mart 1926 tarihleri arasında Azerbaycan’ın başkenti Bakü’de yapılan “Birinci Uluslararası Türkoloji Kongresi”nin ana gündemini de Türk-Tatar halklarının tarihi, etnografyası ve dili oluşturdu. Bu meseleler arasında en fazla tartışılan konu ise alfabe sorunu oldu. Tartışmalar sonucu, Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan, Dağıstan, Başkurdistan, Türkmenistan, Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya delegelerinin oylarıyla önemli bir karar onaylandı. Bu karar ile Latin harflerine göre oluşturulan Türk alfabesinin Azerbaycan ve diğer Türk cumhuriyetlerinde benimsenmesinin önemine vurgu yapıldı ve tüm Türk uluslarının bu alfabeyi kabul edip benimsemeleri hususunda genel bir tavsiye kararı alındı.⁷³ Nitekim Bakü’deki bu kongrenin ardından “Türk Alfabe Komisyonu” oluşturuldu ve bu komisyonun çalışmaları sayesinde 33 harften oluşan “Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi” üretildi.⁷⁴ Görüldüğü üzere, harf devrimi öncesinde Türkiye ve diğer Türk uluslarının ortak alfabe kullanmaları hususunda mutabakat nerdeyse sağlanmıştı.

Türkoloji Kongresi’nden sonra Türkiye’de dil ve alfabe reformuyla ilgili bazı adımlar atılmaya başlandı. Somut olarak, 20 Mart 1926’da “Maarif Teşkilatı’na dair Kanun” taslağının görüşmeleri sırasında söz alan dönemin Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati, memleketteki imlâ problemi ve dilimizin ıslahı üzerinde çalışacak herhangi bir

⁷² Emin Erişirgil, “Bir Tarih Bir Teklif”, **Türk Dili**, Cilt: I, Sayı: 4; Ocak 1952, s. 32; Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 37-38.

⁷³ Burcu Kaçmaz, **a.g.e.**, s. 32.

⁷⁴ Bilal Şimşir, **a.g.e.**, s. 423; Burcu Kaçmaz, **a.g.e.**, s. 32.

kurumun bulunmadığına işaret etti ve tüm bu sorunları gidermek amacıyla Dil Heyeti'ne ihtiyaç olduğunu vurguladı. Aslında Milli Eğitim Bakanı, meclisteki konuşmasından yaklaşık bir ay önce yani 9 Şubat 1926'da gazetecilere verdiği demeçte Dil Heyeti hususundaki görüşlerini şöyle açıklamıştı:

“Sarf, imlâ, lügat ve istilah meselelerimizin nasıl bir teşettüt içinde bulunduğu hepimizce malumdur. Bu teşettüte ilmin irşadiyle bir nihayet verilmeyecek olursa on sene sonra birbirimizi anlamakta duçar-ı müşkülât olacağımızdan korkulur. Bu gibi meseleler hall-ı terakki etmiş olan memleketlerde akademyalara mevdudur. Binaenaleyh bizde de niçin akademya tesis olunmuyor gibi bir sual varit olabilir. Şunu evvelden söyleyelim ki, Maarif Vekâletinin bir şiarı da tevazudur. Yapamayacağımız işlere girişmek ilmin naşiri vazifesini deruhte etmiş olan Maarif Vekâletine yaraşır bir hareket olmaz. Beynelmilel âlemde salâhiyeti tanınacak akademya tesisi imkânı bulmuş olsaydık, bir tesise teşebbüste hiç tereddüt etmezdim... Kudretlerimizi hesaba katmadan böyle uzun bir işe girişmenin cüretkârane hareket edilmiş olacağına kaniim. Elli altmış sene evvel bizde de kurulan Encümen-i Daniş'in akıbetini daima göz önünde bulundurmak lâzımdır.”⁷⁵

Böylece çeşitli akademik yayınlarda “Dil Encümeni”, halk arasında “Alfabe Heyeti” diye anılan kurum yani Dil Heyeti, 23 Mayıs 1928 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında Atatürk'ün isteği ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın olur görüşü ile resmen kurulmuş oldu. Falih Rıfkı (Atay), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Ruşen Eşref (Ünaydın), Ahmed Cevat (Emre)'nin komisyonda çalışmaları için Atatürk tarafından - Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati'ye özel emir verilmişti. Bu şahıslara ek olarak, Ragıp Hulûsi (Özdem), Fazıl Ahmed (Aykaç), Mehmed Emin (Erişirgil) ve İhsan Sungu'nun katılımıyla adı geçen komisyon 26 Haziran 1928'de çalışmalarına başladı. Komisyon başkanlığı görevine ise Mehmed Emin Erişirgil getirildi. Bu komisyonun temel görevi, Türkçenin ses yapısına uygun, gereksiz yüklerden arındırılmış, külfetsiz ve kolay öğrenilir bir alfabe hazırlamaktan ibaretti. Böyle bir ortamda komisyon, yazı

⁷⁵ Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 39-40.

değiştirmek doğru mudur yanlış mıdır tartışmalarını bir tarafa bırakarak, yeni alfabenin harflerini seçmeye başladı. Bu konuyla ilgili yapılan görüşmeler sonucunda Latin harflerinden oluşan Türk alfabesinin kabul edilmesi hususunda karar alındı. Diğer taraftan ise 41 sayfa hacminde bir alfabe raporu hazırlandı. Bu raporda Türk dilindeki seslerin miktarı ve keyfiyetleri, Latin harflerinin savtî kıymetleri, Avrupa’da ve Türk dünyasında kullanılan Latin kökenli alfabelerdeki harfler, bu alfabelerdeki harflerin şekilleri ve savtî kıymetleri, Türkçeye mahsus Latin harflerinin seçilmesi ve bu hususta tatbik olunması gereken esaslar, muhtelif alfabelerdeki çift harfler, işaretli harfler ve bunların Latin alfabesine eklenmiş harfleri, Türk alfabesini teşkil eden harflerin çeşitli dillerdeki karşılıkları, tespit edilen yeni alfabenin vasıfları vb. belirlenmişti. Bahsi geçen rapor, Falih Rıfki tarafından Mustafa Kemal Atatürk’e sunuldu. Raporun sunumu sırasında meydana gelen konuşmayı Falih Rıfki şöyle anlatmaktadır:

“Atatürk bana sordu: ‘Yeni yazıyı tatbik etmek için ne düşündünüz?’ ‘Bir on beş yıllık uzun, bir de beş yıllık kısa mühletli iki teklif var.’ dedim. ‘Teklif sahiplerine göre ilk devirleri iki yazı bir arada öğretilcektir. Gazeteler yarım sütundan başlayarak yeni yazılı kısmı artıracaklardır. Daireler ve yüksek mektepler için de tedrici bazı usuller düşünülmüştür.’ Yüzüme baktı. ‘Bu ya üç ayda olur, ya hiç olmaz’ dedi. Hayli radikal bir inkılâpçı iken ben bile yüzüne bakakalmıştım: ‘Çocuğum,’ dedi, ‘gazetelerde yarım sütun eski yazı kaldığı zaman dahi, herkes bu eski yazılı parçayı okuyacaktır. Arada, bir harp, bir iç buhran, bir terslik oldu mu, bizim yazı da Enver’in yazısına döner. Hemen terk olunuverir.’”⁷⁶

Yukarıdaki pasajdan anlaşılacağı üzere, Atatürk açısından yeni alfabenin halk tarafından benimsenmesi ve çabuk öğrenilmesi özel önem arz etmekteydi. Bu meselenin ehemmiyetinin farkında olan Mustafa Kemal Atatürk, yeni alfabenin halka öğretilmesi için belli çalışmalar başlatmıştır. Her şeyden önce, 9 Ağustos 1928’de Sarayburnu Parkı’nda Türk ulusuyla buluşmasında yeni Türk alfabesiyle ilgili şöyle içerikli bir tarihi konuşma yapmıştır:

⁷⁶ Dil Heyeti tarafından hazırlanan alfabe raporu ve Mustafa Kemal Atatürk’ün bu konuyla ilgili düşünceleri hususunda geniş bilgi için bkz. Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 41-42; Burcu Kaçmaz, **a.g.e.**, s. 33-35.

“Bizim ahenktar zengin lisanımız yeni Türk harfleri ile kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulundurarak, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bunu anlamak mecburiyetindediniz. Anladığınının âsârına yakın zamanda bütün kainat şahit olacaktır. Buna katıyetle eminim... Çok işler yapılmıştır. Ama bütün yapmağa mecbur olduğumuz son değil lâkin çok lüzumlu bir iş daha vardır. Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmeliyiz. Vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki, bir milletin, bir heyet-i içtimaiyenin yüzde onu okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmez nevidendir. Bundan insan olanlar utanmak lâzımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir; iftihar etmek için yaratılmış, tarihini iftiharla doldurmuş bir millettir. Fakat milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu hata bizde değildir. Türkün seciyesini anlamayarak kafasını birtakım zincirlerle saranlardadır. Artık mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz.”⁷⁷

Bu konuşmadan sonraki günler, haftalar ve aylar memlekette hummalı bir eğitim seferberliği ile geçti ve memleketteki tüm öğretim ordusu yeni harflerin öğrenip kullanmaya başladı. Atatürk, bu işle bizzat ilgilendi, onun himayesinde Dolmabahçe sarayında oluşturulan dershanenin öğretmenliğine İbrahim Nemci (Dilmen) getirildi. Buna ek olarak, o yıl eğitime yeni harfler ile başlanacağı hususunda Atatürk’ün demeçleri gazetelerde yayımlandı. Yeni yazının halk tarafından benimsenmesini özümseyen Atatürk, alfabe seferberliğinin uygulamadaki durumunu izlemen amacıyla yurt gezisine çıktı. Bu gezinin ilk durağını oluşturan Tekirdağ’a uğrayan Atatürk, memur, öğretmen, asker ve halk temsilcileri ile görüşmeler yaptı. Bu görüşmelerde yeni alfabenin ilk denemelerini karatahta üzerinde bizzat yaptı. Tekirdağ gezisi sırasındaki izlenimlerini Mustafa Kemal Atatürk şöyle kayıtlara geçirmiştir:

⁷⁷ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: II, Ankara, 1959, s. 251- 253.

“Tekirdağlı vatandaşların daha şimdiden yeni Türk harflerini yazıp okumayı öğrenmişlerdir diyebilirim... Henüz ortada salahiyettar makamatından tasdikinden geçmiş bir rehber olmadan, henüz mektep muallimleri delalet ve faaliyetine geçmeden, yüce Türk milletinin hayırlı olduğuna kanaat getirdiği bu yazı meselesinde bu kadar yüksek şuur ve intikal ve bilhassa istical göstermekte olduğunu görmek benim için cidden büyük bir saadettir. Az zaman sonra yeni Türk harfleriyle gözler kamaştıracı Türk manevi inkişafının vasıl olabileceği kudret ve itibarın beynelmilel seviyesini şimdiden o kadar parlak görüyorum ki bu manzara beni gaşy ediyor.”⁷⁸

Atatürk’ün yurtiçi gezileri kapsamında yaptığı alfabe hocalığı, Bursa, Çanakkale, Sinop, Samsun, Amasya ve Sivas illerinde devam etti. Geziler sırasında halkın yeni yazıyı öğrenmede karşılaştığı güçlükleri gözlemleyen ve yeni alfabenin aksayan yönleri hakkında notlar alan Atatürk, başkente dönünce yeni alfabe taslağındaki noksanların giderilmesi hususunda buyruk verdi. Düzeltiler sonucunda böylece yeni Türk alfabesi son hâlini bulmuş oldu. Tüm bu hazırlıkların tamamlanmasından sonra çıkarılan 1353 sayılı kanun uyarınca 1 Ocak 1929 gününden itibaren yayın basım işinde Arap harflerinin kullanımı yasaklandı ve Latin harflerine göre oluşturulan yeni Türk alfabesi resmen kabul edilmiş oldu.

Harf devriminin gerçekleşmiş olması imla hususundaki tüm sorunların bertaraf edildiği anlamına gelmiyordu, bilakis yeni alfabenin uygulanması uzun sürece yayılmış durumdaydı.⁷⁹ İnkılabın halk nezdinde yaygınlaşması için Türkçe Matbuatın teşviki gayesiyle prim verilmesi konusunda bir kanun teklifi verilmiş⁸⁰ sonraki zamanlarda da bu nakdi yardımların yapıldığı görülmüştür.⁸¹ Hatta resmi yazışmalarda bile zaman zaman belli sorunlar ortaya çıktı. Hızlı okuma yazma seferberliğine rağmen Latin alfabesinin kullanımında bazı pratik sorunlar ortaya çıktı. Bu sorunların izale edilmesi amacıyla bazı durumlarda sert mesajlar içeren tamimlerin kamuya duyurulduğu vakidir.

⁷⁸ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 46.

⁷⁹ Yeni alfabeye geçiş konusundaki tartışmalar için Bkz. Muhammet Erat, *Türk Basımında Alfabe Meselesi (1862-1918)*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1991.

⁸⁰ Bkz. Ek 1

⁸¹ Bkz. Ek 2

Örneğin, 9 Temmuz 1934'te Başvekâlet'ten Anadolu Ajansı'na gönderilen tamimin içeriği şöyledir:

“Anadolu Ajansına

Başvekâletten

Bazı kimselerin resmî makamlara ve zevata eski harflerle yazılı müracaatlarda buldukları görülmektedir. Mezkur harflerle gerek Başvekâlet makamına ve gerek zâte gönderilecek yazıların okunmadan yırtılıp atılacağı herkesçe bilinmek üzere beyan olunur.”⁸²

1928'te uygulamaya konulan Harf devriminden yaklaşık 6 sene geçmiş olmasına rağmen bu hususta sorunlar bulunması ve bu sorunları izale etmek amacıyla sert mesajlar içeren tamimler yayımlanması oldukça manidardır. Üstelik dil kurumunun oluşturulduğu ve dil konusunda hızlı atılımların gerçekleştiği böylesine önemli dönemde eski alfabeyi kullananların bulunması sosyal bir vaka olarak dikkatleri üzerine çekmektedir.

1.3.2. Dilin Sadeleştirilmesine Yönelik Yaklaşımlar

Alfabenin yanında dilin sadeliği konusu cumhuriyetin erken dönemlerindeki en temel meseleler arasındaydı. 1928 yılında Dil Heyeti teşekkül etmiş ve alfabe çalışmalarını tamamlamıştı. Ancak Dil Heyeti ve Dil Encümeni gibi adlarla karşımıza çıkan bu çalışma gurubunun Maarif Vekâleti'nden bütçesi çıkıyordu. Bu bütçenin yetersizliği ve resmi bir kurum haline gelememesi gibi sebeplerle çalışmalar ağır aksak gidiyordu. Bu heyetin kâfi gelmeyeceğini ve bir dil akademisine ihtiyaç duyulduğunu seslendiren isim ise Kazan'lı Sadri Maksudî idi. Pan-Türkist görüşleri ve Sorbonne'da yaptığı hocalığıyla tanınan saygın biriydi. Sadrî Maksudî Ankara'da Türk Ocakları çevresinde tanınıyordu. Milliyet gazetesinde yayınlanan yazı dizisi ses getirmiş bizzat Gazi'nin ve İsmet Paşa'nın dikkatlerini çekmişti. Yazı dizisi 28 Eylül 1928'den itibaren yayınlandı. Bünyesinde yer aldığı Türk Ocakları da bu çalışmayı basmayı üstlendi. Yazı dizisi bittikten sonra Gazi, Sadri Maksudî'yi Çankaya sofrasına davet etmeye başladı; kendisine büyük iltifatta bulundu.⁸³

⁸² BCA, 030.10. 15.84.2., s. 3.

⁸³ Zafer Toprak, **Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji**, İstanbul, 2012, s. 427.

Sadri Maksudi'yi şüphesiz diğerlerinden ayıran farklar vardı. Bunların başında bazı yabancı Türkolog ve şarkiyatçılarla ilişkisiydi. Fransa'da bulunmuş olması ve Türkçüler içerisinde ilmi tetkikleri bakımından derinliğinin olması yazılarına da yansımıştı. Türk Dili İçin adını verdiği kitabının basımı bitmek üzereyken Riyaset-i Cumhur Umumi Katibi Tevfik Bey'e bir mektup yazarak Gazi Hazretlerinden kitabın başına konulmak üzere bir vecize talep ediyordu.⁸⁴ Atatürk'ün bir kitap için yazdığı ilk ve tek vecize buydu. Aşağıda aynen aldığımız bu söz gelecekteki Türk Dil Devrimi'ni anlatan hemen bütün yayınlarda karşımıza çıkacaktı.

“Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zenginlerindedir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.”⁸⁵

Dil Kurumunun kuruluşu öncesinde Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünce dünyasında Türk dilinde reformlar yapılması hususunda bazı somut belirtiler ortaya çıkmıştı. İşin ilginç tarafı, bu belirtiler yeni cumhuriyeti oluşturan milletin kimliği ile doğrudan bağdaştırılmıştı. Başka bir ifadeyle yeni cumhuriyetin yeni milleti dilini de yenilemeli ve bu olguyu ulusal kimliğinin ayrılmaz bir parçasına dönüştürmeliydi. Zira bu dönemin genel algısına göre, güçlü ulusların güçlü dilleri vardı. Diğer taraftan ise güçlü dil, güçlü ulusu yaratmada en önemli etkenler arasındaydı. Böylesine gerekçeler, 1930'lu ve 1940'lı yılların Türkiye'sinde dil reformlarını tetikleyen önemli etkenlere dönüştü.

⁸⁴ Adile Ayda, **Sadri Maksudi Arsal**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 183.

⁸⁵ Sadri Maksudi, **Türk Dili İçin**, Türk Ocağı Yayınları, Ankara, 1930; Vecihe Hatiboğlu, **Ölümsüz Atatürk ve Dil Devrimi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1981, s. 9.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK DİL KURUMUNUN KURULUŞU VE KURUMSAL YAPISI

2.1. Türk Dil Kurumunun Kuruluşu

2.1.1. Türk Dil Kurumunun Kuruluşuna Giden Süreç ve Ön Hazırlıklar

Osmanlı Devletinin son döneminde dil ve alfabe konusunda çok ciddi tartışmalar söz konusuydu. Tanzimat ve Meşrutiyet yıllarında Türk aydınları, hem mevcut alfabeyi ve gramer yapısını hem de dilde kullanılan sözcükleri farklı açılardan eleştiriyorlar ve farklı çözüm önerileri sunuyorlardı. Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda bu tartışmalar dil ve alfabe üzerine yoğunlaşarak hala devam etmekteydi ve bu kadar yoğun bir şekilde tartışılan böylesi önemli bir meselede herhangi bir sonuca ulaşamamıştı.

Kısaca hatırlayacak olursak; Osmanlı'da kullanılan Arap Alfabeti tartışmaların merkezinde yer alıyordu. Bu alfabenin Türkçedeki sesleri karşılamakta yetersiz kaldığına vurgu yapılıyordu. Arapça harflerden oluşan alfabenin Türkçeyi karşılamakta yetersiz kaldığı ilk kez Tanzimat döneminde Münif Paşa tarafından dile getirilmişti. Sonraki yıllarda, dönemin aydınları Şinasi, Namık Kemal ve Ali Suavi gibi aydınlar da bu tartışmalara katılmışlar ve dönemin Harbiye Nazırı Enver Paşa, Arapça harflerin birbirine bitştirilmeden yazılmasını öneren bir yazı biçimini orduya uygulamaya başlamıştı. Hatt-ı Cedid, Ordu Elif-bası, ve Enver Paşa yazısı gibi adlarla anılan bu yazı düzeni biraz da tehdit altında, orduda kullanılmış, bazı askeri kitaplar bu yazı biçimiyle yazılmıştı ama neticede bu uygulama da başarısız olmuştu.⁸⁶

Enver Paşa'nın hazırladığı alfabeyi kabul ettirmek için uğraştığı bir dönemde, bazı gazetecilerin ve edebiyatçıların Latin harflerinin benimsenmesi için çalıştıkları, hatta bu çabaların Çanakkale Savaşı sırasında Osmanlı subaylarının sohbet konusu olduğu ifade edilmektedir.⁸⁷

1914 yılının ilkbaharında, Kılıçzade Hakkı tarafından çıkarılan, özgür düşünceye adanmış ve Hürriyet-i Fikriyye, Serbest Fikir ve Uluvvet-i Fikriyye şeklinde

⁸⁶ Şükrü Haluk Akalın, "Yetmiş Beş Yılda Türk Dil Kurumu", **Türk Dili Dergisi**, Sayı: 667, Temmuz 2007, s. 7.

⁸⁷ Geoffre Lewis, **a.g.e.**, s. 39.

farklı isimler kullanan haftalık bir dergide beş imzasız makale yayınlanmıştır. Bu makaleler Latin alfabesinin kademeli bir şekilde benimsenmesini destekliyor ve değişimin kaçınılmaz olduğunu bildiriyordu. Makalelerin yazarı, ortaya bir soru atarak Şeyhülislamı cevap vermeye çağırıyordu: “*Fransızlar İslamiyet’in esaslarını pek makul bularak milletçe ihtida etmek istiyorlar! Acaba onları Müslüman addedebilmek için o pek zarif dillerinin Arap harfleriyle yazılması şart-ı esasi mi ittihaz edilecek? “evet” cevabını beklemediğim halde, alırsam kemal-i cesaretle “Siz bu zihniyetle dünyayı Müslüman edemezsiniz mukabelesinde bulunurum. “Hayır, beis yok” cevabını alırsam: “Biz Türklerin de Latin harflerini kullanmamıza müsaade bahş eder bir fetva veriniz” ricasını serdedeceğim. Hayır, Fransızlar ne kadar az Arap iseler, biz de o kadar az Arap’ız.”*”⁸⁸

Latin harflerinin kullanılmasına yönelik talepler yüksek sesle dile getirilse de bu değişimin gerçekleşmesi için sosyolojik bir süreç yaşanması gerekliydi. Nitekim 1922 yılı Eylül ayında İstanbul basınının temsilcileriyle yapılan bir toplantıda Hüseyin Cahit, Atatürk’e “Neden Latin alfabesini kabul etmiyoruz?” şeklinde bir soru yöneltmiş ve Atatürk de “Henüz sırası değil.” şeklinde cevap vermiştir. Geoffre Lewis’e göre; söz konusu dönem Birinci Meclis dönemi idi ve vekiller arasında meslekleri din adamlığı olan 50 civarında hoca ve bunlara ek olarak sekiz tarikat şeyhi ile mesleklerini “aşiret reisliği” olarak tanımlayan beş kişi vardı. Bu sebeple Atatürk’ün verdiği cevap anlamlıydı.⁸⁹

Nitekim benzer şekilde, 1923 yılında düzenlenen İzmir İktisat Kongresi’nde, üç işçi delegesi Latin harflerinin kabulü için bir önerge teklif etmişler ve söz konusu teklif, kongreye başkanlık eden General Kazım Karabekir tarafından İslam’ın birliğine zarar verdiği gerekçesiyle reddedilmiştir. Kazım Karabekir, konu üzerine yaptığı konuşmada düşüncesini şu sözlerle ifade etmiştir: “*Derhal bütün Avrupa’nın eline güzel bir silah vermiş olacağız. Bunlar Alem-i islam’a karşı diyecekler ki, Türkler ecnebi yazısını kabul etmişler ve Hıristiyan olmuşlardır. İşte düşmanlarımızın çalıştığı şeytanetkarane fikir budur.*”⁹⁰

⁸⁸ Lewis, **a.g.e.**, s. 40.

⁸⁹ Lewis, **a.g.e.**, s. 42.

⁹⁰ Hüseyin Yorulmaz, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Alfabe Tartışmaları**, Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 90.

Türkçede Latin harflerinin kullanılmaya başlaması açısından 1926 yılının Şubat ayında Bakü’de toplanan Birinci Türkoloji Kongresi önemli bir dönüm noktasıdır. Söz konusu kongreye Türkiye’den Köprülüzade Mehmet Fuat, Hüseyinzade Ali Bey ve o yıllarda Türkiye’de görev yapan Teodor Menzel ile Gyula Menzeros çağrılı olarak katılmışlardır. Kongrede Türk dili ve alfabesi üzerine yapılan şiddetli tartışmaların ardından “*Birleştirilmiş Yeni Türk Elifbası*” adıyla Latin harflerinden oluşan bir alfabe benimsenmiştir ve bu alfabe Türk Cumhuriyetlerinde kullanılmaya başlamıştır.

O yıllarda Türkiye’de de dilin ve alfabenin değiştirilmesine yönelik tartışmalar ve çalışmalar büyük bir ivme kazanmıştır. 23 Nisan 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış ve Rıza Nur, ilk Maarif Vekili olmuştur. Rıza Nur’un Maarif Vekilliği sırasında, yazı sorunu ele alınmadan önce, dili arındırma yönünde bir karara varılmış ve özel bir yönetmelikle Anadolu ağızlarındaki Türkçe kelimeler derlenmeye başlamıştır. O yıllarda, Besim Atalay, Kültür Müdürü olarak yapılan çalışmaları yönetmiş ve küçük ölçüde olan bu derleme birkaç yıl içerisinde tamamlanmıştır. 1925 yılına gelindiğinde, o zamana kadar toplanan kelime ve deyimlerin sınıflandırılmasına başlanmıştır. Ahmet Saffet, kelime ve deyimleri sınıflandıran ekibin başkanlığını yapmıştır, Velet Çelebi İzbudak ve Hasan Fehmi Turgal gibi isimler de çalışmaların denetleme ve genişletme işini yürütmüşlerdir. 1928 yılında kurulan Dil Encümeni üyelerinden Ragıp Hulusi Özdem, derleme işini üstlenmiş ve 1929-1930 yıllarında yeni derlemeler yaptırmıştır. Hamit Zübeyr Koşay ve İshak Refet Işıtman 1932 yılında “*Anadilden Derlemeler*” adında bir sözlük yayınlamışlardır.⁹¹

Yine dil sorunu konusunda, “Sarf Encümeni” 1920 yılından itibaren “*Sarf ve Nahv-i Türki*” başlıklı dört defter çıkarmış, 1923 yılında da Maarif Vekaleti, Velet Çelebi’nin “*Türk Diline Medhal*” adlı kitabını yayınlamıştır. Yine 1923 yılında milletvekillerinden Tunalı Hilmi meclise bir kanun tasarısı vererek, Maarif Vekâletinde bir Türkçe Komisyonunun kurulmasını, genel dille terimlerin özleştirilmesini,

⁹¹ Hamit Zübeyr Koşay Orhan Aydın’la birlikte 1952 yılında bu çalışmanın 2. cildini de yayınlamıştır. Bkz. Hamit Zübeyr Koşay ve Orhan Aydın Acıpayamlı, **Anadilden Derlemeler II**, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 1952.

kanunların gazetelerin ve okul kitaplarının bu dille yazılmasını önermiş ama bu önerge bir dilek olarak kalmıştır.⁹²

Cumhuriyet dönemindeki dil tartışmalarına paralel olarak çeşitli çalışmalar yapılmaktaydı ve dilin sadeleştirilmesi konusunda önemli adımlar atılıyordu. Bu süreçte Atatürk'ün de süreci etkileyecek ciddi katkıları söz konusu olmuştur. Atatürk'ün alfabe de Latin harfleri kullanılması konusunda öteden beri ilgili olduğu sıkça dile getirilmektedir. Ruşen Eşref, Atatürk'ün 1918 yılında kendisine, 1905 ve 1907 yıllarında Suriye'de iken alfabe konusunun zihnini meşgul ettiğini söylediğini belirtmektedir.⁹³ Halide Edip Adıvar ise, Atatürk ile alfabe konusunda yaptıkları bir sohbeti hatırlatmaktadır: “*Hatta o gün, Latin harflerini kabul imkânından bahsediyor, bunu yapmak için sıkı tedbirler gerektiğini ilave ediyordu.*”⁹⁴

Çağdaş Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ve geliştirilmesi amacıyla bir takım devrimler yapılırken Atatürk kültür konularına büyük önem veriyordu. Nitekim Cumhuriyetin ilanından hemen sonra çalışmalarına başlanan ve 12 Kasım 1924 yılında kurulan Türkiyat Enstitüsünün, Atatürk'ün bu alandaki çalışmalarının ilk önemli sonucu olduğu vurgulanmaktadır.⁹⁵ Türkiyat Enstitüsü Türk Dil, edebiyatı, kültürü, sanatı ve tarihi ile ilgili çalışmaları üstleniyordu. 1922 yılında Bursa öğretmenleriyle yaptığı bir görüşmede Atatürk, Türkçenin Arapça kalıplardan kurtarılması gerektiğini savunmuştur. Bu yıllarda Türkçe ile ilgili olarak çeşitli kitaplar yayınlanmıştır.⁹⁶

1927 yılında Atatürk'ün büyük nutku okuduğu dönemde alfabe tartışmaları büyük bir ivme kazanmıştır. Nitekim 20 Mayıs 1928 tarihinde Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Başbakanlığa bir yazı göndererek alfabe çalışmaları konusunda bir dil heyeti oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır: “*Lisanımızda Latin harflerinin suret ve imkân-ı tatbikini düşünmek üzere, mebus Falif Rıfki, Yakup Kadri, Ruşen Eşref, Darulfünun Müderris Muavini Ragıp Hulusi ve sabık Darulfünun muallimlerinden Ahmet Cevat ve muallimlerden Fazıl Ahmet, hariciye memurlarından İbrahim Grandi;*

⁹² Nail Tan, **Kuruluşunun 70. Yıldönümünde Türk Dil Kurumu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001, s. 1.

⁹³ Ruşen Eşref Ünaydın, **Atatürk, Tarih ve Dil Kurumları: Hatıralar**, Ankara, 1954, s. 29.

⁹⁴ Halide Edip Adıvar, **Türk'ün Ateşle İmtihani**, Çan Yayınları, İstanbul, 1962, s. 264.

⁹⁵ Akalın, **a.g.m.**, s. 6

⁹⁶ Örnek olarak bkz. Samih Rıfat Horozcu, **Tasrif-i Huruf Kanunları**, Ankara, 1922; Hüseyin Hüsamettin, Temel, Ankara, 1926.

Talim ve Terbiye Reisi Mehmet Emin, azadan İhsan Beylerden mürekkep bir heyetin teşkili muvafık görülmektedir.”⁹⁷

Nitekim Başbakanlığın 27 Mayıs 1928 tarihindeki onayından sonra “Dil Heyeti” oluşturulmuş ve 26 Haziran 1928 tarihinde ilk toplantısını yapmıştır. 9 Ağustos 1928 tarihinde Atatürk, bir programda yaptığı konuşmada alfabenin değişeceğinden söz etmiştir ve sonraki günlerde de yurt genelinde yaptığı gezilerde yeni alfabeyi halka tanıtmaya çalışmıştır.

1928 yılının Eylül ayında Dil Heyetinin çalışmaları tamamlanmıştır ve Atatürk’ün düzenlemeleriyle alfabeye son şekli verilmiştir. O dönemde Milli Eğitim Bakanlığı, “Türk Harfleri Kanun Tasarısını”, Dil Heyeti de “İmla Lugatı”nı hazırlamıştır. 1 Kasım 1928 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilen ve 3 Kasım 1928 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmasıyla yürürlüğe giren 1353 sayılı yasayla Latin harflerine dayalı yeni Türk alfabesi uygulamaya konulmuştur.⁹⁸ 1928 yılının ikinci yarısından itibaren çalışmaya başlayan ve harf devriminde önemli rol üstlenen Dil Heyeti, aynı yılın sonuna kadar çeşitli kitaplar yayımlamıştır.⁹⁹ Buna ilaveten İbrahim Nemci Dilmen, Ahmet Cevat Emre, Necmettin Sadık Sadak ve Celal Esat Arseven gibi isimler yeni alfabeyi halka tanıtan broşürler yayımlamışlardır.

Latin harflerinden oluşan yeni Türk alfabesinin kabulünden sonra da Dil Heyeti dağılmamış ve yeni üyelerin de katılımıyla genişleyerek çalışmalarına devam etmiştir. Dil Heyeti sonraki yıllarda, Dil Encümeni, Dil İstişare Heyeti ve Türk Dili Lugati Encümeni gibi isimlerle anılmış, yaptığı çalışmalarda harf ve dil sorununu gündeme getirmiştir. Maarif vekaleti bütçesine¹⁰⁰ alfabe değişikliğini masrafları için 400.000 liralık tahsisat yapılırken Dil Heyeti üyelerinin huzur hakları da dahil edilmiş ve heyetin düzenli çalışması da sağlanmıştır.

1928 yılının sonlarında yeni alfabenin de kabulüyle harf sorunu ortadan kalkmış ve dil sorununa geçilmiştir. Aynı yılın Aralık ayı başında bilimsel terimlerin Türkçeleştirilmesi sorununu görüşmek üzere, İstanbul Darülfünununda 15 üye,

⁹⁷ Akalın, **a.g.m.**, s.7-8.

⁹⁸ Akalın, **a.g.m.**, s.8.

⁹⁹ Dil Heyetinin yayımladığı kitaplar: **Elifba Raporu** (41 sayfa); **Gramer** (69 sayfa); **Halk Dersanelerine Mahsus Türk Alfabesi** (23 sayfa); **Yeni Türk Alfabesi, İmla ve Tasrif Şekilleri** (40 sayfa); **Yeni Yazı ile Kıraat** (32 sayfa); **Dil Encümeni Alfabesi** (23 sayfa).

¹⁰⁰ Bkz. Ek 3-Ek 4

Darülfünun Rektörü Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp'in başkanlığında toplanmış ve yabancı dilde ifade edilen bilimsel terimlere bulunan Türkçe karşılıklar Ankara'da bulunan Dil İstişare Heyetinin onayına sunulmuştur.

Dil İstişare Heyetinin ilk icraatı, yeni harflerin kabulünden sonra, eski Dil Heyeti'nin ele aldığı İmla Lügatinin hazırlanmasını hızlandırmak olmuştur. Çalışmaların başında, bu iş için Şemseddin Sami'nin Kamus-u Türkî'si ve Mehmet Baha'nın Yeni Türkçe Lügati isimli eserleri esas alınmıştır. 29 Ekim 1928 tarihine kadar 25.000 kelimelik bir hacme ulaşan bu imla lügati, her hafta beş formalık fasiküller halinde yayımlanmış ve 12 Aralık 1928 tarihinde bir önsözle birlikte kitap olarak yayımlanmıştır. Bu lüğatin önsözünde Türkçe kelimeler şu şekilde sınıflandırılmıştır.¹⁰¹

1. Halkça benimsenen kelimeler:

Türkistan'dan gelen ve Türk aslından olan kelimeler

Anadolu kıyıları ile Rumeli'nin ele geçmesi sonucu olarak Türkçeye giren kelimeler

Batı aslından olan kelimeler

2. Yazarlarca kabul edilip halkça benimsenmeyen kelimeler:

Arap ve Fars aslından olup halk dilinde yaşayan kelimelerin yerini tutmak üzere eski yazarlarca kullanılan kelimeler

Türkçeleri bulunmadığından dolayı eski ve yeni Türk yazarlarınca kabul edilen Arap ve Fars aslından gelme kelimeler

Yeni bilim kollarıyla ilgili terimler için Arapça köklerinden Türk bilginlerince türetilmiş kelimeler

Ya hiç Türkçeleri olmayan ya da Arapça köklerden yapılan kelimelerin daha kolay anlaşılabilen Fransızca, Almanca ve İngilizceden alınmış karşılıkları.

Dil İstişare Heyeti, halkça benimsenmiş sözleri ulusun malı saymış ve hiçbir değişiklik yapmadan bu sözlere kılavuzda yer vermiştir. Yazarlarca kabul edilip halkça benimsenmeyen kelimelerden ise sadece bilim terimleriyle Türkçeye girmiş ve Türkçede karşılığı bulunmayan sözcükleri Kılavuza dâhil etmiştir.

¹⁰¹ Tan, a.g.e., s. 3.

2.1.2. Türk Dili Tetkik Cemiyeti: Kurumsal Yapı ve Tüzük

Önceki bölümdeki tartışmalardan anlaşılacağı üzere, Türkiye'deki dil devriminin çeşitli süreçleri vardır. Bu süreçlerin en hızlı ve keskin olanının Cumhuriyet dönemindeki tartışmalar ve değişimler olduğu ifade edilmelidir. Hatta diğer devrimlerdeki aşamalı değişim bu alanda da takip edilmiştir. Bilhassa 1928'deki Harf Devriminin akabinde dil devrimi meselesi gündeme gelmiştir. Zira yeni Türk alfabesini saptamak amacıyla oluşturulan kurul yani "Dil Heyeti" harf devriminden sonra da çalışmalarını sürdürdü. Bilhassa Başbakan İsmet İnönü'nün katılımıyla 17 Şubat 1929'da Ankara'da düzenlenen toplantıya Dil Heyeti üyeleri, Ankara Hukuk Fakültesi'nin profesörleri, Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Kurulu üyeleri, Tedrisat-ı Umumi Müdürleri ve birçok fakültelerin öğretim üyeleri katılmışlardı. Katılımcılar önünde bir konuşmasında Farsça ve Arapça kelimelerden arındırılmış Türkçe sözcükler kullanmayı yeğleyen İsmet Paşa, Türkçenin söz kitabının oluşturulmasının zorunlu hale geldiğini vurgulamıştır. Bu toplantıda, dilin kelime hazinesini ortaya koymak ve dilimize giren yeni kelimelerin Türkçe karşılıklarını bulmak için Türkçe sözlük hazırlanması karara bağlanmıştır. İlaveten, yeni terimlerin karşılıklarının bulunması için Dil Heyeti ile Darülfünun Heyeti'nin koordineli çalışmasına karar verilmiştir. Çalışma plânına göre, Dil Heyeti tarafından belirlenip farklı fişlere yazılan 100 bin civarında sözcük Darülfünun Heyeti'ne gönderilmeli, bu heyet üyeleri ise kendilerine gönderilen terimlerin öncelikle Türkçe karşılıklarını bulmalı, bulamaz ise bu terimlerin Latince karşılıklarının kullanılması tercih edilmeliydi.¹⁰²

Dil Heyeti'nin sözlük ve terim çalışmalarına Celal Sahir (Erozan), Reşad Nuri (Güntekin), İbrahim Alaeddin (Gövsa), Besim Atalay, İsmail Hikmet (Ertaylan), Falih Rıfki (Atay), Rüşen Eşref (Ünaydın), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Ahmed Rasim, İshak Rafet (Işırtman) ve Veled Çelebi (İzbudak) gibi aydınlar katılmışlardı. Ragip Hulusi (Özdem) ise halkın ağzından derlemeler yaparak sözlük oluşturmak için görevlendirilmiştir. Dil Heyeti üyelerinden Hamid Zübeyr Koşay'ın anlatılarına göre, Falih Rıfki ve Celal Sahir halk diline yerleşmiş Arapça ve Farsça sözcüklerin feda edilmesine rıza göstermemişlerdi. Zonguldak milletvekili Celal Sahir, yeni sözlüğün hazırlanma amacını iki madde halinde şöyle özetlemişti: 1. Dilimizi lüzumsuz ecnebi

¹⁰² Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 48; Hüseyin Sadoğlu, *a.g.e.*, s. 232-233.

kelimelerden temizlemek gerekir. 2. Dilimizi ilerlemiş bir Avrupa dilindeki bütün sözcük ve terimlerin ifade ettiği mefhumları istifadeye kabil olacak dereceye erdirmek o kelimelere dilimizde karşılıklar bularak zenginleştirmek gerekir.¹⁰³ Heyet üyelerinden Ahmed Cevat Emre ise Batı dillerinden Türkçeye geçmiş uluslararası kelimelerin Türkçe karşılıklarının bulunmasını abesle iştilal olarak görmüştür. Buna mukabele olarak, Besim Atalay ve Hamid Zübeyr Koşay'ın kendisi ise Türkçe kök ve ekler aracılığıyla yabancı dillerden Türkçeye nüfuz etmiş tüm kelimelerin karşılıklarının bulunabileceğini ileri sürmüşlerdir.¹⁰⁴

Dil Heyeti'nin çalışmaları, Mustafa Kemal Atatürk'ün sosyal ve siyasal alanlardaki devrimci politikaları ile paralellik arz etmekteydi. Bu dönemin bazı aydınları da bu politikalardan özellikle dil ve alfabe alanındaki değişimleri içtenlikle desteklemekteydiler. Mesela, Milli Eğitim Bakanı Cemal Hüsnu 18 Mayıs 1930'da TBMM'deki konuşmasında bu konuyla ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunmuştu: "Harf Devrimi'yle dilimizi içine çekip batıracak büyük bir hendeği atladık. Şimdi sıra dilimizin bu devrimin gereklerini karşılmasına kaldı."¹⁰⁵

Yukarıda ifade edilenlerle birlikte Dil Heyeti'nin verimli çalıştığı söylenemezdi. Zira heyet üyelerinin tamamı Türkçe üzerinde uzmanlaşmış kişiler değillerdi. Üyelerin çoğu, bu işe anadil sevgisi ve yurttaşlık görevi duygularıyla katılmış idealist edip ve şairlerden ibaretti. Bu üyelerden bazıları, yabancı dildeki terimlerin Türkçe karşılıklarının bulunmasında görüş ayrılığına düşmüşlerdi. Üyelerin bir kısmını dil estetiğini, diğer bir kısmı ise ekler yoluyla kelime üretimini önceliyordu. Halk arasında yaygın kullanılan birçok Arapça ve Farsça kökenli kelimenin dilden ihraç edilmesine karşı çıkanlar da vardı. Böyle bir ortamda 1931 yılının Temmuz bütçesinde Dil Heyeti'ne tahsis edilen para miktarı 1 liraya indirilmek suretiyle kurum çalışmalarına fiili olarak son verilmiş oldu.¹⁰⁶ Dil Heyeti'nin doğrudan kapatılmayıp bütçe payının 1 lira gibi sembolik bir rakama düşürülmesi, oldukça manidar bir durumdur. Kurum

¹⁰³ Hüseyin Sadoğlu, **a.g.e.**, s. 233.

¹⁰⁴ Hamid Zübeyr Koşay'ın anlatıları için bkz. Hamid Zübeyr Koşay, "Atatürk ve Dilimiz", **Atatürk ve Türk Dili**, TDK Yayınları, Ankara, 1963, s. 138; Hüseyin Sadoğlu, **a.g.e.**, s. 233..

¹⁰⁵ Cemal Hüsnu'nün konuşması hususunda ek bilgi için bkz. Şerafettin Turan, "Atatürk Devrimlerinin Bütünlüğü İçinde Dil Devrimi", **Atatürk'ün Yolunda Türk Dil Devrimi**, TDK Yayınları, Ankara, 1981, s. 15.

¹⁰⁶ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, 1963, İsmail Beşikçi, **Türk Tarih Tezi Güneş-Dil Teorisi ve Kürt Sorunu**, Yurt Kitap Yayın, Ankara, 1991, s. 150.s. 49; Hüseyin Sadoğlu, **a.g.e.**, s. 233.

hakkında doğrudan kapatma emrinin verilmesinden ziyade bütçe ayrılmaması bu safhanın sonu gelmediği ve dil reformunun kurumsal olarak düzenlenmesi için açık kapı bırakıldığı anlamına gelmekteydi. Nitekim dönemin Milli Eğitim Bakanı, 25 Haziran 1932’de bu gerçeği şöyle açıklamıştı: “*Dil Encümeni faslında bir lira yazılmasının sebebi faslın kapanmamasının teminidir. Yani Dil Hey’eti, Dil Encümeni, Dil Cemiyeti ve sair namlarla her halde böyle bir hey’etin, böyle bir cemiyetin lüzumunu hükümet kabul etmiştir.*”¹⁰⁷

Harf devriminden farklı olarak dil devriminin gerçekleşebilmesi için kurumsal ve köklü yapılanma gereksinimi vardı. Oluşturulması tasarlanan bu yeni kurum, doğrudan dil meseleleriyle meşgul olmalı ve yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni dilini tasarlamalıydı. Böyle bir kurumun oluşturulması, 12 Nisan 1931’de Türk Tarihi Tedkik Cemiyeti’nin kurulmasından sonra gündeme geldi. Zira yeni cumhuriyetin milli tarihinin yazılmasına paralel olarak milli dilinin oluşturulması zarureti hâsıl olmuştu. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk, tarih çalışmalarına eşzamanlı olarak dil çalışmalarının yapılmasını tasarlamıştı. Böylesinde bir ortamda yani 11 Temmuz 1932’de Tarih Kongresi’nin kapanışının yapıldığı gün Atatürk ile cumhuriyet aydınlarının buluşmasında dil kurumu meselesinin gündeme gelme şekline göz atmakta yarar vardır: “*11 Temmuz 1932’de Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri’nin davet iltifatlarını aldım... Masanın etrafında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nin azaları da vardı... Tarih konuşması bitmek üzere iken Gazi Hazretleri oradakilere sordu: ‘Dil işlerini düşünecek zaman da gelmiştir. Ne dersiniz?’... Reisicumhur Hazretleri’nin yüksek düşüncesi sevinçle karşılandı. Gazi Hazretleri: ‘Öyle ise, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti gibi bir de ona kardeş bir dil cemiyeti kuralım. Adı Türk Dili Tetkik Cemiyeti olsun’, buyurdular.*”¹⁰⁸

Böylece dil meseleleriyle uğraşması tasarlanan kurumunun oluşumunun ilk adımları bu toplantıda atılmış oldu. 11 Temmuz gecesinde yapılan bu toplantıya Afet İnan, Yusuf Akçuraoğlu, Samih Rıfat, Hikmet Bayur, Yusuf Ziya, Hasan Cemil, Sadri Maksudi, İhsan Sungu, Hamid Zübeyr, Hüseyin Namık ve Ruşen Eşref gibi aydınlar

¹⁰⁷ Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, s. 207; Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 52.

¹⁰⁸ Nail Tan, **Atatürk ve Türk Dil Kurumu**, TDK Yayınları, Ankara, 2006, s. 15-16; Nail Tan, **Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu**, TDK Yayınları, Ankara, 2001, s. 5-6; Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 52-53.

katılmışlardı.¹⁰⁹ Bu toplantıda dil meseleleriyle uğraşması tasarlanan cemiyetin görev ve fonksiyonu hususunda kararlar alındı ve bu meyanda izlenmesi gereken yol haritasının çizgileri belirlendi. Bu toplantıda Atatürk'ün isteği üzerine Sâmih Rifat Bey cemiyet reisliği, Ruşen Eşref ise genel sekreterlik görevlerini üstlendiler. Yakup Kadri Bey azalık, Celal Sahih Bey ise veznedarlık görevlerine seçildiler.¹¹⁰ Bu toplantıda alınan karar doğrultusunda ertesi gün yani 12 Temmuz 1932'de İçişleri Bakanlığı'na verilen kuruluş dilekçesinin içeriği şöyle idi:

“Dâhiliye Vekalet-i Celilesine *12 Temmuz 1932*

Muhterem Efendim,

Türk Dili hakkında tetkikat ve neşriyatta bulunmak maksadıyla ve merkezi Ankara'daki Halk Evi binasındaki dairede bulunmak üzere Türk Dili Tetkik Cemiyeti adıyla ilmi bir cemiyet teşkil edilerek nizamnamesi merbuten takdim kılınmıştır. Cemiyet İdare heyeti azalarının isimleri ve imzaları arizamızın altında yazılıdır. Cemiyetin mesul Murahhası ve Umumi Katibi Afyonkarahisar mebusu Ruşen Eşref Bey'dir. İcap eden resmi muamelenin ifasına müsaade buyrulması rica olunur, efendim.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti Reisi: Çanakkale mebusu Samih Rifat

Umumi Katip: AfyonKarahisar mebusu Ruşen Eşref

Aza ve Veznedar: Zonguldak mebusu Celal Sahir

Aza: Manisa mebusu Yakup Kadri”¹¹¹

13 Temmuz 1932'de Emniyet İşleri Umum Müdürü T. Hadi imzasıyla yayımlanan izinname suretinde şunlar kayıtlıydı: “Unvanı ve maksad-ı tesisi yukarıda yazılı olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin nizamnamesi tevdi edilmiş olduğundan Cemiyetler Kanunu'na tevfikan işbu ilmühaber verildi.”¹¹² Dolayısıyla cemiyetin kuruluşuyla ilgili dilekçenin verilmesinden bir gün sonra konu müzakere edildi ve kurumun oluşumuyla ilgili izin yazısı karara bağlandı.

¹⁰⁹ TDCT'nin kuruluşu ile sonuçlanan toplantının katılımcılar hakkında geniş bilgi için bkz. **Türk Dil Kurumunun 40 Yılı**, TDK Yayınları, Ankara, 1972, s. 49; Hüseyin Sadoğlu, **a.g.e.**, s. 235.

¹¹⁰ Nail Tan, **Atatürk ve Türk Dil Kurumu**, s. 16; Nail Tan, **Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu**, TDK Yayınları, Ankara, 2001, s. 6; Hüseyin Sadoğlu, **a.g.e.**, s. 235; Ayşegül Celepoğlu, **Türk Dil Kurumunun Başkanı Samih Rifat: Hayatı ve Eserleri**, TDK Yayınları, Ankara, 2008, s. 109.

¹¹¹ Nail Tan, **Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu**, TDK Yayınları, Ankara, 2001, s. 19; Nail Tan, **Atatürk ve Türk Dil Kurumu**, s. 18; Ayşegül Celepoğlu, **a.g.e.**, s. 109-110.

¹¹² Nail Tan, **Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu**, TDK Yayınları, Ankara, 2001, s. 21; Nail Tan, **Atatürk ve Türk Dil Kurumu**, s. 19.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin adında bir süre sonra değişiklik yapılmıştır. Ad değişikliğiyle ilgili ilk kayıtlara ilk kez *Türk Dili* dergisinin 1932'nin Ekim ayında neşredilen 10. sayısında tesadüf edilmektedir. Zira Gazi hazretlerinin Dil Bayramı dolayısıyla yayımladığı bayram tebrikinin derginin belirtilen sayısındaki kayıtlara göre kurumun adı "Türk Dili Araştırma Kurumu" olarak kaydedilmiştir. Buna ek olarak, TBMM Başkanı Kâzım Alpkâzım'ın bayram mesajında da değişime uğrayan bu kavram kullanılmıştır. 1935'in Haziran ayında neşrolunan *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*'nun iç ve dış kapağında T.D.A.K. kısaltmasının kullanıldığı görülmüştür. Belirtilen yıl neşrolunan *Türkçeden Osmanlıcaya Sözlük*'te ise T.D.K. kısaltması kullanılmıştır. Realitede ise kurumun yayınları ile kurultay tutanakları incelendiğinde Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin 18-23 Ağustos 1934 tarihli İkinci Kurultay'dan sonra Türk Dili Araştırma Kurumu, 24-31 Ağustos 1936 tarihleri arasında düzenlenen Üçüncü Kurultay'dan sonra ise Türk Dil Kurumu adını aldığı görülmüştür.¹¹³

Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulması ile iki önemli hedefe ulaşılması amaçlanmıştır. İlk hedef, halkın konuşma dili ile yazı dili arasındaki farkın ortadan kaldırılması ve bu iki dil arasında vahdetin sağlanmasından ibaretti. Bu işi gerçekleştirebilmek için dili sadeleştirmek, canlı halk lehçelerinden tarama ve derlemeler yapılarak zengin bir kelime ve terim hazinesi oluşturmak gerekirdi. İkinci hedef ise ölü veya eski dillerin metotlu bir şekilde incelenmesi ve karşılaştırılmasından ibaretti. Böylece Türk ve Türkiye tarihine kaynaklık eden tüm eski diller üzerinde araştırmalar yapılmış olacaktı.¹¹⁴

Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin mali harcamaları için kuruluşundan itibaren gerekli kuruluşundan itibaren gerekli mali kaynaklar tahsis edilmişti. Buna ek olarak, Birinci Dil Kurultayı'nın 5 Ekim 1932 tarihli oturumunda bu mesele müzakere edilmişti. "Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin geliri yardım ve teberrulardan ibarettir." şeklinde TDTC nizamnamesindeki 15. maddesinin müzakeresi sırasında kurultay katılımcılarından Bekir Fahri Bey, bu meselenin açıklığa kavuşturulmasını talep etmişti. Bekir Fahri Bey'e göre Cemiyetin yardım ve bağışlar yoluyla faaliyetlerini sürdürmesi imkânsızdı. Bu nedenle hükümetin destek sözleri kâğıda dökülmesi gerekirdi, ayrıca bu hususla ilgili hükümetin

¹¹³ Nail Tan, **Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu**, TDK Yayınları, Ankara, 2001, s. 7.

¹¹⁴ Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s. 53-54.

az veya çok mali yardım tahsis etmesi zorunluymuştu. Bu talebe binaen söz alan Celal Sahir, "Efendim, esasen kullandığımız yardım kelimesi umumdur. Devletin yardımından istigna edeceğiz demiyoruz. En ziyade istinat edeceğimiz ve bekleyeceğimiz yardım da budur." diyerek 15. maddenin değiştirilmesine gerek olmadığını belirtmiştir. Böylece Dil Kurumunun mali harcamalarının kaynakları hususundaki tartışma kapanmış ve söz konusu madde mevcut haliyle kabul edilmiştir.¹¹⁵ Nitekim hükümet bu hususla ilgili sözünde durmuş ve her sene TDTC ile TTTC'nin harcamaları ili ellışer bin lira mali yardım yapmıştır. Demokrat Parti'nin 1950'de iktidara gelemsine kadar süren bu yardım, söz konusu tarihten itibaren önce 10 bin liraya indirilmiş, sonra ise tamamen kesilmiştir. Bu belirtilenlere ek olarak, Mustafa Kemal Atatürk 5 Eylül 1938'de Beyoğlu 6. Notalığı'ne teslim ettiği vasiyetnamesinde Türkiye İş Bankası'ndaki hissesinden her yıl elde edilecek nemanın yarı yarıya TTK ve TDK arasında bölüştürülmesini vasiyet etmiştir.¹¹⁶ Böylece dil ve tarih çalışmalarının mali harcamalarını karşılamak için önemli bir kaynak temin edilmiştir.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti, adından gözüktüğü üzere, bir dernek şeklinde kurulmuş ve örgütlenme bu istikamette olmuştu. Oysaki bu dönemin aydınlarının taşıdıkları genel teamül, bu kurumun bilimsel hüviyete bürünmesi ve bu derneğin bir dil akademisine dönüştürülmesi yönündeydi. Veya Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti örneğinde olduğu gibi bu kuruma üyelik de sadece bilim adamlarına münhasır kılınabilirdi. Bunun aksine olarak, kuruma üyelik Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm yurttaşlarına açık tutulmuştu. Dil ile meşgul olması tasarlanan bu kurumun sivil toplum örgütü biçiminde örgütlenmesinin nedeni, "dilinin siyasal baskılardan uzak tutulması" şeklinde açıklamak yetersiz bir yaklaşımdır. Her halükarda bu kurumun ilk aşamada resmi veya gayri resmi şekilde kurulmuş olması sonucu değiştirmez. Bahsi geçen kurum her ne kadar sivil toplum örgütü şeklinde oluşturulmuş ise de kurumun ilk dönem aktif üyeleri arasında siyasal kişilikleri ile ön plana çıkan isimler bulunmuştur. İlaveten, dil cemiyeti hükümet ve halkevleri ile organik ilişki içerisinde olmuştur. Buna ek olarak, Birinci Kurultay'da kabul edilen nizamnameye göre Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim

¹¹⁵ Birinci Dil Kurultayı'nda TDTC'nin mali kaynakları hususundaki tartışmalar için bkz. Hüseyin Sadoğlu, *a.g.e.*, s. 240.

¹¹⁶ Şerafettin Turan, *Atatürk ve Ulusal Dil*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, (y.y.), 1998, s. 47-48.

Bakanı cemiyetin onursal başkanı seçilmişti.¹¹⁷ Bu açıdan bakıldığında dil cemiyetinin sivil bir dernek olarak kurulmasına rağmen, siyasetle önemli bağlantılarının olduğu açıklığa kavuşmuş olur.

Dil Cemiyeti'nin kurumsallaşması açısından kurultayların özel önemi vardı. Bu kurultayların 4 yılda 1 kez düzenlenmesi karara bağlanmıştı. Kurultaylarda ilk olarak üyelerin adları okunarak yoklama yapılır, çoğunluğun sağlandığı anlaşılınca kurultay başkanının seçimine geçilirdi. Başkan seçiminden sonra komisyon üyelerinin seçimine geçilirdi. İlaveten, kurultaylar sonunda yapılan seçimler neticesinde 35 kişiden oluşan Yürütme Kurulu görevi devralmaktaydı. Yürütme Kurulu, kendi içerisinde bir başkan ve bir asbaşkan seçerdi. Yürütme kurulunda genel yazman, kol başkanları ve sayman üyeler bulunurdu. Akademik kolların başkanları da bu kurula katılırlardı. Yürütme Kurulu, bilimsel ve parasal konuları görüşüp karara bağlardı. Yürütme Kurulu kararları Yönetim Kurulu'nda görüşülüp değerlendirilirdi. Buna ilaveten, kol başkanlıklarının sayısı, yeni kolların kurulması, birleştirilmesi ve kapatılması gibi konular Yönetim Kurulu kararıyla mümkün olurdu.¹¹⁸

Türk Dil Kurumuna üyelik meselesi dönemlere göre değişiklik arz etmiştir. Bazı durumlarda üyelik meselesinde genel teamüller dışına çıkıldığı görülmüştür. Örneğin; Birinci Dil Kurultayı'nda Dr. Memduh Necdet'in önerisiyle kurultay katılımcılarının tümü dil cemiyetine üye yapılmışlardır.¹¹⁹ Genel anlamda ise günümüzde bu kurumun üye sayısı 550 civarındadır.

¹¹⁷ Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin sivil ve resmi görünümüyle ilgili tartışmalar için bkz. Hüseyin Sadoğlu, **a.g.e.**, s. 236-237; Birinci Dil Kurultayı: Tezler, Müzakere Zabıtalari, s. 435-436.

¹¹⁸ Kurultay başkanının seçilmesi ve TDK'daki yönetim hiyerarşisi konusunda ek bilgi için bkz. Hasan Eren, **Türk Dil Kurumundan eski Anılar**, TDK Yayınları, Ankara, 2008, s. 49, 51-52.

¹¹⁹ Hüseyin Sadoğlu, **a.g.e.**, s. 241.

2.1.3. Kurum Adında Yapılan Değişiklikler

1932 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyeti adı ile kurulan ve kısa bir süre sonra Türk Dil Kurumu adını alan kurumun adında kısa sürede bazı değişiklikler olduğu göze çarpmaktadır. Bu değişikliklerin, Kuruma yönelik bir isim arayışından ziyade kurumsal yapının henüz oluşmadığı dönemlerde gayri resmi kullanımlar olduğu görülmektedir.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin 12 Temmuz 1932 tarihli kuruluş dilekçesine eklenen Nizamname'nin birinci bölümü “Maksat ve Umumî Merkez Teşkilatı” başlığı ile hazırlanmıştır. Birinci maddede “Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak ve onu dünya dilleri arasında değerine yaraşır yükseklığe erdirtmek maksadı ile 12 Temmuz 1932’de Türk Dili Tetkik Cemiyeti adlı bir cemiyet kurulmuştur” ifadesi yer alır.¹²⁰ Üçüncü maddede ise “Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri Türk Dili Tetkik Cemiyetinin hamî reisi” ifadesi bulunur. 26 Eylül 1932’de gerçekleşen Birinci Türk Dili Kurultayı’nda kabul edilen Nizamname ve Çalışma Programında¹²¹ ise Birinci maddede “Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin yüksek hamî Reisliği altında, 12 Temmuz 1932 de ‘Türk Dili Tetkik Cemiyeti’ adlı bir cemiyet kurulmuştur.”¹²² ibaresi oylamaya sunulmuş kabul edilmiştir.

1932 yılında kurulan kurumun adı Türk Dili Tetkik Cemiyeti’dir. Birinci kurultayın sonunda nizamname okunurken üyelere Naşit Bey’in “tetkik” kelimesine itirazı olmuş bunun yerine “ ‘Türk Dilini Araştırma Birliği’ veya ‘Türk Dilini Araştırma Derneği’ diyelim” önerisinde bulunmuştur. Ancak Nizamname Encümeni Reisi Celal Sahir Bey “*Şüphesiz bütün kelimelerin yerlerine Türk kökünden kelimeler bulmak ve koymak esasen bu cemiyetin tek hedefidir. Fakat bunları derin bir tektik yapmak suretiyle, faraza ‘tetkik’ yerine ‘araştırma’ mı yoksa ‘ilcelme’ mi denilmek münasip olacağını enikonu aradıktan sonra kabul etmek istiyoruz. Bu cümlelerin de matlubudur. Binaenaleyh Encümenimiz, bu nokta üzerinde çalışacak ve arayacaktır.*”¹²³ Bir süre sonra, ana tüzükte herhangi bir isim değişikliği gözlenmemekle birlikte, Türk Dili Araştırma Kurumu ismi de kullanılmıştır. Mesela, Türk Dili Dergisi’nin 5 Ekim 1934

¹²⁰ **Kuruluşundan Günümüze Türk Dil Kurumu (Nizamname, Tüzük, Yasa ve Yönetmelikler)**, Ankara 2007, TDK Yayınları, s. 19

¹²¹ **Kuruluşundan Günümüze Türk Dil Kurumu (Nizamname, Tüzük, Yasa ve Yönetmelikler)**, a.g.e., s. 24

¹²² **Birinci Türk Dili Kurultayı – Tezler Müzakere Zabıtları**, TDK Yayınları, Devlet Matbaası, 1933, s. 437.

¹²³ a.g.e., s. 437.

tarihli 10. Sayısında, Atatürk Türk Dili tetkik Cemiyetine gönderdiği Dil Bayramı tebrik telgrafında “Türk Dili Araştırma Kurumu” ifadesini kullanmaktadır. 1935 yılında yayınlanan *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu* isimli kitabın Türk Dili Araştırma Kurumu ifadesi ve kısaltması olarak da “T.D.A.K.” kullanılmıştır. Agâh Sırrı Levend’e göre; Üçüncü Dil Kurultayının son toplantısında kabul edilmiş olan yeni ana tüzük gereğince; Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Türk Dil Kurumu adını almıştır.

Kurum yayınlarına ve kurultay kararlarına baktığımızda, 18-23 Ağustos 1934 tarihli ikinci kurultaydan sonra Türk Dili Tetkik Cemiyeti adının Türk Dili Araştırma Kurumu olarak değiştirildiği, 24-31 Ağustos 1936 tarihlerinde düzenlenen üçüncü kurultayda ise kurumun adının Türk Dil Kurumu olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bugüne kadar da, kurumun tüzüğü ve idari yapılanmasında çeşitli değişiklikler olsa da kurum adı değişmemiştir ve halen Türk Dil Kurumu ismi kullanılmaktadır.

2.2. Kurum Başkanları ve Çalışanları

Türk Dil Kurumunun kurulduğu 1932 yılından 1951 yılına kadar olan süreçte kurucularla birlikte kurum başkanları, yazmanlar ve diğer çalışanlar Türk Dil Kurumunun kurumsallaşmasında önemli katkılar üstlenmişlerdir. Kurumsal yapının daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla 1932- 1951 yılları arasında kurum bünyesinde görev almış başkanları ve diğer çalışanları burada özetle zikretmeyi faydalı görmekteyiz.

2.2.1. Koruyucu Başkanlar

Türk Dili Tetkik Cemiyeti 1932 yılında Mustafa Kemal Atatürk’ün talimatıyla kurulmuştur. Önceki yıllarda da dilin sadeleştirilmesi ve millileştirilmesi konusuyla özel olarak ilgilenen ve bu alanda birçok faydalı çalışmaya öncülük eden Atatürk, Türk Dil Kurumu gibi köklü bir kurumun da kurucusu olmuştur. Bu nedenle Atatürk, TDK’nin kurulduğu 1932 yılından vefat ettiği 1938 yılına kadar kurumun “Koruyucu Başkanı” olmuştur. Atatürk’ün vefatından itibaren ise, onun yerine Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü, 1938-1950 yılları arasında TDK’nin “Koruyucu Başkanı” olmuştur.

Türk Dil Kurumu gibi önemli bir kurumun kurumsallaşması ve varlığını devam ettirmesi, devlet büyüklerinin desteğinden bağımsız düşünülemez. Bu nedenle, resmi bir görev olarak ifade edilmese bile; Atatürk ve İnönü, Türk Dil Kurumunun tarihinde “Koruyucu Başkan” sıfatıyla yer almaktadır.

2.2.2. Kurucular

Türk Dil Kurumunun yani ilk adıyla Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurucuları Atatürk'le birlikte şu isimlerden oluşmuştur: Samih Rıfat Horozcu – Başkan, Ruşen Eşref Ünaydın – Genel Yazman, Celal Sahir Erozan – Sayman, Yakup Kadri Karaosmanoğlu – Üye

2.2.3. Başkanlar

Türk Dil Kurumunun kuruluşundan bugüne kadar geçen yaklaşık 80 yıllık dönemde toplam 24 farklı isim Kuruma başkanlık yapmıştır. Bu 24 isimden 12'si 1951 yılına kadar Kuruma başkanlık eden isimlerdir. 1951 yılına kadar yani TDK'nin kuruluşundan itibaren ilk 19 yıllık süreçte başkan değişikliklerinin çok olması ve birçok farklı ismin kuruma başkanlık etmesi, TDK'nin 1951 yılından önceki ve sonraki dönemlerinin kurumsal yapısındaki farklılıklar dikkate alınarak açıklanabilir.

Araştırmamız 1932 – 1951 tarihleri ile sınırlı olduğu için burada 1951 yılına kadar başkanlık yapan isimleri zikretmeyi yeterli görmekteyiz. 1932 yılından 1951 yılına kadar Türk Dil Kurumu Başkanlığı yapan isimler ve görev tarihleri şu şekildedir:

Samih Rıfat Horozcu; 12.07.1932 – 03.12.1932

Esat Sagay, Milli Eğitim Bakanı; 12.07.1932 – 18.08.1932

Dr. Reşit Galip, Milli Eğitim Bakanı; 04.12.1932 – 19.08.1933

Dr. Refik Saydam, Milli Eğitim Bakanı, 19.08.1933 – 26.10.1933

Y. Hikmet Bayur, Milli Eğitim Bakanı, 27.10.1933 – 08.07.1934

Abidin Özmen, Milli Eğitim Bakanı; 09.07.1934 – 09.06.1935

Saffet Arıkan, Milli Eğitim Bakanı; 10.06.1935 – 28.12.1938

Hasan Ali Yücel, Milli Eğitim Bakanı; 28.12.1938 – 05.08.1946

Reşat Şemseddin Sirer, Milli Eğitim Bakanı; 05.08.1946 – 09.06.1948

Tahsin Banguoğlu, Milli Eğitim Bakanı; 10.06.1948 – 22.05.1950

Avni Başman, Milli Eğitim Bakanı; 22.05.1950 – 02.08.1950

Tevfik İleri, Milli Eğitim Bakanı; 11.08.1950 – 10.02.1951

2.2.4. Genel Yazmanlar

Ruşen Eşref Ünaydın; 1932-1933

İbrahim Necmi Dilmen; 1933-1945

Hasan Reşit Tankut; 1945-1951

2.3. Türk Dil Kurumunun Şubeleri

Yeni alfabenin kabul edilmesinin ardından tüm yurttaki okuma yazma seferberliği ilan edilmiştir. Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarında büyük önemi olan halk evleri¹²⁴ ve millet mektepleri de bu çalışmalar arasında önemli vazifeler üstlenmiştir. Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin faaliyetleri arttıkça, ülke genelinde daha fazla kesime ulaşma gerekliliği kendini göstermiştir. Bu nedenle cemiyetin faaliyetleri sadece Ankara ile sınırlı kalmamış ve ülkenin her vilayetinde Umumi Merkez Heyeti kararıyla oluşturulmuş Merkez Heyetleri kurulmuştur. Halkevi bulunan vilayetlerde halk evinin dil, edebiyat ve tarih şubesi idare heyeti, il merkez heyeti yerini tutmuştur ve doğrudan doğruya genel merkezle ilişki içinde olmuşlardır. CHP tarafından genel sekreterliği tarafından bizzat faaliyetleri takip edilen Halkevleri Türk Dil Kurumunun vereceği direktifleri yerine getirmekte görevlendirilmiştir.¹²⁵

Türk Dili Tetkik Cemiyeti tüzüğü'nün 34. Maddesine göre, içinde Dil-Edebiyat Kolu bulunan halkevleri, Kurumun Taşra Teşkilatı olarak kabul edilmiştir. Buna göre, Kurumun taşra teşkilatında şu halkevleri görev almıştır:

¹²⁴ Ek 3 (CHP Genel Yönetim Kurulu tarafından Büyük Kurultay'a sunulmak üzere hazırlanan faaliyet broşürünün de Halkevleri birinci sırada yer almış ve Halkevlerinin çalışma kolları arasında ilk sırayı Dil,Tarih,Edebiyat kolu dikkat i çekmektedir.

¹²⁵ Ek 4

1. Adana
2. Adapazarı
3. Afyon
4. Ahlat
5. Akçakoca
6. Akhisar
7. Aksaray
8. Akşehir
9. Alanya
10. Alaşehir
11. Amasya
12. Ankara
13. Antakya
14. Antalya
15. Ardahan
16. Artvin
17. Atabey
18. Atça
19. Avanos
20. Ayancık
21. Aydın
22. Ayvalık
23. Babaeski
24. Bafra
25. Bakırköy
26. Balıkesir
27. Bandırma
28. Bartın
29. Bayburt
30. Bayındır
31. Bergama
32. Beşiktaş
33. Beyoğlu
34. Beypazarı
35. Beyşehir
36. Bilecik
37. Birecik
38. Birgi
39. Bitlis
40. Bolu
41. Bolvadin
42. Bor
43. Boyabat
44. Bozüyük
45. Buca
46. Bulanık
47. Buldan
48. Burdur
49. Burhaniye
50. Bursa
51. Cizre
52. Çanakkale
53. Çankırı
54. Çapakçur
55. Çarşamba
56. Çayeli
57. Çine
58. Çivril
59. Çorlu
60. Çorum
61. Çölemerik
62. Çumra
63. Demirci
64. Demirköy
65. Denizli
66. Derbent
67. Dere
68. Derik

69. Dinar
70. Divriği
71. Diyarbakır
72. Düzce
73. Edirne
74. Edremit
75. Elazığ
76. Elmalı
77. Emet
78. Eminönü
79. Erbaa
80. Erciş
81. Erdek
82. Ereğli (Zonguldak)
83. Ergani
84. Ermenek
85. Erzincan
86. Erzurum
87. Eskişehir
88. Eyüp
89. Fatih
90. Fevzipaşa
91. Gaziantep
92. Gebze
93. Gediz
94. Gerede
95. Germencik
96. Gerze
97. Giresun
98. Gölcük
99. Gönen
100. Gümüşhane
101. Harput
102. Havza
103. Havsa
104. Hendek
105. Honaz
106. Hozat
107. Iğdır
108. İnebolu
109. İnegöl
110. İnönü
111. İskenderun
112. İskilip
113. İzmir
114. İzmit
115. Isparta
116. Kadıköy
117. Kağızman
118. Kandıra
119. Karaköse
120. Karaman
121. Karapınar
122. Kars
123. Karşiyaka
124. Kastamonu
125. Kaymakçı
126. Kaynarca
127. Kayseri
128. Keçiözümlü
129. Kelkit
130. Keskin
131. Kilis
132. Kırkağaç
133. Kırklareli
134. Kırşehir
135. Kızılcahamam
136. Konya

137. Kozan
138. Kütahya
139. Lice
140. Lüleburgaz
141. Mustafakemalpaşa
142. Maden
143. Malatya
144. Manisa
145. Maraş
146. Mardin
147. Mecitözü
148. Mersin
149. Merzifon
150. Mesudiye
151. Milas
152. Mudanya
153. Mudurnu
154. Muğla
155. Muş
156. Nazilli
157. Nazillisümer
158. Nevşehir
159. Niğde
160. Niksar
161. Nizip
162. Nusaybin
163. Ordu
164. Osmaniye
165. Ödemiş
166. Palu
167. Pasinler
168. Pazar
169. Pertek
170. Pınarbaşı
171. Polathane
172. Reyhaniye
173. Rize
174. Salihli
175. Samsun
176. Sandıklı
177. Sarayköy
178. Sarıgöl
179. Sarıkamış
180. Savur
181. Seferihisar
182. Seydişehir
183. Siirt
184. Silifke
185. Sinop
186. Sivas
187. Siverek
188. Sındırgı
189. Söke
190. Sücüllü
191. Şarkikaraağaç
192. Şebinkarahisar
193. Şehremini
194. Şile
195. Şişli
196. Tarsus
197. Tefenni
198. Tekirdağ
199. Tire
200. Tirebolu
201. Tokat
202. Tosya
203. Trabzon
204. Turgutlu

205. Turhal
206. Ulukışla
207. Urfa
208. Urla
209. Uşak
210. Ünye

211. Üsküdar
212. Van
213. Vezirköprü
214. Vona
215. Yalova

2.4. Türk Dil Kurumu Bünyesinde Çalışan Akademik Kollar ve Faaliyetleri

Birinci Türk Dili Kurultayı'nda cemiyet faaliyetlerinin verimli ve sağlıklı yürütülebilmesi için 6 kolun oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda oluşturulmuş kolların isimleri şöyledir:

1. Lengüistik-Filoloji Kolu
2. Etimoloji Kolu
3. Gramer-Sentaks Kolu
4. Lügat Kolu
5. Derleme Kolu
6. Neşriyat Kolu¹²⁶

Bu kolların yaptıkları faaliyetleri anlayabilmek için kolların her birisini münferit olarak incelemekte yarar vardır. Her şeyden önce bu kolların her birisinin adı, dil devrimine paralel olarak, değişime uğramıştır. Mesela; Gramer-Sentaks Kolu'nun adı Dilbilim ve Dilbilgisi Kolu'na, Lügât Kolu'nun adı Sözlük Koluna, Derleme Kolu'nun adı Derleme ve Tarama Kolu'na, Neşriyat Kolu'nun adı Yayın ve Tanıtma Kolu'na dönüşmüştür.

Kuruluş dönemindeki adıyla Gramer-Sentaks kolu yani Dilbilim ve Dilbilgisi Kolu'nun öncelikli görevi Türkçenin ana grameri ve imla kılavuzunu hazırlamaktan ibaret olmuştur.

TDK kolları arasında Derleme ve Tarama Kolu'nun özel yeri vardır. Bu kol, Anadolu ağızlarından derlemeler yapar, eski metinlerden Türkçe sözleri tarayarak sözlükler hazırlar. Bu sözlükler, başlangıçta yabancı sözlere Türkçe karşılıklar bulmak amacıyla hazırlanmışsa da, daha çok lehçe bilgisi (dialectologie) ve metin bilgisi (philologie) alanlarında yararlanılan sözlükler olarak kullanılmıştır.

Derleme kolu ile eşgüdümlü çalışan diğer bir kol, Lügât koludur. Bu kolun temel görevi Türkçe sözlük, imlâ kılavuzu, okul sözlükleri ve başka dillerden Türkçeye çeşitli sözlükler hazırlanması şeklinde belirlenmişti. Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmalar sonucunda 1954'te ilk Türkçe genel sözlük neşredilmiştir.

¹²⁶ Günümüzde ise TDK çatısı altında çalışan kolların isimleri şöyledir: Kurumda şu kollar bulunmaktadır: Derleme ve Tarama, Dilbilim ve Dilbilgisi, Sözlük, Terim, Yayın ve Tanıtma kolları.

Neşriyat kolu adıyla oluşturulan Yayın ve Tanıtma Kolu'nun en önemli görevi, Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanacak eserlerin düzenli ve kaliteli yayımlanmasını temin etmekten ibaretti.

Üçüncü Türk Dili Kurultayında kabul edilen Türk Dil Kurumu Ana Tüzüğü'nün üçüncü ayrımı çalışma kollarının görev ve sorumluluklarına ayrılmıştır. Çalışma Kollarının görev ve sorumlulukları Türk Dil Kurumu Ana Tüzüğü'nün 18-29. maddelerinde şu şekilde yer almaktadır:

Kurumun iş ve çalışma kolları şunlardır: 1. Lengüistik ve Etimoloji Kolu, 2. Gramer-Sentaks Kolu, 3. Lügat-Filoloji Kolu, 4. Terim Kolu, 5. Derleme Kolu, 6. Yayın Kolu.

Lengüistik-Etimoloji Kolu, genel dil bilimini ilgilendiren sorunları incelemek, Türk dilinin etimolojik lügatine temel olacak materyalleri toplamak, yeryüzündeki türlü dillerin etimolojik lügatlerini yahut bunlardan bir takım bölümleri dilimize çevirtmek, bunları dilimizin söz kökleriyle karşılaştırmak, lengüistiği ve etimolojiyi ilgilendiren yerli ve yabancı eserleri inceleyerek bunları bastırmak veya dilimize çevirmek işleriyle uğraşır.

Gramer-Sentaks Kolu, "Türk dilinin söz kurma yollarını incelemek, dilin gramer ve sentaksı üzerinde araştırmalar yapmak, Türk dilinin türlü lehçelerinin ayrı ayrı gramerlerini ve bunların birbirleriyle karşılaştırmalarını araştırmak, Türk sözlerinin analitik kuruluşlarını derinleştirerek Türk analitik gramerlerini hazırlamak, Türk dilindeki sentaks değişmelerini gözden geçirerek tam bir Türk sentaksının temellerini kurmak, dilimizin fonetik, morfoloji ve sentaks bakımından incelenmesine yarayan eserleri bastırmak veya dilimize çevirtmek işleriyle uğraşır.

Lügat-Filoloji Kolu, Türkiye Türkçesinin tam ve büyük bir kamusunu hazırlamak, bütün Türk lehçelerinin lügatlerini dilimize çevirmek, bundan Türk lehçelerinin lügat materyallerini toplamak, gerek büyük Türk Kamusu, gerek Türk lehçeler lügati için kitaplar taratmak, dilimizin eski varlıklarını gösteren anıt, azıt, basma ve yazma kitap, lügat gibi dil ve edebiyat yolundaki yazılar üzerine incelemeler yaparak Türk dilinin lehçelerini ve bunlardan her birinin tarihsel akışını ortaya koymak, Türk sözlerinde ve anlamlarında zamanla oluşmuş değişmeleri araştırmak, bu işleri ilgilendiren eserleri bastırmak veya dilimize çevirmek işlerine bakar.

Terim Kolu Türk dilinde kullanılacak bütün terimleri toplayarak bunların karşılıklarını koymak işiyle uğraşır.

Derleme Kolu, Türk dilinin halk ağzında yaşayan canlı varlıklarını ve halk arasındaki deyişler, masallar, maniler, koşmalar gibi halk bilgisi materyallerini halk ağzından derleyerek incelemek ve bunları ortaya koymak işiyle uğraşır.

Yayın Kolu, Kurum bülteninin ve Kurumca basılması kararlaştırılan eserlerin basımına ve gazete ve dergilerde dil üzerine olan yayınların idaresine bakar.

Çalışma Kolları, kol başlıkların başkanlıkları altında çalışır. İcap eden kollar, bölüklere ve bölükler takımlara ayrılır. Bunlara da kendi aralarından birer sekreter seçilir. Kol, bölük ve takımlar herhangi bir iş veya çalışma için üyeleri arasından birini raportör seçebilirler.

Çalışma kollarının işleri kısım kısım sona erdikçe kolbaşının raporuyla Genel sekreterliğe verilir ve Genel Sekreterliğin önergesiyle Genel Merkez Kuruluna gönderilerek oraca son karara bağlanır.

Genel Merkez Kurulu, lüzum gördüğü ayrı çalışmalar için daimi ve muvakkat komisyonlar kurabilir. Bu komisyonların çalışmaları da kolların çalışmaları gibi olur.

Kolların, bölüklerin, takımların ve komisyonların çalışma programları ve astüzükleri Genel Merkez Kurulunca yapılır. Kollarda, bölüklerde, takımlarda ve komisyonlarda kararlar ekseriyetle verilir. Ekseriyet on yedinci maddede yazıldığı gibi (Ekseriyet, hazır bulunan üyelerin yarısından fazlasının reyleri demektir.) elde edilir.¹²⁷

Üçüncü Türk Dil Kurultayında kabul edilen Türk Dil Kurumu Ana Tüzüğü'nün üçüncü ayrımında görev ve sorumlulukları açıklanan çalışma kollarının 1932-1950 arasındaki çalışmaları, yayınları ve başkanları aşağıda yer almaktadır.

2.4.1 Derleme ve Tarama Kolu

Türk Dil Kurumunun en çok önem verdiği konulardan olan derleme ve tarama işleri başlangıçta ayrı ayrı yapılmış; derleme çalışmalarını Derleme Kolu, tarama işlerini Lengüistik-Filoloji Kolu yürütmüştür. Derleme Kolunun ilk başkanı olan Ragıp Hulusi Özden bu görevi sadece 1932-1933 yılları arasında bir yıl yürüttükten sonra onun yerine geçen Naim Hazım Onat Derleme Kolu başkanlığını 16 yıl süreyle 1951'e kadar

¹²⁷ Nail Tan, **Kuruluşunun 70. Yıldönümünde TDK**, Ankara, 2001, s. 25-26.

yürütmüştür. Zaten 1951'den sonra Derleme Kolu Tarama Koluyla birleşerek Derleme-Tarama Kolu adını almıştır. Bu süreçte Halk Ağzından Derleme Dergisinin dört cildi yayınlanmıştır.

Kurumun tarama faaliyetleri Lengüistik-Filoloji Kolu altında 1932-1934 yıllarında Hamit Zübeyr Koşay'ın başkanlığında yürütülmüştür. İkinci Türk Dil Kurultayında bu kol, 'Lengüistik Kolu' ve 'Filoloji Kolu' olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Lengüistik Kolu başkanlığına Ahmet Cavat Emre, Filoloji kolu başkanlığına da Ali Canip Yöntem getirilmiştir. Bu kolun başkanlığını 1941'e kadar yürüten Yöntem döneminde on üçüncü yüzyıldan o döneme kadar yazılan eserlerden yüz yirmisi taranmıştır. 1941'de Ali Canip Yöntem'in kol başkanlığından ayrılması üzerine Filoloji kolu başkanlığına Ömer Asım Aksoy getirilmiş, Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü Aksoy'un başkanlığı döneminde hazırlanmıştır. 1945'te ise Filoloji Kolunun adı 'Tarama Kolu' olarak değişmiştir.

Türk Dil Kurumunun tarama çalışmalarının en önemli ürünleri Tarama Dergisi ve Tarama Sözlükleridir. Tarama Dergisi, dilimizdeki yabancı kelimelere öz Türkçe karşılıklar bulmak amacıyla hazırlanan bir eser olup, yerli yabancı sözlüklerden yüz elli eser taranmıştır. Tarama Dergisinin birinci cildinde madde başı olan 8000 Osmanlıca kelimenin karşılığı olarak 25000 Türkçe kelime kaynakları belirtilerek verilmiştir.

Tarama Sözlüklerinin hazırlanması işine on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda Türkiye Türkçesiyle yazılmış yazma-basma eserlerdeki Türkçe kelimeler, içinde geçtikleri cümle ile kaynakları gösterilerek taranıp toplanmıştır. Tarama Sözlüğünün kaynağı olan 227 eserden 160'ının taraması 1935-1945 yılları arasında gerçekleşmiştir, bu alanda çalışanların düşünce ve eleştirileri alınmak üzere küçük bir örnek cilt bastırılmıştır. Örneklerle Tarama Sözlüğü Denemesi adıyla yayımlanan bu eser beğenildiğinden Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü aynı yöntemle harılanıp yayımlanmıştır. Yabancı sözcüklere Türkçe karşılıklar bulma ihtiyacını kısa sürede karşılamak amacıyla taramalar parçalar halinde ele alınıp ayrı ayrı ciltler halinde bastırılmıştır.

Tarama kolu bünyesinde sözlük çalışmalarında başka hukuk diliyle ilgili çalışmalar da yapılmıştır. Dili sadeleştirme akımı, resmî yazışmalarda olduğu gibi hukuk dilinin hangi terimlerle özleştiğini göstererek bunların yaygın kullanımını sağlamak amacıyla tarama yoluyla 'Anayasa Sözlüğü' ve 'Yasa Dili Sözlüğü' hazırlanmıştır.

Türk Dil Kurumunun derleme çalışmalarının en önemlileri Derleme Dergisi, Derleme Sözlüğü ile atasözleri ve deyimler üzerine yapılan çalışmalardır. İlk kez 1933'te Atatürk'ün buyruğuyla başlatılan halk ağzından söz derleme çalışmaları bir buçuk yıl süren derleme seferberliği biçiminde yürütülmüş, derleme çalışmalarına devlet görevlileri ile dilseverler katılmıştır. Bu seferberliğin sonucunda Kurumda 150000 fiş görevlilerce değerlendirilerek dört ciltlik ve 25000 madde başından oluşan 'Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Dergisi' ortaya çıkarılmıştır.

Derleme seferberliğinin verilerinin yayımlanmasının ardından yapılan incelemede, eksik ya da düzeltilmeye muhtaç noktalar görülmüş; bu eksikleri tamamlamak, yanlışları düzeltmek ve yeni kelimeler derlemek amacıyla kol başkanı Ömer Asım Aksoy tarafından yönetilen ikinci bir derleme faaliyetine başlanmıştır. Elde edilen veriler Derleme Sözlüğü adıyla yayımlanmıştır.

Dilin söyleyiş inceliğini yansıtan atasözleri ve deyimler üzerine de kol tarafından çalışmalar yapılmış, halk ağzındaki atasözleri ve deyimler toplanarak bastırılmıştır. Bu eser atasözleri ve deyimlerin niteliklerini açıklayan bir inceleme, atasözleri ve deyimler ile dizin bölümlerinden oluşmaktadır. Ayrıca, Kurum dışında hazırlanan Türk lehçelerindeki atasözleri ve deyimler ile ilgili çalışmalar da değerlendirilerek yayımlanmıştır. Bu yayınlarda lehçelerdeki atasözleri ve deyimlerin altına Türkiye Türkçesindeki karşılıkları yazılmış ve eserin sonuna eserde geçen kelimelerin sözlüğü eklenmiştir.

2.4.2. Dilbilimi ve Dilbilgisi Kolu

Dilbilimi ve Dilbilgisi kolu 1932'de Gramer-Sentaks Kolu adıyla kurulmuştur. Türk dilinin kurallarını saptayıp bir imla birliği oluşturmak amacıyla kurulan bu kolun başkanlığına birinci kurultayda Ahmet Cevat Emre, ikinci kurultayda Yakup Kadri Karaosmanoğlu getirilmiştir. Üçüncü kurultayda tekrar başkanlığa getirilen Ahmet Cevat Emre, 1949 yılına kadar bu kolun başkanlığını yürütmüştür.

Birinci Türk Dili Kurultayından sonra çalışmalarına başlayan Gramer-Sentaks kolu ikinci kurultaya kadar geçen süreçte, "Türkçede Kelime Teşkili" adı altında bir anket açmış, iki bölümde çıkardığı anket kitaplarını bütün Türkçe, edebiyat öğretmenlerine ve başka mütehasıslara dağıtmıştır. Bu iki kitapta dilimizin birçok ekleri, bunların türlü manaları ve kullanışları örneklerle gösterilmiş, bileşik söz türleri

ortaya konulmuştur. Cemiyetin gramer-sentaks kolu ayrıca, Tarama dergisindeki sözlerin belirttiği birçok unutulmuş kök ve ekleri de ortaya koymak üzere “Ekler Lügatçesi” adını taşıyan üçüncü bir anket kitabı hazırlamaya başlamıştır.

İkinci Kurultaydan üçüncü kurultaya kadar geçen iki yıl içinde Gramer-Sentaks kolunun yaptığı çalışmalar şunlardır: 1. Tarama Dergisindeki kelimelerin bütün ekleri toplanmıştır. 2. Yakut lehçesinin grameri tercüme edilmiş ve ekleri taranarak fişlenmiştir. 3. Çuvaş, Altay, Koybal ve Karagas lehçelerinin gramerleri dilimize çevrilmiştir. 4. Güneş Dil Teorisine göre ilkel basit ekler ve anlamları tespit edilmiştir. 5. Konuşma dilinin cümle kuruluşunda yarattığı türlü şekiller ve bunların nüansları incelenmek üzere bütün yurtiçinde bir “Konuşma Dili Sentaks Anketi” açılmış ve bu anketten 4127 fiş toplanmıştır.

Üçüncü Kurultaydan sonra çalışmalarına güneş dil teorisi doğrultusunda hız veren Gramer Sentaks Kolu, dilimizin fonetik ve morfolojisi üzerine elde edilen bütün bilgileri esaslı bir tarzda toplayarak bir Türk dili ana grameri vücuda getirmek; bütün Türk lehçelerinin ayrı ayrı gramerlerini toplayarak bunları yeni Türk dili tezinin ışığı altında mukayese ettikten sonra mukayeseli Türk lehçeleri grameri yapmak ve Türk dilinin tarih öncesi devirlerdeki ilkel gramer varlıklarını ve bunların tarih öncesi devirlerdeki tekamülünü takip ederek bir tarihi Türk Grameri vücuda getirmek amacıyla çalışmalar yapmıştır. Ayrıca Ahmet Cevat Emre, Dil Heyeti'nin isteği üzerine bir lahikalar listesi hazırlamış ve ayrıca “Gramer Metodu Üzerine Bir Layiha” adıyla Türk grameri üzerine yeni bir yazma ve okutma yolu ileri sürmüştür. “Türkçede Kelime Teşkili Üzerine Bir Anket” başlıklı iki kitapla öğretmenlerin ve dilcilerin ilgilerini çekecek bir çalışma konusu ortaya koymuştur. Ayrıca karşılaştırmalı gramer gereçleri olarak “Zamirlerimizin sistemi, çoğul eki, 14. asırda dil sistemi, 11. asırda Türk diyalektleri” gibi araştırmalarını da Türk dili belleteninde yayınlamıştır. Besim Atalay, Türk ekleri ve Türkçede söz yaratma yolları üzerinde yıllardan beri yaptığı hazırlıkları “Türkçede Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme” adlı eserinde bir araya getirmiştir.

2.4.3. Sözlük Kolu

Bu kol Türk Dil Kurumunun Türk Dili Tetkik Cemiyeti olarak kuruluşunda da yer almış bir koldur. Bu kolun o zamanki adı Lügat ve Istılah koludur. Bu kolun amacı yabancı kelimelerin yerine Türkçe karşılıklar bularak Türk dilinin büyük bir sözlüğünü yapmaktır. Birinci Türk Dili Kurultayında (1932) kol başkanlığına Celal Sahir Erozan seçilmiştir. 1935'te Celal Sahir'in ölümünden sonra kol başkanlığını vekaleten yürütmüş olan Ali Canip Yöntem, İkinci Türk Dili Kurultayında bu kolun başkanlığına seçilmiştir. Üçüncü kurultayla kaldırılan Lügat Kolu, dördüncü kurultayla Sözlük Kolu adıyla yeniden kurulmuş ve başkanlığına da Mehmet Ali Ağakay getirilmiştir.

Başlıca amacı Türkçenin zenginliğini gözler önüne seren bir sözlük hazırlamak olan bu kol, çalışmalarını yabancı kelimelerin Türkçe karşılıklarını tanıtmak, henüz Türkçe karşılıklar bulunmayanlar için Türkçe karşılıklar bulmak yönünde yürütmüştür. 1936'da üçüncü kurultaydan sonra Atatürk, yeni nesiller için çağdaş bir sözlük hazırlanması gerektiğini düşünerek, bu sözlükte dilimizdeki yabancı kelimelerden hangilerinin kalacağını, hangilerine karşılık bulunacağını bir ilkeye bağlamak için, o zamana kadar yayınlanmış sözlükleri incelemeye başlamıştır. Türk Dil Kurumu 1939'da Ali Canip Yöntem'in başkanlığında sözlük hazırlama işine girişmiştir. Türkçe Sözlüğün amacı birinci baskısının ön sözünde şu şekilde belirtilmiştir: *“Türkçe sözlük bugün hiçbir yabancı tesir ve özentiye düşmemek şartıyla yazılan yazılarda ve söylenen sözlerde geçen yabancı kelimelerle birlikte dilimizde kullanılmakta olan veya kullanılacağı umulan Türkçe kelimeler için başvurulacak bir kaynak olmaktan başka bir şey değildir.”*¹²⁸

Türkçe Sözlükteki kelimeler o günkü Türkiye Türkçesinin yaşamakta olan kelime haznesinden alınmıştır. Sözlüğün genel planını hazırlayan Hasan Reşit Tankut, bu sözlüğün diğer sözlüklerden farkını şu şekilde belirtmektedir: “1. Türk asıllı kelimeler üstün tutulmuştur. 2. Osmanlıca sözlüklerde birçok kelimeler sadece eş anlamlı kelimelerle karşılanırken bu sözlükte her kelimenin anlamını canlandıran bir tarif yapılmıştır. 3. Bir kelimenin taşıdığı çeşitli anlamlar arasındaki ince farklar en dikkatli bir süzme ile birbirinden ayrılarak gösterilmiştir. 4. Tarifler kelimelerin kullanım yerlerini ve tarzlarını gösteren canlı misallerle kuvvetlendirilmiştir. 5. Kelimenin dil

¹²⁸ **Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, 1945.

yapısındaki yeri gramer kurallarına göre kullanılış şekli ve söylenişi özel işaretlerle gösterilmiştir. 6. Özel anlam veren kelime gruplarından olan birçok deyim alınmıştır. 7. Bu sözlük sade, kuru kelime haznesinden ibaret değildir. Dilbilgisini destekleyen öğretici değerdeki öğeleri de bir araya getirmiştir.”¹²⁹

2.4.4. Terim Kolu

Terim Kolu çalışmalarının amacı bilim ve sanat dilinin Türkçeleştirilmesidir. Türk Dil Kurumunun başlangıcında Lügat ve İstilah Kolu olarak kurulan bu kol, sözlük ve terim çalışmalarını birlikte yürütmek üzere düzenlenmiştir. Terim işleri, bilim alanlarına göre belirlenen on altı bölüğe ayrılarak yürütülmüş, 1932-1934 yılları arası kol başkanı olarak Celal Sahir Erozan görev yapmıştır. Daha sonra Lügat kolundan ayrılan bu kol 1934’te İstilah Kolu adını almış ve bu kolun başkanlığına getirilen Refet Ülgen 1942’ye kadar bu görevini sürdürmüştür. Üçüncü Kurultayda Terim Kolundan ayrı olarak ‘Teknik Terimler Kolu’ oluşturulmuş, başkanlığına Kemalettin Kamu, Terim Kolu başkanlığına ise İsmail Hakkı Baltacıoğlu seçilmişlerdir. Teknik Terimler Kolu Kemalettin Kamu’nun 1948’de ölümü üzerine kaldırılmış, Baltacıoğlu’nun Terim Kolu başkanlığı ise 1957’ye kadar devam etmiştir.

1936’da toplanan üçüncü Türk Dil Kurultayından sonra terim devriminde başlıca iki ilke ortaya atılmıştır. İlk ve ortaokulların ders programlarındaki terimleri Türkçeleştirmedeki amaç, Türk çocuklarının dersleri kolaylıkla anlayıp öğrenmesidir. Bunun için;

a) Köklü kültür dünyasında ortak olan “elektrik, dinamo, metre, gram” gibi terimleri olduğu gibi almak,

b) Bunların dışındaki terimlerin elden geldiğince, Türk çocuğunun kolayca anlaması için, Türkçenin köklerinden yine Türkçe eklerle türetilmesini sağlamak.¹³⁰ yoluna gidilmiştir.

Terim kolu tarafından gerek derleme, gerekse üretme yoluyla hazırlanan terimler, Türk Dili (Belleten) Dergisinin 1937 tarihli sayısında yayımlanmıştır. 1941’de Türkçe Terimler Cep Kılavuzu, 1963’te ise Ortaöğretim terimler Kılavuzu çıkarılmıştır.

¹²⁹ Beşinci Türk Dil Kurultayı: Birleşimler-Tutanaklar-Tezler, TDK Yayınları, Cumhuriyet Basımevi, İstanbul, 1946, s. 12.

¹³⁰ Hatiboğlu, Vecîhe, “Atatürk ve Terim Devrimi”, Dil Yazıları I, TTK Basımevi, Ankara, 1988, s. 196.

2.4.5. Yayın ve Tanıtma Kolu

26 Eylül 1932'de İstanbul'da toplanan Birinci Türk Dili Kurultayında Kurumun yayın organı olarak bir derginin yayımlanması kararlaştırılmıştı. Bu da ilk kurultaydan itibaren Kurumun yayın ve tanıtım işlerine verdiği önemi göstermektedir ki zaten bu amaçla da yayın ve tanıtma kolu kurulmuştur. Yayın kolunun ilk başkanı İbrahim Necmi Dilmen'dir. Yayın kolunun öncelikle yöneldiği iş, Kurultayın kararıyla bir dergi çıkarma işi olmuş ve Türk Dili adını taşıyan aylık derginin ilk sayısı Nisan 1933'te yayınlanmıştır. Bu dergi Ocak 1937'ye kadar 20 sayı çıkmıştır.

1934-1936 arasında Ulvi Aykut, 1936-1942 arasında Müştak Mayakon, 1942-1945 arasında ise Kemalettin Kamu bu kolun başkanlığını yürütmüştür. 1945'te toplanan Beşinci Türk Dili Kurultayından sonra oluşturulan kollar arasında yayın kolu yoktur. 1949'daki Altıncı Türk Dili Kurultayında ise kol başkanlıkları tamamıyla kaldırılmıştır.

Yayın ve Tanıtma Kolu bir yandan Kurumun yayın işlerini yürütmüş, bir yandan da Kurum çalışmalarının kamuoyuna tanıtılmasına çalışmıştır. Bu kolun yayınlarının dizi adları şunlardır: Tanıtma Yayınları, Atatürk Dizisi, Dergiler, Yıllık ve Belletenler, Halk Kitapları Dizisi, Konuşmalar, Seminerler ve Açıkoturumlar¹³¹.

2.5. Yayınlar (1932 – 1951)

1932 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuş ve sonraki yıllarda kurum adında yapılan bazı değişikliklerle birlikte kurumun çalışmaları da artarak devam etmiştir. Türk dilinin planlanması konusunda çok önemli çalışmaları yürüten kurum, bu çalışmaların ülke genelinde etkisini göstermesi amacıyla yayın faaliyetlerine de ayrı bir önem vermiştir.

Türk Dil Kurumunun kurulduğu 1932 yılından, kurumsal yapıda köklü değişikliklerin yapıldığı 1951 yılına kadar kurum tarafından toplam 143 adet eser basılmıştır. Bu eserlerden bir kısmı, doğrudan kurumun çalışmalarına odaklanan eserler olmakla birlikte, büyük bir kısmı çeşitli isimlerin dil konusunda kaleme aldıkları eserlerden oluşmaktadır.

Araştırmamızın kapsamı açısından faydalı olacağı düşüncesiyle, 1932-1951 yılları arasında kurum tarafından basılan eserlerin kronolojik listesi aşağıda sunulmuştur:

¹³¹ Nail Tan, **a.g.e.**, s. 188-198.

1. TÜRK DİL KURUMU: Birinci Türk Dil Kurultayı 1932. Tezler, Müzakere Zabıtları. İstanbul 1933 Devlet Matbaası. XXX+[2]+496 s. Resimler
2. AHMET CEVAT EMRE: Türkçede Kelime Teşkili Hakkında Bir Anket. Birinci Kısım: Müştak Sözler. Ankara 1933 Başvekâlet Müdevvenat Matbaası. 80. s.
3. AHMET CEVAT EMRE: Türkçede Kelime Teşkili Hakkında Bir Anket. İkinci Kitap. İstanbul 1933 Devlet Matbaası. 42 s.
4. RUŞEN EŞREF ÜNAYDIN: Türk Dili Tetkik Cemiyeti Kurulduğundan İlk Kurultaya Kadar Hatıralar. Ankara 1933 Hâkimiyeti Milliye Matbaası. 52 s. [2. bs. için bkz. S. 9, No. 72]
5. TÜRK DİL KURUMU: Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi I. İstanbul 1934 Devlet Matbaası. [2]+848 s.
6. TÜRK DİL KURUMU: Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi II. Türkçeden Osmanlıcaya İndeks. İstanbul 1934 Devlet Matbaası. [2]+ 849-1310 s.
7. AHMET CEVAT EMRE: Söz Türetme Kuralları Hakkında Yeni Bir Anket. Ekler Lûgatçesi I. İstanbul 1934 Devlet Matbaası. 80 s.
8. AHMET CEVAT EMRE: Dil Yazıları. Türkçenin Etimolojisi İçin Metot Araştırmaları. İstanbul 1934 Devlet Matbaası. 61 s.
9. ABDULLAH BATTAL TAYMAS : İbnü-Mühennâ Lûgati. İstanbul nüshasının Türkçe bölümünün indeksidir. İstanbul 1934 Devlet Matbaası. [4]+109 s.
10. TÜRK DİL KURUMU: Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu. İstanbul 1935 Devlet Basımevi. XII+II+371 s.
11. TÜRK DİL KURUMU: Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu. İstanbul. 1935 Devlet Basımevi. X+340 s.
12. TÜRK DİL KURUMU: Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik Bakımından Türk Dili. [Ankara 1935] Ulus Basımevi. [1]+68 s. 2 şekil
13. TÜRK DİL KURUMU: La Methode D' ANalyse de la Langue Turque de Point de Vue Etymologique, Phone tique et Semantique. İstanbul 1937 Imprimerie de l'Etat. 18 s. 2 şekil
14. İBRAHİM NECMİ DİLMEN: Güneş-Dil Teorisinin Ana Hatları Hakkında. İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 14 s.

15. İBRAHİM NECMİ DİLMEN: Les Lİgnes Meres et Essentielles de la Theorie “Güneş-Dil” . İstanbul 1936 Fazilet Basımevi. 30 s.
16. HASAN REŞİT TANKUT:Etude Linguistique D’Après la Methode Panchronique de la Theorie Güneş-Dil İstanbul 1936 Fazilet Basımevi. 27 s.
17. RPOF. DR. SAİM ALİ DİLEMRE: La Theorie Güneş –Dil Devant la Linguistique Generale. İstanbul 1936 Fazilet Basımevi. 12 s.
18. A. DİLAÇAR: Les Bases Bio-Psychologiques de la Theorie Güneş-Dil. İstanbul 1936 Fazilet. 16 s.
19. İSMAİL HAMİ DANİŞMEND: Etude Sur le Langage Mime de L’homme Primitif et Sur Les Verbes Sans Conjugasion. İstanbul 1936 Fazilet Basımevi. 14 s.
20. İBRAHİM NECMİ DİLMEN: Türk Dil Bilgisi Dersleri. Birinci Kısım. İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 79 s.
21. İBRAHİM NECMİ DİLMEN: Türk Dilbilgisi Dersleri. İkinci Kısım. İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 168 s.
22. HASAN REŞİT TANKUT: Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri. Birinci Kitap. Türk Dil Bilgisine Giriş. İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 73+II s.
23. HASAN REŞİT TANKUT: Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Tetkikler. İkinci Kitap. İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 148 s.
24. ABDÜLKADİR İNAN: Güneşi-Dil Türkoloji Ders Hülâsaları. İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 99 s.
25. ABDÜLKADİR İNAN: Güneş-Dil Teorisi Üzerine Ders Notları. Türkoloji II. İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 83 s.
26. PROF. DR. SAİM ALİ DİLEMRE: Les Affixes Indo-Eurpeens Dans Leurs Rapports Avec Le Turc. İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 15 s.
27. VELET İZBUDAK: El-İdrak Haşiyesi. İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 55 s.
28. ALBERT VON LE COQ: Türkçe Mâni Elyazıları I. (Manichaika). Çev.:Fuat Köseraif. İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 6 s. 6 tıpkıbasım.
29. PROF[GOTTHELF] BERGSTRASSER: Türk Fonetigi. Çev.:M. Şükrü Akkaya. İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 29 s.
30. VELET İZBUDAK: Atalar Sözü. İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 83 s. 42 tıpkıbasım.

31. HÜSEYİN NAMIK ORHUN: Eski Türk Yazıtları I. İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 192 s. Harita ve resimler.
32. EBÜLGAZİ BAHADIR HAN: Şecere-i Terakime. Tıpkıbasım. İstanbul 1937 Devlet Basımevi. VI s. [2]+55 tıpkıbasım.
33. HASAN REŞİT TANKUT: Diyarbakır Adı Üzerinde Toponomik Bir Tetkik. Ankara 1937 Ulus Basımevi 14 s.
34. HASAN REŞİT TANKUT: Prehistuvar'a Doğru Bir Dil İzlemesi ve Güneş-Dil Teorisini İzahı. İstanbul 1937 Devlet Basımevi. 10 s.
35. HASAN REŞİT TANKUT: Trace Linguistique en Direction de la Prehistoire et L'Explication de la Theorie Güneş-Dil. İstanbul 1937 Devlet Basımevi. 11 s.
36. TÜRK DİL KURUMU: Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936. Tezler, Müzakere Zabıtları. İstanbul 1937 Devlet Basımevi. XXXI+501 s. Resimler
37. HASAN REŞİT TANKUT: Alp Kelimesi ve ALpin Irkın Yurdu. İstanbul 1938 Devlet Basımevi. 17 s.
38. HASAN REŞİT TANKUT: Le Mot "Alp" et le Foyer de la Race Alpine. İstanbul 1938 Devlet Basımevi. 19 s.
39. ORD. PROF. ŞEMSETTİN GÜNALTAY – HASAN REŞİT TANKUT: Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar. İstanbul 1938 Devlet Basımevi. 69 s.
40. AHMET CEVAT EMRE: Sur la Formation du Langage. İstanbul 1938 L'Imprimerie D'Etat. IV +142 s.
41. AHMET CEVAT EMRE: Eski Türk Yazısının Menşei. İstanbul 1938 Devlet Basımevi [6]+54 s. 1 Plan.
42. AHMET CEVAT EMRE: Sur L'Origine de L'alphabet Vieux-Turc. İstanbul 1938 Imprimerie Ahmet İlhan Ltd. [2]+47 s.
43. KAŞGARLI MAHMUT: Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi I.Çev. : Besim Atalay. Ankara 1939 ALeaddin Kırıl Basımevi. 336 s.
44. HÜSEYİN NAMIK ORKUN: Eski Türk Yazıtları II. İstanbul 1938 Devlet Basımevi. 218 s. Resimler.
45. TÜRK DİL KURUMU: Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi 1. (A-D). İstanbul 1939 Maarif Matbaası. 495 s.

46. KAŞGARLI MAHMUT: Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II. Çev. : Besim Atalay. Ankara 1940 Alâeddin Kırıl Basımevi. 336 s.
47. HÜSEYİN NAMIK ORKUN: Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcası. İstanbul 1940 Alâeddin Kırıl Basımevi . 118 s.
48. HÜSEYİN NAMIK ORKUN: Eski Türk Yazıtları III. İstanbul 1940 Alâeddin Kırıl Basımevi. 320 s. Resimler.
49. NECİP FAZIK KISAKÜREK: Namık Kemal. Şahsı-Eseri-Tesiri. Ankara 1940 Recep Ulusoğlu Basımevi. X+316+XI-LXXXVIII S. 7 Resim.
50. BESİM ATALAY: Türkçemizde Men-Man. İstanbul 1940 Matbaai Ebüzziya. 55 s.
51. FERİT DEVELLİOĞLU: Türk Argosu. Tarihçe ve Küçük Sözlük. Ankara 1941 Recep Ulusoğlu Basımevi. 101 s. [2. bs. İçin bkz. s. 10, 3. bs. İçin bkz. s. No.157, 4. bs. için bkz. s. 15, No. 178]
52. TÜRK DİL KURUMU: Türkiye’de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi 2. (E-K) İstanbul 1940 Cumhuriyet Matbaası. [4]+501-1019+[2] s.
53. TÜRK DİL KURUMU: Terimlerin Türkçeleştirilmesi Bakımından Prof. Dr. Ragıp Özdem’in Muhtırası Hakkında Rapor. Ankara 1941 Recep Ulusoğlu Basımevi. 23 s.
54. TÜRK DİL KURUMU: Türk Dil Bibliyografyası 1928-1940. İstanbul 1941 Cumhuriyet Matbaası. 163 s.
55. BESİM ATALAY: Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme. iSTanbul 1941 Matbaa-i Ebüzziya 383 s.
56. HOMEROS: Odüsseia I. Çev. : Ahmet Cevat Emre. Ankara 1941 Recep Ulusoğlu Basımevi. 306 s. Resim.
57. TÜRK DİL KURUMU: Huastuanift. Von Le Coq’un İngilizce Tercümesinden Çev.: Süleyman Himran. Ankara 1941 Ulusal Matbaa. 150+II s. 1 Levha.
58. ALİ ŞİR NEVAÎ: Muhakemet-ül-lûgateyn. Çev. :İshak Refet Işıtman. Ankara 1941 Recep Ulusoğlu Basımevi. [2]+304 s. 1 Renkli resim.
59. HÜSEYİN NAMIK ORKUN: Eski Türk Yazıtları IV. İstanbul 1941 Alâeddin Kırıl Basımevi. XXII +210 s. Resimler
60. KAŞGARLI MAHMUT: Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III. Çev. : Besim Atalay. Ankara 1941 Alâeddin Kırıl Basımevi. 452. s.

61. KÂŞGARLI MAHMUT: Divanü Lûgat-it-Türk Tıpkıbasımı. (Faksimile). Ankara 1941 Alaâeddin Kırıl Basımevi. [2] s. +638tıpkıbasım +5+10 s.
62. PROF.DR. AHMET CAFEROĞLU: Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar I.Kars, Erzurum, Çoruh İlbaylıkları Ağızları. İstanbul 1942 Bürhaneddin Basımevi. XXIV+296 s.
63. AHMET CEVAT EMRE: Ondördüncü Asır Betikleri. Ankara 1942 Recep Ulusoğlu Basımevi. 34+[2]+157 s.
64. TÜRK DİL KURUMU: Felsefe ve Gramer Terimleri. İstanbul 1932 Cumhuriyet Basımevi. 318 s.
65. TÜRK DİL KURUMU: Anayasa. Gerekçeler-Taslak-Sözlük. Ankara 1942 Recep Ulusoğlu Basımevi. 148+IV s.
66. YUSUF HAS HACİB: Kutadgu Bilig 1.Tıpkıbasım. Viyana Nüshası. İstanbul 1942 Alaâeddin Kırıl Basımevi. 144 s. +[2]+200 tıpkıbasım.
67. ŞEYHİ: Şeyhi Divanı. Tarama Sözlüğü ve Nüsha Farkları. İşl. : Ali Canip Yçntem-Ali Nihat Tarlan-Dehri Dilçin. İstanbul 1942 Maarif Matbaası. 2+VIII+123 s.+191 tıpkıbasım.
68. HOMEROS: Odüsseia II. Çev. : Ahmet Cevat Emre. Ankara 1942 Recep Ulusoğlu Basımevi. 332 s. 13 Resim.
69. AHMET CEVAT EMRE: Türkçenin Yapılışı. Mukayeseli Türk Gramerine Hazırlık İrdemleri. İstanbul 1942 bürhaneddin Basımevi. 111 s.
70. TÜRK DİL KURUMU: Türk Dili Bibliyografyası 1941. İstanbul 1942 Cumhuriyet Matbaası. 35 s.
71. TÜRK DİL KURUMU: İmlâ Kılavuzu. 2. bs. İstanbul 1941 Cumhuriyet Basımevi. XLIV+229 s. [3 bs. İçin bkz. s. 11, No.120; 4.bs için bkz. s. 14, No.161;5.bs. için bkz. s.14. No.171; 6, bs. İçin bkz. s. 15, No.184;7. Bs.için bkz. s. 16, No.192]
72. RUŞEN EŞREF ÜNAYDIN: Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Kuruluşundan İlk Kurultaya Kadar Hatıralar. 2 bs. Ankara 1943 Recep Ulusoğlu Basımevi. 80. s. Resim. 7 Levha.
73. AHMET CEVAT EMRE: Türkçede İsim Temelleri. Mukayeseli Türk Gramerine Hazırlık İrdemleri. İstanbul 1943 Bürhaneddin Matbaası. 9+208 s.

74. ÖMER ASIM AKSOY-DEHRİ DİLÇİN (Düzenleyen): Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü. I. İstanbul 1943 Cumhuriyet Basımevi. XXIV+862+VIII s.; TÜRK DİL KURUMU: Örneklerle Tarama Sözlüğü Denemesi. Türk Kamusu Hazırlıklarından. İstanbul 1942 Cumhuriyet Basımevi. 351 s.
75. HÜSEYİN KÂZİM KADRİ: Türk Lûgati. 3. c. İstanbul 1943 Maarif Matbaası. IV+928 s.
76. TÜRK DİL KURUMU: Türk Dili Bibliyografyası 1942. İstanbul 1943 Kenan Matbaası. 39 s.
77. YUSUF HAS HACİB: Kutadgu Bilig II. Tıpkıbasım. Fergana Nüshası. İstanbul 1942 Alâeddin Kırıl Basımevi. 24+447 tıpkıbasım s.
78. YUSUF HAS HACİB: Kutadgu Bilig III. Mısır Nüshası. İstanbul 1943 Alâeddin Kırıl Basımevi. 14+392 tıpkıbasım s.
79. KADI BURHANETTİN: Kadı Burhanettin Divanı I. Tıpkıbasım. İstanbul 1943 Alâeddin Kırıl Basımevi. VI s. +608 tıpkıbasım.
80. BESİM ATALAY: Divanü Lûgat-it-Türk Dizini. Ankara 1943 Alâeddin Kırıl Basımevi. XL+886 s.
81. AİSHÜLOS: Agamennon.Çev. : Ahmet Cevat Emre Ankara 1943 Recep Ulusoğlu Basımevi 167 s.
82. PROF. DR.AHMET CAFEROĞLU: Anadolu Ağızlarından Toplamalar. Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya, Niğde, İlbaylıkları Ağızları, Kalaycı Argosu ve Geygelli Yürüklerinin Gizli Dili. İstanbul 1943 Bürhaneddin Basımevi. VVIV+272 s.
83. MEHMET ALİ AĞAKAY: Türkçe Felsefe Terimlerinin Dil Bakımından Açıklanması Dolayısıyla Bazı Kelime Yapı Yolları. İstanbul 1943 Cumhuriyet Basımevi. 69 s.
84. TÜRK DİL KURUMU: Yıllık 1943. Ankara [1943] Doğu Matbaası. 264 s.
85. TÜRK DİL KURUMU: Dördüncü Türk Dil Kurultayı 1942. Toplantı Tutulmaları, Tezler. İstanbul, Ankara 1943 Alâeddin Kırıl Basımevi. LI+360 s. Resimler
86. RAGİP ÖZEM: Dil Türeyişi Teorilerine Toplu Bir Bakış. Ankara 1944 Alâeddin Kırıl Basımevi. 171+IV s. 1 Resim
87. TÜRK DİL KURUMU: Türk Dili Bibliyografyası 1943. İstanbul 1945 Cumhuriyet Matbaası. 27 s.

88. TÜRK DİL KURUMU: Yıllık 1944. Ankara [t.y.]T.C. Ziraat Bankası Matbaası. 211 s.
89. TÜRK DİL KURUMU: Türkçe Sözlük. İstanbul 1945 Cumhuriyet Basımevi. X+670 s.
90. FERİT BİRTEK: En Eski Türk Savları. Divanü Lûgat-it-Türk'ten Derlemeler I.Ankara 1944 Alâeddin Kırval Basımevi. 122 s.
91. PROF. DR. AHMET CAFEROĞLU: Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar. İstanbul 1944 Bürhaneddin Matbaası. XXVII+[1]+276 s.
92. PROF. NAİM HAZIM ONAT: Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu I.İstanbul 1944 Maarif matbaası. [6]+435+VI+[2] s.
93. PROF. K.K YUDAHİN: Kırgız Sözlüğü 1. C.(A-J). Çev. : Abdullah Battal Taymas. Ankara 1945 Milli Eğitim Basımevi. XV+[1]+376 s.
94. ÖMER ASIM AKSOY: Gaziantep Ağzı I. Gramer (Fonetik, Morfoloji, Sintaks), Başka Diller ve Ağızlarla İlgili, Halk Ağzından Parçalar. İstanbul 1945 İbrahim Horoz Basımevi. XVI +416 s.
95. ÖMER ASIM AKSOY: Gaziantep Ağzı II. Deyimler, Meşhur Sözler, Atasözleri, Dualar, Beddualar. İstanbul 1945 İbrahim Horoz Basımevi XVI+416 s.
96. TÜRK DİL KURUMU: Çaçtani Bey Hikâyesi. Prof. F.W.K Müller-Dr. A. Von Gabain'in Almanca Çevirisinden Türkçeye Çev. : Süleyman Himran. İstanbul 1945 Bürhaneddin Erenler Basımevi. 97 s.
97. BESİM ATALAY (İşl. ve Çev.): Ettuhfet-üz-Zekiyye Fi-l-lûgat-it-Türkiyye. İstanbul 1945 Bürhaneddin Basımevi. XXXII+300 s.+91 tıpkıbasım
98. ŞEYYAD HAMZA: Yusuf ve Zeliha. İşl. : Dehri Dilçin. İstanbul 1946 Klişecilik ve Matbaacılık T.A.Ş. 40+144+XXIV s.+103 tıpkıbasım.
99. E.K. PEKARSKİY: Yakut Dili Sözlüğü I. C. (A-M9. İstanbul 1945 Ebüzziya Matbaası 14+658 s.
100. M.ŞAKİR ÜLKÜTAŞIR: Cevdet Paşa. Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri. Ankara 5491 Doğuş Matbaası 14+658 s.
101. FERİT DEVELLİOĞLU: Türk Argosu. Genel İnceleme ve Sözlük. Genişl. 2. Bs. İstanbul 1945 İbrahim Horoz Basımevi. VII+172 s.

102. ÖMER ASIM AKSOY-DEHRİ DİLÇİN(Düzenl.): Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü II. (A-İ). İstanbul 1945 Cumhuriyet Matbaası. XXVIII+557 s.
103. HÜSEYİN KÂZİM KADRİ: Türk Lûgati. IV. C. İstanbul 1945 Cumhuriyet Matbaası. [2]+894 s.
104. KEMAL EDİB [KÜRKÇÜOĞLU]: Urfa Ağzı. İstanbul 1945 Bürhaneddin Erenler Basımevi. [2]+147 s.
105. DEHRİ DİLÇİN: Edebiyatımızda Atasözleri I. İstanbul 1945 Klişecilik ve Matbaacılık T.A.Ş XXXIV+221 s.
106. AHMET CEVAT EMRE: Türk Dilbilgisi. İstanbul 1945 Cumhuriyet Matbaası. XIX+4615 s.
107. PROF. DR. AHMET CAFEROĞLU: Güney-doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar. Malatya, Elazığ, Tunceli, Gaziantep ve Maraş Vilâyetleri Ağızları. İstanbul 1945 Bürhaneddin Erenler Matbaası. XXVIII+319 S.
108. TÜRK DİL KURUMU: Türk Diyelekleri Çevriyazı Sistemi. Önsöz: Hasan Reşit Tankut. İSTanbul 1945 Cumhuriyet Matbaası. 16 s.
109. BESİM ATALAY: Türkçede Kelime Yapma Yolları. İstanbul 1946 İbrahim Horoz Basımevi. [4]+155 s.
110. M. ŞAKİR ÜLKÜTAŞIR: Büyük Türk Dilcisi Kâşgarlı Mahmut. İstanbul 1946 Cumhuriyet Matbaası. 138 s. Resimler. 1 Harita. 1 Levha. [2. bs. İçin bkz. s. 28, No.336]
111. ÖMER ASIM AKSOY: Gaziantep Ağzı III. Sözlük ve Kullanılmayan Kelimeler. İstanbul 1946 İbrahim Horoz Basımevi. 826 s.
112. TÂLAT ONAY(İşl.): Dâstan-ı Ahmet Harami. İstanbul 1946 İbrahim Horoz Basımevi. XIX+126 s.
113. TÜRK DİL KURUMU: Uygurca Üç Hikâye. Prof. F.W.K. Müller-Dr.A. Von Gabain'in Almanca çevirisinden Türkçeye Çev.: Süleyman Himran. İstanbul 1946 İbrahim Horoz Basımevi. 119 s.
114. BERGAMALI KADRİ: Müyessiret-ül-ulûm. Tıpkıbasım. Çevriyazılı Metin ve Dizin. Yay.: Besim Atalay. İstanbul 1946 İbrahim Horoz Basımevi. XX+427 s. +182 tıpkıbasım.
115. PROF. EDGAR H. STURTEVANT: Eti Dili Sözlüğü. Çev.: Münire B. Çelebi. İstanbul 1946 İbrahim Horoz Basımevi. XIX+243 s.

116. PROF. DR. AHMET CAFEROĞLU: Kuzey-Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar. Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Yöresi Ağızları. İstanbul 1946 Bürhaneddin Erenler Matbaası. XXVI+355 s. Resimler
117. TÜRK DİL KURUMU: Beşinci Türk Dil Kurultayı 1945. Birleşimler, Tutanaklar, Tezler. İstanbul 1946 İbrahim Cumhuriyet Basımevi. XII+325 s. Resimler
118. YUSUF HAS HACİB: Kutadgu Bilig I. İşl. : Reşid Rahmeti Arat. İstanbul 1947 Milli Eğitim Basımevi. LIX+656 s.
119. TÜRK DİL KURUMU: Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi. 3.c. (L-Z). İstanbul 1942 Cumhuriyet Matbaası. [4]+1029-1591 s.
120. TÜRK DİL KURUMU: İmlâ Kılavuzu. 3. bs. İstanbul 1948 Milli Eğitim Basımevi XLIV+223 s.[4. bs. için bkz. s. 14, No. 161; 5. bs. için bkz. s. 14, No.171:6. Bs. İçin bkz. s. 15, No. 184; 7. Bs. İçin bkz s. 16, No. 192]
121. PROF. K.K. YUDAHİN: Kırgız Sözlüğü II (K-Z). Çev. : Abdullah Battal Taymas, İstanbul 8491 Cumhuriyet Basımevi. [4]+337-809+XVII-XXIII+[2] s.
122. TÜRK DİL KURUMU: Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü. İstanbul 1948 Arı Matbaası. 147 s.
123. TÜRK DİL KURUMU: Teknik Terimlerden Birkaç Örnek. Ankara 1949 Doğu Matbaası. 16 s.
124. TÜRK DİL KURUMU: Dirilbilim(Biyoloji) Terimleri. İstanbul 1948 İbrahim Horoz Basımevi. 27 s.
125. TÜRK DİL KURUMU: Bitkibilim(Botanik) Terimleri. İstanbul 1948 İbrahim Horoz Basımevi. 24 s.
126. TÜRK DİL KURUMU: Türe Terimleri. Türkçe-Yabancı Dil. İstanbul 1948 İbrahim Horoz Basımevi. 18 s.
127. TÜRK DİL KURUMU: Yıllık 1945-46. İstanbul 1947 İbrahim Horoz Basımevi. 180+{7}+III s.
128. NAİM HAZİM ONAT: Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu II. İstanbul 1949 Mili Eğitim Basımevi. [4]+113 s.
129. DOÇ.DR. REŞAT İZBIRAK: Coğrafya Terimleri Üzerine Bazı Düşünceler. Ankara 1949 Doğu Matbaası. 36 s.

130. MEHMET ALİ AĞAKAY: Türkçede Mecazlar Sözlüğü. Ankara 1949 Doğu Matbaası. VII+280 s.
131. AHMET CEVAT EMRE: Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri I.Fonetik. İstanbul 1949 Bürhaneddin Erenler Matbaası. [6]+XVI+463 s.
132. AGÂH SIRRI LEVEND: Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları. Ankara 1949 Türk Tarih Kurumu Basımevi. VI+[2]+426 s.
[2. bs. için bkz. s. 15, No.182;3. bs. İçin bkz. s. 29, No.347]
133. MOLLA SÂLİH: Eş-Şüzûr-üz Zehebiyye ve-l-Kıta-il-Ahmediyye Fi-l-Lûgat-it-Türkiyye. Çev. : Besim Atalay. İstanbul 1949 Üçler Basımevi. VIII s. +[4] tıpkıbasım+70 s.
- 134.TÜRK DİL KURUMU: Dilbilim Terimleri Sözlüğü. Ankara 1949 Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O. 4+[4]+ 252 s.
135. TÜRK DİL KURUMU: Teknik Terimler I. Ankara 1949 Doğu Matbaası. 84 s.
136. TÜRK DİL KURUMU: Tarım Terimleri I. İstanbul 1949 İbrahim Horoz Basımevi. 75 s.
137. HASAN EREN-T.HALASI KUN (Topl.): Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar I. Ankara 1950 Türk Tarih Kurumu Basımevi. [+84288 s. 1 Resim. “F. Köprülü’nün doğumunun 60. Yıldönümünü kutlamak için TDK ve TTK tarafından yayımlanmıştır.”
138. PROF. H. PAASONEN: Çuvaş Sözlüğü. İstanbul 1950 İbrahim 1950 İbrahim Horoz Basımevi. VIII+[1]+219 s.
139. MİRZA MEHDİ MEHMET HAN: Seng-lâh. Lûgat-i Nevaî. Tıpkıbasım. Yay. Besim Atalay. İstanbul 1950 Bürhaneddin Erenler Matbaası. X s. + 171 tıpkıbasım.
140. TÜRK DİL KURUMU: Altıncı Türk Dil Kurultayı 1949. Birleşimler, Tutanaklar. Ankara 1950 Yeni Matbaa. [4]+265 s.
141. TÜRK DİL KURUMU: Türkiye’de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi. 4. C. Ulama (A-Z) İstanbul 1949 Cumhuriyet Matbaası. 1593-1709 s.
142. EDİB AHMET b. MAHMUD YÜKNEKİ: Atabet-ül-hakayık. İşl. : Reşid Rahmeti Arat. İstanbul 1951 Ateş Basımevi. [4]+163LXXXI. s.+CLXXIII tıpkıbasım s.
143. TÜRK DİL KURUMU: Türkiye’de Dil Devrimi. Language Reform in Turkey. Ankara 1951 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 14 s.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİL KURULTAYLARI -BİLİMSEL ÇALIŞMALAR (1932-1951) ve KURUMA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

3.1. BİRİNCİ TÜRK DİLİ KURULTAYI

3.1.1. Hazırlık Safhası

Atatürk'ün 12 Temmuz 1932'de kurduğu Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür kurumlarından biri olarak, kurulduğu günden beri Türkçenin gelişmesi, zenginleşmesi için çalışmalarını sürdürmüştür. Bu amaç doğrultusunda, cemiyetin kurucu üyeleri Türk dili incelemelerinin geniş bir planını yapmak üzere bir araya gelerek 4 Eylül 1932'de gazete ve dergilerde ilk Dil Kurultayının 26 Eylül 1932 tarihinde Dolmabahçe Sarayında yapılacağını ilan etmişlerdir. Kurultayda tartışılacak konular, 20 Eylül 1932'de Anadolu Ajansı vasıtasıyla bütün yurda duyurulmuştur. Cemiyetin ilk reisi Samih Rifat imzasıyla Başvekalete yazılan yazıda memurların da iştirak edebilmeleri için hükümetçe kolaylıkta bulunulması istenmiştir.¹³²

1. Dil Kurultayı, iki ay gibi çok kısa bir sürede hazırlanarak 26 Eylül - 5 Ekim 1932 tarihlerinde Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Salonunda açılmıştır. Kurultayda tartışılacak konular üç ana başlık altında toplanarak aşağıdaki müzakere programı hazırlanmıştır:

A. Dilin menşei

1. Türk dilinin eskiliği ve
 - a. İndo-European dillerle
 - b. Bütün beyaz ırklar dilleriyle,
 - c. Asya ve Avrupa'nın başka dilleriyle münasebetleri üzerine tetkikler.
2. Türk Dilinin doğrudan doğruya kendi muhit şartları içinde inkişafı:
 - a. Lehçeleri
 - b. Tarihî gramerleri, fonetik, şekliyat, morfoloji, sentaks.

¹³² Ek 7

- c. Kelime hazineleri (lügatler)
 - d. Her türlü yabancı tesirlerden uzak olarak gösterdiği yüksek edebî kabiliyet.
3. Bu kabiliyetin halk dilinde sürmesi ve yazı dilinde sönmesi (Halk edebiyatı, divan edebiyatı) Bunlarda amil olan sebepler, dilin yakın mazisinin tetkiki.

B. Türk dilinin bugünkü hali, asrî ve medenî ihtiyaçları

1. Tanzimat'tan bugüne kadar Türk dili ve gösterdiği değişiklikler:

- a. Şekliyat (Morfoloji)
- b. Sentaks
- c. Kelimeler
- d. İstılahlar

2. Türk dilinin asrî ve medenî ihtiyaçları nelerdir?

C. Türk dilinin müstakbel inkişafı

Amaç Türk dilini bugünkü ve yarınki medeniyeti kucaklayabilecek en güzel şiveli ve ahenkli bir ifade vasıtası haline getirmek olduğuna göre, a. Şekliyat, b. Sentaks, c. Kelime teşkili, d. İstılah vaz'ı sahalalarında dilin bütün ihtiyaçlarını gidermek, düşünüş tarzını asrileştirecek ve batılılaştıracak hale getirmek, yeni vakıaları ifade edecek yeni kelimeler teşkilinde önceden hazırlanmış ve tespit edilmiş esaslar ve kaideler hazırlamak.

3.1.2. Kurultay Gündemi ve Tartışmalar

Birinci gün

Kurultay Başkanlığına Kazım Paşa (Özalp), ikinci başkanlıklara da Reşit Galip ve Samih Rifat seçilmiştir. Atatürk, bakanlar, milletvekilleri, üniversite öğretim üyeleri, öğretmenler, yazarlar, dilseverler, halk temsilcileri, bu arada Atatürk'ün ziyaretine gelmiş olan ABD Genel Kurmay Başkanı General Douglas MacArthur Kurultay görüşmelerini, okunan tezleri, verilen konferansları, söylevleri takip etmişlerdir.

Kurultay'ın açılış konuşması Samih Rifat Bey tarafından yapılmıştır. Samih Rifat Bey açma nutkunda Kurultayın önemini şu şekilde dile getirmektedir: *“Türk dilinin kendi millî kudretleri içerisinde inkişafını aramak maksadıyla kurulan şu kurultayın, yalnız yüce gayesiyle değil; bir yandan üstünde duran devirlerin tarihiyle, diğer yandan kurulduğu bina altındaki millî ve aziz manzarasıyla bu neslin evlatlarına ilham ettiği*

birçok manalar vardır.”¹³³ Samih Rifat Bey bu sözleriyle Kurultayın önemini belirttikten sonra, Osmanlı Döneminde Türklüğe ve Türkçeye değer verilmediğini şu cümlelerle açıklamıştır: “Osmanlı camiası görünüşte Türkü unutmış gibi idi. Ve millî zümreler arasında en ziyade beğenmediği, istihza ettiği o idi... Yedi sekiz asırlık bir ihtilâtin Türk Osmanlı muhitinde yaptığı en muzır tesir, kendisini ilimde ve edebiyatta göstermiştir. Bunda âmil olan sebep bilhassa yüksek tahsilin dinî müesseselerden ayrılmaması ve bunun sırf Arapçaya bırakılmasıdır.”¹³⁴ Samih Rifat Bey, bu konuşmasında dil ile düşünce, dil ile demokrasi arasında da bağlantılar kurarak, gelişmiş bir ülke için saf bir dilin olması gerektiğini ve Arapça kelimelerin dilden atılarak Türkçenin arı bir özellik kazanması gerektiğini belirtir. Dilin sadeleştirilmesi sürecinde de halka yönelmeyi en iyi kaynak olarak vurgular ve sözlerini şöyle bitirir: “Dilimizi millîleştirmek ve halka yaklaştırmak için bizim istifade edeceğimiz hazineler bütün dünya lisanlarından fazladır. Elimizde kim bilir kaç asırlık bir ana lisan her türlü kabiliyeti ve birçok lehçeleriyle teşebbüslerimize yardım edecektir. Her şeyde olduğu gibi sevgili halkımızla bilgi ve dilde de birleşeceğiz.”¹³⁵

Yirmi tezin sunulduğu ve on üç konuşmanın yapıldığı Kurultayın ilk tezi¹³⁶, Samih Rifat Bey’in “Türkçenin Âri ve Samî Lisanlarla Mukayesesi” başlıklı tezidir. Samih Rifat Bey konferansının ilk bölümünde, Türkçe ile âri diller arasında yapılacak bir mukayesede lengüistik kadar filolojinin de önemli olduğunu vurgulayarak, tamamen yeni bir lisaniyet metodu dâhilinde lisanın sarftan evvelki unsurlarını ve bunların diğer dillerdeki şekillerini örneklerle açıklamıştır. Konferansının ikinci bölümünde ise, “*tabiatta, tarihte, hayat ve hars sahalarında birleşen kelimeleri taallûk ettikleri şubelere göre ayırarak*” incelemiştir. Ele aldığı kelimeleri, coğrafi ve topografik adlar, dağ tepe ve kır isimleri, gıdaya ait isimler, harf aletleri adları ve hayvan adları olarak gruplayarak incelemiştir.

¹³³ **Birinci Türk Dili Kurultayı – Tezler Müzakere Zabıtları**, TDK Yayınları, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933, s. 4.

¹³⁴ A.g.e., s. 6.

¹³⁵ A.g.e., s. 10

¹³⁶ Samih Rifat Bey’in bu tezi, Kurultayın ilk günü 2. (15.25-17.30) ve 3. (17.40-19.10) celselerde sunulmuştur.

İkinci gün

Kurultayın 2. günü, (27 Eylül 1932 Salı) Mustafa Kemal'in huzurunda, Başkan Kâzım Paşa'nın yönetiminde toplanmıştır. Yapılan yoklamanın ardından, Teşkilat nizamnamesi encümeni seçimi yapılmıştır. Encümene, Celâl Sahir, Ahmet İhsan, Ali Canip, İhsan Bey, Saffet Bey, Saadet Zihni Hanım, Celâl Ferid, İbrahim Necmi, Hâmit Bey, Sait Asaf, Nusret Kemal, Ferit Zühtü, Hilmi Bey, Mediha Muzaffer ve Zahide Hanımlar seçilmişlerdir. Takrirler ve Temenniler encümenine ise, Reşat Nuri, Hasan Âli, Ruşenî, Ahmet Cevat, Ragıp Hulûsi, Ruknettin Bey, Fethi İsmail, İhsan Bey, Sadri Etem, İsmail Sıtkı, Baha Bey, Mehmet Vahit, Hakkı Nezihi, Ali Fevzi ve İsmail Hikmet Beyler seçilmişlerdir.

Kurultayın ikinci gününde üç tez sunulmuştur. Bunlardan ilki¹³⁷ Dr. Saim Ali Bey'in "Türk Filolojisi-Türkçe Bir Hint Avrupa Dilidir" başlıklı tezidir. Dr. Saim Ali Bey bu tezinde Türk dilinin yerini anlamak için mutlak suretle Avrupa'daki filoloji metotlarını taklit etmek ve oradaki usul ve kavaide uymak gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca bu dil tetkiklerinin antropoloji, kronoloji ve arkeoloji ile kontrol edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Kurultayın 2. gününde sunulan tezlerden diğeri Ahmet Cevat Bey'in "Sümer Dili ile Bizim Dilimizi Fonetik, Morfoloji, Lügat ve Nahvî Teşekkül Noktalarından Mukayese"¹³⁸ başlıklı tezidir. Ahmet Cevat Bey bu tezinde Türkçe ve Sümerceyi, fonetik, morfolojik ve lügat bakımından karşılaştırmış, ayrıca bu iki dildeki zamirlerin, sayıların ve nahvî terkiplerin karşılaştırmasını yaparak bu iki dil arasındaki benzerliği ortaya koymuştur.

Kurultayın 2. gününde sunulan son tez, Agop Martayan Bey'in "Türk, Sümer ve Hint Avrupa Dilleri Arasındaki Rabitalar"¹³⁹ başlıklı tezidir. Agop Martayan bu tezinde Türkî dillerinin (Osmanlı Türk dili dışındaki diğer Türk dilleri) Samî diller gibi birbirine çok benzediklerini, hatta dil uzmanlarının bu dilleri ayrı ayrı diller olarak kabul etmeyip bunları bir dilin diyalektleri olarak ele aldıklarını vurgulamıştır. Bu bağlamda Türkî dillerin yabancı kökenli sözcüklerden ayıklandıktan sonra, sadece Sibirya'daki Yakut Türkçesi ve Merkezî Rusya'daki Çuvaş Türkçesi dışında kalanların birbirine son

¹³⁷ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 2. Gün 1. Celse

¹³⁸ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 2. Gün 2. Celse

¹³⁹ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 2. Gün 2. Celse

derece benzediğinin görüleceğini belirtmiştir. Bu zamana kadar Türkî diller arasındaki benzerliklerin niçin ortaya konulamadığını ise, dil incelemelerinde kullanılan “linguistique historique” metodunun yetersizliğine bağlamış; bunun yerine “linguistique ontologique” ya da “paleontologique” metotlarının kullanılması gerektiğini önermiştir.

Ayrıca, Agop Martayan Bey karşılaştırmalı olarak verdiği örneklerle Hititlerin de Türk olacağını iddia etmektedir. Türk, Sümer ve Hint-Avrupa dilleri arasındaki ilişkiyi inceleyen Martayan ‘Alp’ sözcüğünün Türkler tarafından yaygın olarak kullanılmasına dikkatleri çekerek Türklerin Alp Irkına ve Hint-Avrupa dil grubuna dâhil olduğunu söyleyecek ve “Etilerin de sonradan gelme anasının dilinden tamamen ayrı ve Türk diline yakın Protohattı ve Balai” dillerini kullandıklarını dile getirmiştir.

Üçüncü gün

Kurultayın üçüncü günü, (28 Eylül 1932 Çarşamba) üç tez sunulmuştur. Bunlardan ilki Mehmet Saffet Bey’in “Türk Dilinin Kıdemi ve Hâkimiyeti- Türkçenin Ârî Dillerle Münasebeti”¹⁴⁰ başlıklı tezidir. Mehmet Saffet Bey bu tezinde, muasırlaşma ve teceddüt hareketinin başında milliyetçiliğin geldiğini, milliyetçiliğin de “millî tarih, millî dil, millî mefkûre ve millî menfaat” olmak üzere 4 esasının bulunduğunu vurgulamıştır. Ona göre millî dil, ait olduğu milletin mantığıdır; duyuş, düşünüş ve gidış tarzının ifadesidir. Bir milletin dilinde onun karakterini, hayat telakkilerini görüp anlamak mümkündür. Dil düşüncenin bir aracı değil; bilakis düşünce dilin bir neticesidir. Dil bir cemiyetin bünyesinden doğan, onu temsil eden içtimaî bir mahsuldür. O halde bir milleti tetkik etmek için, ilk önce o milletin dilini tetkik etmekle işe başlamak gerekmektedir.

Kurultayın üçüncü gününde sunulan tezlerden diğeri¹⁴¹, Artin Cebeli Bey’in “Türk Dilinin Umumî Tarihi – Türk Yazıları – Türkçenin Etimolojisi” başlıklı tezidir. Artin Cebeli Bey tezini, Türk dilinin tarihi gelişimi, Türk Dilinin Alfabeleri, Türkçe ve Lehçeleri, Türkçenin Etimolojisi, Bugünün ve Yarının Türkçesi İçin İhtiyaçlarımız ve İstilahlar Meselesi olarak alt başlıklar halinde sunmuştur. Ayrıca konuşmasının sonunda “Şark Denizi”nin adının “Türk Denizi” olarak değiştirilmesini teklif etmiştir. Ayrıca,

¹⁴⁰ Birinci Türk Dili Kurultayı, 3. Gün 1. Celse

¹⁴¹ Birinci Türk Dili Kurultayı, 3. Gün 1. Celse

Artin Cebeli Bey tezinde, Arapça ya da Farsça olan kelimelerin köklerinin Türkçe olduğunu iddia etmektedir.

Kurultayın 3. Gününde sunulan son tez¹⁴² Hakkı Nezihî Bey'in "Türkçenin Diğer Dillerle Alaka ve Münasebeti – Türkçenin Menşei Hususiyeti – Hint Avrupa Ana Lisanı" başlıklı tezidir. Hakkı Nezihî Bey bu tezinde, Hint-Avrupa lisanının cezirleriyle Türkçenin kökleri arasındaki beraberliğe işaret etmekte ve buna bakarak dilimiz ile Hint Avrupa lisan ailesi arasındaki ilişkiyi şöyle ortaya koymaktadır: "*Hint Avrupa lisan ailesine ana dil olmak üzere mevhum bir lisan tesisine çalışanların aradıkları farazi olarak değil, hakikî olarak vardır ve ilk insandan beri yaşamaktadır. Bu dil Türkün aziz ve mukaddes dilidir. Türk dili ile diğer diller ve bu arada Hint Avrupa dilleri ailesi arasında görülen farklılıkların sebebi, ana dilden yani Türkçeden ayrıldıktan sonra bu dillerin başka başka tekâmül yolları takip etmelerinden ve farklı değişme âmil ve tesirlerine tabi olmalarındandır.*"¹⁴³ Hakkı Nezihî Bey, bu cümlesinden de açıkça anlaşılacağı gibi, Türkçenin başlangıçta insanlığın ortak dili olduğunu, tüm dillerin Türkçeden türeyip sonra farklılaştığını vurgulamaktadır. Hakkı Nezihî Bey'in ardından söz alan Yusuf Ziya Bey de Türkçe ile Hint Avrupa dil ailesine mensup diller arasında güçlü bir bağ olduğunu örneklerle açıkladıktan sonra, aradaki küçük farklılıkların önemli olmadığını belirtmiştir.

Dördüncü gün

Kurultayın 4. günü, (29 Eylül 1932 Perşembe), Kurultaya gelen tebrik telyazılarına (telgraflarına) Umumî Kâtiplikten teşekkür cevabı yazılması hakkındaki karar üzerine kaleme alınan "*Cevap Müsveddesi*"nin okunmasıyla başlamıştır. Üyelerden biri bu müsveddede geçen "alâka" kelimesinin yerine "bağlantı" kelimesinin kullanılmasını teklif ederek adı geçen müsvedde aynen kabul olunmuştur.

Bundan sonra Kurultay Başkanı Kâzım Paşa, tezlere sıra geldiğini, Türk Dili Tetkik Cemiyeti azasından Ragıp Hulûsi, Samih Rifat ve Hasan Âli Beylerin kendi tezlerini ve bunlara müteakip Kurultay azasından Raif Paşazâde Fuat, Abdullah Battal

¹⁴² **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 3. Gün 2. Celse

¹⁴³ **a.g.e.**, s. 139.

ve Zakir Kadirî Beylerin aynı maddeye ait tezlerini sunacaklarını bildirerek Ragıp Hulûsi Bey'e söz vermiştir.

Ragıp Hulûsi Bey'in tezi¹⁴⁴ “Türkçenin Kendi Muhitî Şartları İçinde İnkîşâfî – Tasnifler – Öz Türkçenin Şekliyatı” başlığını taşımaktadır. Hulûsi Bey bu tezinde Türkçenin eskiden yeniye doğru tabakalanması şeklini şöyle saptamıştır: a. Türkçe-Moğolca devri, b. En eski Türkçe (Proto Turc) devri, c. Eski Türkçe (Turc initial) devri, d. Eski Türkçe (Vieux Turc) devri, e. Orta Türkçe (Moyen Turc) devri, f. Yeni Türkçe (Nouveau Turc) devri, g. Yeni Türkçe (Turc Moderne) devri. Bundan sonra, Türkçenin tasnifi konusunu ele alarak Radloff'un tasnifini (1. Şark lehçeleri, 2. Garp lehçeleri, 3. Orta Asya lehçeleri, 4. Cenup lehçeleri) ve Samoiloviç'in tasnifini (1. Cenup-garp lehçeleri, 2. Şimal-şark lehçeleri, 3. Şimal-garp lehçeleri, 4. Cenup-şark lehçeleri, 5. Orta lehçeleri, 6. Bulgar lehçesi) aktarmıştır. Ragıp Hulûsi Bey bundan sonra öz Türkçenin şekliyatı konusuna değinerek tezini sonlandırmıştır.

Kurultayın 4. gününde sunulan tezlerden diğeri¹⁴⁵ Türk Dili Tetkik Cemiyeti Başkanı Samih Rifat Bey'in “Karahanlılar Edebiyatı – Kutatkubilik – Türkçenin Kendi Muhitî Şartları İçinde İnkîşâfî” başlıklı tezidir. Samih Rifat Bey bu tezinde, Türk dilinin en eski ve klasik eseri olan Kutadgu Bilig'in içeriği hakkında bilgi verdikten ve o güne kadar bu kitaptan bahsetmiş olan Batılı araştırmacıların dikkatini çekmemiş olan noktaları gözden geçirdikten sonra, bunda ismi geçen şairlerden bir kaçını zikretmiş ve Kutadgu Bilig'in yazılmasından evvel aynı kitabın vezniyle şiir söylemiş birçok şair bulunduğunu anlatmıştır. Samih Rifat Bey ayrıca, Türklerin öteden beri çok güçlü bir edebiyatı olduğunu, dünyadaki pek çok güçlü edebiyatın Türk edebiyatından başladığını dile getirir ve İran edebiyatı örneğini verir: “*Her şeyden evvel şu nokta tespit edilmek lazımdır: İran edebiyatı Türklerle başlamıştır. İlk şairlerden hiç biri asıl İranlı değildir. Bunlar umumi surette Horasanın ve Horasanın şarkındaki Türk yurtlarının yetiştirdiği duygulu çocuklardır. Kendilerine İran şairleri demek hayatları hakkındaki tetkikler ve bilgilerden ziyade sonradan yazılan İran tezkerelerinin verdiği bir fikre istinat eder.*”¹⁴⁶

¹⁴⁴ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 4. Gün 1. Celse

¹⁴⁵ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 4. Gün 2. Celse

¹⁴⁶ **Birinci Türk Dili Kurultayı – Tezler Müzakere Zabıtları**, TDK Yayınları, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933.

Kurultayın 4. gününde sunulan son tez¹⁴⁷ Hasan Âli Bey'in "Türk Dilinin Halk Edebiyatında Sürüp Divan Edebiyatında Bozulması – İki Edebiyattan Numuneler" başlıklı tezidir. Hasan Âli Bey bu tezinde Selçuklular zamanından itibaren Türk dilinin ve Türk edebiyatının geçirdiği aşamaları anlatarak öz dilimizin bu edebiyat içinde ve halkta nasıl yaşadığını Yunus Emre, Âşık Paşa, Erzurumlu Emrah, Ruhsâtî gibi ünlü şairlerin şiirlerinden örnekler vererek açıklamıştır. Hasan Ali Bey ayrıca, Türk dilinin, İslamlıktan sonra girdiği yabancı kalıplar içinde kudret ve hatta dehasını kaybettiğini söyledikten sonra "*Araplar ve İranlılar ordularıyla yapamadıkları istilayı divan edebiyatında kelimeler ve mefhumlarla yapmışlardır.*"¹⁴⁸ diyerek başta Türk hükümdarları olmak üzere, onları onura etmek üzere Arapça ve Farsçayı kullanarak şiirler yazan şairleri tenkit etmiştir.

Beşinci gün

Kurultayın 5. günü, (01 Ekim 1932 Cumartesi), Türk Dili Tetkik Cemiyeti Umûmî Katibi Ruşen Eşref Bey'in Kurultayı tebrik amacıyla Roma Büyükelçimiz Vasıf Bey'den gelen telgrafi okumasıyla ve buna bir teşekkür cevabının yazılmasının kararlaştırılmasıyla başlamıştır. Kurultayın 5. gününde 4 tez sunulmuş, 2 nutuk okunmuştur.

Kurultayın 5. gününde sunulan ilk tez Raifpaşazâde Fuat Bey'in "Dillerin Ayrılması – Dilimizin Zenginliği – Halk Dilinin Ehemmiyeti ve İstilahlar, Lâhikalar-Hindu Avrupa Dilleriyle Türkçe Arasındaki Birlikler ve Ayrılıklar – Savfî Mukayese"¹⁴⁹ başlıklı tezidir. Fuat Bey bu tezinde, dilimizin zenginliğinden ve halk dilinin tükenmez bir kaynak olduğundan söz ederek, bu kaynak üzerinde çeşitli yollardan edilecek tetkikler ve muhtelif lehçelerden yapılacak derlemeler ile bir *Mustafa Kemal Kamusu* meydana getirilmek gereğini ileri sürmüştür. Ayrıca, bu amaca ulaşmak için müracaat edilebilecek kaynaklara işaret edip Türkçülere başarılar dileyerek tezini sonlandırmıştır.

Kurultayın 5. gününde sunulan ikinci tez Abdullah Battal Bey'in "Türk Dili En Eski ve Zengin Dillerden Biridir – Nevaî Türkçe ve Acemcenin Mukayesesi"¹⁵⁰ başlıklı

¹⁴⁷ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 4. Gün 2. Celse

¹⁴⁸ **a.g.e.**, s. 208-209.

¹⁴⁹ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 5. Gün 1. Celse

¹⁵⁰ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 5. Gün 2. Celse

tezidir. Abdullah Battal Bey tezinde, Türk dilinin zenginliğinden ve Uygur edebiyatından Türkçenin çok parlak örneklerine rastlandığından bahsederek, Çağatay ediplerinden Nevaî'nin Muhakemetü'l Lügateyn adlı eserinden okuduğu parçalarla Türkçe ve Acemce arasında bir karşılaştırma yapmıştır. Bu karşılaştırmadan yola çıkarak da Türkçenin bir çok önemli açıdan Acemceye üstün ve her bakımdan ondan çok daha zengin bir dil olduğunu ileri sürmüştür.

Kurultayın 5. gününde sunulan üçüncü tez¹⁵¹ Bedros Zeki Bey'in "Türkçenin Kolaylığı ve Zenginliği" başlıklı tezidir. Zeki Bey tezinde, dünyanın en zengin dillerinden biri olan Türkçenin aynı zamanda en kolay dil olduğunu iddia etmiş, Türkçeye girmiş olan Arapça ve Acemce kelimelerin güçlüğü, eğitim hayatı boyunca bu kelimeler yüzünden başından geçen kötü olaylardan da örnekler vererek açıklamıştır. Zeki Bey konuşmasını Gazi Mustafa Kemal için yazdığı manzumesini¹⁵² okuyarak noktalandırıştır.

Bedros Zeki Bey'in tezinden sonra sırayı Şeref Bey'in "Türk Dilini Temizlemek İçin Gidilecek Yollar – Türkçenin Halk Dilinde Sürerken Yazı Dilinde Sönmesi Sebepleri" başlıklı tezi¹⁵³ alır. Şeref Bey tezinde, Türk dilinin temizlenmesi ve gerçek zenginliğine kavuşmasının öneminden söz ederek Türk sınırlarını yabancı ve istilacı emellere yasaklamış olan Büyük Mürşidin şimdi de Türk dilini yabancı dillerin tahakkümünden kurtarmak için atıldığı bu büyük işteki ehemmiyeti anlatmıştır. Şeref Bey, Türkçenin halk dilinde sürerken yazı dilinde sönmesi sebeplerini anlatarak Türk yazarlarını bundan sonra başlayan büyük vazifeye davet ederek konuşmasını sonlandırmıştır.

Şeref Bey'in tezinin ardından sırayı Hüseyin Namık Bey'in nutku¹⁵⁴ alır. Hüseyin Namık Bey, Türklük âlemini yakından ilgilendiren önemli bir haberi Kurultaya sunacağını söyleyerek sözlerine başlamıştır. En eski Çin eserlerinde bulunan vesikalara göre, Çinlilerin milattan 23-24 asır önce Hiyunuların atalarına Türk adı verdiklerini; bu

¹⁵¹ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 5. Gün 2. Celse

¹⁵² Bu manzume sekiz kıtadan oluşmaktadır ve Atatürk'ün Türk diline yaptığı katkıları övmektedir. Burada Manzumenin sadece ilk ve son kıtaları örnek olarak verilecektir. İlk kıta: Türk dili mutlu sana / Bir Gazin var bütün deha / Kahramandır o dünyada / Yaşa pek çok Gazi Paşa. Son kıta: Türk dili grameri / Gramerlerde en ileri / Bunu yapan pek kahraman / Gazi Paşa çok parlıyor / Yıldız gibi Gazi Paşa / Sen ayrılık görme asla.

¹⁵³ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 5. Gün 3. Celse

¹⁵⁴ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 5. Gün 3. Celse

kelimenin daha o zaman bulunduğunu anlatmış ve en eski Çin tarihlerinde görülen 36 Türk kelimesinden ve bu kelimeleri tetkik etmiş olan âlimlerin fikirlerinden bahsetmiştir.

Altıncı gün

Kurultayın 6. günü, (02 Ekim 1932 Pazar), iki tez sunulmuştur. Bunlardan ilki Faik Âli Bey'in "Dili Sadeleştirmek ve Basitleştirmek – Türkçe İmlanın Islahı Lüzumu"¹⁵⁵ başlıklı tezidir. Faik Âli Bey, dilimizin daha mükemmel ve güzel olmasına çalışmanın vatanî bir görev olduğunu belirttikten sonra, Türkçenin zannedildiği gibi Arapça ve Acemceye esir olmayıp bilakis onları etkilediğini, öteden beri süregelen sadeleşme hareketlerinin daha verimli bir şekilde sürmesi gerektiğini savunmuştur. Faik Âli Bey, "Biz Arapça ve Acemcenin zannedildiği gibi esiri olmadık, biz o membalardan aldıklarımızı istediğimiz gibi tasarruf ettik. Onların kelimelerine kendi ahengimizi vererek onları bizim kıldık. Manalarını zevkimize ve hissimize göre değiştirdik, genişlettik ve zenginleştirdik."¹⁵⁶ diyerek Türkçeye sirayet etmiş olan binlerce Arapça ve Farsça kelimenin atılmasının doğru olmayacağı, kelimelerin menşelerinin ne olursa olsun alim ya da cahil herkesin kullandığı ve Türkçenin öz malı olarak görmek gerektiği tezini savunmuştur.

Bundan sonra kürsüye gelen Hüseyin Cahit Bey "Dilimizin Hindu – Avrupaî Dillerle Münasebetini Araştırmak Lüzumu – Dil İçtimaî Bir Müessesedir – Dilin Ecnebi Kaidelerden Temizlenmesi – Dilimizin Bugünkü Medeniyet İhtiyaçlarına Uydurulması – Dilimizin Noksanları ve İhtiyaçları"¹⁵⁷ adlı tezini sunmuştur. Hüseyin Cahit Bey, yazı dilimizin göstermeye başladığı anarşi içinde ve tam zamanında imdada yetişen Kurultay fikrini hürmetle selamladıktan sonra, dilin içtimai bir müessese ve doğal bir uzviyet olduğunu söyleyerek, dilimizin temizlenmesi için sadece yabancı dil kaidelerinden kurtulmanın yeterli olduğunu ve yabancı kelimeler hakkındaki şikâyetlerin abartılı olduğunu belirtmiştir. Hüseyin Cahit Bey'e göre, "Müstakil bir vatanda ecnebi kanunlar ne kadar haysiyete dokunucu bir esaret ise bir lisanda da ecnebi kaideler aynı derecede

¹⁵⁵ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 6. Gün 1. Celse

¹⁵⁶ **a.g.e.**, s. 265-270.

¹⁵⁷ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 6. Gün 1. Celse

tahammül edilemez bir lekedir.”¹⁵⁸ Bu noktada, bilimsel incelemelere devam edilmesi ve ıstılahları kararlaştırarak kelime eksiklerimizi tamamlayıp bir Türkçe lügat meydana getirmenin gerekliliğini vurgulamıştır. Ayrıca, dil meselesini ele alırken asıl problemin eğitim ve kültür seviyesinin geriliğinden kaynaklandığını, yazılanları herkesin seviyesine indirmeğe çalışmanın ters bir yol olduğunu ve kabahatin yazıda değil, okuyanların bir şey bilmemesinden kaynaklandığını ileri sürmüştür.

Bundan sonra söz alan Hasan Âli Bey, “*Dilde her ne olmuş ise mahza öyle olması zarurî olduğu için öyle olmuştur ve bir akademi yazma ve konuşma dilinin önünden değil daima arkasından gider.*”¹⁵⁹ diyen Cahit Bey’e cevaben bu fikirlerin doğru olmadığını, Eski Roma’da, Fransa’da, Almanya ve Rusya’da akademilerin bu işlere nasıl müdahale ettiklerini anlatmıştır. Daha sonra, bizdeki konuşma diliyle yazı dili arasındaki ayrılıkların diğer medenî dillerdeki ayrılıklarla aynı türden olmadığını belirtip aydınların dilinin halk dilinden neden ayrı olduğunun sebeplerini izah etmiştir.

İkinci celsede Ali Canip Bey söz alarak, Faik Bey’in bir şiiriyle¹⁶⁰ bir halk şairinin manzumesini¹⁶¹ okumuş; bu iki şiir arasında bir mukayese yaparak “*Edebiyat maderi vatandır.*” diyenlerin hakları varsa da bu edebiyatın Faik Âli Bey’in edebiyatı olmayıp halk şairlerinin edebiyatı olduğunu, edebiyatın bir süs olmadığını, Faik Âli Bey’in mensubu olduğu edebiyatın esaslı cephesinin süs olduğunu ve Faik Bey’in de süs tarafının edibi olduğunu söylemiştir.

Bundan sonra söz alan Fazıl Ahmet Bey¹⁶², tekâmül bahsinde Hüseyin Cahit Bey’e cevap vererek, medeniyette korkulacak şeyin hızlı yürümek değil, bilakis programlı, şuurlu ve tertipli bir hızla yürümek olduğunu ve Türk diyarından saltanatı kaldırarak demokrasi ve Cumhuriyet kurduğumuz gibi, Türk dilinde de *Edebiyat-ı*

¹⁵⁸ a.g.e., s. 274

¹⁵⁹ Hüseyin Cahit Bey’in aynı celsede sunduğu tezinde sarf ettiği cümle.

¹⁶⁰ Ali Canip Bey konuşmasında, Faik Âli Bey’in “Bir Menekşenin Matemi” adlı şiirini okumuştur. Burada örnek olarak sadece adı geçen şiirin ilk kıtası verilecektir: Kuvayı nâmiyenin feyzi intibahiyle / Gülümsüyordu tabiatte bir hayatı nevin / Gülümsüyordu melâikpenah olan cevvin / Hep ufku evci birer hande-i ilâhiyle.

¹⁶¹ Ali Canip Bey, bu örnek verdiği halk şiirinin adsız bir şaire ait olduğunu özellikle belirtmiştir. Burada örnek olarak sadece şiirin ilk kıtası verilecektir: Sabah oldu, tan yerleri atıyor / Cümle kuşlar destur almış ötüyor / Sevdiceğim odasında yatıyor / Şakı bülbül var uyandır yârimi / Ben kıyamam sen uyandır yarimi.

¹⁶² Fazıl Ahmet Bey bu konuşmasını, 6. Günün 1. Celsesinde Hüseyin Cahit Bey’in sunduğu “Dilimizin Hindu – Avrupaî Dillerle Münasebetini Araştırmak Lüzumu – Dil İctimaî Bir Müessesedir – Dilin Ecnebi Kaidelerden Temizlenmesi – Dilimizin Bugünkü Medeniyet İhtiyaçlarına Uydurulması – Dilimizin Noksanları ve İhtiyaçları” adlı tezine cevaben yapmıştır.

Sultaniye'ye son vererek demokrasi ve Cumhuriyet ilan etmenin zorunlu olduğunu ifade etmiştir.

Bundan sonra Dr. Şükrü Bey¹⁶³, ölmüş bir dil olan İbranice'nin bir tek adam tarafından grameri yapılarak bugün Filistin'de nasıl bir ticaret dili haline geldiğini anlatmıştır. Bunun ardından Sadri Ethem Bey¹⁶⁴, milletle ümmet arasındaki tezattan ve iki cemiyet tarzının farklarından bahsederek ümmet kültüründen millet kültürüne ancak inkılâpla geçilebileceğini belirtmiştir. Bunu müteakip Namdar Bey¹⁶⁵ söz alarak insanlardaki fikir ve alışkanlık esaretlerini açıklamış, Hüseyin Cahit Bey'le Faik Âli Bey'i bu esaretler altında gördüğünü söyleyerek inkılâp yolunda yorgunların bir kenara çekilmesini tavsiye etmiştir.

Üçüncü celsenin başında Hüseyin Cahit Bey söz alarak kendisinin beyanatıyla muarızlarının cevapları arasında bir fark görmediğini ve kendisi dilde insan iradesini inkâr etmeyip sadece doğal kuvvetler karşısında beşer kuvvetinin bir sınırı olduğuna işaret etmiş olduğunu¹⁶⁶ söylemiştir.

Bunu müteakip söz alan Samih Rifat Bey¹⁶⁷, Hüseyin Cahit Bey'in iki konuşması arasında büyük fark bulunduğuna ve bunun bir ricat olduğuna işaret ettikten sonra, Cahit Bey'in davasında istinat ettiği noktalara cevap vermiş, konuşmasının sonunda Cahit Bey'in en çok kuvvet verdiği *beşer iradesi* bahsine değinerek bunun aksini ispat eden hadiseleri saymıştır. Profesör Meyer'in kitabından bu fikri açık surette reddeden fıkraları¹⁶⁸ okumuş ve dil Kurultayının büyük bir fikir ittihadını temsil ettiğini söyleyerek bu birliğe dokunmanın doğru olmadığını belirterek konuşmasını sonlandırmıştır.

¹⁶³ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 6. Gün 2. Celse

¹⁶⁴ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 6. Gün 2. Celse

¹⁶⁵ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 6. Gün 2. Celse

¹⁶⁶ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 6. Gün 3. Celse

¹⁶⁷ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 6. Gün 3. Celse

¹⁶⁸ Meyer'in 1928'de neşrolunan kitabından şu fıkraları okumuştur: Lisan an'anevî ve içtimai bir müessesedir, insan iradesi bunun üzerinde bilâfasıla, bilâinkita müessir olmaktadır. İnsan iradesi ilmî ıstılahları, kelimeleri vücuda getirmiştir ve bunlar lisanların büyük bir kısmını teşkil etmektedir. Çek lisanı suni surette vücuda getirilmiş birtakım kelimelerden mürekkeptir ki umumî kullanılışı kaide dâhilindedir. Cümlelerin teşkilinde, elfaz hazinesinin teessüsünde insan iradesi kat'î bir rol oynuyor.

Yedinci gün

Birinci Türk Dili Kurultayının 7. günü 03 Ekim 1932 Pazartesi günü saat 14.00'de *Türkiye Cumhuriyeti reisi Gazi Mustafa Kemal hazretlerinin yüksek huzurlarıyla, Dolmabahçe Sarayında Kâzım Paşa hazretlerinin riyasetlerinde*¹⁶⁹ toplanmıştır. Kurultayın 7. gününde bir tez sunulmuş ve üç konferans verilmiştir.

Kurultayın 7. günü, altıncı güne ait zabıt hülasasının okunmasıyla başlayıp Uşşakizâde Halit Ziya Bey'in "Sarf, Nahiv, İmlâ – Türkçenin Dört Garp Lisanı İle Mukayesesi"¹⁷⁰ başlıklı tezi ile devam etmiştir. Halit Ziya Bey, Türkçeyi muhtelif devirlerin muhtelif şive ve üsluplarıyla tanımış ve bunların hepsini ayrı ayrı sevmiş olduğunu söyledikten sonra, Türk dilinin zenginlik ve güzellik noktasından başka dillere nispetle yerini tayin için Garbın dört büyük dilini İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Fransızca'yı, kendi sarf ve nahivlerindeki güçlükleri teşrih suretiyle mukayese etmiş ve Türkçenin yapı bakımından daha kolay, fikirleri ifade noktasında daha kabiliyetli olduğunu izah etmiştir. Kuvvetli uzviyetlerin kendi bünyelerine sokulmak isteyen yabancı maddeleri atmaları örneğinden hareketle, Türkçenin de kendi gelişimine engel olan Arapçayı dil bünyesinden çıkarıp atması lazım olduğunu ve akıllara hayret verici inkılaplar yapmış olan *Büyük Elin*¹⁷¹ bu çok gerekli dil inkılabını da yapacağına imanı bulunduğunu söyledikten sonra, bütün aydınlara düşen vazifenin o *Büyük Elin* işaret ettiği yolda yürümek olduğu tavsiyesiyle konuşmasına son vermiştir.

Yedinci günün ikinci celsesi Kurultay ikinci başkanlarından Maarif Vekili Reşid Galip Bey'in riyasetinde açılmıştır. Bu celsenin ilk konuşması Ahmet Cevat Bey'in "Tanzimat ve Meşrutiyet Devirlerinde Maarif ve Lisan Siyaseti – Encümen-i Daniş ve Kavaid-i Osmaniye – Resmî Muhafazakârlığa Karşı Reaksiyon – Lügatler – İdeal Bir Türk Dili"¹⁷² adlı konferansıdır. Cevat Bey, Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerinde izlenen dil siyasetinin muhafazakârlığının neden ileri geldiğini ve bu muhafazakârlık telakkisi ile Arapça ıstıhlara karşı nasıl anarşik bir reaksiyon başladığını ve bu reaksiyon kuvvetiyle halk dilinin içinden ne suretle öz bir lisan

¹⁶⁹ Kurultayın bütün günlerine ait Zabıt Hülasalarında aynı ifade yer almaktadır. Bkz: **Birinci Türk Dili Kurultayı – Tezler Müzakere Zabıtları**, TDK Yayınları, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933.

¹⁷⁰ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 7. Gün 1. Celse

¹⁷¹ Bu ifadeyle Gazi Mustafa Kemal kastedilmektedir.

¹⁷² **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 7. Gün 2. Celse

doğduğunu açıklamıştır. Ayrıca Türk Dili Tetkik Cemiyetinin muhtaç olduğumuz ilim dilini yaratabileceğine inancı bulunduğunu söylemiştir.

Üçüncü celsenin ilk konuşması Ali Canip Bey'in "Siyasî Tanzimatı Müteakip Skolastik Yazı Dili – Servet-i Fünûn Edebiyatı İle Âşık Hasan Arasında Bir Mukayese"¹⁷³ başlıklı konferansıdır. Ali Canip Bey, siyasi Tanzimatın ardından Şinasi ile başlayan medrese malı skolastik yazı dilinin durumunu anlatmış, bunu izleyen Ziya Paşa, Namık Kemal ve Abdülhak Hamit'ten sonraki Servet-i Fünûnculardan bahsetmiştir.

Ardından, biri Edebiyat-ı Cedide'den¹⁷⁴, diğeri Âşık Hasan'dan¹⁷⁵ iki manzume okuyarak bunlar arasında sevimlilik ve Türkçecilik noktasından bir mukayese yapmıştır. "Bu iki manzumeden hangisi güzel, hangisi şiveli, hangisi Türkçe ve bilhassa hangisi taze?"¹⁷⁶ diye dinleyicilere sorarak Âşık Hasan'ın şiirini daha üstün tutmuştur. Daha sonra, "Ölümünden Sonra"¹⁷⁷ ve "Haç Yolunda"¹⁷⁸ adlı eserlerden birer bölüm, ardından da 600 sene önce yazılmış Türk eserlerinden üç nesir parçası¹⁷⁹ okuyarak bunların mukayesesini yapmıştır. 600 sene önce yazılmış eserlerin daha samimi ve daha Türkçe olduklarını şöyle dile getirmiştir: "Asırlarca evvel yazılan şu üç parça, Servet-i Fünûncuların gafletini çok vazih anlatıyor kanaatindeyim ve bu münasebetle tekrar

¹⁷³ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 7. Gün 3. Celse

¹⁷⁴ Ali Canip Bey'in konferansında mukayese amaçlı okuduğu bu şiir Tefik Fikret'e aittir. Burada örnek olarak sadece şiirin bir bölümü verilecektir: Ruhu eş'arım / Tekâsûf eyleyerek bir sahabe halinde / Teneffüsü ezhar / Durur semayi hayalât olan zilâlinde.

¹⁷⁵ Âşık Hasan'ın bu şiirinin sadece ilk kıtası örnek olarak verilecektir: Senin yazın kışa benzer / Bir sevdalı başa benzer / Çok içmiş sarhoşa benzer / Duman eksilmeyen dağlar / A dağlar ah ulu dağlar / Eşinden ayrılan dağlar.

¹⁷⁶ **Birinci Türk Dili Kurultayı – Tezler Müzakere Zabıtları**, TDK Yayınları, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933.

¹⁷⁷ Halit Ziya'nın "Bir Yazın Tarihi" adlı eserinde yer alan bir öyküdür. Burada öykünün dili ve üslubu hakkında okuyuculara fikir vermesi bakımında bir cümlenin bir bölümü örnek olarak verilecektir: Taksim bağçesinde gamgin bir yevm-i hazan; sema dargın bir mahmuliyeti matemide ile karşıda Üsküdar tepelerini, daha ileride ta uzaklarda, tebahhur ederek bulutlara karışacak zannolunan bir müphemiyeti manzara içinde boğulmuş afâkı ezmek, bir nahestii siyah ile örtmek isteyerek gittikçe kararar...

¹⁷⁸ Cenap Şehabettin'in Hac Yolunda adlı eserinden bir bölüm okumuştur. O bölümün bir parçası burada örnek olarak verilecektir: Bugün gözümün önünde geniş bir mecmuatül ezdat teşkil eden bu beldei muhtelifetülhakayik, zaman-ı kadimin en güzel bir şehri değil miydi? O zamanın bütün emsar-ı mevcudesi bir gıpta-i rakibane ile İskenderiye'ye bakmıyorlar mı idi?

¹⁷⁹ Bu nesirler, Tebareke Tefsiri, Gülistan Tercümesi ve İbn-i Arap Şah'ın naklettiği Ebülleys'in Tefsiridir. Tebareke Tefsiri'nden örnek: Bir uğrunun siyasetgâhta elin kesdiler, hiç inlemedü, çün tımarhaneye götürdüler, gördü bir bölük kişi otururlar elleri kesilmiş, ağlamağa başladı. Gülistan Tercümesinden örnek: Meğer bir zorbaz bir gün gazaba gelür ve hışım birle dopdolu gözleri hûnin akıka döner, ağzından köpükler saçılıp kavga ederken bir sahipdil kişi buna uğraya gelür. Ebülleys'in Tefsirinden örnek: Çün kardeşleri Yusuf'u aldılar, gittiler. Yakup yol üzerinde oturup artlarınca gözedürdü.

ediyorum; yazı dilimiz Divan Edebiyatının esaslarından evvel çok samimi, çok şiveli, çok Türk idi. Müteakip asırlarda münevver tabaka, kendilerini halktan büsbütün başka farz ede ede ortaya cansız, uydurma bir Divan nesri çıkardılar.”¹⁸⁰

Kurultayın yedinci gününün son konuşması Reşat Nuri Bey’in “Türk Dilinin Asrî ve Medenî İhtiyaçları – İstilahlar¹⁸¹” başlıklı konferansıdır. Reşat Nuri Bey, medeni milletlerin dillerine nispetle Türk dilinde kırk bin kadar ıstılahın noksan, yani bu kadar mefhumun ifadesi imkânsız olduğuna işaret ettikten sonra, bu noksan yüzünden gerek muharrirlerin gerekse mütercimlerin çektikleri sıkıntıları örneklerle açıklamıştır. Ayrıca, Türklüğün zengin kaynaklarından çıkarılması mümkün olan işaretlerle bu noksanı doldurmaya çalışmanın en esaslı iş olduğunu ve bu eserin *Büyük Gazi*’nin ebedî Türk milletine ebedî bir yadigarı olacağını söyleyerek konuşmasını bitirmiştir.

Sekizinci gün

1. Türk Dili Kurultayının sekizinci günü 04 Ekim 1932 Salı günü saat 14.00’de Dolmabahçe Sarayında Kâzım Paşa’nın riyasetinde toplanmıştır. Kurultayın 8. gününde, 4 tez sunulmuş ve 2 konferans verilmiştir.

Kurultayın sekizinci gününde sunulan ilk konferans, Türk Dili Tetkik Cemiyeti azasından Dr. Saim Ali Bey’in “Türkçe Bir Medeniyet, İlim ve Meslek Dili Olabilir mi?”¹⁸² adlı konferansıdır. Saim Ali Bey konuşmasında, ilmî ıstılahlarda cezrî olmanın faydalarından ve bilhassa lise tahsilinde tedris dilinin basit bir şekle konulması sayesinde çocukların hem zaman itibariyle hem de sıhhat ve bedeni terbiye noktasından istifade edeceklerinden ve Almandada olduğu gibi Türkçede de en güç ıstılahların milli dilimizle canlı bir surette yaratılabilmelerine imkân bulunduğu bahsetmiştir.

Bunun ardından Telim ve Terbiye reisi İhsan Bey “Bugünkü İlmî İstılahların Garabetleri – İstılahların Millî Dil Kaynağından Çıkarılması Lüzumu”¹⁸³ başlıklı tezini sunmuştur. İhsan Bey, ilmi ıstılahların bugünkü Arapça şekilleriyle dilimizde arz

¹⁸⁰ **Birinci Türk Dili Kurultayı – Tezler Müzakere Zabıtları**, TDK Yayınları, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933.

¹⁸¹ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 7. Gün 3. Celse

¹⁸² **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 8. Gün 1. Celse

¹⁸³ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 8. Gün 1. Celse

ettikleri garabetlerden¹⁸⁴ ve mektep çocuklarının bu ıstılahları ne kadar güçlkle kavrayıp yine bunlar yüzünden nasıl sıkıntı çekmekte¹⁸⁵ ve tahsil mesaisinin ne suretle kaybolmakta bulunduğundan ve milli dilimizin bu ıstılahları kendi öz kaynağından alınacak kelimelerle ifadeye elverişli olduğundan bahsederek bu işin yalnız mümkün değil aynı zamanda pek lazım da olduğunu söylemiştir.

İkinci celse Kazım Paşa hazretlerinin riyasetinde açılmıştır. İlk olarak Türk Dili Tetkik Cemiyeti üyelerinden Ruşenî Bey “Türk Dilinin Dinlerdeki Tesiri – Orta Asya’da, Çin’de ve İran’da Türk Dilinin Sağlamlığı – Türk Dilinin Halk Dilinden Uzaklaşması Sebepleri – Dil İrademiz Haricinde Bir Müessese Değildir”¹⁸⁶ başlıklı tezini sunmuştur. Ruşenî Bey, Türk Dilinin en eski medeniyet dili ve dillerin anası olduğuna ve Orta Asya’da, Çin’de ve İran’da Türk dilinin sapasağlam kaldığına işaret ettikten sonra, Arap memleketlerinde Türklerin neden Araplaştıklarını izah ederek dilin irademiz haricinde bir müessese olmadığını ve hakiki tekâmülün ilim ve ihtisas ile ve şuurlu bir program dâhilinde çalışmakla temin edilebileceğini anlatmıştır.

Ruşenî Bey’in beyanatından sonra Muhiddin Baha Bey, söz alarak Ruşenî Bey’in beyanati arasında Namık Kemal hakkında bulunduğu ithamların¹⁸⁷ insafa mugayir olduğunu ve eğer Namık Kemal, Mustafa Kemal devrinde yetişmiş olsaydı onun da kendileriyle beraber olacağını söylemiştir. Cevap veren Ruşenî Bey sözlerinde ecdadımızı ve ediplerimizi tahkir mahiyetinde bir şey olmadığını ve eski hataları tenkit etmedikçe istikbal yolumuzu aydınlatmak imkânı olmadığını ve hastalığı tedavi için mutlaka yaralarımızı deşmek mecburiyetinde olduğumuzu söyleyerek niçin Namık Kemal hakkında o beyanati verdiğini açıklamıştır.

Kurultayın sekizinci gününde sunulan üçüncü tez, Darülfünun müderrislerinden Köprülüzâde Fuat Bey’in “Türk Dilinin Hali ve İstikbali – İnsan

¹⁸⁴ Bu noktada İhsan Bey, “zatürruusu selâse-i fahziye, remed-i zülübeybatı mütesallibe, kasab-i taht-ı selimî-i sagiri-i müşterek, rusgu miştî selâmî ibham-ı kadem, rusgu tahtesselâmi-i isba-i sagiri-i kadem zülübeykat-ı tüveyciye-i mütasikâ, vb.” terimlerden örnekler vererek bunların ilim kitaplarımızı birer muamma mecmuası haline getirdiğini ayrıntılı olarak açıklamıştır.

¹⁸⁵ İhsan Bey burada, 9 yaşındaki çocukların ders kitaplarında yer alan “müselles, mütesavvizzevaya, kît’a-ı daire, medar-ı cedi, muzafünileyh, tuyuru mütesellika, hamiz-i kibriti-mâ, vb.” terimlerin çocukları dersten nasıl soğuttuğundan ayrıntılı olarak söz etmiştir.

¹⁸⁶ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 8. Gün 2. Celse

¹⁸⁷ Muhittin Baha Bey’in itiraz ettiği nokta, İhsan Bey’in konuşması sırasında söylediği Namık Kemal’in ümmet ile millet kavramları üzerindeki görüşlerini açıklayan şu cümledir: “Namık Kemal hemen bütün yazılarında ‘millet’i bir din camiasına girenlerin heyet-i mecmuası manasına alır, Osmanlılardan mürekkep siyasi bir camiayı kastettiği zaman ‘ümmet’ tabirini kullanırdı.”

İradesinin Lisanın İnkişafında Tesiri – 26 Eylül Millî Bir Rönesans'ın Başlangıcıdır”¹⁸⁸ başlıklı tezidir. Köprülüzâde Fuat Bey, Orhun kıyılarında dikilmiş Gültekin Kitabesi'nden tam 1200 sene sonra toplanan ilk Türk Dil Kurultayı'nın Türk varlığında çok büyük bir dönüm yeri olduğunu ve bununla Türklüğün manevi istiklali elde edeceğini söyledikten sonra dilin insan iradesi haricinde içtimai bir müessese olduğu iddiasına cevap vermiştir. Fuat Bey, millî şuur ve imana dayanan insan iradesinin şu son asırda bazı ölü sanılan dilleri bile yaratmaya nasıl muvaffak olduğunu ve kurultayın toplanış tarihi olan 26 Eylül'ü *Millî Rönesansımızın* bir başlangıcı olarak telakki etmek lazım geldiğini anlatmıştır.

Aynı celsede sunulan bir diğer tez, Besim Atalay Bey'in “Lahikalar – Konuşmalar – Türk Dilini Araştırmadaki Esaslar ve Yollar”¹⁸⁹ başlıklı tezidir. Besim Atalay Bey, Kurultay gününün kendisi için beklenen bir bayram günü olduğunu söyledikten sonra, Tunalı Hilmi Bey'i anarak, lahikalar (takılar), lehçeler ve Türk dilini inceleme esasları üzerindeki görüşlerini bildirmiştir.

Kurultay'ın 8. gününün son konuşması, Mediha Muzaffer Hanım'ın “Millî Bir Dil İhtiyacı – Dil İnkılâbında Türk Kadınının Vazifesi”¹⁹⁰ başlıklı konferansıdır. Mediha Muzaffer Hanım, millî mefkûrenin gayesinin millî kültür, millî tarih ve millî dil etrafında toplanmak olduğunu, bu topluluğun istiklal mücadelemizi zaferle bitirdiği gibi ilmî inkılâplarımızı da en kısa yoldan gayeye eriştirecek bir kuvvet teşkil edeceğini söyleyerek *Büyük Mürşid*'in irade ve idaresi altında dil inkılâbının hakiki ilim kalıbı içinde Türk diline asrî ve medenî şeklini vereceğini ve bu inkılapta Türk kadınının Türk erkeği ile birlikte çalışacağını söylemiştir.

Dokuzuncu gün

Kurultayın 9. günü 05 Ekim 1932 Çarşamba günü saat 14.00'de Dolmabahçe Sarayında Kâzım Paşa'nın riyasetinde toplanmıştır. Kurultayın bu son gününü Akçuraoğlu Yusuf Bey'in¹⁹¹ konuşmasıyla başlamıştır. Akçuraoğlu Yusuf Bey, “*Türk'ü, Türklüğü öğretmeye çalışmak yalnızca ilme hizmet etmek değildir; bu Kurultayın bugün,*

¹⁸⁸ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 8. Gün 3. Celse

¹⁸⁹ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 8. Gün 3. Celse

¹⁹⁰ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 8. Gün 3. Celse

¹⁹¹ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 9. Gün 1. Celse

yarın, öbür gün, en uzak gelecekte amelî, hayati yemişleri olacaktır.”¹⁹² diyerek bu ilk Kurultayı kutlamıştır.

Ardından, Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin Teşkilat Nizamnamesi madde madde okunmak suretiyle Kurultay azalarının görüşlerine sunulmuştur. Bu Nizamname¹⁹³ aşağıda yer almaktadır:

3.1.3. Türk Dili Tetkik Cemiyeti Nizamnamesi

I. Maksat, Umumi Merkez Teşkilatı

1. Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal hazretlerinin yüksek hami reisliği altında 12 Temmuz 1932’de “Türk Dili Tetkik Cemiyeti” adlı bir cemiyet kurulmuştur.

2. Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin maksadı Türk dilinin öz güzelliğini meydana çıkarmak, onu dünya dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmektir.

3. Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin merkezi Ankara’dadır.

4. Türkiye Cumhuriyeti Maarif vekili cemiyetin fahri reisidir.

5. Cemiyet işlerine ve çalışmalarına Umumî Merkez Heyetince düzen verilir.

6. Umumî Merkez Heyetinin, bir reisi, bir umumî kâtipi, bir muhasebecisi ve altı azası vardır. Umumî kâtip aynı zamanda cemiyetin mesul murahhasıdır. Azalardan ikisi umumî merkez heyeti tarafından reis vekili seçilir, altı azanın her biri onuncu maddede gösterilen iş ve çalışma kollarının başlarıdır. Umumî Merkez Heyeti her çalışma kolu için daimi yahut muvakkat olmak üzere lüzum göreceği kadar aza seçer.

7. Umumî Merkez Heyeti, Kurultay tarafından seçilir. Her kurultayda değişir, aynı zatlar yeniden seçilebilirler.

8. İki Kurultay arasında reislikte, umumî kâtiplikte ve azalarda açılacak yerlere Umumî Merkez Heyeti yenilerini seçer, ilan eder.

9. Kendisinde kanuni vasıflar bulunan her Türk cemiyete aza olabilir, bunun için yapılacak müracaat üzerine Umumî Merkez Heyeti karar verir.

10. Umumî Merkez Heyeti’nin kuracağı iş ve çalışma kolları şunlardır:

a. Lengüvistik- Filoloji

¹⁹² **Birinci Türk Dili Kurultayı – Tezler Müzakere Zabıtları**, TDK Yayınları, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933.

¹⁹³ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 9. Gün 1. Celse

- b. Etimoloji
- c. Gramer- Sentaks
- d. Lügat
- e. Derleme
- f. Neşriyat

11. Umumî Merkez Heyeti memlekette bulunan her türlü teşkilattan faydalanmayı temin edecektir.

II. Dışarı Teşkilatı

12. Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin her vilayette Umumî Merkez Heyeti kararıyla kurulmuş bir merkez heyeti vardır. Halkevi bulunan vilayetlerde, halkevinin dil, edebiyat ve tarih şubesi idare heyeti, vilayet merkez heyeti yerini tutar. Vilayet Merkez Heyetleri dil işleri ile alakalı hususlarda doğrudan doğruya Umumî Merkez Heyeti ile muhabere eder.

13. Kazalarla, nahiye ve köylerde Umumî Merkez Heyeti kararıyla şubeler kurulur yahut muhabir azalar tayin olunur.

14. Vilayet Merkez Heyetleri ve Şubeler Teşkilatı ile muhabir azaların çalışma programları ve talimatnameleri Umumî Merkez Heyeti'nce hazırlanır.

III. Mali Hükümler

15. Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin geliri yardım ve teberrulardan ibarettir.

16. Cemiyet işleri için her türlü masraf Umumî Merkez Heyeti kararıyla yapılır.

17. Mali işlerde reislerden biri yahut umumi katip ile birlikte muhasebecinin imzası bulunmaktadır.

IV. Kurultay

18. Türk Dili Kurultayı en az iki yılda bir Umumî Merkez Heyeti'nce tayin olunacak zamanda ve yerde toplanır. Toplanma tarihi en az üç ay önce ilan edilir. Kurultayın toplanma şekli ve çalışma programı Umumî Merkez Heyeti'nce tespit olunur.

V. Umumî Hükümler

19. Türk Dili Tetkik Cemiyeti Türk olan ve olmayan dil âlimlerine, Umumî Merkez Heyeti kararıyla fahri azalık yahut muhabir azalık unvanı verebilir.

Kurultayın son gününün 2. celsesinde, Nizamname’yi tamamlayan ve ona göre hazırlanmış bulunan Çalışma Programı okunmuş ve Kurultayın oyuna sunulmuştur. Bu Çalışma Programı¹⁹⁴ aşağıda yer almaktadır:

3.1.4. Çalışma Programı

1. Türkçenin gerek Sümer, Eti gibi en eski Türk dilleriyle gerek Avrupa, Samî denilen dillerle mukayesesi yapılmalıdır.

2. Türkçenin tarihî inkişafı aranmalı, mukayeseli grameri yazılmalıdır.

3. Türk lehçelerindeki kelimeler derlenerek Lehçeler lügati, sonra esas Türk Lügati, ıstılah lügati, Türk sarfi nahvi tez elden yapılmalıdır. Sarf, nahiv, lügat yapılırken, ıstılah konurken Türkçenin bütün lahikalarının araştırılmasına, bu lahikaların ve edatların dilimizin bütün ihtiyaçlarına yetecek surette işlenilmesine ehemmiyet verilmelidir.

4. Türkçenin tarihi, grameri yazılmalıdır.

5. Şark ve Garp memleketlerinde çıkan Türk dili hakkındaki eserler toplanmalı, bu eserlerden lâzım olanları dilimize çevrilmelidir.

6. Cemiyet gerek kendisinin gerek dışarıda Türk dili işiyle uğraşanların tetkiklerini bir mecmua ile neşretmelidir.

7. Memleket gazetelerinde dil işlerine hususi yer verilmelidir.

Bu Çalışma Programı okunduktan sonra Kurultay azalarınca tartışılmış ve bu programa şu üç konunun da eklenmesi önerilmiştir:

1. Çıkarılacak mecmuanın isminin “Kurultay” olması

2. Selam meselesinde, selamünaleyküm mü denecek gün aydın mı denecek, bir an evvel Dil Cemiyetinin bunu tespit etmesi

3. Bir Türk ansiklopedisinin yapılması.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti Başkanı Samih Rifat Bey, çıkarılacak mecmuanın adının “Kurultay” olması hususunda, ‘Kurultay’ın hakikaten hem ahenkli hem de tam Türkçe bir kelime olduğunu, ancak Merkez Heyetine bunu bir kere daha düşünmek için süre verilmesini istemiş, bu talep Kurultay azalarınca kabul edilmiştir. Samih Rifat Bey selam meselesi hakkında da Türklerde selamlaşmakta kullanılan “sağ eş, sağsın, estsin,

¹⁹⁴ Birinci Türk Dili Kurultayı, 9. Gün 2. Celse

gün aydın, tün aydın' gibi pek çok kelimenin olduğunu, fakat hepsinin tetkike muhtaç olduğunu ve bu işin de Merkez Heyeti'ne bırakılması gerektiğini önermiş, bu öneri de azalarca kabul edilmiştir. Bir Türk ansiklopedisinin yapılması konusunda da ansiklopedi hazırlamanın gerekli olduğunu söyledikten sonra, daha evvel yapılacak işin müteradif kelimeleri, nüansları tespit etmek olduğunu söylemiştir. Bu bağlamda, müteradif¹⁹⁵ kelimeleri, nüansları ayırmadan bir ansiklopedi yapılacak olursa, muhtelif yerlerde tesadüf edilecek aynı tabirin farklı tesirler bırakacağını, ilk önce bunların ayrılması gerektiğini, onları tetkik etmeden ve birbirinden ayırmadan evvel bir ansiklopedi yapmanın doğru olmayacağını belirtmiştir. Samih Rifat Bey'in bu görüşü de Kurultay azalarınca onaylanmıştır.

Ayrıca aynı celsede Müteşebbis Heyeti seçilmiştir. Heyet başkanlığına Samih Rifat, Umumî kâtip olarak Ruşen Eşref, veznedar olarak Celal Sahir ve aza sıfatıyla da Ahmet İhsan, Ahmet Cevat, Ali Canip, Hasan Ali Yücel, İhsan Ragıp Hulusi, Reşat Nuri, Ruşenî, Dr. Saim Ali ve Yakup Kadri seçilmişlerdir.

Birinci Türk Dili Kurultayının son gününün son celsesinde ise Türk Dili Tetkik Cemiyeti Başkanı Samih Rifat Bey'in, Maarif Vekili Reşit Galip Bey'in, Türk Dili Tetkik Cemiyeti Umumî Kâtibi Ruşen Eşref Bey'in ve Kurultay Reisi Kâzım Paşa'nın, Kurultayın Türk dili için önemini belirten, Kurultayda dokuz gün boyunca sunulan tezleri ve konferansları özetleyen ve Kurultayı tebrik eden teşekkür içerikli konuşmalarıyla¹⁹⁶ Kurultay sona ermiştir.

3.1.5. Birinci Kurultaydan İkinci Kurultaya Kadar Yapılan Çalışmalar (1932 – 1934)

1. Türk Dili Kurultayından hemen sonra (17 Ekim 1932) çalışmalara başlanmış, bu çalışmalar şu kollara ayrılarak parantez içinde verilen isimlerin yönetiminde yürütülmüştür: 1. Gramer-Sentaks (Ahmet Cevat), 2. Sözlük-Terim (Celâl Sahir), 3. Dilbilim-Filoloji (Hamit Zübeyir), 4. Etimoloji (Hasan Âli), 5. Derleme (Râgıp Hulusi), 6. Yayın (İbrahim Necmi). Bu sayılan kollardan sorumlu kişiler, başkan Samih Rifat Bey, genel yazman Ruşen Eşref ve sayman Besim Atalay'la birlikte Türk Dili Tetkik

¹⁹⁵ Eş anlamlı kelimeler.

¹⁹⁶ **Birinci Türk Dili Kurultayı**, 9. Gün 3. Celse

Cemiyetinin Umumî Merkez Heyetini meydana getirmişler. Her kol için birer çalışma programıyla iç tüzük hazırlanmış, kollara yardımcı üyeler de verilmiştir.

1. Türk Dili Kurultayından 2. Türk Dili Kurultayına kadar geçen iki yıllık süreçte yapılan çalışmalar şu başlıklar¹⁹⁷ halinde toplanabilir:

3.1.5.1. Akademik Bilim Çalışmaları

1. Türk Dilinin Başka Dillerle Karşılaştırılması: İlk Kurultayda da kararlaştırıldığı gibi Türk dilinin İndo-Öropeen denilen dillerle karşılaştırılması işine ağırlık verilmiştir. Bu amaç doğrultusunda, Saim Ali Bey Kelt söz köklerinin Türkçe ile ilgili karşılaştırmalı incelemesini yapmıştır. Naim Hazım Bey ise, Arap dilinde Türk söz kökleri üzerine çalışmalar yapmıştır. Türkçenin Sami dillerle mukayesesini inceleyen Naim Hazım Bey, Türkçe-Arapça etimoloji lügati için kelimeler toplamış ve bunları Türk Dili Tetkik Cemiyetinin yayın organı olan ‘Türk Dili’ dergisinde yayınlamıştır. Yusuf Ziya Bey de aynı amaçla Türkçenin Sami dillerindeki yerini gösteren ‘Samiler ve Turanîler’ adında bir kitap neşretmiştir.

2. Türk Dilinin Tarihi: Türk dilinin tarihten önceki varlığı üzerine ilk deneme Ahmet Cevat Bey tarafından yapılmıştır. Bu yazı TTTC neşriyatı arasında basılmıştır. Bu araştırma, Türk sözlerinin en eski şekillerini ses-anlam karşılaştırmalarıyla bulmaya çalışmaktadır. Ayrıca, Türkçenin Sümer diliyle karşılaştırılması amacıyla Ahmet Cevat Bey ‘Alfabenin Menşei’ adlı bir de etüt bastırmıştır. Sümer tabletlerinden Gılgamış hikâyesinin küçük bir parçası Cemiyetin bülteninde ve Ankara’da Hakimiyet-i Milliye gazetesinde neşredilmiş, bunun yüksek dil ve duygu değeri üzerine yazılar da yazılmıştır.

Türk dilinin tarihi üzerine yapılan çalışmalar genellikle çeviri ağırlıklıdır. Türklerin mani dini devrine ait bilgi içeren müsteşrik Von Le Coq’un yazmış olduğu ‘Manihaika’ adlı seri eserlerinden birincisi Köse Raif Paşa oğlu Fuat Bey tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca, Fatih Kütüphanesinde bulunan eski bir ‘Atalar Sözü’ kitabının Cemiyet tarafından fotografisi aldırılmış, Velet Çelebi Bey tarafından günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Bunlardan başka, Divan-ı Lügat’üt Türk’ün Kilisli

¹⁹⁷ Umumî Kâtip İbrahim Necmi Bey’in İkinci Kurultayın açılış toplantısında yaptığı konuşma metninden hareketle bu başlıklar oluşturulmuştur. Bkz. İkinci Türk Dili Kurultayı: Tezler ve Müzakere Zabıtları, Türk Dil Kurumu, s.17-41.

Muallim Rıfat Bey tarafından yapılan ve alfabe sırasına konulan tercümesi de Cemiyete getirilmiş, bir komisyonca tetkiklerinin yapımına başlanmıştır. Abdullah Battal Bey'in İbn-ü Mühenna lügati indeksi basılmıştır. Şeyh Süleyman Efendi'nin Çağatay lügati alfabe sırasına göre yeniden baskıya verilmiştir.

'Can' sözünün iç ve dış etimolojisine ilişkin Hüsametdin ve Agop Martayan Beyler tarafından birer etüt yapılmıştır. Cemiyetin ihtisas kâtibi Abdulkadir Süleyman Bey de 'Kara Kırız Manas Efsanesi', 'Al Ruhü', 'Tüz ve Ungun' üzerine bir takım etütler hazırlamıştır.

3. Lengüistik, Filoloji, Etimoloji Araştırmaları: Bu alanda yapılan çalışmalar özgün, telif ve tercüme olarak yapılmıştır. Lengüistik-filoloji kolu üyelerinden İbrahim Osman Bey'in 'Dilbilgisi Bölümleri' adlı çalışması, Cemiyetin bülteninin 4. Sayısında yayınlanmıştır. Dr. Şükrü Bey'in Profesör Bergstresser'den çevirdiği 'Türk Fonetigi' adlı kitabın da basımı kararlaştırılmıştır. Hamit Zübeyr Bey Macarcadan 'Dil Tarihi Usuliyatı' adlı kitabı çevirmiştir. Hamit Zübeyr Bey ayrıca, birçok yazma eserlerden derlediği 1500 kadar Türkçe bitki adını bir monografi halinde hazırlamış olduğu gibi, Türkçe karabet adları hakkında da bir monografi hazırlamıştır.

3.1.5.2. Dil İnkılâbı Çalışmaları

1. Halk Ağzından Söz Derleme İşleri: Derleme işinin nasıl yapılacağına ilişkin Cemiyetçe "Söz Derleme Kılavuzu" ile "Derleme Fişleri" hazırlanmış ve derleyicilere dağıtılmıştır. Her yerde halk ağzından derlenen sözler bu fişlere geçirilerek Cemiyet merkezine gönderilmiştir. Derleme fişlerinden 125.000 civarındaki önemli bir kısmı İstanbul Üniversitesi başta olmak üzere lise ve ortaokul muallimlerinden oluşturulmuş olan bir heyet tarafından taranarak bunlardan Türkçedeki yabancı sözcüklere karşılık gelebilecek olan önemli bir kısmı ayrılmıştır.¹⁹⁸

2. Dilimizdeki Yabancı Sözcüklerin Türkçe Karşılıkları: Dilimizdeki yabancı sözcüklerin yerine Türkçe karşılıklarının bulunması amacıyla 1933'te bir Dil Anketi açılmıştır. Bu ankette yer alan 1382 Arapça ve Farsça söz, listeler halinde radyo ve basından halka duyurularak bunlara karşılık gelebilecek Türkçe kelimeleri bulmaları

¹⁹⁸ Ek 8 (Çalışmamız sırasında derleme faaliyetleriyle ilgili titiz bir çalışma yapıldığı ve Başvekalete düzenli raporlar yollandığı görülmüştür.)

istenmiştir. Umumî merkez Heyeti ayrıca, dildeki yabancı sözlere karşılık bir tarama seferberliği başlatmıştır. Tarama işine öncelikli olarak daha önce toplanan yüz otuz bin civarındaki derleme fişi gözden geçirilerek başlanmıştır. Bu fişlerden on sekiz bin civarındaki bir kısmının hangi yabancı sözcüklere karşılık gelebileceği de gösterilmiştir. Sadece derleme fişlerinin taranmasıyla yetinilmemiş, yerli, yabancı, yazma, basma 150 kadar kitap da taranarak dilimizdeki yabancı sözcüklere Türkçe karşılıklar aranmıştır. Bunların neticesinde “Osmanlıdan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi” çıkartılmıştır.

3. İstilahların Türkçeleştirilmesi Yolundaki Çalışmalar: Dilimizdeki istilahları Türkçeleştirmek amacıyla Lugat-Istilah Kolu (terim kolu) kurulmuştur. Bu kol 16 bilim dalına (Felsefe, matematik, gökbilim, yerbilim, fizik, dirilbilim, ruhbilim, tarih, toplumbilim, dilbilim, estetik ve güzel sanatlar, spor, av ve oyunlar, askerlik) ait toplamda 32.302¹⁹⁹ terimi içeren listeyi, Fransızca, Osmanlıca, Almanca ve aranan Türkçe karşılık olmak üzere dört sütun halinde bastırmışlardır. İstilah kadrolarında ilk ve orta derece öğrenim kurumlarında okutulan derslere ait terimler ön sıraya alınarak ilk önce bunlara Türkçe karşılık bulunması kararlaştırılmıştır.

4. Türk Lehçeler Lügati Çalışmaları: Türk dilinin tam varlığını anlayabilmek için, bütün Türk lehçelerinin söz haznelerini tanımak gerektiğinden Türk Lehçeleri Lügati hazırlama fikri ortaya çıkmıştır. Türk Lehçeler Lügatinin temeli, bir söze karşılık gelen Türkçe kelimelerin türlü lehçelerdeki söylenişleri gösterilmek suretiyle Tarama Dergisinde atılmıştır.

5. Yeni Türk Sözlüğü: Yeni Türk Sözlüğünün hazırlanması için çalışma programı oluşturulmuştur. Bu lügate konulacak sözleri seçmek için derleme fişleri ve Türkçe kitaplar taranmaya başlamış, ayrıca yabancı sözcüklere gelen Türkçe karşılıkları bulmak için Anket komisyonuyla ortak çalışmalar yürütülmüştür.

6. Türk Ana Grameri: Cemiyetin gramer-sentaks kolu, “Türkçede Kelime Teşkili” adı altında bir anket açmış, iki bölümde çıkardığı anket kitaplarını bütün Türkçe, edebiyat öğretmenlerine ve başka mütehassıslara dağıtmıştır. Bu iki kitapta dilimizin birçok ekleri, bunların türlü manaları ve kullanışları örneklerle gösterilmiş, bileşik söz türleri ortaya konulmuştur. Cemiyetin gramer-sentaks kolu ayrıca, Tarama

¹⁹⁹ Türk Dil Kurumunun 40 Yılı, TDK Yayınları, 1972, s. 57.

dergisindeki sözlerin belirttiği birçok unutulmuş kök ve ekleri de ortaya koymak üzere “Ekler Lügatçesi” adını taşıyan üçüncü bir anket kitabı hazırlamaya başlamıştır.

3.1.5.3. Cemiyetin Neşriyatı

Cemiyetin bülteni olarak “Türk Dili” adı altında bir mecmua hazırlanmış ve bunun yedi sayısı çıkmıştır. Bu bültenlerde Cemiyetin teşkilatı, nizamnamesi, talimatları, başlıca kararları, kolların çalışmaları, anket listeleri, anket cevaplarının verimleri, ıstılah araştırmalarının verimleri neşredildiği gibi, birçok değerli bilim yazıları da yer bulmuştur.

Bu bültenden başka 1. Kurultaydan 2. Kurultaya kadar geçen iki yılın içinde basılan ve basılmasına başlanan eserler şunlardır:

- 1) Söz derleme kılavuzu ve derleme fiş defterleri
- 2) Altı parça askerlik, siyaset ve idare ıstılahları karşılıkları için tarama listeleri
- 3) 53 forma tutan Tarama Dergisi
- 4) 28 forma tutan Tarama Dergisi endeksi
- 5) Gramer kolunun iki kısım Türkçede kelime teşkili anketi
- 6) Abdullah Battal Bey’in İbnü Mühenna Lügati endeksi
- 7) Gramer kolunun bastırmaya başladığı Ekler Lügatçesinin ilk fasikülleri
- 8) Şeyh Süleyman Efendi’nin Çağatay Lügati²⁰⁰

Bunlardan başka Divanu Lügatit Türk’ün tercümesi ile Atalar Sözü kitabı, Elidrak Haşiyesi, Türk Fonetigi ve Orhon Abideleri hakkındaki eserler de baskıya hazırlanmıştır.

3 Aralık 1932’de başkan Samih Rifat’ın, 13 Ağustos 1933’te Reşit Galip’in vefatıyla Cemiyet Başkanlığına 1934 yılına değin sırasıyla Refik Saydam, Hikmet Bayur ve Abidin Özmen getirilmişlerdir. Genel yazman Ruşen Eşref Cumhurbaşkanlığı umumi kâtipliğine atandığı için 20 Kasım 1933’te Cemiyetten çekilmiş, yerine İbrahim Nemci geçmiş, Yakup Kadri de Yayın Kolu başkanı olmuştur. Derleme Kolu başkanı Ragıp Hulusi de İstanbul Üniversitesine atandığı için 2 Aralık 1933’te Cemiyetten çekilerek yerini Naim Hazım’a bırakmıştır.

²⁰⁰ İkinci Türk Dili Kurultayı: Tezler ve Müzakere Zabıtları, Türk Dil Kurumu, s.36-37.

3.2. İKİNCİ TÜRK DİLİ KURULTAYI

3.2.1. Kurultay Gündemi ve Tartışmalar

Birinci gün

İkinci Türk Dili Kurultayı 18 Ağustos 1934 Cumartesi günü Dolmabahçe Sarayı'nda toplanmış ve altı gün sürmüştür. Gazi Mustafa Kemal'in himayelerinde gerçekleştirilen Kurultay, İstiklal Marşının ve Kurultay marşının okunmasıyla başlamıştır.

İlk olarak Türk Dili Tetkik Cemiyeti başkanı ve Maarif vekili Abidin Bey kürsüye gelerek Kurultayın açılış konuşmasını yapmıştır. Abidin Bey, Türkün maddi ve manevi düşmanlarına savaş açmış olan Gazi Mustafa Kemal'in düşmanların en başındaki bilgisizliğe karşı 1928'de harf inkılabıyla başladığı mücadeleyi 1932'de dil inkılabıyla tamamladığını söyleyerek Birinci Kurultay'dan beri iki yıl içinde TDTC'nin dil ve kültür çalışmalarına hükümetin verdiği destekleri açıklamış ve hükümetin bu yardıma daha sonra da devam edeceği vaadini Başvekil Paşa'dan aldığını söylemiştir.

Abidin Bey daha sonra üyeleri Kurultay'a bir başkan seçmeye davet etmiştir. TDTC Umumî Katibi İbrahim Necmi Bey ilk kurultayın da başkanı olan Kazım Paşa'yı önermiş ve bu öneri azalarca kabul edilerek Kazım Paşa İkinci Kurultayın da başkanı olmuştur. Başkan vekilliklerine Maarif vekili Abidin Bey ve Bursa mebusu Esat Bey; kâtipliklere ise İsmail Müştak, Faik Reşit, Refik Ahmet ve Hakkı Süha Beyler seçilmişlerdir. Ardından İdari encümen ve ilmî encümen üyeleri seçilmiştir.

Daha sonra söz alan Umumî Kâtip İbrahim Necmi Bey, TDTC'nin birinci kurultaydan sonra yaptığı akademik bilim ve dil çalışmalarını ve Cemiyetin neşriyatlarını detaylı olarak anlatmıştır.²⁰¹

İkinci gün

Kurultayın 2. günü, (19 Ağustos 1934 Pazar) Mustafa Kemal'in huzurunda, Başkan Kâzım Paşa'nın yönetiminde toplanmıştır. Kurultayın ikinci gününde üç tez sunulmuştur. Bunlardan ilki Ahmet Cevat Bey'in Türk dilinin yapılış hareketleri ve

²⁰¹ Necmi Bey'in bu sunumu, tezimizin daha önceki bölümünde yer alan "1. Türk Dili Kurultayından 2. Kurultaya Dek Yapılan Çalışmalar (1932-1934)" başlığı altında ayrıntılı olarak verilmiştir.

Türkçenin Hint-Avrupa dilleriyle mukayesesi konusu üzerinde sunduğu tezidir.²⁰² Ahmet Cevat Bey, “ses-çem denkleme” adını verdiği ses ve anlam denkliği konusunda, dil karşılaştırmalarında sadece söz benzerliklerine bakmakla kalmayıp, bu sözün anlam derinliğine de bakılması gerektiğini örneklerle açıklamış, seslerin manaya delaleti hakkında izahat vermiştir.

Daha sonra Dr. Saim Ali Bey, eski dil mefhumu ve politik terbiye hakkındaki tezini sunmuştur.²⁰³ Saim Ali Bey tezinde, dil işinin politikada, terbiyede tuttuğu yüksek yeri izah ettikten sonra, dilimizin özleştirilmesinin milliyet ilkesinin zaruri prensiplerinden biri olduğunu açıklamıştır. Ardından, dillerin tek heceli, iltisakî ve feleksiyonlu olarak tasnifinin millî ileriliğe delalet edemeyeceğini, bu tasnifin gittikçe çürüdüğünü söylemiştir. Hint-Avrupa dillerinde kullanılan öneklerin ve bazı soneklerin Türkçede tam kelime halinde varlığını ileri sürerek “co” önekinin Türkçe “komak”tan, “dis”in Türkçe “dış”tan, “ad”ın Türkçede isim demek olan “ad” ile “adamak”tan geldiğini göstererek en eski dilin Türk dili olduğu sonucuna varmıştır.

Kurultayın ikinci gününün son tezi Caferoğlu Ahmet Bey’in “Rus Dilinde İlk Türk Dili Yadigârları” adlı tezidir.²⁰⁴ Caferoğlu tezini okurken “... *sözlerine dil mevzuu ve dil tetkikleriyle hiçbir alakası olmayan yersiz ve gayri muvafık beyanat karıştırması üzerine*”²⁰⁵ Mustafa Kemal salonu terk etmiş ve Kurultay başkanı Kazım Paşa, Caferoğlu’nun sözünü keserek kürsüyü terk etmesini istemiştir. Kurultayın ikinci gününe ait Zabıt Hülasasında bu konuyla ilgili “*Caferoğlu Ahmet Bey’in tezinin dil ile alakası olmadığından dolayı sözüne nihayet verilmiştir. Binaenaleyh o tezin devamı mevzuubahis olamaz.*”²⁰⁶ yazılmıştır.

Üçüncü gün

Kurultayın 3. günü, (20 Ağustos 1934 Pazartesi) Mustafa Kemal’in huzurunda, Başkan Kâzım Paşa’nın yönetiminde toplanmıştır. Kurultayın üçüncü gününde iki tez sunulmuştur. Bunlardan ilki TDTC Umumî Merkez heyeti azasından Konya mebusu

²⁰² İkinci Türk Dili Kurultayı, 2. Gün 1. Celse

²⁰³ İkinci Türk Dili Kurultayı, 2. Gün 2. Celse

²⁰⁴ İkinci Türk Dili Kurultayı, 2. Gün 3. Celse

²⁰⁵ İkinci Türk Dili Kurultayı: Tezler ve Müzakere Zabıtları, TDK Yayınları, 1934, s. 57.

²⁰⁶ A.g.e.s. 58.

Nâim Hazım Bey'in Türk dilinin Sami dillerle münasebeti hakkındaki tezidir.²⁰⁷ Naim Hazım Bey tezinde, yıllardan beri kendini verdiği çalışmalar sonunda Türk dilinin Arapça üzerindeki büyük tesirini izah etmiş, Arap diline girmiş ve tasrifleşmiş Türk sözcüklerini sezme yolundaki çalışmalarının metodunu anlatmıştır. Sami dillerinin kökeni ve başka dillerle mukayesesi etrafında Noldeke, Pedersen, Marr, Brockelman ve Felix Sartiaux gibi Avrupalı semitizanların düşüncelerini özetledikten sonra, Türk dilinin Araplaşma ve tasrifleşme düsturlarını çizmiştir. Diğer Sami diller gibi Arap dilinin de çok eski zamanlardan beri Türkçenin kök ve müştak kelimelerini kendi tasrif kılığına koymak ve fonetik karakterine uydurmak yoluyla nasıl alıp kendisine mal ettiğini ve Arap dilinin Türk kök ve kelimelerini tasrifileştirmekte gösterdiği karakter ayrılığının, bu alanda çalışanları bu dilin ilk teşekkülünde değil, sonradan Türkçeleşmiş tasrifi bir dil olduğu kanaatine götürdüğünü söylemiştir. Naim Hazım Bey ayrıca, Sami kavimlerin hangi Türk kavimleriyle nerelerde ve ne zaman, uzun kaynaşmalarda buldukları ve bu kavimleri nasıl temsil ettiklerini tarihin henüz ispat edemediğini itiraf ederek bunun er ya da geç bir hakikat olarak ortaya çıkartılacağını da vurgulamıştır.

Kurultayın 3. Gününde sunulan tezlerden ikincisi, Eskişehir Mebusu Yusuf Ziya Bey'in Ural-Altay dilleriyle Türkçenin münasebeti konulu tezidir.²⁰⁸ Yusuf Ziya Bey bu tezinde Türk, Moğol, Mançu, Tonguz dillerini bir grup olarak görme fikrinin sebepleri üzerinde durduktan sonra, Ural-Altay dillerinin Türkçe ile birliğini birçok kelime ve teşekkül karşılaştırmalarıyla açıklamıştır. Ural-Altay dillerinin sözlüklerini inceleyen Yusuf Ziya, tüm lehçe farklılıklarına ve fonetik farklılıklara rağmen Hemedan Dağlarının eteklerinden Akdeniz'e kadar uzanan geniş bir coğrafi alanda insanların birbirleriyle nasıl anlaşabildiklerini belirtmiştir. Ayrıca, yaptığı tetkiklerde İndo-Avrupai ve Semitik diller üzerinde Türkçenin yanında Ural-Altay lehçelerinin de apaçık izinin olduğunu ileri sürmüştür.

Yusuf Ziya Bey, Fin dilinin Hint-Avrupa dili olarak gösterilmesi yolundaki cereyanı eleştirerek, Türkçenin hem Ural-Altay dillerinde hem de Hint-Avrupa ve Sami denilen dillerde de çok geniş bir yer tuttuğunu örneklerle açıklamıştır. Verdiği kelime ve isim örnekleriyle görünürde Türkçe ile bağlantısı yok gibi görünen kelimelerin

²⁰⁷ İkinci Türk Dili Kurultayı, 3. Gün 1. ve 2. Celse

²⁰⁸ İkinci Türk Dili Kurultayı, 3. Gün 3. Celse

köklerinin dikkatlice araştırıldığında Türkçe olduğunun ortaya konacağını savunan Yusuf Ziya Bey tezinde şu sonuçlara ulaşmaktadır:

- 1) Ural-Altay dillerinin birçok lügatleri açık Türkçedir.
- 2) Bu dillerin bir kısım lügatleri fonetik değişmelere uğramış Türkçedir.
- 3) İndo-Avrupai ve semitik dillerde mevcut olup Türkçe ile halledilmez gibi görünen kelimeler Ural-Altay lehçeleri tarihi ile bu dillere geçmiştir.²⁰⁹

Yusuf Ziya Bey, Ural-Altay dillerindeki Türkçeye hiç benzemez gibi görünen birçok kelimenin gerçekte Türkçe olup sonradan unutulmuş kelimeler mi, yoksa bunları kullanan kavimlerin kendi malları mı olduğunu anlamak için fonetik değişmelerin ciddi bir tetkikinin yapılması gereğini de özellikle vurgulamıştır. Ural-Altay dillerinden Hint-Avrupa ve Semitik dillere geçmiş birçok kelimenin bu dillerin şeklini almış Türkçe kelimelerden ibaret bulunduğunu çeşitli örneklerle açıklamıştır.

Dördüncü gün

Kurultayın 4. günü, (21 Ağustos 1934 Salı) Mustafa Kemal'in huzurunda, Başkan Kâzım Paşa'nın yönetiminde toplanmıştır. Kurultayın dördüncü gününde beş tez sunulmuş ve bir nutuk okunmuştur. Bunlardan ilki Edebiyat Fakültesi Profesörlerinden Reşit Rahmeti Bey'in Uygur Türkçesinin Türk dili tarihindeki yeri konulu tezidir.²¹⁰ Reşit Rahmeti Bey tezinde, Türk milletinin kültürel inkişafında büyük rol oynamış olan Uygur Türkçesi devrinin Türk tarihi ve edebiyatındaki tesirlerini izah ederek, Uygur edebiyatının yabancı mefhumlara karşı Türk dilinin kudretini himaye ettiğini anlatmıştır. Doğu Türkistan'da son yapılan hafriyatın meydana çıkardığı eserlerin Türk dilinin Türk milleti kadar eski olduğunu gösterdiğini söylemiştir. Ayrıca, Uygur Türkçesinin tekemmüllerini ve fonetik değişimlerini örneklerle göstermiştir.

Kurultayın dördüncü gününde sunulan diğer tez, Meksika'da hariciye memurluğu yapan Tahsin Ömer Bey'in Maya dilindeki Türkçe kelimeler hakkındaki tezidir.²¹¹ Tahsin Ömer Bey, Fransız âlimlerinden M. Jerve dö Kurtelmon'un "Civilisation" adlı Meksikalılardan bahseden üç ciltlik eseri incelerken, yılan tepesi

²⁰⁹ Yusuf Ziya Özer, "Ural-Altay Dilleriyle Türkçenin Münasebeti", Kurultay Tezleri, **Türk Dili**, T.D.T.C. Bülteni, Sayı: 12, 1935, s. 53-72.

²¹⁰ **İkinci Türk Dili Kurultayı**, 4. Gün 1. Celse

²¹¹ **İkinci Türk Dili Kurultayı**, 4. Gün 1. Celse

anlamına gelen ‘Tehuan Tepek’ kelimesinin, Türkçedeki ‘tepe’ kelimesine benzemekte olduğunu anlamasıyla başlayan araştırmalarını aktarmıştır. Araştırmaları neticesinde, Maya dilinde 120 tane Türkçe söz bulunduğunu gördüğünü beyan ederek bunları anlamlarıyla birer birer aktarmıştır. Ayrıca, 1500 sene evvel Meksika’da Tuta namındaki muntazam ve medeni hükümeti Toltek milletinin kurduğu ve bu milletin Orta Asya’dan muhaceret sureti ile oralara gelmiş Tula Türkleri olduklarını ve Mayalarla Asteklerin Toltek medeniyetinin külli varisleri olduklarını ve Maya dilinin Toltek dili ile büyük bir akrabalığı olduğunu izah etmiştir. Son olarak, Tahsin Ömer Bey Meksika’daki dillerin ve özellikle de Toltek dilinin yerinde incelenmesinin hem Türk ırkının tarihini hem de Türk dilinin eskiliğini açıklamaya yardımcı olacağını belirtmiştir.

Kurultayın dördüncü gününün ikinci celsesi, İstanbul Üniversitesi antropoloji profesörü Şevket Aziz Bey’in, Kurultayın ikinci gününde Dr. Saim Ali Bey’in sunduğu dilin biyolojik temelleri hakkındaki görüşlerini teyit amacıyla söz almasıyla başlamıştır. Şevket Aziz Bey, kültürel antropoloji incelemelerinin dil araştırmalarına yardımcı olacağından bahsetmiş, şimdiye kadar bir kültür dili diye ileri sürülen Hint-Avrupa dilinin ana ve ata Türk diline benzeyişleri üzerinde durmuştur. Üstünlüğü insanlık tarihinde yeni bir ufuk açan Orta Asya Türk atalarının aynı zamanda Türk kültür dilinin de kurucuları olduğunu söylemiştir.²¹²

Bundan sonra kürsüye gelen Sovyet Ulûm Akademisi üyelerinden Prof. Meşçaninof, konuşmasına Türkiye’de dil çalışmalarına verilen önemin dünya âlimlerinin ilgisini çekecek ölçüde büyük olduğunu söyleyerek ve “*Diller ilerleyen milletler tarafından inkişaf edilir.*”²¹³ diyerek başlamıştır. Dil Cemiyetinin çalışmalarının, geniş neşriyatının, Kurultayda alınan neticelerin, Türkiye’de dil işine verilen önemin birer delili olduğunu, aynı meselelerle Rusların da meşgul olduğunu, iki memleketin bu işlerde elbirliğiyle çalışmasının faydalı olacağını söylemiştir. Bundan sonra Prof. Meşçaninof, tercümesi İbrahim Necmi Bey tarafından okunan “Tasrifat Bünyesinde Zamir Kullanan Dillerdeki Üçüncü Şahıs ve Üçüncü Gaip Zamiri Üzerine Dilin Tarihî Neşvü Neması” adlı tezini sunmuştur. Tezinde, dilbilgisini havassa mahsus bir ilim şubesi olmaktan çıkarıp daha büyük bir halk kitlesine açan Prof. Marr’ın Yafetik

²¹² İkinci Türk Dili Kurultayı, 4. Gün 2. Celse

²¹³ İkinci Türk Dili Kurultayı, 4. Gün 2. Celse

nazariyesini açıklayarak, eski dil tetkiklerinin negatif şekilciliği ile Prof.Marr'ın zaman, muhit ve içtimai şartlara dayanan metin üzerine tetkik metodunu karşılaştırmıştır. Prof. Meşcaninof, Sümerce ile Ural dillerine bağlanan Türkçenin kök ve ekleriyle dil tarihine çok zengin bir malzeme verdiğini ve Türk dilinin bu bakımdan beşerin neşvü nüma tarihi üzerine kurulmuş olduğunu söyleyerek tezini bitirmiştir.

Kurultayın dördüncü gününün üçüncü celsesi Breslav Üniversitesi'nde Türkoloji Profesörü olan ve daha önce İstanbul Üniversitesi tedris heyeti içinde de bulunan Prof. Giese'nin konuşmasıyla başlamıştır. Prof. Giese, dillerin yekhecaî, iltisakî ve insırafi diye ayrılmasının artık hükümden düştüğünü, Türkçenin isim bünyesindeki dillerden olduğu zannının da Türkçe fiil sisteminin yeniden incelenmesiyle ortadan kalktığını söylemiştir. Ayrıca, Türkçenin İndo-Cermanik diller arasında ve fiil bünyesinde olduğu düşünüldüğünde bütün dillerin aynı kanunlara bağlı olduğunun meydana çıkacağını söylemiştir. Türk dilindeki mefhumlara ve ıstıhlara ait tetkiklerinin neticesini örneklerle anlatmıştır.²¹⁴

Bundan sonra kürsüye gelen muallim Agop Martayan Bey, klasik dil ve tarih metodu ile Prof. Marr'ın paleontolojik metodu arasındaki farkı izah eden tezini sunmuştur. Türkçenin tarihten evvelki devirlere ait bir dil olduğunun, tarih yolundan ziyade paleontolojik metotla ortaya çıkarılabileceğini söylemiştir. Dilimizin esaslı hususiyetlerinden birini teşkil eden kökler silsilesinden birkaç örnek vererek, bu köklerin Orta Asya'nın en eski dili olan Sümercede bulunduğu gibi bütün Alp dillerinde de mevcut olduğunu izah etmiştir.²¹⁵

Beşinci gün

Kurultayın 5. günü, (22 Ağustos 1934 Çarşamba) Mustafa Kemal'in huzurunda, Başkan Kâzım Paşa'nın yönetiminde toplanmıştır. Kurultayın beşinci gününde üç tez sunulmuş ve bir hitabe okunmuştur. Bunlardan ilki Ticaret Mektebi muallimlerinden Hakkı Nezihi Bey'in "Dillerin Menşei ve Türk Dili" başlıklı tezidir.²¹⁶ Hakkı Nezihi Bey tezinde, dillerin çıkışını anlattıktan sonra, yaradılış seslerine uygun seslerin en çok Türkçede bulunduğunu söyleyerek Türk dilinin yaradılışa en yakın ve en

²¹⁴ İkinci Türk Dili Kurultayı, 4. Gün 3. Celse

²¹⁵ İkinci Türk Dili Kurultayı, 4. Gün 3. Celse

²¹⁶ İkinci Türk Dili Kurultayı, 5. Gün 1. Celse

eski dil olduğunu savunmuştur. Türkçede kelimelerin başladığı harflerin tabiata muvafık olduğunu, hiçbir Türkçe sözün ‘r’ ya da ‘l’ ile başlamadığını, buna mukabil Türkçede kelime köklerinin daima ‘r’ ya da ‘l’ ile bittiğini, bu bakımdan Hint-Avrupa dillerinin ana kökleri diye âlimlerin yaptıkları köklerin Türkçenin ana köklerine yaklaştığını anlatmıştır. Ayrıca, Türkçede söz türetmenin eklerle yapılabileceği gibi, kök sonlarındaki bu ‘r’ ya da ‘l’ sesinin başka harflere değişmeleriyle de kelime türetilbileceğini örneklerle göstermiştir.

Daha sonra kürsüye gelen Yüksek Mühendis Mektebi Profesörlerinden Salih Murat Bey “Fizik Bakımından Dil” başlıklı tezini sunmuştur.²¹⁷ Salih Murat Bey tezinde fizik bilimine göre ses, söz ve dilin ne demek olduğunu, seslerin birbirine nispetle ölçülerini ve ihtizaz miktarlarını anlatmıştır. Ayrıca, söyleme, konuşma, işitme makyaslarını gösterdikten sonra, bu fennî izahları tahta başında muadelelerle ve getirdiği ossillographe aletinde elektrik ışıklarıyla da izah etmiştir.

Kurultayın dördüncü gününde sunulan üçüncü tez, Sovyet Ulûm Akademisi azasından Profesör Samailoviç’in “Coci Ulusunun veya Altın Ordunun Edebî Dili” başlıklı Türkçe okuduğu tezidir.²¹⁸ Profesör Samailoviç tezinde, Cengiz’in büyük oğlu Coci’nin soyundan gelen Türk Altın Ordu devletinin edebiyatı hakkında türlü bitiklerdeki araştırmalarını anlatmış ve örnekler göstermiştir. Türkiye’nin millî kurtuluşundan sonra giriştiği dil ve tarih çalışmalarında Türk ve Sovyet bilginlerin işbirliği yapmalarının önemini belirterek, bu işbirliği çerçevesinde Coci ulusu edebiyatının tetkiki bakımdan neler yapılabileceğini açıklamıştır.

Kurultayın üçüncü celsesi, Harp Akademisi Kumandanı Ali Fuat Paşa’nın “Askerlik İstılahları” başlıklı tezi ile açılmıştır.²¹⁹ Ali Fuat Paşa, Türklerin çok eski çağlardan beri askerlikte çok ileri gitmiş ve askerliğin türlü kollarında büyük işler başarmış oldukları için, Türk dilinde en eski çağlardan beri askerlikte kullanılmış pek çok sözler bulunduğunu, bunların araştırılıp bulunabileceğini belirtmiştir. Ali Fuat Paşa, “*Hedef, ülkümüz olan öz Türkçedir; bu hedefe mutlaka varacağız. Bütün ordu ve*

²¹⁷ İkinci Türk Dili Kurultayı, 5. Gün 2. Celse

²¹⁸ İkinci Türk Dili Kurultayı, 5. Gün 2. Celse

²¹⁹ İkinci Türk Dili Kurultayı, 5. Gün 3. Celse

donanma, Büyük Harbiye Reisliği baş olmak üzere, birçok koldan hedefe doğru ilerleyen bir küttedir."²²⁰ diyerek ordunun öz Türkçe hususundaki kararlılığını dile getirmektedir.

Ali Fuat Paşa; son çağlarda askerlikte kullanılmakta olan Arapça ve Farsça sözlerin öz Türkçe sözlerle nasıl değiştiğini örnekleriyle²²¹ göstermiştir. Orduda 8000, donanmada 2500 kadar kelimenin bulunduğunu ve o güne kadar da orduda 2500, donanmada ise 1000 terimin öz Türkçeye çevrildiğini vurgulamış, bu yolda çalışmalarının devam ettiğini belirtmiştir. Ali Fuat Paşa, Türk sözlüğünün bir an önce çıkması, eski Türk tarihlerinde ve vesikalarında bulunan askerlik ıstılahlarının taranıp derlenmesi, sarf kaidelerinin bir an önce konulması yönündeki dileklerini de sunduğu konuşmasını "*Türk dili ile sevk ve idare, Türk dili ile emir ve kumandadır. Türk Ordusu, yüreğiyle ve kanyla olduğu kadar, dili ile de Türk olmak istiyor. Büyük Başbuğumuzun öz dilimizi yabancı istilasından kurtarmak, dilimizden de yabancıyı söküp çıkartmak için açtığı savaşta zafer, muhakkaktır.*"²²² cümlesiyle tamamlamıştır.

Altıncı gün

Kurultayın 6. günü, (23 Ağustos 1934 Perşembe) Mustafa Kemal'in huzurunda, Başkan Kâzım Paşa'nın yönetiminde toplanmıştır. Kurultayın bu son gününde önce, ilmî komisyonların (dil karşılaştırmaları komisyonu, gramer komisyonu, ıstılah komisyonu, filoloji komisyonu) tezler hakkındaki mazbataları sunulmuştur.

Dil Karşılaştırmaları komisyonu, Yusuf Ziya Bey'in başkanlığında toplanarak Kurultayda sunulan tezleri değerlendirmiş; aşağıdaki hususların karar altına alınmasını önermiştir:

1. Türk dilinin Hint-Avrupa dilleri, Sâmi diller, Ural-Altay dilleri ile karşılaştırılması için hazırlanan etütlerde ileri sürülen deliller ve verilen örnekler, Türkçenin bu dil aileleriyle kökenlik ilişkilerinin olduğuna şüphe bırakmamaktadır.
2. Dil karşılaştırmalarında tetkiklerin, fonetik ve morfoloji unsurlarına teşmil edilmesi ve köklerle onlardan türetilmiş sözler mukayeselerinin semantik prensipleriyle

²²⁰ **İkinci Türk Dili Kurultayı: Tezler ve Müzakere Zabıtları**, TDK Yayınları, 1934, s. 82.

²²¹ Nizam-ı harp: kuruluş, vazulceys: konuş, cüzü tam: birlik, tahaşşüt: yığınak, ikamet: konma, inkısam-ı asakir: bölüm, pişdar: öncü, canıpdar: yancı, dümdar: artçı, muhasaya: sarma, ihata: kuşatma, tahaffuz: korunma, tarassut: gözetleme, intişar: dağılma, işgal: oyalama, tebliğ ve isal: ulaştırma, nümayiş: gösteriş, sürat-i iptidaiye: ilk hız, mahfuz mahal: sığınak, vb.

²²² **İkinci Türk Dili Kurultayı: Tezler ve Müzakere Zabıtları**, TDK Yayınları, 1934, s. 87.

kontrol edilmesi, münferit kelimelerin karşılaştırılmasıyla iktifa etmeyip ses ve mana aileleri iyice araştırılarak bunların hem şekli hem de semantik tetkiklerinin yapılması uyulması gereken kaidelerdir.

3. Menşe ayniyetini ispat için yapılan etütlerde mukayese olunan dillerden her birinin kendi grubu içinde tetkiki gereklidir.

4. Dil gruplarının türüm, gelişme, dallanma ve yayılma tarihleri tam olarak bilinmemektedir. Ancak dil hadiseleri dikkatli ve inandırıcı bir metotla incelenirse, dillerin üzerindeki bu karanlık tabaka kaldırılabilir.

5. Kurultayda tezlerini sunan yabancı ilim adamlarının memleketlerinde Türkçeyi artık Hint-Avrupa dillerinden ayrı olarak mütalaa etmeyecekleri, Türkçenin köken olarak bu dillerden farklı olmadığı, ayrılığın sadece merhalevi ve nispi bir surette olduğu ve bu bakımdan ilim adamlarının kendi memleketlerinde hakikati bu nitelikte izah etmeleri Türk dil biliminin esaslı bir dileğidir.²²³

Gramer Komisyonu, kendilerine verilen dört tezi tetkik etmişler, bir tanesinin istifadeye yararlılığını göremediklerini belirtmişlerdir. Diğer üç tezin konuları;

1. Osmanlıcadaki nispet 'y'sinin Türkçe karşılığının ne olabileceği,
2. 'Men' ve 'man' ekinin yaptığı işler,
3. Umumiyetle ekler ve köklerdir.

Bu üç tezin de değerli olduğu görülerek, umumî gramer tetkiklerinde göz önünde bulundurulmak üzere Umumî Merkez Heyetine sunulması karar altına alınmıştır.²²⁴

İstilah Komisyonu, kendilerine havale edilen tezleri okuyarak hepsinin ıstilah ve tabirlerin Türkçeleştirilmesi esasında aynı fikirde olduklarını görmüş ve aşağıdaki hususların karar altına alınmasını önermiştir:

1. TDTC tarafından derlenerek bastırılmış olan Tarama Dergisinin dil inkılabında işe yarayacak en mühim eser olduğu takdir edilmiştir.

2. Bütün ıstilahların öz Türkçe kökler ve eklerle yapılması hususundan ayrılmamak en temel iştir. Zaruret halinde Batıda kullanılan bazı ilim ve teknik

²²³ İkinci Türk Dili Kurultayı: Tezler ve Müzakere Zabıtları, TDK Yayınları, 1934, s. 91-92.

²²⁴ İkinci Türk Dili Kurultayı: Tezler ve Müzakere Zabıtları, TDK Yayınları, 1934, s. 92.

tabirlerinin yaşayan yabancı dillerden değil, bu dillere temel olan eski dillerdeki fonetiğin Türk gramerine göre tespit edilmesi gerekir.

3. Öz Türkçe ıstılahların en kısa zamanda mektep kitaplarına girmesi gerekmektedir.

4. İstılah kadroları yapılırken bu ıstılahların Osmanlı Türkçesindeki karşılıkları ile ilim ilişkisine göre Fransızca, Almanca ya da İngilizcedeki karşılıklarından biri yazılacaktır.²²⁵

Filoloji Komisyonu, yaptığı içtimalarda Türk filolojisi sahasındaki ileriki çalışmalar için şu esasları belirlemiştir:

1. Türk filolojisinin gelişmesi ve ileriki çalışmaların kolaylaştırılması için bütün Türkiye kütüphanelerinin yeni usulde kataloglarının bir an önce hazırlanması Maarif Vekâletine teklif edilecektir.

2. Filoloji komisyonu azasından Prof. Samoloviç tarafından Türk dili tetkiklerinde Sovyet ve Türk bilginlerinin bir arada çalışması hususunda yapılmış olan teklif hakkında esaslı bir program çizilecektir.²²⁶

Takrirler ve Teklifler komisyonunun raporunda ise şu hususlar yer almaktadır:

1. Osmanlıcadan Türkçeye ve Türkçeden Osmanlıcaya Karşılıklar Kılavuzu hazırlanırken, orta tahsil çağındaki bir talebenin bütün ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir Söz Kılavuzunun da çıkarılması faydalı görülmüştür.

2. Resmi devlet yayınlarını ve devlet duyurularını öz Türkçeye çevirmekte iş birliği yapmak için Cemiyet Merkezinde devlet kurumlarına yardımcı bir büro kurulması teklif edilecektir.²²⁷

Komisyonların mazbatalarını okumalarının ardından yeni Umumî Merkez Heyetinin başkan ve aza seçimine geçilmiştir.²²⁸ Seçim sonunda, Erzincan vekili Saffet Bey başkan, İbrahim Necmi Bey umumi kâtip, Besim Atalay Bey muhasebeci, Ahmet Cevat, Ali Canip, Celal Sahir, Hasan Reşit, İzzet Ulvi, Naim Hazim, Rafet ve Yakup Kadri Beyler de üye olarak seçilmişlerdir.

²²⁵ İkinci Türk Dili Kurultayı: Tezler ve Müzakere Zabıtları, TDK Yayınları, 1934, s. 93.

²²⁶ İkinci Türk Dili Kurultayı: Tezler ve Müzakere Zabıtları, TDK Yayınları, 1934, s. 94.

²²⁷ İkinci Türk Dili Kurultayı: Tezler ve Müzakere Zabıtları, TDK Yayınları, 1934, s. 97-100.

²²⁸ İkinci Türk Dili Kurultayı, 6. Gün 2. Celse

Umumi Merkez Heyeti başkanlığına seçilen Saffet Bey'in teşekkür konuşmasının ardından, Fazıl Ahmet Bey'in öz Türkçe yazdığı manzumesini²²⁹ okumuştur. Kurultay marşının çalınması ve Kurultaya gelen tebrik telgraflarına verilen cevapların okunmasıyla İkinci Türk Dili Kurultayı sonlanmıştır.

3.2.2. Çalışma Programı

TDTC'nin İkinci Türk Dili Kurultayından sonra iki yıllık devredeki çalışma programı aşağıda yer almaktadır:

A. Lügat İşleri:

1. Tarama Dergisinde çıkan karşılıklardan gelecek mütalaalara göre olduğu gibi, karşılığı bulunmamış mefhumlar için söz yaratma yoluyla yapılacak karşılıklar, 'Osmanlıcadan Türkçeye Karşılıklar Kılavuzu' adı altında hazırlanarak neşredilecektir.

2. Yazanlara yol gösterecek bu Kılavuza mukabil 'Türkçeden Osmanlıcaya Karşılıklar Kılavuzu' adlı bir eser daha neşredilecektir.

3. Elde bulunan derleme fişleri sıralanarak, muhtelif yerlerde kelimenin şekil ve manaca değişimleri de gösterilmek ve yurt içindeki ağızların bir sözlüğü mahiyetini almak üzere bir 'Derleme Dergisi' neşredilecektir.

4. Türk Lehçeleri sözlüğüne temel olmak üzere, Radlof Lügati alınacak ve buradaki sözlerde ilave, tadil, tashih, ıslah mahiyetinde olarak, sonraki neşriyata göre yapılması icap edecek değişiklikleri tespit etmek üzere bir tarama yapılmasına başlanacaktır.

5. Büyük Türk Sözlüğüne temel olmak üzere, Türk diliyle yazılmış eserlerin tarih sırasıyla listeleri hazırlanarak, bunların her devirdeki mana değişimleri de gösterilmek ve her kelime hakkındaki fişte kullanılış örneği de aslından alınarak yazılmak üzere geniş bir tarama faaliyetine başlanacaktır.

B. İstilah İşleri:

²²⁹ Fazıl Ahmet Bey, Türk Gençliğine başlığını taşıyan manzumesini okumuştur. Manzumenin sadece bir bölümü burada örnek olarak verilecektir: Mazgalımın üst yanında pas tutan bir gök vardı / Ayağımın altında da bir ezilmiş kök vardı / Yaralı bir zeybek gibi yere yatık bu gövde / Bilmiyorum ne arardı, ne sezerdi bu gökte / Karanlıklar uluyarak boşlukları eşerdi / Yıldırımlar gecelerin ta bağına düşerdi / Gördüm bunu gözümle ben başka söze inanmam / Gördüm bunu gözümle ki bora gibi bir Adam! .../ Bilirim ki sen bu dili ta özünle anlarsın / Yurt içinde sen varsın gönüllerde sen varsın / Başındaki Ulu Güneş aydın etsin yolunu / Haydi yürü şaşırmadan hiç sağını solunu.

1. İlk ve orta tahsilde kullanılan ıstılahların Türkçeleştirilmesi işi ileri götürülecek, tespit edilen Türkçe ıstılahların derslerde ve ders kitaplarında kullanılması mecburi tutulacaktır.

2. Orta tahsilin üstündeki ihtisas ıstılahlarının tespiti ile bunlardan mümkün olanlarının Türkçe karşılıklarının konulması yolunda başlanmış olan çalışmalar ileri götürülecektir.

C. Gramer İşleri:

1. Türkçede kelime teşkili yollarına ve Türkçe eklerin kullanılışlarına dair yapılmış olan anketlerin vereceği neticeler toplanarak Türkçede söz yaratma yolları hakkında geniş ve bol örnekli bir kitap hazırlanıp neşredilecektir.

2. Derleme Dergisi ile mütenazır olarak yurt ağızlarının fonetik ve morfolojisi hakkında bir etüt için hazırlıklar ve denemeler yapılacaktır.

3. Lehçeler Lügati ile mütenazır olarak Türk lehçelerinin mukayeseli fonetik ve morfolojisi hakkında bir etüt için hazırlıklar ve denemeler yapılacaktır.

4. Türk dilinin sentaksı üzerine büyük ve umumî bir anket açılacaktır.

D. Lengüistik-Filoloji-Etimoloji İşleri:

1. Türkoloji üzerine bugüne kadar çıkmış başlıca eserlerin bir bibliyografyası hazırlanarak basılacaktır.

2. Eski Türkçe metinlerden hazırlanmış ve hazırlanacak olanlar basılacaktır. Bu metinler arasında Orhon Abideleri, Yenisey Abideleri, Ongin Abidesi, Kutadgu Bilig, Turfan Metinleri, vs. bulunacaktır.

3. Ugro-Fin dillerinin mukayeseli grameri,

4. Hint-Avrupa dillerinin mukayeseli grameri,

5. Hami-Sami dillerinin mukayeseli grameri,

6. Sümer ve Eti dillerinin gramer ve leksikleri,

7. Elâm, Azyanik, Etrüks, Kafkas dillerine ait risaleler tercüme ve neşredilecektir.

8. Türk dilinin Hint-Avrupa, Sâmi ve Ural-Altay dil oymaklarıyla olan münasebetleri üzerine türlü araştırmalar ve mukayeseler yapılarak basılacaktır.

E. Derleme İşleri:

Yurt içinde halk ağızlarından söz ve folklor derlemesi çalışmalarına daha geniş ölçüde devam edilecek ve derleme malzemesi elde edildikçe sıraya konup neşrolunacaktır.

F. Neşriyat İşleri:

1. Bültenin yukarıda sayılan tüm faaliyetleri aksettirebilecek sıkı ve özlü bir şekilde çıkarılmasına çalışılacaktır.

2. Tarama Dergisi, Derleme Dergisi, Karşılıklar Kılavuzu, İlk ve Orta Tahsil İstilahları, Söz Yaratma Yolları ortaya kondukça, bunlarda ileri sürülen sözlerin yayılmasını ve yerleşmesini temine yarayacak yolda, bütün memleket neşir vasıtalarından istifade edilerek sıkı neşriyat yapılacaktır.²³⁰

3.2.3. İkinci Kurultaydan Üçüncü Kurultaya Kadar Yapılan Çalışmalar (1934-1936)

İkinci Türk Dili Kurultayında alınan kararlar, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin adı Türk Dili Araştırma Kurumu olarak değiştirilmiştir. Türk Dili Araştırma Kurumu İkinci Kurultaydan hemen sonra Kurultayda belirlenen programa bağlı kalarak çalışmalara başlamıştır. İkinci kurultaydan üçüncü kurultaya kadar geçen dönemdeki çalışmalar şu başlıklar halinde özetlenebilir:

1. Türk Dilinin Mahiyeti ve Dünya Dilleri Arasındaki Yeri: Bu alandaki çalışmaların temelini, dünyaya il yayılan ve kültür götüren Türk göçleriyle birlikte her yana yayılan ilkel Türk kültür dili varlığının araştırılması oluşturmaktadır. Türk Dil Kurumu, bir yandan filoloji ve lengüistik bakımdan bütün dünya dilleri üzerine yazılmış ilmî eserleri, bir yandan da Türk dilinin eski varlığını bulmak için Türk lehçelerini araştırma işine koyulmuştur. Avrupa'nın kültür dilleri sayılan İngilizce, Fransızca ve Almanca'nın etimolojisi üzerine yapılan çalışmaların incelenmesi sürecinde, bu dillerde yer alan bazı kelimenin etimolojik bakımdan açıklamasının olmaması, bu kelimelerin karanlık olarak gösterilmesi, bu kelimelerinin asıllarının Türkçedeki köklerde mevcut olduğu fikrini ortaya çıkarmıştır.²³¹ İşte bu noktalardan hareket eden Türk dilliliği, dilin

²³⁰ **İkinci Türk Dili Kurultayı: Tezler ve Müzakere Zabıtları**, Türk Dil Kurumu, s. 38-40.

²³¹ Dil Bayramı dolayısıyla çıkartılan Türk Dili Dergisinde İbrahim Necmi Bey, 'Tonnel' sözcüğünün kaynağı hakkında "(...) Görüyorsunuz ki Avrupa bu sözün ana kaynağını bulamamıştır. Şimdi dergiyi (Tarama Dergisi) açınız: 'Tün' sözünün 'gece, karanlık' demeye geldiğini görürsünüz. Buna 'kural, kaval,

ve dillerin kökeni hakkında ileri sürülmüş teorilerin ve bu alandan yapılmış tetkiklerin üzerine, yeni Türk dil tezini oluşturmuştur. 1935'te çalışılmaya başlanan ve üçüncü kurultayın programını baştanbaşa dolduran bu yeni Türk dili tezi '*Güneş Dil Teorisi*' diye adlandırılan teoridir. Bu teori hakkındaki ve Türkçenin kökeni hakkındaki çalışmaları daha da ileriye taşımak amacıyla Ankara Üniversitesinin Tarih, Dil Coğrafya Fakültesi açılmıştır.

2. Yazı Dilinin Konuşma Diline Yaklaşması: Okuma yazma öğrenenlerin her yazıyı kolayca anlayıp öğrenmelerini sağlamak amacıyla TDK konuşma diliyle yazı dili arasındaki farklılıkları azaltmak için çalışmalara koyulmuştur. Bu amaçla Tarama Dergisinden bir Karşılıklar Kılavuzu çıkarmıştır. Öğrencilere ve halka dağıtılmak için Osmanlıcadan Türkçeye ve Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzları basılmıştır. Cep Kılavuzlarında 8752 karşılık vardır. Bunlardan 4696'sı öteden beri yurdumuzda söylenegele Türkçe sözler, 1735'i bu sözlerden Türkçe eklerle yapılmış kelimelerdir. Bu sözlerden sadece 415'i Türkiye dışındaki başka Türk lehçelerinden alınmış ve bunlardan Türkçe eklerle 450 söz yapılmıştır. 583 kelime o zamana kadar yabancı dilden sanılırken Türk kökünden kabul edilmiş, bunlara da Türkçe ekler getirilerek 873 kelime türetilmiştir.

3. Kolların Çalışmaları:

a. Lengüistik Kolu Çalışmaları: Lengüistik kolu başkanı Ahmet Cevat Emre, Tarama Dergisine girmiş bütün kelimelerdeki ekleri birer birer ayırarak bunları 'isim, sıfat, fiil türeten ekler' adları altında sıralamış, Yakut lehçesindeki ekleri de Böthling'in eserinden tarayarak bunlara eklemiş ve Ekler Dergisi adında bir eser hazırlamıştır. Bu kolun yaptığı önemli işlerden biri de İndo-Öropeen dil gurubu ile Türkçe arasında karşılaştırmalar yapmak üzere fişler hazırlamasıdır. Lengüistik kolu aynı zamanda, İkinci Kurultaydan sonra ortaya atılan Güneş Dil Teorisi çerçevesinde, kök kelime ve ek unsurlarının mukayeseli cetvellerini hazırlama işine girişmiştir. Bu çalışma, gerek Türk dilinin diğer diller karşısında orijinliğinin açıklanmasında, gerekse Türk – İndo -

çakal, sakal, güzel...' sözlerinin sonunda görülen 'al-el' ekini katarsanız 'tünel'in 'karanlık yer' demeye gelen öz Türkçe bir söz olduğu ortaya çıkar." sözleriyle Hint-Avrupa dil grubundan bir sözcüğün kökünün Türkçe olduğuna işaret etmektedir. (Bkz. İbrahim Necmi, "Dil Bayramı", **Türk Dili, Dil Bayramı Özel Sayısı**, T.D.T.C. Bülteni, Sayı: 10, 1934, s. 23- 24.

Öropeen etimolojik karşılaştırma sözlüğünün oluşturulmasında son derece yararlı görölmektedir.

b. Etimoloji Kolu Çalışmaları: Etimoloji kolu, Türk etimoloji sisteminin tayini için bir yandan gerekli kitapları gösterecek bir etimoloji bibliyografyası hazırlamak, bir yandan da tercüme ettirilmekte olan Türk lehçeleri lügatleri üzerinde etütler yapmak işleriyle uğraşmıştır. Güneş Dil Teorisinin ortaya çıkmasından sonra, Etimoloji Kolu başkanı Hasan Reşit Tankut, toponomik analizlerini neşrederek Güneş Dil metodunun en istekli öğreticilerinden ve yazarlarından biri olmuştur. Bu kolun üyelerinden olan Abdulkadir İnan da Eski Türk Kültleri üzerindeki çalışmalarını 2000 kelimelik bir çerçeve içinde Güneş-Dil teorisi esaslarına uygun olarak devam ettirmiş, ayrıca Kurumun Rusçadan yapılan tercüme işlerinde de etkin olarak çalışmıştır.

c. Tercüme İşleri: Tercüme kolunun, İkinci Kurultaydan sonraki iki yıllık süreçte yaptıkları tercüme şunlardır: 1. Rus dilcisi Pekarski'nin üç ciltlik "Yakut Dili Lügati" Türkçeye çevrilmiştir. 2. Zolotnisky'nin "Çuvaş Söz Kökleri Lügati"nin lügat kısmı dilimize aktarılmıştır. 3. Verbitski'nin "Altay-Aladağ Türk Lehçeleri Lügati"nin yarından fazlası tercüme edilmiştir. 4. Zaharof'un "Mançu Lügati" tercüme edilmeye başlanmıştır. 5. Profesör Marr'ın "Dillerin Yayılması ve Türk Dilinin Ana Vatanı" adlı eseri Türkçeye çevrilmiştir. 6. Uhantey'in "Çuvaş Grameri" ile Kanayef'in "Altay Grameri" tercüme edilmiştir. 7. Radloff'un "Türk Lehçeler Lügati Denemesi"nin tercümesine başlanmıştır. 8. Macar dilinde çıkmış Türkoloji eserlerinden Paasonen'in "Çuvaş Lügati", Munkaçi'nin "Çuvaş Filolojisine Ait Notlar" adlı eseri, Gömböş'ün "Yurt Kurumu Çağından Önce Türkçeden Macarcaya Geçmiş Sözler" kitabı, Gyula'nın "En Eski Yakut Fonetigi", "Kamuk ve Balkar Lehçeleri Lügatçesi", "Ural ve Türk Dillerinin En Eski Münasebetleri" adlı eserleri dilimize aktarılmıştır. 9. Radloff'un "Türk Dillerinin Morfolojisine Giriş", Bang'ın "Türk İstifham Zamirleri", Hommel'in "Sümer Dilinin Hısımlığı Meselesi" adlı eserleri Türkçeye çevrilmiştir.

d. Filoloji, Lügat ve Tarama İşleri: Bu sahada yapılan işlerde, filoloji ve lügat kolları çalışmalarını kitap taramaları üzerine yoğunlaştırmışlardır. Bu amaçla eski basma ve el yazması 61 eser taranarak yirmi üç bin civarında kelime fişlere geçirilmiştir. Bu dönemde ayrıca folklor, atasözü, bilmece, tekerleme, masal, destan, mani, türkü gibi halka mal olmuş malzemenin toplanmasına da başlanmıştır. En eski zamanlardan

itibaren basma ve yazma lügatlerin bir bibliyografyasının da hazırlama işine başlanmıştır. Bütün bu tarama ve derleme malzemeleri Büyük Türk Lügatinin hazırlanmasında kullanılacaktır.

e. Derleme İşleri: Kurumun elinde bulunan 153.504 fiş sıraya konarak Derleme Dergisi çıkarılmaya başlanmıştır. Genel Merkez Kurulu, bir yandan söz derlemesine devam etmekle birlikte, öte yandan derlemenin daha geniş cephesi olan folklor derlemesine de girişmiştir. Bu derleme, atasözü, bilmece, tekerleme, masal, destan, manî, türkü, halk inançları ve görenekler gibi bir çok folklor malzemesinin bir araya getirilmesine olanak sağlayacaktır.

f. Terim Çalışmaları: İkinci Kurultaydan sonraki iki yıl içinde Terim Kolu toplam 6075 terime (778 riyazi ilimler, 82 kozmografya, 828 zooloji, 441 botanik, 517 jeoloji, 199 tarih, 1014 edebiyat, 1155 psikoloji ve filozofi, 323 etnografya, 92 beden terbiyesi, 146 binicilik, 500 hükümet terimleri²³²) Türkçe karşılık bularak Genel merkez Kurulunun kararına sunmuştur.

g. Gramer-Sentaks Çalışmaları: İkinci Kurultaydan sonraki iki yıl içinde Gramer-Sentaks kolunun yaptığı çalışmalar şunlardır: 1. Tarama Dergisindeki kelimelerin bütün ekleri toplanmıştır. 2. Yakut lehçesinin grameri tercüme edilmiş ve ekleri taranarak fişlenmiştir. 3. Çuvaş, Altay, Koybal ve Karagas lehçelerinin gramerleri dilimize çevrilmiştir. 4. Güneş Dil Teorisine göre ilkel basit ekler ve anlamları tespit edilmiştir. 5. Konuşma dilinin cümle kuruluşunda yarattığı türlü şekiller ve bunların nüansları incelenmek üzere bütün yurtiçinde bir “Konuşma Dili Sentaks Anketi” açılmış ve bu ankettten 4127 fiş toplanmıştır.

h. Yayın ve Basın İşleri: İki yıl içinde Kurumun ortaya koyduğu eserler şunlardır: 1. Osmanlıcadan Türkçeye ve Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzları, 2. Hüseyin Namık Orkun’un Eski Türk Yazıtları adlı eseri, 3. Velet İzbudak’ın “Atalar Sözü” adlı eski bir kitabı izah ettiği eseri, 4. Türkçe Mani elyazılarının Fuat Köseraif tarafından yapılan çevirisi 5. Bergstrasser’in İstanbul Şivesine Göre Türk Fonetigi adlı eserinin Şükrü Akkaya tarafından yapılan çevirisi basılmıştır. Ayrıca, bu süreçte Türk Dili Bülteni de 12 sayı yayımlanmıştır.

²³² Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936: Tezler Müzakere Zabıtları, TDK Yayınları, Devlet Basımevi 1937, s. 20-21.

Bu süreç içinde Kurumun Kütüphanesi de gelişmiştir. İkinci Kurultayda kütüphanede 830 kitap varken, Üçüncü Kurultaya gelindiğinde kitap sayısı 1941'e ulaşmıştır.

3.3. ÜÇÜNCÜ TÜRK DİLİ KURULTAYI²³³

3.3.1. Kurultay Gündemi ve Tartışmalar

Birinci gün

Üçüncü Türk Dili Kurultayı 24 Ağustos 1936 Pazartesi günü İstiklal Marşı ve Kültür Bakanı ve Türk Dil Kurumu Başkanı Saffet Arıkan'ın söyleviyle açılmıştır. Kurultay başkanlığına, TDK genel sekreteri İbrahim Necmi Dilmen'in teklifi üzerine Saffet Arıkan oybirliği ile seçilmiştir.

Üçüncü Dil Kurultayı tamamen Güneş-Dil Teorisi çerçevesinde şekillenmiştir. Kurultayda sunulan tezlerin neredeyse tamamı Güneş Dil Teorisiyle ilgilidir. Kültür Bakanı ve Kurumun başkanı Saffet Arıkan Üçüncü Kurultayın açılış konuşmasında²³⁴ “*Bu Üçüncü Kurultayın konusu, Türk dili tezinin bütün dünyaya tanıtılmasıdır.*”²³⁵ diyerek bunu açıkça ifade etmiştir. Ayrıca, “*Yurdumuzda doğmaya başlayan yeni ve geniş sosyal ve ideal uyanmanın ruhu da başlıca, Türk Tarih Tezi ile Türk Dil Teorisinde merkezlenmektedir.*”²³⁶ sözleriyle de Güneş- Dil Teorisinin millî uyanış konusundaki önemine vurgu yapmaktadır.

Saffet Arıkan'dan sonra kürsüye gelen Türk Tarih Kurumu ve Kurultay Asbaşkanı Afet İnan da Güneş-Dil Teorisine ilişkin görüşlerini, “güneş”in Türk ırkı için öneminden yola çıkarak aktarır: “*Asırlık işleri yıllara sığdıran Türk inkılâbı, kendi mihrabının bizzat Güneş olduğunu bulmuştur. Tarih yolculuğunda Güneşin ilham izlerine en çok biz Türkler tesadüf ediyoruz. İlk yurttan ayrılmaya mecbur olan Türkler başlıca göç yolları için yine Güneşin kılavuzluğundan istifade ettiler. Doğu ve Batı ellerine yayıldılar, o geniş ülkelerde yüksek varlıklarının edebî vesikalarını bıraktılar.*”²³⁷ Afet İnan, güneşin Türkler açısından değerini bu şekilde belirttikten sonra, Anadolu'nun ilk kültürünü kuran Etiler'in sembollerinin güneş olmasını, Etiler'in Türk olduklarıyla şu şekilde ilişkilendirir: “*Öz yurdumuz Anadolu'nun ilk kültürünü kuran*

²³³ Ek 9-10-11 (Kurultayın verilen önemi gösteren CHP Genel Sekreterliğinin Halkevi Başkanlığına ve Partiye yolladığı yazılar)

²³⁴ Üçüncü Türk Dil Kurultayı, 1. Gün 1. Celse

²³⁵ Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936: Tezler Müzakere Zabıtları, TDK Yayınları, Devlet Basımevi, 1937, s. 4.

²³⁶ A.g.e.s. 3.

²³⁷ Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936: Tezler Müzakere Zabıtları, TDK Yayınları, Devlet Basımevi, 1937, s. 7.

çetlerimiz Etiler de Güneşi sembolize ettiler. Onu sanatlarının inceliklerinde mevzu aldılar. Türk Tarih Kurumu'nun Alaca Höyük'te yaptığı hafriyatta bulunmuş olan muhtelif Güneş kursları bu hakikatin inkâr kabul etmez vesikalarıdır... Bu Güneş kursları Türk fikir ve sanat sembolü olarak tarihimizde önemli yer alacaktır.”²³⁸

Afet İnan'ın konuşmasının ardında Genel Sekreter İbrahim Necmi Dilmen'in, Kurumun iki senelik çalışmasını gösteren raporu okumasıyla birinci celse sonlanmıştır.

Kurultayda sunulan ilk tez Yusuf Ziya Özer'in “Din ve Medeniyet Bakımından Güneş” başlıklı tezidir.²³⁹ Özer tezinde, arzın bütün hayatı ve hayatın bütün zevk ve şevkinin güneşin aksinden başka bir şey olmadığını söyledikten sonra güneşin Türk kavmi üzerindeki etkisini ispata çalışır. Yusuf Ziya, Türk kavimlerinin neseplerini güneşe isnat ettiklerini ve güneşin türlü vasıflarından ve hasletlerinden ve daha sonra tamim ile alelittak nurdan ve ışıktan kabile isimlerini aldıklarını söylemektedir. Bu isimler arasında özellikle “*kor, koyaş, köyük, güneş, gün, kun, çoğdu, çoyat, kapsak, kavruk, ili, ellât, yalman, yanarık, yağdu, yakıt, ışıklı, kızık, kızıl, ötemiş, töles, beltir, balas, balkar, yiltas*”²⁴⁰ isimlerine vurgu yaparak bunların güneşin vasfından alınmış isimler olduğunu belirtir.

Özer tezinin devamında Güneş tanrı inancından söz ederek, Güneş ibadetinin yalnız Türklere mahsus olmadığını, bu ibadetin Orta Asya'dan dünyanın dört tarafına göç eden Türkler yoluyla tüm dünyaya yayıldığını şöyle vurgular: “*Bu kavimler indinde Güneş büyük ilah olarak tanınmakta devam etmiş ve Güneş kültü cihanın umumi bir kültü halini almıştır. Bu sebeptendir ki, Hint-Avrupa ve Semitik denilen kavimlerin bütün ilah isimleri Türkçe kelimelerden ve Türkçe güneş ve nuru ifade eden kelimelerden ibarettir.*”²⁴¹ Özer'e göre, Türkler güneş kültünü cihanın her tarafına yayarak onu umumi ve evrensel bir ilah yapmışlar ve bu gün daha mücerret ve daha manevi olan vahdaniyeti ilahiye fikrinin temelini kurmuşlardır. Bu sebeptendir ki güneş, din ve felsefenin esası olduğu gibi, ilim ve fenin, medeniyet ve sanatın da kaynağıdır.

Özer'e göre göçlerle Türkler tarafından tüm dünyaya yayılan Güneş tanrı düşüncesi, bir yandan Mısır Firavunlarını etkilerken diğer yandan Fenikeliler yoluyla her

²³⁸ a.g.e., s. 7.

²³⁹ Üçüncü Türk Dil Kurultayı, 1. Gün 2. Celse

²⁴⁰ Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936: Tezler Müzakere Zabıtları, TDK Yayınları, Devlet Basımevi, 1937, s.38.

²⁴¹ a.g.e., s. 40.

verde tezahür ederek, Babil, Sümer, Eti, medeniyetlerinin çok daha ötesine ulaşmıştır. Türklerde ateş demek olan “od” kelimesi Sümerlerde “Uru” şeklinde bir güneş tanrısını ortaya çıkarırken, “Aton” şeklinde Mısırlıların, “Adon” şeklinde Fenikelilerin, “Odin” şeklinde İskandinavların, “Vodan” şeklinde Cermenlerin ve “Vad” şeklinde de Arapların ilahı olmuştur.

İkinci gün

Kurultayın ikinci günü, (25 Ağustos 1936 Salı) Mustafa Kemal’in huzurunda, Asbaşkan Afet İnan’ın yönetiminde toplanmıştır. Kurultayın ikinci gününde bir tez ve iki etüt sunulmuştur. Kurultayın ikinci gününde ilk önce Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen “Güneş Dil Teorisinin Ana Hatları” başlıklı tezini sunmuştur.²⁴² Dilmen tezinde, Güneş Dil Teorisini dünya dilciliğinin kuruluşundan beri üzerinde kafa yorduğu büyük ve ana bilimceğin anahtarı olarak tanımlamış, bu büyük bilmeceyi de şöyle özetlemiştir: “*Kafası içinde hayranî enstenklerin üstünde, idrak ve şuura dayanır bir takım duygu ve düşünceler canlanmaya başlayan insanların, bu duygu ve düşünceleri sesle ifade yolundaki uğraşmalarından doğan ilkel anadili aramak ve bulmak...*”²⁴³ Dilmen büyük bilmeceyi böyle belirttikten sonra, böyle bir meselenin yalnızca dilbilimi verileriyle halledilemeyeceğini, felsefe, dinler tarihi, psikoloji ve sosyoloji gibi bilimlerin de bu arayışa yardım etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü aranılacak şey yalnızca ilkel sesler değildir, aynı zamanda bu seslerle ifade edilmek istenilen ilk duygu ve düşüncelerin de kuruluşudur.

Dilmen, teorinin adının neden güneşten geldiğini ise şöyle açıklar: “*Şuurun ilkel devresinde bütün varlığı ancak ‘Güneş’in saçtığı ışık ve aydınlıkla görebilen, vücudunu ve etrafını ancak güneşin ‘Güneş’in sıcaklığıyla ısıtabilen insan nazarında ‘Güneş’in değeri çok büyük ve her şeyden yüksek olmakla iktiza eder. Çünkü ilkel insan maddi manevi bütün ihtiyaçları ancak ‘Güneş’ sayesinde elde edebilmektedir.*”²⁴⁴ Dilmen bu teorinin diğerlerinden farkını ise şöyle ifade etmektedir: “*Bunun yerine, bir takım Avrupalı müelliflerin yaptıkları gibi ‘ziya, hararet, yükseklik, hareket..., yollu*

²⁴² Üçüncü Türk Dil Kurultayı, 2. Gün 1. ve 2. Celseler

²⁴³ Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936: Tezler Müzakere Zabıtları, TDK Yayınları, Devlet Basımevi, 1937, s. 56.

²⁴⁴ a.g.e., s. 58.

*mefhumları almak doğru olmaz. Çünkü bu mefhumlar hep abstre düşüncelerdir; bir objenin vasıflarıdır. İlkel insanın gözü önündeki objeyi anlamasıyla, onun vasıflarını anlaması arasında ise uzun bir zaman geçmiştir.*²⁴⁵

Dilmen'e göre bugünkü dillerin analizlerinde varılabilen en son ses hadleri bir tek vokalden ya da bir vokalle bir konsondan kurulmuş olan fonemlerdir. Bir tek vokalden oluşan a, e, i, u... gibi sesler, biraz uzunca söylenecek olursa, bunların da sonlarında göttüral bir yarım ses bulunduğu kendiliğinden ortaya çıkar: ağ, eğ, iğ, ığ... gibi. İlk net sesler, kısa bir vokal değil, göttüral bir yarım ses yoluyla uzamış olan seslerdir. Vokallerin en basit şekli, tekellüm cihazının en az hareketiyle telaffuz edilebilen 'a'dır. Konsonların en basit olanları ise göttüral denilen konsonlardır. Bunların vokale en yakın olanı da vokalin biraz uzamasından ibaret olan ve 'okunmaz g' denilen 'ğ' yarım vokalıdır. İşte Güneş Dil Teorisinin, kâinata anlam vermeye çalışan insanın, 'güneş'ten ibret alarak bulduğu ana objeye ad olmak üzere çıkardığı ilk net ses olarak kabul ettiği fonem, bu en basit vokalle en basit konsondan oluşan 'ağ' fonemidir.

Kısaca özetlemek gerekirse, Güneş Dil Teorisinin semantik esası bütün genel mefhumların insanlığın en önemli totemi olan 'Güneş'ten çıkmış olmasına, fonetik esası ise 'ağ' fonemine dayanmaktadır.

Dilmen, bütün kültür dillerine ana kaynaklık eden ilkel monofonemik dilin öz ve ilkel Türk dili olduğunu şu iki delile dayandırmaktadır²⁴⁶:

1. **Historik Delil:** Tarih, ilk insan topluluğunun Orta Asya'daki brakisefal²⁴⁷ Türklerden doğduğunu ve bunların göç yoluyla Avrupa'ya, Afrika'ya, Amerika'ya ve Okyanusya'ya yayıldığını ispat etmektedir. Kültürce üstün olan Orta Asya Türkleri gittikleri yere kendi dil ve kültürlerini de götürmüştür. Bu brakisefal kültür yayılmasının yarattığı yeni dünya hayatının kültürel düşünceleri, o kültürün ilk yaratıldığı yerin ve

²⁴⁵ İbrahim Necmi Dilmen, **Türk Dili Dergisi**, TDK Yayınları, Sayı: 16 Ankara, Nisan 1936, s. 35-38.

²⁴⁶ **Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936: Tezler Müzakere Zabıtları**, TDK Yayınları, Devlet Basımevi, 1937, s. 64-65.

²⁴⁷ Antropoloji biliminde kafatası şekillerinden birine verilen addır. Bu deyim karşılığı olarak Türkçede "kısakafalı" kelimesi kullanılmıştır. Antropoloji bilimi, insan ırklarının tasnifinde kafatasının biçimine göre sınıflamalar yapmıştır. Buna göre, burun kökü üzerinde ve kas kavisleri arasında bulunan glabella noktasından ölçülen en büyük ön arka uzunluk ile buna dikey olan en büyük genişlik arasındaki oran, kafatası şekillerini vermektedir (kafa endisi). Bu endis, 80'den fazla olursa (yani genişlik fazla olursa) böyle kafataslarına brakisefal, endis bu rakamdan az olursa (75 ile 79,9 arası) mezosefal, endis 74,9'dan küçük olursa dolikosefal denir.

milletin dilinden bütün dillere yayılmıştır. Tarihin ilk bildiği bütün milletlerin kültürlerinde ortak olan Türk kültür varlığının izlerini bu milletlerin dillerinde bulmamak mümkün değildir. İşte tarihin bu ana hatlarına dayanarak Türkçenin bu kültür dillerinin ana kaynağı olduğu görülür.

2. Lengüistik Delil: Türk dili hesaba katılmadan yapılan bütün etütlerin sonuçları yarım ve kısır kalmıştır. Kendi dillerinin köklerini arayan Avrupa dillercileri, birçok kelimenin ana köklerini bulamayıp bunları belirsiz olarak tanımlamışlardır. Hâlbuki bu kökler, Türkçede canlı olarak yer almaktadır. Semitik diller üzerine yapılan etütler de Türk diliyle karşılaştırılmadıkça tam bir sonuca varamamıştır. Semitik köklerin Türk kökleriyle karşılaştırılması, bu dillerin de Türkçeden türemiş olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Yapılan çalışmalar, Türk, İndo-Öropeen ve Semitik dil gruplarında aynı ya da yakın anlamlı sözlerin köklerinin örtüştüğünü göstermektedir.

Güneş Dil Teorisi, dillerdeki kelime kuruluşlarında ek manalarını “M grubu, N grubu, S grubu, L grubu, D grubu, R grubu ve K grubu” olmak üzere yedi grupta toplamaktadır. Buna göre, M grubundaki eklerin asıl anlamı ‘ego’ yani ‘ben’ mefhumudur. Her dilde benliği ve şahsiyeti gösteren kelimelerin ana elemanı olarak “m” konsonuyla onun değiştiği konsonlar kullanılmaktadır. Bu ‘ego’ ana mefhumundan dolayı ek manaları hep süje ve obje üzerinde toplanmaktadır. N grubundaki ekler ise ana süje ve objenin en yakın muhitini, ona bitişik alanı gösterir. S ve L grubundan olan ek anlamları ana süje ve objeden uzak bir alana işaret etmektedir. D grubundan olan ekler ise ana kök mefhumunu yapan ve yaptıran faili gösterir. Ayrıca bu gruptaki ekler ana kök mefhumunun vuku bulduğunu ve gerçekleştiğini de gösterir. R grubu ekleri, herhangi bir saha ya da nokta üzerinde mefhumun tekerrür ve temerküz (yoğunlaşma, odaklanma) ettiğini ifade eder. K grubundaki ekler ise, ana kök anlamını doğrudan doğruya üzerine alarak temessül ve tecessüm ettiren bir eleman rolü oynar. Ayrıca, süje ve objeye delalet ederek kelimenin anlamını tamamlayan, ifade eden, kelimeye ad veren bir ek rolünü üstlenir.

Güneş Dil Teorisi, zihindeki bütün mefhumları ilkel ve genel anlamlara ve bunları da ana ‘Güneş’ manasına bağladığı gibi, dildeki bütün unsurları da ‘V.+K.’ serilerine bağlamakta ve bu serilerde asıl mana unsurunun konsonda bulunduğunu, vokal

ve konsonların düşmesi, fonemlerin birbirine kaynaşması yollarıyla kelimelerin kurulduğunu savunmaktadır.

Dilmen'den sonra Ankara Üniversitesi Dil Fakültesi öğrencilerinden Vecihe Kılıçoğlu “Ata Kelimesi ‘Lallwort’ (Çocuk Sözü) Değildir” adlı etüdünü sunmuştur.²⁴⁸ Kılıçoğlu bu çalışmasında, ‘ata’ kelimesinin dünyadaki bütün dillerde aynı mana ile mevcut olduğunu bu nedenle de Meillet, Walde, Pokorny gibi batılı bilginlerin bu kelimeyi Lallwort²⁴⁹ olarak nitelediklerini belirtmiştir. Kılıçoğlu bu kelimenin Lallwort olmadığını, kökeni Türkçeye dayanan eski ve esaslı bir kelime olduğunu Güneş Dil Teorisinin prensiplerinden yola çıkarak izah etmiştir.

Vecihe Kılıçoğlu'ndan sonra söz alan Kırklareli kültür direktörü Emin Bora, Birmanya yerlilerinin iptidai dilleri hakkındaki mesmuatını izah ederek, bugün yaşamakta olan bu dilin lisanın tekâmülündeki ilk devreler hakkında bir fikir vermekte ve Güneş Dil Teorisini izaha yarar bir belge teşkil etmekte olduğunu söylemiştir.

Üçüncü gün

Kurultayın 3. günü, (26 Ağustos 1936 Çarşamba) Mustafa Kemal'in huzurunda, Asbaşkan Nuri Conker'in yönetiminde toplanmıştır. Kurultayın üçüncü gününde bir tez ve bir etüt sunulmuştur. Kurultayın bu gününde sunulan tez Maraş Saylavı ve DTCF profesörü Hasan Reşit Tankut'un “Güneş Dil Teorisine Göre Pankronik Usullerle Paleo-Sosyolojik Dil Tetkikleri” adlı tezidir.²⁵⁰ Tankut, dilbiliminde Danimarka Ekolü, İtalyan Ekolü ve Rus Ekolü olmak üzere üç ekolün bulunduğunu, ancak bu ekollerin çalışmalarıyla sadece malum zamanların belirli yerlerindeki belgeli dilleri incelenebileceğini belirtmiştir. Bütün bu araştırma ve onların doğurduğu neticelerin sonunda, hepsinin önünde ve üstünde yeni bir teori olan Güneş-Dil Teorisi olduğunu vurgulamıştır. Tankut'a göre Güneş Dil Teorisi, “*Dilin menşeyini aramak yolunda antropolojik, dilin inkişafı bahsinde psiko-sosyolojiktir. Fonetik bahsinde biyolojiyi esas olarak kabul etmiştir.*”²⁵¹ Tankut bu bağlamda Güneş Dil Teorisini Rus dilci Nikolai

²⁴⁸ Üçüncü Türk Dili Kurultayı, 2. Gün 3. Celse

²⁴⁹ Lallwort, Almanca bir terim olup “Tüm dillerde ortak bir yapı sergileyen bebek sözcükleri” manasına gelmektedir.

²⁵⁰ Üçüncü Türk Dili Kurultayı, 3. Gün 1. ve 2. Celseler

²⁵¹ Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936: Tezler Müzakere Zabıtları, TDK Yayınları, Devlet Basımevi, 1937, s. 101.

Marr'ın Yafetidoloji denen dilin kaynağını prehistorik ve antropolojik çalışmalarla sistematize etmeye çalışan düşünceleriyle örtüştürmektedir. Yafetidolojinin a,b,c,d, unsurları denilen ve önceleri totem olarak ortaya çıkan sal, ber, yon, roş elemanları daha sonraları birer kabile isimlerine dönüşecektir. Kabilelerin karışımından kavimler, isimlerin karışımından ise dilin ortaya çıkışına dayanan kelimelerin paleontolojik olarak ortaya çıkartılmasını, dili fonetik düzlemin dışında antropolojik alanda ele almaları sağlamıştır.

Bütün zamanları ve yerleri bütün dillerle birleşik olarak incelenebilmesi bakımından Güneş-Dil Teorisi pankroniktir. Bunun için ilk önce panseye bağlı söz ve ses unsurlarını inceleme ve onların birinci insandan itibaren kelime yapma bakımından semantik kıymetlerini saptamış ve bu suretle nazari bir dil tipi yeniden oluşturulmuştur. Her haliyle pankronik olan bu teori prehistorikten başladığı ve bütün dillere şamil olduğu için şimdiye kadar üzerinde işlenmiş dillerin içinde bu kuramsal tipe uygun olan bir dil aramış ve onu kati olarak Türk dilleri grubunda bulmuştur.

Tankut tezinde özellikle şu üç noktayı açıklamaya çalışmıştır: 1. Her kelimedede mutlaka gizli ya da görünür bir *ana kök*²⁵² vardır. 2. Türkçe ve dolayısıyla bütün diller lingüistiginde pankronik kanun hakimdir. 3. Etimolojinin antropoloji esaslarına göre yapılması doğrudur.

Tankut ayrıca, *“Güneş-Dil Teorisi; nasıl ölü dillerin en eskisi bulunan Sümerce ile Türk dillerinin en uygun ve en uzakta kalmış olan Yakutçayı, Batı'nın morfolojisi en çok değişen, dillerine bağlayabiliyorsa öylece de, bazı kuramlar dolayısıyla dar ve verimsiz kalmış olan dilbilim kaidelerin üstüne çıkararak dili araştırma ilmini hakiki ve aydın mecrasına sokabilecektir. Yine Güneş-Dil Teorisi'nin ışığıyla bir prototürk dili gövdelenek ve bu dil uluslar arası dilbilim araştırmalarında anadil rolünü ifa*

²⁵² ‘*Ana kök*’ten kasıt, insanın güneşe verdiği ilk isim olan ve Türkçenin dolayısıyla da dünyadaki bütün dillerin ilk kelimesi olan “ağ” kelimesidir. “Örneğin “ut” kelimesi ele alındığında: Ot (Uygur): akıl ve huş, fikir ve hicap. Kelimenin orijinal şekli “oğ+ut” olmak lazım geldiğine göre “oğut” şeklinde de bu ana manayı aramak gerekir. Bu şekil ve mana “öğüt” kelimesinde aynen mevcuttur. Yalnız baştaki vokalin düşmesiyle husule gelen şekil ise: “güt”tür. “Güt” ideal, “güdü” ise tasavvur anlamına gelmektedir. Fransızcanın “guide” kelimesi bu şekilde türemiştir. Ayrıca Fransızca “idee”, Grekçe “idea” kelimeleri bu ana kök varlığı ve kaynaşması hadisesine birer misaldir.” (Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936: Tezler Müzakere Zabıtları, TDK Yayınları, Devlet Basımevi, 1937, s. 103.)

edecektir.”²⁵³ sözleriyle, Güneş-Dil Teorisi’nin, dil alanına yaptığı büyük katkıları açıklamıştır.

Tankut’tan sonraki söylev DTCF öğrencisi Sabahat Türkan’ın “Güneş-Dil Teorisi’ne Göre Toponomik Dil Tetkiki: Halicarnasse” adlı etüdüdür.²⁵⁴ Sabahat Türkan Güneş-Dil Teorisi’nin saptadığı usullere dayanarak, “Halicarnasse” adının coğrafya, topografya ve tarih bakımından kısa bir analizini yaptıktan sonra bu kelimenin Türkçe kökenli olduğunu savunmuştur. Türkan’a göre, “Halicarnasse” kelimesi “hali” ve “karnas” kelimelerinden oluşmaktadır. Buna göre *ağ+ağ+al* ve son morfolojik şekliyle *gal, kal, hal ve âl*, Sümercede çok uzun ve geniş su demektir. “Karnas” ise Oğuzlar ilinde de bir yer olan ve “kendisinde kuvvet ce kudret bulunan mahal, şehir, kale, müstahkem yer” manasına gelen “karnak”tan gelmektedir. Böyle olduğundan “Halicarnasse”, “*sulu karnak demek olup gerek toptan morfolojisi gerek parça parça unsurlarının semantiği bakımından bütün hüviyetiyle Türk asıllı kelimedir.*”²⁵⁵ Sabahat Türkan, Güneş-Dil Teorisi’nin açmış olduğu yolla dünyanın neresinde, ne zaman yaşamış olursa olsun, “Halicarnasse” kelimesi gibi her Türk asıllı kelimeyi bulup hüviyetini anlamının mümkün olduğunu belirterek konuşmasını bitirmiştir.

Dördüncü gün

Kurultayın 4. günü, (27 Ağustos 1936 Perşembe) Mustafa Kemal’in huzurunda, Başkan Saffet Arıkan’ın yönetiminde toplanmıştır. Kurultayın dördüncü gününde dört tez sunulmuştur. Bunlardan ilki Konya Saylavı ve DTCF profesörü Naim Hazım Onat’ın “Güneş Dil Teorisine Göre Türkçe Arapça Karşılaştırmalar” adlı tezidir.²⁵⁶ Güneş-Dil Teorisi’ni, “*beşerin yalnız dil tarihini değil, bütün düşünce tarihini de aydınlatacak köksel bir ışık.*” olarak tanımlayan Onat, bu teorinin psikolojiye ve sosyolojiye de ışıklar serpecek yepyeni ufuklar açmış olduğunu belirtmiştir. Onat tezinde, Türklerin mabut yaptıkları güneşin batmasından kaynaklanan *akşam* ve *gece* kelimelerinin Türk lehçeleriyle, Arapçada ve başka dillerdeki şekilleriyle karşılaştırmasını yapmıştır.

²⁵³ **Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936: Tezler Müzakere Zabıtları**, TDK Yayınları, Devlet Basımevi, 1937, s. 139.

²⁵⁴ **Üçüncü Türk Dili Kurultayı**, 3. Gün 2. Celse

²⁵⁵ **Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936: Tezler Müzakere Zabıtları**, TDK Yayınları, Devlet Basımevi, 1937, s. 145.

²⁵⁶ **Üçüncü Türk Dili Kurultayı**, 4. Gün 1. ve 2. Celseler

Kelimelerin sayısız asırlar geçirdiği bu değişmelerinin ve anlamdan anlama geçmelerinin eskiden insanları şaşırtmasına rağmen, şimdi, Güneş Dil Teorisinin metotlarının kelime anlamları arasındaki uzak mesafeleri kısalttığını belirtmiştir. Onat “*Türk dili varlığını güneşten alan ve çok eski zamanlarda dünya dillerine ışık saçan bir güneş dildir. Türk milleti de yine çok eski devirlerde kapalı kafaları aydınlatan ve insanlığın bilgi ve yasa yolarına ışıklar serpen bir güneş ulustu. Bu güneş ulusu benliğini kaybetmiş, beyni kararmış insanlar tarafından küsufa uğratılmıştı. Bugün artık onu saran siyah bulutlar ebediyen sıyrılmıştır.*”²⁵⁷ diyerek Güneş Dil Teorisinin Türk ulusunu ve Türkçeyi yeniden diriltecek bir teori olduğunu vurgulayıp konuşmasını tamamlamıştır.

Kurultayın dördüncü gününde sunulan ikinci tez Çanakkale Saylavı Ahmed Cevad Emre’nin “Terminoloji ve Güneş Dil Teorisi” başlıklı tezidir.²⁵⁸ Cevad Emre tezinde ilk olarak şu soruyu tartışmaya açmıştır: ‘Kullandığımız terimler ne gibi sözcüklere, bunlar gerçekten yabancı dillerden mi alınmıştır? Yoksa kaynakları öz ve arı Türkçe midir?’ A. Cevad Emre, şimdiye kadar bu soru hakkında araştırmalara cesaret edilemediğini, çünkü Türkçeden ilim terimlerinin çıkmış olmasının hatıra bile getirilemediğini, Türkçenin o zamana kadar fakir ve hakir sanıldığını belirtmiştir. Cevad Emre Bey’e göre, Türk dehasının dil işlerinde, bütün ilim şartlarına uygun olarak kurduğu tamamıyla orijinal Güneş-Dil Teorisi yepyeni araştırmalarıyla, bugüne kadar gizli kalmış nice nice hakikatleri ispat etmiştir. A. Cevad Emre, terminoloji meselesinde de Güneş-Dil Teorisi’nin ilkeleriyle ve pratik metotlarıyla bir araştırma yapmıştır. Araştırmasına konu olarak, ‘filozof’ kelimesini almış ve bundan gelen ‘filozofi’ ve ‘filozofik’ kelimelerinin sanıldığının aksine Grekçe değil Türkçe kökenli olduğuna dair tezini izah etmiştir. Filozof sözcüğü, Grekçede dost anlamına gelen ‘filos’ ile hikmet anlamına gelen ‘sofia’ sözlerinden oluşmaktadır. Cevad Emre, ‘filos’ sözcüğünün orijinalinin Türkçe *bilig/pilig* olduğunu ve ‘sofia’ kelimesinin orijinalinin ise Türkçe salih, akıllı anlamındaki *sof* sözcüğünden geldiğini belirterek Güneş Dil Teorisi çerçevesinde filozof sözcüğünün Türkçe kökenli olduğunu ileri sürmektedir. Cevad Emre, terim konusunda dil alanında çalışanlara düşün görevi; “*Bugünkü ilim dilimizde*

²⁵⁷ **Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936: Tezler Müzakere Zabıtları**, TDK Yayınları, Devlet Basımevi, 1937, s. 189.

²⁵⁸ **Üçüncü Türk Dili Kurultayı**, 4. Gün 2. Celse

*kullanılmakta olan yabancı dillerden alınmış terimler yerine öz Türkçe terimler bulup yahut yaratıp koymaktır*²⁵⁹ biçiminde belirterek konuşmasını tamamlamıştır.

Kurultayın dördüncü gününde sunulan üçüncü tez Prof. Abdulkadir İnan'ın "V.+K. Eki Kanunu" başlıklı tezidir.²⁶⁰ İnan tezinde, Güneş-Dil Teorisi'nin Türk dilinde keşfettiği kanunlarından biri olan v.+k. eki kanununu açıklamıştır. Bu kanuna göre, "Türk dilinde vokaller ek olmaz. Ek gibi görünen vokaller ana kök olan v.+ğ.'nin ek olması ve "ğ"nin okunmadan düşmesi"²⁶¹ söz konusudur. Güneş-Dil Teorisi bu konsona 'okunmaz ğ' adını vermiştir. Prof. İnan tezinde, daha önceden incelemiş olduğu üç yüz kelime içinden seçtiği *inci, sula-sulu, çana-sani, alaşa* ve *bala* kelimeleri üzerinde v.+k. kanunu bağlamında bir inceleme yapmıştır. İnceleme sonucunda, bu kelimelerde de görüldüğü gibi, v.+k. eki kanununun Türk dilinde kesinlikle hâkim olduğu savını ileri sürmüştür.

Kurultayın dördüncü gününde sunulan son tez Siirt milletvekili İsmail Müştak Mayakon'un "Güneş-Dil Teorisinin Analiz Metodu Tatbikatı" başlıklı tezidir.²⁶² Mayakon tezinde, il, öğrenmek, ölmek, omay, omak, ot, elektrik, arya, aran, arat, armanya, armani gibi kelimelerin Güneş-Dil Teorisi'ne göre analizini yapmış ve bu kelimelerin kesinlikle Türkçe kökenli olduğunu savunmuştur. Mayakon, fen terimlerinin Türkçe karşılıklarını aramanın, dil uzmanları için külfetli bir mesele olduğunu, bu yüzden, mesela 'elektrik' gibi evrensel olan bir terimin olduğu gibi alınıp kullanılmasının daha pratik ve daha bilimsel olduğunu belirtmektedir. Ancak, 'elektrik' kelimesinin aynen kullanılmasını savunmasının nedeni, bu kelimenin Türkçe karşılığını bulma işinin külfetli olması değil; 'elektrik' kelimesinin zaten Türkçe kökenli olmasıdır. Mayakon, elektrik kelimesinin Güneş-Dil Teorisine göre analizini şu şekilde yapmaktadır: *Elektrik*: eğ+el+ek+it+ir+ik. *Yaltrik*: ay+al+ağ+at+ır+ık. Yaltrik kelimesi Türkçede alev, ateş anlamına gelen yal, yalav, yalaz kelimeleriyle aynı söz ailesinden gelmektedir. Mayakon, bu sözcüğün tahlilinin sonra sonucu şöyle açıklar: "Biz bunu o

²⁵⁹ **Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936: Tezler Müzakere Zabıtları**, TDK Yayınları, Devlet Basımevi, 1937, s. 200.

²⁶⁰ **Üçüncü Türk Dili Kurultayı**, 4. Gün 2. Celse

²⁶¹ "Etimoloji, Morfoloji, Fonetik ve Semantik Bakımından Türk Dili", s. 28.

²⁶² **Üçüncü Türk Dili Kurultayı**, 4. Gün 2. Celse

kadar kesin biliyoruz ki elektrik sözünün Türk Dili Kamusunda ve fen ıstılahlarımızın arasında Türkçe kelime diye yer alacağını şimdiden söylemek isteriz."²⁶³

Beşinci gün

Kurultayın 5. günü, (28 Ağustos 1936 Cuma) Mustafa Kemal'in huzurunda, Nuri Conker'in yönetiminde toplanmıştır. Kurultayın beşinci gününde üç tez sunulmuştur. Bunlardan ilki Agop Dilaçar'ın "Güneş Dil Antropolojisi" adlı tezidir.²⁶⁴ Dilaçar, daha önceki araştırmaların, Güneş Dil Teorisinin dille alakadar olan filozofi, psikoloji, sosyoloji bahislerinin gözden geçirilmesinden doğduğunu belirttiklerini, kendisinin ise linguistiğe değinen kültür sahalarından biri olan antropoloji bahsini alıp, onun mit ve toteme bağlantılı olan kısmını bırakarak, yalnız bio-psikolojik kısmını açıklayacağını belirterek sözlerine başlamıştır. Dilaçar'ın tezi şu soruların yanıtları etrafında oluşmaktadır: Dil ne gibi bir antropolojik ilerleme mahsulüdür; bu ilerlemenin prensipleri ve safhaları nelerdir? İlk söz ne idi ve ne suretle hâsıl oldu? Dilaçar, Saussure, Meillet, Dauzat, Pittard, Deniker, Wegener gibi dilbilimcilerin, antropologların ve sosyologların eserlerinden örnekler vererek oluşturduğu tezinde şu sonuca ulaşır: "*Klasik manasıyla kelime ve kök yoktur. Kök genişleme fenomeni ve kelime teşekkülü, mana mütemmimi olan ek unsurlarının ilavesinden ibarettir. Bu ek fonemlerinde ses sembolizmi vardır, onlar hem fonem hem semantem, yani fonestemdirler. Bunlar da umumiyetle ilk insan psişizminde son derece teşdit edilmiş olan mesafe ve saha konsepsiyonuna bağlıdır. Deny'nin iyi müşahade edebildiği gibi Türkçe kelimeler mozaik gibidir. Bende şunu ilave edeceğim: Bu mozaikler prehistorik ana Türkün dilbilimsel jenesinin inci dizileridir ki, binlerce asır zulmet içinde kaldıktan sonra, Atatürk devrinde ve Türkiyesinde yine incileşip kıymet ve mana kesbediyor.*"²⁶⁵

Kurultayın beşinci gününde sunulan ikinci tez Dr. Mehmet Ali Ağakay'ın "Güneş-Dil Teorisi Karşısında Grek Dilinin Bazı Hususiyetleri" adlı tezidir.²⁶⁶ Ağakay öncelikle, bundan otuz asır önce Ege Havzasında konuşulan Grek lehçelerinin Türk dili için ihmal edilemeyecek bir araştırma sahası olduğunu belirterek çalışmasının önemini

²⁶³ **Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936: Tezler Müzakere Zabıtları**, TDK Yayınları, Devlet Basımevi, 1937, s. 219.

²⁶⁴ **Üçüncü Türk Dili Kurultayı**, 5. Gün 1. Celse

²⁶⁵ **Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936: Tezler Müzakere Zabıtları**, s. 260.

²⁶⁶ **Üçüncü Türk Dili Kurultayı**, 5. Gün 2. Celse

vurgulamıştır. Ağakay'a göre, Grekçenin incelenmesinin dilimize sağladığı faydalardan biri Grekçenin bize, birçok kavramlarının Türkçe ifadesini otuz asırlık bir zamanın ötesine götürme imkânını vermesidir. Bu dilimizin kronolojisi açısından önemlidir. İkinci olarak, Grekçenin yazı ve imla eksikliği vardır. Bu da, orada benzerlerini bulacağımız Türkçe kelimelerin, o zamanki fonetizmaları hakkında, nispi de olsa, bir fikir elde edinebileceğimizdir. Ayrıca Güneş-Dil Teorisi'nin salim bir disiplin altında bulunduğu "örjine kadar çıkmak" hareketinde Grekçe, eski ve bol metinleriyle, işe yarar bir menzil hizmetini görebilir. Ağakay, incelemeleri neticesinde ohlos, ili, ağeli, ağora gibi Grekçe kelimelerin kaynağının Türk dilinde olduğunu, bu kelimeleri Grekçede bulmak sayesinde dilimizde hala yaşayan asıllarının otuz asırlık bir mazisine nüfuz ederek onların o zamanki fonotizmalarını anlamış olduğumuzu ve son olarak tespit ettiği bu fonetizmaların hemen noktası noktasına Güneş-Dil Teorisi'nin gösterdiği şekillere riayet ettiğini belirtmiştir. Ağakay, Grek dili üzerinde yaptığı bu incelemenin sonuçlarını şu şekilde özetlemektedir: 1. En az otuz asır önce Türkçeden Grekçeye kelimelerle beraber medeni hayatın ileri mefhumlarından da pek çoğu geçmiş bulunuyor. Tarihin o devrinde Türkçenin bu mefhumları başka dillere aktarması son derece önemlidir. 2. Bu mefhumları ifade eden sözlerin, o zamanki fonetizmalarını tayin etmek, Grekçenin imla kaidelerini ve iki dilde yer alan mütenazır sözlerin sistematik değişmelerini göz önünde tutmak sayesinde mümkün olabiliyor. 3. Bu vasıta ile tayin edilen eski şekillerin hemen noktası noktasına Güneş Dil Teorisinin verdiği örneklere tevafuk ettiği görülür. Realite ile nazariyenin bu sahada birbirini bu derece tutması teorinin diğer hükümlerindeki isabete de kati bir delildir.²⁶⁷

Kurultayın beşinci gününde sunulan son tez Hami Danişmend'in "İşaret Dili ve Tasrifsiz Fiil" adlı tezidir.²⁶⁸ Danişmend, Güneş Dil Teorisine göre, dilin teşekkül tarihinde şu üç safhanın olduğunu belirtir: 1. Fikri yalnız manalı jestlerle ifade eden sözsüz işaret devri 2. Çok basit ve iptidai birkaç manalı sözle karışık jestlerden mürekkep sözlü işaret devri 3. Eski zamanlı jestlerin yerine manalı sesler kaim olmasıyla oluşan şimdiki işaret söz devri. Bu son devirde işaret çok sınırlı bir şekle inmiş ve ancak sesle ifade edilen manaya kuvvet vermek için yardımcı hareket mahiyetini almıştır.

²⁶⁷ Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936: Tezler Müzakere Zabıtları, TDK Yayınları, Devlet Basımevi, 1937, s. 273.

²⁶⁸ Üçüncü Türk Dili Kurultayı, 5. Gün 3. Celse

Danışmend tezinde, fiilde şahıs, kemiyet, zaman ve cinsiyet gibi mefhumlar ifade eden hususiyetlerin ve netice itibariyle tasrifin çok uzun bir gelişim eseri olarak sonradan hâsıl olmuş karışık bir mekanizma teşkil ettiğini, onun için Güneş-Dil Teorisi tahlillerinin bazen isim ve bazen de çekimsiz fiil rolünde gösterdiği iptidai köklerin, fiil kategorisinin en eski örneklerini temsil ettiği vurgulamaktadır.

Altıncı gün

Kurultayın 6. günü, (29 Ağustos 1936 Cumartesi) Mustafa Kemal'in huzurunda, Afet İnan'ın yönetiminde toplanmıştır. Kurultayın altıncı gününde sunulan ilk tez, Paris Şark Dilleri Okulu Türkçe Profesörü Jean Deny'nin "Türkçede 'ler' Edatının Menşei" başlıklı tezidir.²⁶⁹ Jean Deny tezinde, "ler" edatının "ol" (bugünkü şekliyle 'o') zamirinin cemini temsil etmekte olduğunu ve cemin hakiki şeklinin "-ar" "-er" olduğunu örneklerle açıklamıştır.

Bunu müteakip İstanbul Üniversitesi eski Profesörlerinden Alman Türkolog Giese kürsüye gelerek Alman ilim aleminin Türk Kurultayına tebriklerini sunduktan sonra, Atatürk'ün yüksek iradesiyle Türk dilinin pratik sahada aldığı hıza işaret ederek Güneş Dil Teorisinin gösterdiği üzere, dillerin bir asıldan çıkmış olduğunu onayladığını şu şekilde belirtmiştir: "*Dikkatli araştırmalarla şimdiye kadar Ural-Altay, Hindo-German, Sami, Afrika... suretinde gruplara ayrılan dillerdeki müessir kuvvetlerin aynı olduğu ortaya çıkacaktır. Şu suretle dilcilik aleminin dikkat gözünü üzerine çekmiş olan ve bu defa Kurultayda dinlemekte mübahi olduğum esaslarına göre çok esaslı görünen Güneş-Dil Teorisinin de gösterdiği, dillerin bir asıldan çıkmış olacağı düşüncesi başka cepheden teyyüt etmiş oluyor.*"²⁷⁰

Kurultayın altıncı gününde sunulan bir diğer tez Fransız Sümerolog M. Hilaire de Barenton'un "Dillerin Menşei ve Türklerin Menşei" başlıklı tezidir.²⁷¹ Barenton tezinde, Sümer dilinin bütün dillerin anası olduğunu ve beş bin yıl önce Mezopotamya'da mücerret bir halde bulunan Sümer söz köklerinin bugün canlı Türk

²⁶⁹ Üçüncü Türk Dili Kurultayı, 6. Gün 1. Celse

²⁷⁰ Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936: Tezler Müzakere Zabıtları, TDK Yayınları, Devlet Basımevi, 1937, s. 300.

²⁷¹ Üçüncü Türk Dili Kurultayı, 6. Gün 2. Celse

dilinde de aynen bulunmakta olduğunu, böylece Türklerle Sümerlerin hep bir asıldan geldikleri tezinin daha da güçlendiğini izah etmiştir.

Bundan sonra İngiltere Şark Dilleri Okulu Direktörü Prof. Sir Denison Ross kürsüye gelerek Türk dilinin en eski kaynaklarından olan British Museum'daki bir lügat kitabı hakkında bilgi vermiştir. Kendisinden sonra İstanbul Üniversitesi Latince ve İtalyanca Profesörü B. Baltarini söz almıştır. Baltarini, Türk inkılabına olan hayranlığını ve Türk gençliğine olan inancını söyleyerek Güneş Dil Teorisinin evrensel mahiyetiyle Türkiye'nin bütün insanlık camiasına faydalı olmak hususundaki azim ve iradesinin yeni bir delili olduğunu söylemiştir. Daha sonra Japon Profesörü Okuba söz alarak Kurultaya ait tahassüslerini ve kendisinin davetinden dolayı teşekkürlerini bildirmiştir. Prof. Nemeth, Macar İlimler Akademisi ve Budapeşte Üniversitesi adına Kurultayı selamlayarak Üçüncü Kurultaydan son derece faydalandığını dile getirmiştir. Bundan sonra söz alan Varşova Üniversitesi Türkoloji Profesörü B. Zayonçkofski Türkoloji ile İslamistikin ayrı şeyler olduğuna ve daha geniş olan Türkoloji'nin müstakil bir ilim olarak tetkikinın lazım geldiğini ifade etmiştir.²⁷²

Kurultayın altıncı gününde sunulan bir diğer tez Sovyet İlimler Akademisinden Prof. Samoiloviç'in "Türkiye ile Sovyetler Birliğinde Başlıca Dilcilik Meseleleri ve Dil Kuruluşunun Pratiği" adlı tezidir.²⁷³ Samoiloviç, Türk ve Sovyet bilginlerinin dili dinamik bir halde telakki ettiklerini, bu telakkinin kendilerini batının sosyolojik ekolünün prensiplerinden ayrılan sonuçlara götürdüğünü belirtmiştir. Samoiloviç'e göre, dilin tarihî oluşumu inkılapçı yıkılış ve kuruluşlarla dolu toplumsal tarihin gidişine bağlıdır. Dilci, dili daha iyi anlayabilmek için dilin çevresi dışına çıkmamalıdır. Türk dil ekolü bu yolu tuttuğu için yalnız tek başına Türk dilinin tetkikleri değil, onun muhiti olan bütün sair dillerin de dikkate alınması ve Hititlerden başlayarak Sümerlere kadar Küçük Asya ve Ön Asya tarihinin araştırılması çok doğaldır. Bu sayede de Akdeniz'in doğu havzasının tarihi daha derinden anlaşılmaya başlamakta ve Türk dili de daha somut olarak incelenebilmektedir. Samoiloviç, Türk ve Sovyet dillerindeki terminoloji esaslarının da örtüştüğünü, her iki dilde de terminolojiyi besleyen başlıca kaynakların

²⁷² Üçüncü Türk Dili Kurultayı, 6. Gün 2. ve 3. Celseler

²⁷³ Üçüncü Türk Dili Kurultayı, 6. Gün 3. Celse

ana dil ve lehçeleri ile uluslar arası özellik kazanmış fen terimlerinin kullanımı olarak saptandığını özellikle vurgulamıştır.

Kurultayın altıncı gününde sunulan son tez Viyanalı Şark Filoloğu Dr. Kiwergiç'in "Dünya Dilcilik Teorileri Karşısında Güneş Dil Teorisi" başlıklı tezidir.²⁷⁴ Kiwergiç, Güneş Dil Teorisinin ilk manayı belirtmek ve iptidai manaların elemanlarını bulmak amacını güden ilk dil metodu olduğunu belirtmiştir. Ona göre Güneş Dil Teorisi, bir kelimenin manasını, o kelimeyi dekompoze ederek izah etmeye çalışmaktadır. Fakat kökün ve kelimeye bağlı son ek, ön ek ve orta ek gibi değişken elemanların manasını izahıktan tevakkü etmektedir. Kiwergiç'e göre bu çok doğru bir usuldür. Çünkü hiçbir zaman hiçbir yerde yalnız köklerle konuşulmamıştır. Bir kökün manasını tayin etmek için yaşayan dildeki hayati teferruata da itibar etmek icap etmektedir.

Yedinci gün

Kurultayın 7. günü, (31 Ağustos 1936 Pazartesi) Mustafa Kemal'in huzurunda, Saffet Arıkan'ın yönetiminde toplanmıştır. Kurultayın bu son gününde, Güneş Dil Teorisi ve Dil Karşılaştırmaları Komisyonu, Lügat ve Filoloji Komisyonu, Gramer-Sentaks Komisyonu, Terim Komisyonu, Tüzük Komisyonu, Önergeler-Dilergeler Komisyonu ve Bütçe Komisyonu Raporlarını sunmuşlardır.

Üçüncü Türk Dil Kurultayı genel olarak Güneş-Dil Teorisi Çerçevesinde odaklandığından, burada sadece bu komisyonun raporuna yer verilecektir:

*Güneş Dil Teorisi ve Dil Karşılaştırmaları Komisyonu Raporu*²⁷⁵

Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nın Güneş Dil Teorisi ve Dil Karşılaştırmaları Komisyonu gerek kurultay genel toplantılarında ve gerek komisyonda Türk ve ecnebi dil alimlerinin tezlerini dinlemiş ve şu sonuçları tespit etmiştir.

1. Güneş Dil Teorisi lengüistik aleminde esaslı bir devrim yapacak mahiyette tamamıyla orijinal, enteresan ve derin bir teoridir.

2. Bu teori, yalnız lisaniyat meseleleriyle değil aynı zamanda en geniş ve en çetin antropoloji, arkeoloji, tarih, tarih öncesi dönem ve biyoloji meselelerinin çözümü ile de ilgilidir.

²⁷⁴ Üçüncü Türk Dili Kurultayı, 6. Gün 3. Celse

²⁷⁵ Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936: Tezler Müzakere Zabıtları, TDK Yayınları, Devlet Basımevi, 1937, s. 342-343. Raporun orijinali için Bkz. Ek 12

3. Şimdiye kadar klasik lisaniyat ilmi güneşin beşer dilinin menşei üzerindeki derin tesirlerini gereği gibi hesaba katmayı düşünmemiş ve bu mühim amili ihmal etmiştir.

4. Güneş Dil Teorisi'nin tevsiki hususunda Türk alimlerinin mesaisi çok büyük ve önemlidir. Bilhassa Türk ve İndo-Öropeen dil grupları arasında bu teoriyi ilmi metotlara uygun bol misallerle izah yolunda yapılmakta olan ve muayyen kanunlara müncer olmak kabiliyeti gösteren etütlerin devamı temenni olunur. Aynı zamanda bu metoda göre Türk ve Hamito- Semitik dil guruplarının mukayesesi yolundaki çalışmalar da ileri götürülmelidir. Bu sayede bugünkü lengüistik yeni bir istikamet almış olacaktır. Komisyonda bulunan bütün ecnebi alimler Türkçenin derin ve esaslı surette tetkiki yapılmaksızın İndo- Öropeen ve Hamito- Semitik dillerin ve umumiyetle lisaniyatın tetkiki noksan kalacağında müttefiktirler.

5. Komisyonda bulunan ecnebi alimlerin arasında Güneş Dil Teorisi'ni yeni tanımakta olan bir kısım, pek çok noktalar üzerinde Türk arkadaşlarının görüşleriyle mutabakatlarını bildirmişlerdir. Diğer ecnebi alimleri bu kadar az zamanda Güneş Dil Teorisi'nin tamamıyla tetkiki mümkün olamayacağını dikkate alarak memleketlerine avdetlerinden itibaren Türk Dil Teorisi üzerindeki tetkiklerini esaslı bir surette derinleştireceklerini beyan etmişlerdir. Aynı zamanda komisyonda bulunan bütün ecnebi alimleri Güneş Dil Teorisi'ni mevzu ittihaz ederek etütler neşreceklerini vaat ederler ve Türkiye'nin yalnız dilticilik sahasında değil, umumi kültür sahasında yepyeni bir hızla mücehhez bulunduğunu ilim dünyasına tanıtmayı kendilerine bir borç saydıklarını bildirdiler.

6. Komisyonun Türk ve ecnebi azası gelecek IV. Türk Dil Kurultayı'nın toplanacağı zamana kadar Güneş Dil Teorisi'ne ait tetkiklerini birbirlerine bildirmek suretiyle müşterek mesaide bulunacaklardır.

Üçüncü Türk Dil Kurultayından Dördüncü Kurultaya kadar geçecek zamanda yapılacak çalışmaları saptamak amacıyla TDK bir Çalışma Programı hazırlamış, bu programda her kolun yapacağı çalışmalar ayrı ayrı belirtilmiştir. TDK'nin Çalışma Programı aşağıda yer almaktadır.

3.3.2. Çalışma Programı

A. Lengüsitik-Etimoloji Çalışmaları: Bu sahadaki çalışmalar Türk Dil Tezi'nin dünyaya yayılmasına ve ispatına yaramak gayesiyle kurul ve fakülte elemanlarının elbirliği ile yapılacaktır. Bu çalışmaların başlıca hedefleri şu noktalarda toplanabilir:

1. En eski Türk din ve itikatlarında Güneş kültünün izlerini gösterecek mitoloji, masal, anane ve itikat materyalleri toplanacak, Türk totemlerinin itikatlarda ve dillerde bıraktıkları izler araştırılacak, Avustralya ve Kuzey Amerika yerlilerinin totemleri ile Türk totemleri ve en eski dinlerin kaynaklarıyla Türk Güneş kültü karşılaştırılacak, böylece Güneş Dil Teorisi'nin sosyolojik ve filozofik bazları ortaya konacaktır.

2. Türk lehçelerinde ve İndo-Öropeen ve Hamito-Semitik dil familyalarında V.+ K. şeklindeki fonemler ve bunların manaları toplanacak, prensipal kök anlamlarının V.+ ğ ana kökünden geldiğini gösterecek dil materyalleri bir araya getirilecek, ana kök manalarının birinci ve ikinci derece prensipal köklere geçerken aldığı nüanslar tespit edilerek ilkel mono- fonemik dilin teorik bir lügatçesinin ihzarına doğru yürünecektir. Böylece Güneş Dil Teorisi'nin fonetik, morfolojik, etimolojik, semantik ve lengüistik bazları da meydana çıkarılacaktır.

3. Sümer, Eti, Bask, Etrüsk, Maya, Lituan, Kelt, Prevansal, Asuri, Geldani, İbrani, Arap, Fars, Grek, Slav, Latin, Galo, Romen, Cermen dilleri ile bugün yaşayan Fransız, Alman, İngiliz, Rus gibi dillerin etimolojik bakımdan Türk dili ile karşılaştırılması yolundaki çalışmalar ileri götürülecek böylece Türk dilinin İndo-Öropeen, Hamito- Semitik, Fino- Ugriyen dil familyalarıyla mukayeseli etimoloji lügatleri hazırlanarak mukayeseli Türk etimoloji kamusunun vücuda getirilmesine doğru yol alınacaktır.

B. Gramer - Sentaks Çalışmaları: Bu sahadaki çalışmalar bir yandan Güneş Dil araştırmalarının bir yandan da lügat, derleme ve terim çalışmalarının verimleriyle uyumlu olarak ileri götürülecektir. Bu çalışmaların başlıca hedefleri şunlardır:

1. Dilimizin fonetik ve morfolojisi üzerine elde edilen bütün bilgileri esaslı bir tarzda toplayarak bir Türk dili ana grameri vücuda getirmek.

2. Bütün Türk lehçelerinin ayrı ayrı gramerlerini toplayarak bunları yeni Türk dili tezinin ışığı altında mukayese ettikten sonra mukayeseli Türk lehçeleri grameri yapmak.

3. Türk dilinin tarih öncesi devirlerdeki ilkel gramer varlıklarını ve bunların tarih öncesi devirlerdeki tekamülünü takip ederek bir tarihi Türk Grameri vücuda getirmek.

4. Sentaks anketi verimlerinden de istifade ile dilimizde cümle teşekkülünün tabi olduğu bütün şekilleri ve bunların mana nüanslarını toplayarak tam bir Türk Sentaksını ortaya çıkarmak.

C. Lügat- Filoloji Çalışmaları:

1. Tercümesine başlanan Radlof Lügati esas olmak ve buna Divanı Lügat'it-Türk, Büyük Türk Lügati, Uygur Metinleri, Yakut Lügati, Çuvaş Lügatleri, Altay-Aladağ Lügati, Kırgız- Kazak Lügati gibi lügatlerden ve biri ötekini tamamlayan bütün kaynaklardan taranacak fişler ile Tarama Dergisinin indeks kısmı da katılmak suretiyle bir Türk Lehçeler Lügati yapmak.

2. Büyük Türk Kamusuna esas olmak üzere yapılmakta olan kitap taramalarına devam ederek bunlardan gerekli görülenleri monografiler halinde ortaya koymakla beraber bir yandan da yapılacak bibloyografya dairesinde bütün lügatları taramak ve bütün bu tarama fişlerine derlemeden gelenleri de katarak Büyük Türk Kamusunu ortaya çıkarmak.

D. Terim Çalışmaları:

1. İlk ve orta tahsil ders terimlerini tamamladıktan sonra bütün karşılıkları bir yandan yeni dil teorisinin verimlerine ve yeni Türk gramerinin kelime teşkil kanunlarına, bir yandan da okullarda okuyan Türk çocuklarının en az zaman ve zahmetle en çok bilgi edinebilmeleri gayesine göre son defa gözden geçirerek kararlaştırmak.

2. Üniversite, yüksek tahsil ve ihtisas terimlerini tamamlayarak bunların karşılıkları üzerine esaslı karar almak ve böylece modern Türk ilmine yeni bir inkişaf sahası açmak.

3. İlk ve orta tahsil terimleriyle ihtisas ve üniversite terimleri arasını bağlayarak esaslı tedbirleri kararlaştırmak.

E. Derleme Çalışmaları:

1. Derleme dergisinin neşrine devam edilecek ve bir an önce tamamlamak üzere hazırlık ve kontrol komisyonlarından daha çok ve daha çabuk verim alma yolları etüt edilecektir.

2. Söz ve folklor derlemelerine devam edilerek elde edilen kelimeler halk inanları, halk edebiyatı, sanat ve meslek tabirleri ayrı ayrı dergiler halinde ortaya konulacaktır.

F. Telif ve Tercüme Çalışmaları:

1. Yeni Türk Dili Teorisi üzerine her türlü orijinal etütler yaptırılarak bunların Türk ve ecnebi dillerle neşrine çalışılacaktır.

2. Sümer, Eti, Bask, Etrüsk, Maya, Toltek, Keşuha, Sanskrit, Zent, Fars, Lituan, Kelt, Provansal, Eski İrlanda, Eski Slav, İbrani gibi dillere ait lügatler; Eski Grek, Latin, Fransız, İngiliz, Alman, Rus, Arap, Fars, Macar, Fin dillerinin etimolojik lügatleri tercüme ettirilecektir.

3. İndo-Öropeen, Hamito-Semitik, Fino-Ugriyen, Uralo-Altayik dil gruplarının mukayeseli gramerleri ile en eski dillere ait etütler dilimize çevrilecektir.

4. Türk dilinin bütün lehçelerine ait lügatler, gramerler ve başka eserler elde edildikçe olduğu gibi yahut tercüme veya şerh yollarıyla ortaya konacaktır.

5) Bütün dil meselelerine ve bilhassa Türk diline ve Türk dil tezine ilgili eserlerin listeleri yapılarak bunların sırasıyla milli kütüphanemize mal edilmesine çalışılacak, bu hususta Cumhuriyet hükümetinin ve bilhassa kültür bakanlığının yardımı rica olunacaktır.

G. Yayın ve Basım İşleri:

1. Güneş Dil Teorisi üzerine fakülte dersleri, konferanslar, her türlü orijinal etütler hem Türkçe hem de ecnebi dillerde hazırlanıp basılacaktır.

2. Derleme Dergisi, Türk Lehçeler Lügati, Büyük Türk Kamusu, Türk Ana Grameri, Mukayeseli Türk Lehçeleri Grameri, Türkçenin İstorik ve Preistorik Gramerleri, Türk Sentaksı hazırlandıkça bastırılacaktır.

3. Kitap taramaları ile folklor derlemesinin verimleri arasından değerli görülenler ayrıca monografiler halinde de ortaya konulacaktır.

4. Eski Türk Yazıtları ile eski yazma Türk eserlerinin elde bulunan veya edinilecek olan fotoğrafları olduğu gibi basılacak ve bunlar üzerine şerh, izah, tercüme gibi etütler yapılması da teşvik edilecektir.

5. Büyük Türk Lügatinin henüz basılmamış kısmının baskısı bitirilecek, Divan-ı Lügat'it-Türk tercümesi ile Çağatay Lügati bastırılacak, Türk dili bültenlerinin daha faydaları biçimde neşrine devam edilecektir.

3.3.3. Güneş Dil Teorisi

Türkiye’de ulus-devletin inşâsında iki önemli “sadeleştirme” süreci yaşanmıştı. Bunlardan birincisi 1910’lu yıllarda Jön Türk döneminde Genç Kalemler ve çevresinde oluşan sadeleştirme süreciydi; diğeri ise 1930’lu yıllarda Atatürk’ün öncülüğünde Türk Dili Tetkik Cemiyeti/Türk Dil Kurumu bünyesinde yaşanan dönüşümdü.

Türkiye’de bilimsel bağlamda dil çalışmaları ve antropolojik dilbilim Türk Dil Devrimi’yle başladı. 30’lu yılların ortalarında Güneş-Dil Teorisi bir hayal mahsulü olarak nitelense de, dilbilimde önemli bir yöntem anlayışını getirdi. Dilbilim antropolojiyle eklemlendi ve dil, tarih ve antropoloji aynı çatı altında karşılaştırmalı bir biçimde çalışılır oldu. Türk dilinin evrimini antropolojik veriler ışığında anlama çabası yabana atılacak bir uğraş değildi. Ancak, bu çabalar sadeleştirme süreciyle birlikte siyasî arenada sert eleştirilere uğradı ve bayağılaştırıldı. Dil alanındaki gelişmeler otuzlu yılların kültüralizminin önemli bir uzantısını oluşturdu. Her türlü aşırılıklara karşı bugünün bilim dünyasında kullanılan sözcüklerin büyük bir kısmı bu tarihlerde üretildi. Günlük yaşantıda ise yine bu tarihlerde kurgulanan Türkçe, çağdaş insanımızın sözcük dağarcığını önemli bir oranda genişletti.²⁷⁶

Güneş-Dil Teorisi, dilin sadeleşmesi için ortaya atılmış bir teoriden ziyade dillerin nasıl oluştuğunu açıklamaya çalışan felsefî görüşlerden biridir.²⁷⁷ Bu yüzden Güneş-Dil Teorisini tam anlamıyla bir dil teorisi ya da Türk Dil Kurumunun amaçlarından biri olan özleştirme hareketi olarak görmek çok da doğru sayılamaz. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti için ulusal bir tarih tezi zemini oluştururken ulusal bir dil birliğini de oluşturup kuruluşunu sağlam temeller üzerine kurmak amacıyla ortaya atılmıştır. Dolayısıyla Güneş-Dil Teorisi Türk Tarih tezinin devamı olarak ortaya çıkmıştır.²⁷⁸ Teorinin ana hatlarını ve örneklerini incelediğimiz zaman hayali

²⁷⁶ Zafer Toprak, Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji, “Antropolojik Dilbilim, Dil Devrimi ve Sadri Maksudi”, s. 415, İstanbul, 2012.

²⁷⁷ Ömer Asım Aksoy, **Atatürk ve Dil Devrimi**, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1963, s. 30.

²⁷⁸ Hüseyin Sadoğlu, **a.g.e.**, s. 247.

görüşlerden oluştuğunu görmemize rağmen o zamanın şartları incelendiğinde yeni kurulan cumhuriyeti sağlam bir zemine oturtmak için ortaya atıldığına kanaat getirmekteyiz.

Güneş-Dil Teorisinin ortaya atılma nedeni Türk dilinin ne kadar eski, geniş ve mükemmel olduğunu kanıtlamaya yöneliktir. Aslında Türkçenin üstün bir dil olduğunu ispatlama çalışmaları çok eskilere kadar dayanmaktadır. Anadolu'ya yerleşen Oğuz boylarının kurdukları devletlerden biri olan Selçuklular döneminde verilen eserler, Arapça ve Farsçanın kendi millî dillerinden üstün olarak tutulması sebebiyle bu iki dilde verilmiştir. Bu durumun oluşmasının başlıca sebebi İslam medeniyetinin Selçuklular üzerindeki kuvvetli etkisidir.

Oğuzlar, bir yandan kendi sözlü kültürlerini yazıya aktarmak için uğraşırken, bir yandan da Arapça ve Farsça'nın kendi dillerinden üstün olmadığını kanıtlama çabasına girmişlerdir.²⁷⁹ Kendi konuşma dilleri ise o zamana kadar bu iki dil karşısında itibarsız bir konumda kalmıştır. Selçuklular döneminde devlet erkânı bu iki dili resmi dil olarak kabul etmiş, Türkçe ise eğitim düzeyi düşük halk arasında konuşulmuştur. Beylikler döneminde ise Selçukluların aksine Arapça ve Farsça karşısında Türkçenin üstün olduğunu kanıtlama mücadelesi vardır. Arap ve Fars kültürüne önem vermeyen beylerin de etkisiyle bu dönemde eser veren kişiler, eserlerini Türkçe yazmaları konusunda teşvik edilmişlerdir.²⁸⁰

Kendi sözlü kültürleri üzerine bir yazılı dil inşa edip, Türkçe ile eserler vermeye başlayan yazarlar doğal olarak kullandıkları öz dillerinin üstünlüğünü gösterme çabasına girmişlerdir. XIV. yüzyıla girilmesiyle birlikte, özellikle beylikler döneminde verilen eserlerin Türkçe olarak kaleme alınması, Anadolu'da bir Türkçecilik akımının başladığını gösteren önemli etkenlerden birisidir. Bu dönemden önce aydınlar, Türkçenin bir ilim dili olamayacağı görüşündelerdi. Zaten bu dönemden önce XII.

²⁷⁹ Zeynep Korkmaz, "Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri ve Yapısındaki Temel Nitelikler Açısından Genel Bir Değerlendirme", http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/zeynep_korkmaz_eski_anadolu_turkcesi_turk_dili_tarihindeki_yeri.pdf (son erişim tarihi 01.06.2013)

²⁸⁰ Muhammet Yelten, "Eski Anadolu Türkçesi Sahasında Yapılmış Sure Tefsirlerinin Türk Dili Açısından Önemi", **Uluslararası Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı Bildiriler**, TDK Yayınları, Ankara, 2007, s. 211.

yüzyılda, yazılan eserlerin Arapça ve Farsça (bu dönem yazarları Farsça tarafındadır) yazılmasına gayret edilmesi de bu durumu kanıtlar niteliktedir.²⁸¹

Osmanlılar döneminde ise Arapça ve Farsça yine etkisini göstermiş ve Türkçe bu iki dil karşısında yine önemini yitirmeye başlamıştır. Özellikle yazı dilinde görülen bu iki dilin istilasını Türkçeyi halk tarafından anlaşılması güç bir hale getirmekteydi. Yazarların Türkçeyi basit görmeleri, Arapça ve Farsça kalıpları kullanarak Türkçeden uzaklaşmalarının bir nedeni olarak sayılmaktadır.²⁸² Çünkü Türk ulusunun kurduğu son iki büyük devletten biri olan Selçuklular döneminde Türkçe sadece halk arasında konuşulmuş, kültürel alanda ve devlet işlerinde Arapça ve Farsça kullanılmıştır. Bu dönemde yapılan kadar çok büyük olmasa da özellikle beylikler döneminde Türkçeye dönülmüşse de Osmanlılar zamanında Türkçe yine bu iki dilin etkisinde daha sonraları ise Fransızcanın etkisinde kalmıştır. Yüzyıllar boyunca Türkçe komşusu olan iki ülkenin dilinden daha aşağı görülmüştür.

Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerinde yeni lisan hareketiyle beraber Türkçede sadeleştirme sürecine gidilmiştir. Sistemli bir sadeleşme hareketi olan bu hareket Ömer Seyfettin, Ali Canip ve Ziya Gökalp'in "Genç Kalemler" adlı dergide "Yeni Lisan" başlığı altında yazdıkları yazılarda ortaya çıkmıştır. Fikirleri çok net olmamakla beraber, Osmanlı Devleti'nin yıkılma dönemlerinde ortaya çıkan milliyetçilik hareketlerine paralel olarak ortaya çıkan ve şuurlu bir hareket olarak görülebilecek olan "Yeni Lisan" dilin Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce gibi dillerin boyunduruğundan Türkçeyi kurtarıp, daha sade bir dil Türkçe oluşturma çabası olmuştur.

Yeni kurulan Cumhuriyetle beraber dilde özleştirme ve Türkçenin üstün bir dil olduğunu ispatlama çalışmaları yeniden başlamıştır. Birinci ve İkinci Dil Kurultaylarında belirttiğimiz özleştirme ve ispat çalışmalarının yanında Türkçenin diğer dünya dilleri arasındaki yeri üzerine yerli ve yabancı bilim adamları tarafından çeşitli tezler öne sürülse de Türk Dilinin dünya dilleri arasındaki yerini ve onlarla olan ilişkisini ayrıntılı bir şekilde inceleyen ve dil devrimine sağlam ve bilimsel bir zemin hazırlamak

²⁸¹ Kemal Yavuz, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devrinde Âşık Paşa'nın Dil Üzerine Düşünceleri ve Garib-nâme'sinde O Devir Türkçesi İle İlgili Bazı Dikkatler", **Uluslararası Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı Bildiriler**, s. 196, TDK Yayınları, Ankara, 2007.

²⁸² **Türk Dil Kurumu ve Etkinlikler**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981, s. 20.

amacıyla 14 Haziran 1935 yılında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Ankara'da kurulmuştur.²⁸³

Dil çalışmaları Atatürk'ün emriyle devletçe desteklenmiş ki bu durum onun Türk Dil Kurumuna verdiği destek ve sağlığında bütün kurultaylara katılmasından da açıkça görülmektedir. Türk Dil Kurumu her ne kadar özerk bir yapıda olsa da²⁸⁴ devletin bağımsızlık ideolojisini sağlam zeminlere oturtmak için devlet ideolojisiyle bir paralellik izlemiştir.

Güneş-Dil Teorisinin ortaya koyduğu önemli esaslardan ve keşfettiği kanunlardan biri “Güneşin ilk insanlar için her şeyden üstün bir obje olduğu ve dilin zuhûrunda da ilk amilin güneş bulunduğu” meselesidir.²⁸⁵

Güneş Dil Teorisi altı temel üzerine inşa edilmiştir:

1. Dilin çıkış ve kuruluşunda güneşin rolü.
2. İlk söylenen manalı söz.
3. Ana kök.
4. Konson ve voklin morfolojideki yerleri ve rolleri.
5. Radikal kökler.
6. Ekler ve onların semantik bakımından rolleri.

Bu teoriyi ortaya atanlar, Türk lehçelerini inceleyerek kelimelerin manalarına bakıp bütün kelimelerde güneşten alınmış bir unsur bulunduğunu ileri sürmektedirler. Bununla da yetinmeyip Türk tarihinde bulunan vesikaların incelenmesinde de Güneş-Dil Teorisi yöntemleriyle incelenmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Güneş-Dil Teorisine göre “A” sesi ilk seslidir ve bu sesin uzatılarak okuması sonucu bir “Ğ” sesi çıkmıştır. Ana öge olan güneş en basit sesli ve sessiz birleşerek isimlendirilmiştir.

Bu teoriyi ortaya atanlar Türklerin tarih boyunca yaptıkları göçlerle Türkçeyi bütün milletlere taşımışlar ve bu milletler de kurulan uygarlıklar sayesinde bu dili zenginleştirmişlerdir.²⁸⁶

²⁸³ Hüseyin Sadoğlu, **Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 246.

²⁸⁴ **Türk Dil Kurumu ve Etkinlikler**, s. 9.

²⁸⁵ Abdülkadir İnan, **Güneş-Dil Teorisi Üzerine Ders Notları**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936, s. 3.

²⁸⁶ Tuğrul Şavkay, **Dil Devrimi**, Gelenek Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 81.

Türk dilini bütün yabancı unsurlardan temizleyip, bu dilin gerçek kaynaklarına ulaşip dile yerleşmiş ve yerleşmekte olan yabancı unsurlardan temizleyip, zaten çok büyük bir dil olan Türkçenin yapısından faydalanmaktır.

Güneş-Dil Teorisi hakkında yazılan bu teoriyi savunmaya adanmış kitaplarda önce Türk ulusunun çok uzun sürelerdir tarih sahnesinde yer aldığı, birçok beşeri ilimde başarılı olduğu dolayısıyla bu kadar başarılı bir ırkın dili de o derece de mükemmel olur diyerek Türk dilinin üstünlüğünden bahsedilmiştir.

Bir tane kelimenin Güneş-Dil Teorisi ile çözümünü koyup Türkçe olduğunu kanıtlıyor.

Güneş-Dil Teorisi'nin ispatı üzerine kitaplar yazan dilciler binlerce yıldır bütün insanların merak ettiği ilk dil hangisiydi sorusuna eğilmiş ve Türkçenin aslında anadil olduğunu kendilerine göre kanıtlamaya çalışmışlardır. Hasan Reşit Tankut kitabında bütün dillerin kendisinden türediği varsayılan ilk dilin Türkçe olduğunu şu şekilde izah etmeye çalışmıştır: *Tarih ve coğrafyada okuduğumuz has isimlerin delâleti, manası ve yeni dinlerde bugün bile izlerini göstermekte olan eski kùltlerin ilâhi isimleri, Terimleri milletten millete göçmüş ve geçmiş olan hurafeler, menkabeler bütün dünyada dolaşmış ve kültürlerin içinde yerleşmiş genel bir dilin varlığını anlatmaktadır. Biz bu dilin Türkçe olduğunu söylüyoruz ve ders yıllarımız bunu ispat edecek mesai ile dolacaktır. Garp âlimleri içinde bazıları bunu söylemiş bulunuyor amma genel kanaat daha kendisini göstermiş değil.*²⁸⁷

Öne sürdüğü tezi savunmaya devam eden Tankut, Sümerce'nin bir Türk lehçesi olduğunu söylerken bu dilin tek başına ana dil olamayacağını, Sümerce kadar eski bir dil olan Hititçenin de Türkçe olduğunu öne sürüp değişik batılı, ya da kendisinin tabiriyle “garplı bilim” adamlarının bu dillerle alakalı yaptıkları çalışmaları o dillerin kullanıldıkları coğrafyalardan bahsedip bu dillerin aslında Türkçe olduğunu öne sürmüştür. Bu iki dille de yetinmeyip eski bir Türk lehçesi olan Yakutçanın da Türkçenin ana dil olduğunu kanıtladığını söylemiştir.²⁸⁸

²⁸⁷ H. Reşit Tankut, **Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri Birinci Kitap Türk Dil Bilgisine Giriş**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936, s. 11.

²⁸⁸ a.g.e., s. 11-12.

Görüldüğü üzere o dönemde yapılan çalışmalar sadece Türkçenin köklü ve büyük bir dil olduğunu kanıtlamaktan öte onu bütün dillerin çıktığı ana dil olduğunu ispata kadar gitmiştir.

Tankut gibi diğer alimlerin de Türkçeyi üstün bir dil olarak görüp, hatta bütün dillerin Türkçeden çıktığını söylemelerini aslında çok da yadsımamak lazım. Büyük sıkıntılardan savaşlardan çıkmış olan Türk ulusu kurduğu bu yeni devletle beraber kendisini hem politik hem de kültürel arenada kanıtlanma çabasına gitme yolunu seçmişlerdir. Türkçenin en eski dil olduğunu ileri sürerek kurulan bu cumhuriyetin aslında ne kadar büyük bir kökenden geldiğini herkese ispat yoluna gidilmesi de çok normaldi. Güneş-Dil Teorisinin esas amacı İsmail Beşikçi'nin dediği gibi “resmi ideolojinin temel dayanaklarını kurmaktır”.²⁸⁹

Güneş-Dil Teorisi Atatürk'ün başlattığı “dildevrim” hareketinde önemli bir yer tutmuştur. Türk dilini bir ilim dili yapmak için çok büyük çabalar sarf eden Atatürk'ün Güneş-Dil Teorisi'nin işlendiği 1936 yılındaki kurultaya bizzat katılması bu teoriye verdiği önemi kanıtlamaktadır.²⁹⁰ Eğer bu teori tam anlamıyla kanıtlanabilirse Atatürk'ün hayali olan Türkçenin bir bilim dili olması konusu sağlam temellere oturtulmuş olacaktır.

Dillerin tek bir dilden mi geldiği, eğer öyleyse bu dilin hangi dil olduğu dilciler ve hatta dile merak saranlar arasında uzun yıllardan beri süre gelen bir tartışmadır. Kimi dilciler ilk dil için “kutsal kitapları” kaynak olarak alıp ilk dilin hangisi olabileceği üzerine kafa yorarlar; kimileri ise doğadan gelen yansıma sesler aracılığıyla ilk dilin ortaya çıktığı görüşünü savunmuşlardır.²⁹¹ Güneş Dil Teorisini ortaya atanlar ve savunanlar ise bütün dillerin Türkçeden çıktığının ispatı yoluna gitmişlerdir.

Güneş-Dil Teorisi, Türk Tarih Tezi'nin bir işlevi olarak görülmüş ve bu tez ispat edildiğinde Güneş-Dil Teorisi de ispat edilmiş olacaktır. Her iki teoriyi de ortaya atanlar, her ikisinin de doğruluğundan şüphe etmemişler ve özellikle Güneş-Dil Teorisinin sadece Türklerle değil bütün insanlıkla alakalı olduğunu ve yalnızca dille de

²⁸⁹ İsmail Beşikçi, **Türk Tarih Tezi Güneş-Dil Teorisi ve Kürt Sorunu**, Yurt Kitap Yayın, Ankara, 1991, s. 160.

²⁹⁰ Haluk Akalın, “Atatürk'ün Dil Politikası”, **Bal-Tam Türklük Bilgisi**, Prizren, Yıl: 1, Sayı: 1 Eylül 2004, s. 31.

²⁹¹ George Yule, **The Study of Language**, Cambridge University Press, New York, 2006, s. 1-3.

ilgili olmadığı, bütün alanları da içine alan bir teori olduğu hususunda fikir birliğine varmışlardır.²⁹²

Akalın'a göre, yıllardır Arapça ve Farsçanın, sonra da Fransızcanın etkisi altında kalan, bir dönem Osmanlı aydınları tarafından "avam dili" diyerek hor görülen Türkçe için bu kuram bir övünç kaynağı olmuştur.²⁹³

²⁹² İsmail Beşikçi, **Türk Tarih Tezi Güneş-Dil Teorisi ve Kürt Sorunu**, Yurt Kitap Yayın, Ankara, 1991, s. 150.

²⁹³ Şükrü Haluk Akalın, "Geometri'nin Yeni Yayını Dolayısıyla", *Türk Dili*, Cilt: XCV, Sayı: 675, s. 198.

3.4. DÖRDÜNCÜ TÜRK DİLİ KURULTAYI

Dördüncü Türk Dil Kurultayı Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün himayesinde 10 Ağustos 1942 Pazartesi günü Ankara Üniversitesi DTCF konferans salonunda açılmış, 12 Ağustos 1942 Cuma günü sona ermiştir. Bu Kurultay, Ankara'da toplanan ilk Türk Dili Kurultayıdır. Bilindiği gibi daha önceki üç kurultay İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda toplanmıştı.

Türk Dil Kurumunu kuran Atatürk, Ankara Üniversitesi DTCF planlarını gördüğü sırada bu konferans salonunun en az bin kişilik olması gerektiğini ve bu salonda Türk dilinin ileri götürülmesi konusunda çalışmalar yapılmasını özellikle belirtmişti. Dördüncü Türk Dil Kurultayı'nın DTCF'de düzenlenmesi bir bakıma Atatürk'ün de vasiyetini yerine getirmiş olmaktadır.

Dördüncü Kurultayın bir başka özelliği de altı yıllık çalışmalarını toplu olarak göz önüne almış böylece eldeki işlere daha geniş bir açıdan bakma imkânı bulmuş olmasıdır. Birinci Kurultay daha çok kurucu bir toplantı özelliği taşıyordu. Açılış günü Türk dilciliğinin bayramı olarak tarihe geçen bu Kurultayda dil devriminin ve dil çalışmalarının ana çizgileri saptanmıştı. İkinci Kurultay yalnız iki yıllık çalışmaların verimleri üzerinde durabilmiş, işe daha sıkı ve geniş bir yürüyüş vermenin yollarını aramıştı. Üçüncü Kurultay ise kurum işleri üzerinde kısaca durarak bütün çalışma gücünü dilin ve dillerin kaynağını tarihten önceki ilkel Türk diline bağlayan Güneş Dil Teorisi üzerine vermişti. Bu işin ulusal dil bilimcilerden başka uluslar arası dil bilim çalışanlarını da ilgilendirmesi dolayısıyla bu Kurultayda on beş yabancı dil bilgini de yer almıştı.

Ana tüzüğe göre 1939'da toplanması gereken Dördüncü Kurultay, II. Dünya Savaşı'nın belirtilerinin baş göstermesi sebebi ile hükümetin gördüğü gereklilik ile ertelenmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan dolayı Kurultaya dış ülkelerden bilim adamları çağırılmamış ve Dördüncü Kurultay ulusal ölçüde daha çok bir iş ve çalışma toplantısı olarak düzenlenmiştir. İşte bu nedenle bilim ve yönetim işleri ve Kurultaya gönderilen tezler ve raporlar komisyonlara verilerek yalnız üç genel toplantıyla çalışmalara son verilmiştir.

Kurultay hazırlıkları 11 Mayıs 1942 gününden 8 Ağustos 1942'ye kadar devam etmiştir. Kurum genel sekreterliği Kurultayın toplanacağını ilan etmiş ve Kurultay

gündemini gazeteler, ajans ve radyo ile duyurmuştur. Kurultaya katılmak isteyenler bu isteklerini kurum genel sekreterliğine yazıyla bildirmişlerdir.

Birinci Genel Toplantı:

Kurultayın ilk genel toplantısı 10 Ağustos 1942 Pazartesi saat 10.30'da Hasan Âli Yücel'in başkanlığında yapılmıştır. Toplantı, Türk Dil Kurumu başkanı Hasan Âli Yücel'in açılış söyleviyle²⁹⁴ başlamıştır. Yücel, konuşmasına Atatürk'ün vefatından duyduğu üzüntüyü belirterek başlamıştır. Dil İnkılâbı'nın on yılında yapılan çalışmaları özetledikten sonra bu alanda çalışan dilcilere teşekkür ederek konuşmasını sonlandırmıştır. Ardından Kurultay Başkanlık Kurulu seçimi yapılmıştır. Kurultay asbaşkanlığına Şemsettin Günaltay ve Memduh Şevket Esenal seçilmişlerdir. Daha sonra Kurum genel sekreteri İbrahim Necmi Dilmen Türk Dil Kurumunun altı yıllık çalışmalarını içeren raporunu sunmuştur²⁹⁵. Dilmen'in raporu şu başlıklardan oluşmaktadır²⁹⁶:

1. Dilin Kaynağı ve Türk Dilinin Tarihten Öncesi Üzerine Çalışmalar: Ahmet Cevat Emre'nin Hint Avrupa ve Türk dil aileleri arasındaki ilişkileri ortaya koymak amacıyla Fransızca olarak hazırladığı “Sur la formation du langage” adlı eseri basılmıştır. Hasan Reşit Tankut'un “Tarihten önceye doğru dil izlemesi, Alp kelimesi ve Alp'in ırkının ana yurdu” gibi incelemeleri kitapçıklar halinde basılmıştır. Naim Onat'ın “Arap Dilini Kuran Türkçe” adlı eseri baskıya verilmiştir. Akat dilinin Deimel tarafından yazılmış sözlüğü Kemal Balkan tarafından dilimize çevrilmekte olduğu gibi Sturtevant'ın Eti Sözlüğü de Münire Karacalarlı tarafından Türkçeye aktarılmıştır. İsmail Hami Danişmend “Türk- Sümer Dil Birliği” adlı eserini tamamlamıştır. Ahmet Cevat Emre Türkçe ve Fransızca olarak “Eski Türk Yazısının Menşei” adlı bir araştırma ortaya koymuş ve bundan Orhun ve Yenisey anıtlarında kullanılan yazıda şimdiye kadar sanıldığı gibi Aram ve Arsakit alfabelerinin değil Sümer yazılarına da kaynaklık etmiş ve bugün kaybolmuş bir Türk ideografisinin izleri bulunduğunu ortaya çıkarmıştır.

²⁹⁴ **Dördüncü Türk Dili Kurultayı**, 1. Gün 1. Genel Toplantı

²⁹⁵ **Dördüncü Türk Dili Kurultayı**, 1. Gün 1. Genel Toplantı

²⁹⁶ **Dördüncü Türk Dil Kurultayı 1942, Toplantı-Tutulmaları-Tezler**, TDK Yayınları, Alaeddin Kırıl Basımevi, 1943, s. 8-24.

2. Türk Dilinin Tarih İçindeki Varlıkları Üzerine Çalışmalar: Yazılı belgelere dayanan dil varlıklarımızdan Orhun anıtlarında görülen eski Türk yazısıyla yazılmış bütün yazıtlar Hüseyin Namık Orkun'un çalışmalarıyla dört ciltlik "Eski Türk Yazıtları" kitabında toplanmıştır. Uygur yazısıyla yazılı eserlerden "İkiz Kardeşler" Hüseyin Namık Orkun'un ve "Huastuanift" dua kitabı, Süleyman Himran'ın çalışmalarıyla dilimize aktarılmıştır. Kaşgarlı Mahmud'un "Divan-ı Lügati't Türk" adlı eserinin yeryüzünde tek olan el yazısından fotoğrafı alınarak tıpkıbasımı ilk defa TDK tarafından bastırıldığı gibi, Besim Atalay'ın tercümesi de bastırılmıştır. "Kutadgu Bilig" in ise Viyana nüshası tıpkıbasımı yeniden bastırılmış Fergana ve Mısır tıpkıbasımları da basılma sürecindedir. Ahmet Cevat Emre'nin nezareti altında Kelile ve Dimne tercümesinin bugünkü dile aktarılma çalışmaları devam etmektedir. Ragnof'un dört ciltlik "Türk Lehçeler Lügati Denemesi" adlı eseri tercüme edilmiştir. Katanof'un Uranha Dili ve bunun başka Türk lehçeleri ile ilgileri üzerine olan değerli eseriyle Yudahin'in Kırgız Sözlüğü dilimize aktarılmıştır. Bunlardan başka J. Krohn'un Fin-Uygur kavimlerinin Payen Tanrı ibadetleri, Profesör Nimeth'in Yurt Kuran Macarların Teşekkülü, M. Jenos'un Votyak Sözlüğü, P. Wilmos'un Başkurt dili araştırmaları, Thuri Josef'in Kastamonu Türk Lehçesi adlı eserleri de dilimize çevrilmiştir. Türk lehçe lügatlerinden yapılan tercümelemler Yakut, Çuvaş, Altay, Aladağ, Kumuk, Balkar, Başkırt, Çağatay lügatleriyle birlikte fişlenerek Türk lehçeler lügatinin kaynakları arasına alınmaktadır.

3. Türkiye Türkçesi Üzerine Çalışmalar: Kütüphanelerde bulunan yazma, basma, eski- yeni binlerce cilt kitap arasından dilimizin yazı varlıklarını ve bunlardaki ses, şekil, anlam, dizim değişmelerini gösterecek olanları seçerek bunlar üzerinde bunlar üzerinde bir tarama yapma işi 1935'ten beri devam etmektedir. Şimdiye kadar tarama listesine alınmış kitapların sayısı üç yüze varmıştır. Taramalar arasında önemli görülenleri eserin aslıyla birlikte Şeyhi Divanının faksimilesiyle Ali Nihat Tarlan tarafından yapılan taramaların sözlüğü de ayrıca basılmaktadır. Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi adını taşıyan eserin on iki bin yüz yetmiş üç kelimelik ikinci cildi de basılıp ortaya konmuştur. Şu anda L'den başlayacak olan üçüncü cildinin de tamamlanmasıyla Söz Derleme Dergisinin tamam olacağı hesaplanmaktadır. Söz Derleme Dergisi çalışmaları bittikten sonra atasözleri, maniler, destanlar, türküler,

deyimler gibi folklor ürünleri derlenerek dil hazinemizin başka bir zenginliği ortaya çıkarılacaktır.

4. Gramer-Sentaks Çalışmaları: Ahmet Cevat Emre, Dil Heyeti'nin isteği üzerine bir lahikalar listesi hazırlamış ve ayrıca "Gramer Metodu Üzerine Bir Layiha" adıyla Türk grameri üzerine yeni bir yazma ve okutma yolu ileri sürmüştür. "Türkçede Kelime Teşkili Üzerine Bir Anket" başlıklı iki kitapla öğretmenlerin ve dilcilerin ilgilerini çekecek bir çalışma konusu ortaya koymuştur. Ayrıca karşılaştırmalı gramer gereçleri olarak "Zamirlerimizin sistemi, çoğul eki, 14. asırda dil sistemi, 11. asırda Türk diyalektleri" gibi araştırmalarını da Türk dili belleteninde yayınlamıştır. Besim Atalay, Türk ekleri ve Türkçede söz yaratma yolları üzerinde yıllardan beri yaptığı hazırlıkları "Türkçede Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme" adlı eserinde bir araya getirmiştir.

5. Bilim Terimleri İşleri: 1937'den itibaren dil özleştirme çalışmaları terimler üzerine yönelmiştir. Matematik, astronomi, fizik, kimya, biyoloji, zooloji, botanik ve jeoloji derslerinin ilk ve orta öğretim kitaplarında geçen terimler üzerinde bir deneme ortaya konulmuştur. İki yıl sınıflarda ve ders kitabı yazma işlerinde denemeler yapıldıktan sonra öğretmenlerden ve yazarlardan gelen görüşler göz önüne alınarak Maarif Vekilliğinin kurduğu uzmanlar komisyonlarının yardımlarından da faydalanarak bu terimlere son şekilleri verilmiştir. Son iki yıldan beri bütün bu derslerin kitapları yeni terimlerle yazılmakta ve öyle okutulmaktadır. Halen üniversitelerde okutulan derslere ilişkin terim çalışmaları devam etmektedir. Fabrika ve iş hayatının açılmasıyla dilimize giren teknik terimlerdeki kargaşayı önlemek amacıyla Hasan Âli Yücel'in başkanlığı altında Teknik Terimler Yüksek Komisyonu kurulmuştur. Kemalettin Kamu'nun da destek verdiği bu komisyon, çalışmalarına devam etmektedir. Amiral Fahri Engin'in emriyle başlanmış olan deniz terimleri üzerinde beş Avrupa dilindeki on bin deniz terimini barındıran "Von Kiel Zum Flagenknopf" adlı bin iki yüz elli sayfalık büyük eser Türkçeye çevrilmiştir. Türk İktisat Kurumu iktisat terimleri üzerine çalışmalarını TDK ile işbirliği çerçevesinde yürütmektedir. Hukuk terimleri ise geniş bir lügat halinde toplanmaktadır.

6. Türkçe Sözlüğü Çalışmaları: Türk lehçeler lügati ile Türkiye Türkçesi kamusunun A, B, C ve Ç harfleriyle başlayan kısımları tamamlanmış deneme olarak bastırılan A harfi kurultaya sunulmuştur. 1934'te çıkartılan "Osmanlıcadan Türkçeye

Söz Karşılıkları Tarama Dergisi”, 1935’te basılan Cep Kılavuzları, 1939ve 1941’de birer cildi çıkartılan “Söz Derleme Dergisi”, 1941’de Maarif Vekilliğinin bastırıldığı “Terimler Cep Kılavuzu” ve hazırlanmakta olan “Türkçe Sözlüğü” ile dil haznemizin geniş varlıklarından büyük bir kısmı ortaya konulmuştur.

Dördüncü Türk Dil Kurultayının ikinci ve üçüncü günlerinde, Lengüistik, Lügat-Filoloji, Gramer-Sentaks, Terim, Tüzük, Önergeler ve Bütçe Komisyonları kendi aralarında toplanarak çalışmalarını sürdürmüşler, kendilerine sunulan tezleri değerlendirmişlerdir.²⁹⁷ Daha sonra her komisyon kendi çalışmalarını değerlendiren birer rapor hazırlamışlar ve bu raporlarını, Kurultayın dördüncü ve beşinci günlerinde yapılan İkinci ve Üçüncü Genel Toplantılarda sunmuşlardır.

İkinci Genel Toplantı:

IV. Türk Dil Kurultayının İkinci Genel Toplantısı 13 Ağustos 1942 Perşembe günü Şemsettin Günaltay başkanlığında yapılmıştır.²⁹⁸ Bu toplantıda bilim komisyonlarından gelen raporlar üzerinde durulmuştur.

1. Lengüistik- Etimoloji Komisyonu Raporu²⁹⁹: Komisyonca incelenmek üzere sunulan Fuat Köseraif’in “Türkçemiz Bükünlü müdür?” ve Saim Ali Dilemre’nin “Ulusal Eskilikler Tarihi ve Türkçe” başlıklı raporları okunarak tenkitler ve müdafaalar yapılmıştır. Köseraif’in Türk dilini “iltisaklı - aglutiant³⁰⁰” zümreye nispet eden Avrupa âlimlerinin klasik görüşlerine karşı “tasrifli-flexionnel³⁰¹” dillerle birleştiren etüdü üzerindeki münakaşalar bir taraftan tezin ispatına yarayacak delillerden ibarettir. Saim Ali Dilemre’nin tezi de Türk dillerinin Hint- Avrupa dilleriyle gramer ve etimoloji bakımlarından gösterdiği yakınlıklardan bazılarını tespit edip bu iki grup arasındaki münasebetleri göstermektedir. Bundan sonra Türk Dil Kurumu genel sekreterinin raporunda linguistik ve etimoloji çalışmalarıyla ilgili kısımlar incelenmiştir. Bu raporda Türk dilinin eskiliğini, ana dil olarak tarihten önce ve tarih devrinde oynamış olduğu parlak rolleri ve en eski vesikalara dayanan büyük kültür dilleriyle köken birliği

²⁹⁷ **Dördüncü Türk Dili Kurultayı**, 2. ve 3. Gün

²⁹⁸ **Dördüncü Türk Dili Kurultayı**, 4. Gün 2. Genel Toplantı

²⁹⁹ **Dördüncü Türk Dil Kurultayı 1942, Toplantı-Tutulmaları-Tezler**, TDK Yayınları, Alaeddin Kırıl Basımevi, 1943, s. 58-60.

³⁰⁰ iltisaklı – aglutiant: bitişik yapışık anlamına gelmektedir.

³⁰¹ tasrifli-flexionnel: bükümlü dil demektir.

bulduğunu meydana koymak üzere yapılmış araştırmalarla yayınlar yer almaktadır. Dile ait araştırmalarda bilimsel gerçeklere erişebilmek için Türk dilinin mukayeseli gramerini bir an önce ortaya koymak lüzumu bir kez daha tebarüz etmiştir. Aynı zamanda lengüistik ve etimoloji komisyonu bir an önce Türk dilleri mukayeseli gramerinin hazırlanmasını ve Türk lehçelerine ait metinlerin bir an önce neşredilmesini kararlaştırmıştır.

2. Lügat- Filoloji Komisyonu Raporu³⁰²: Türk kamusunu hazırlayıcı çalışmalar hakkında genel sekreterin raporunda söylenen sözler okunmuş ve “Örneklerle Tarama Sözlüğü Denemesi” gözden geçirilmiştir. Kurumca taranması kararlaştırılan birçok eserden yalnız bir kısmının incelenmesi sonunda meydana konulmuş olan sözlüğün daha birçok eser taranarak genişletileceği ve tamamlanacağı eserin önsözünde belirtilmiştir. “Türk Lehçeler Lügati” hakkındaki açıklamalar okunarak gerek türlü lehçeler üzerine yabancı bilginler tarafından yazılmış eserlerin dilimize çevrilerek ayrı ayrı basılması, gerekse bütün bu lügatlerden taranacak kelimelerin kaynaştırılmasıyla büyük bir Türk Lehçeler Lügati meydana getirilmesi hususunda görüş birliğine varılmıştır. “Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi” adıyla iki cildi çıkarılmış olan sözlüğün halk dilindeki zenginliği belirtmesi ve Türk söz haznesinin kelime kadrosunu tamamlamaya yaraması bakımından çok değerli bir eser olduğu neticesine varılmıştır. TDK’nin çalışma örnekleri arasında bulunan Divan-ı Lügat’it Türk tercümesi de komisyonca takdir edilmiştir. Ali Şir Nevaî’nin beş yüz yıl önce Türkçe ve Farsçayı karşılaştırmak üzere yazdığı “Muhakemet’ül Lügateyn” adlı eserinin Çağataycadan Türkçeye çevrilerek basılması kurumun çalışmalarının güzel bir mahsulü olmuştur. Komisyon ayrıca TDK tarafından hazırlanan sözlüğün A harfine ait kısmını incelemiş ve TDK’nin lügat kolunda çalışan bilim adamlarına şunları önermiştir: a. Yıldız işaretlerinin eskiden beri Türkçeleriyle müteradif bilinmiş yabancı kelimelere inhisar ettirilmesi, b. Teklif mahiyetinde olan yeni Türkçe kelimelerin yanında bu kelimenin hangi heyet ve eser tarafından öne sürülmüş olduğunun işaret olunması, c. Bugün kullanılış dilinde yaygın olmayan yabancı kelimelerin gerçek telaffuz şekillerinin madde başında tırnak içinde gösterilmesi.

³⁰² Dördüncü Türk Dil Kurultayı 1942, Toplantı-Tutulmaları-Tezler, s. 60-62.

3. Gramer-Sentaks Komisyonu Raporu³⁰³: Gramer- Sentaks kolu iki gün süren görüşme ve araştırmalar sonucunda şu kararlara varmıştır: 1. Ahmet Cevat Emre TDK Gramer koluna ait çalışmaların ana hatlarını örneklerle açıklamış, “Türkçenin Yapılışı” adlı kitapla çoğul takılarını ve zamirleri incelemiştir. 2. Fethi Karaçaylı’nın Türkçe gramer hakkındaki raporu TDK’ya sunulmuştur. 3. Vedat Örs ile Sedat Örs tarafından yazılan sentaks konusundaki rapor okunmuştur. 4. Ragıp Özdem’in önce terim komisyonuna havale edilen ve oradan bu komisyona gönderilen rapor okunmuştur. 5. Tahir Nejat Gencan’ın dilimizde nispet anlamında kullanılmış bulunan – cek ekine ait raporu okunmuştur.

Daha sonra Hayrettin İlhan okul gramerlerinin Türk Dil Kurumunun görüşüne uygunluğu hakkında aydınlatılmasını istemiş ve emekli Albay Emin Dalkılıç da kurumca hazırlanan sözlük ve bunun gramer bakımından bazı noktaları hakkındaki düşüncelerini söylemiştir. İzmir Kız Lisesi Türkçe öğretmeni Kevser Acarlar kabul edilen terimlerin gramer bakımından da incelenmesi gerekliliğine işaret etmiştir.

4. Terim Komisyonu Raporu³⁰⁴: Komisyona incelenmek üzere verilmiş bulunan iki rapordan tıp fakültesi profesörlerinden Zeki Zeren’in “Tıp Terminolojisinde Reform” adlı raporu ilk olarak ele alınmıştır. Bu raporda tıp terminolojisinde göze çarpan bir yenileşmeye işaret olunmakta ve bu yenileme şöyle belirtilmektedir: a. İbn-i Sina’dan bugüne kadar bu terminolojinin geçirdiği değişimler, b. bugünkü yenileşmenin ana çizgileri. Bu yenileşmeye göre tıp terimlerine şöylece ayırmak gerekir: a. halk dilinde karşılığı öteden beri bulunan terimler, b. yabancı dilden gelen terimler, c. uluslar arası terimler.

Terim komisyonuna verilmiş raporlardan ikincisi İstanbul Üniversitesi filoloji profesörü Ragıp Hulusi Özdem’in sunduğu rapordur. Komisyona verilmiş olan raporlar gözden geçirildikten sonra TDK’nin bilimsel terimleri Türkçeleştirme çalışmalarını düzenleyen ilkeler üzerinde incelemeler yapılmıştır. Terimleri Türkçeleştirme işi şu ilkelere göre halledilecektir. 1. Terimlerin Türkçesini aramak veya yapmak esastır. 2. Türkçe karşılığı bulunmadıkça ve ya yapılmadıkça mevcut terimler kullanılır. 3. Yabancı dilden alınacak olanlar “Uluslar arası” kavramına giren terimlerdir.

³⁰³ Dördüncü Türk Dil Kurultayı 1942, Toplantı-Tutulmaları-Tezler, s. 62-77.

³⁰⁴ a.g.e., s.78-99.

Yüksek Ziraat Enstitüleri Genel Kâtibi Ali Kemal Yiğitoğlu, Yüksek Ziraat Enstitülerinin terim işlerindeki çalışma esasları ve bu yoldaki çalışmalarının bugünkü durumu; İstanbul Üniversitesi rektörü Cemil Bilsel, İstanbul Üniversitesi'nin yüksek öğretim terimleri üzerindeki çalışmaları hakkında izahat vermişlerdir. Profesör Kemal Cenap dil devriminin evrimi hakkındaki düşünce ve dileklerini anlatmış, DTCF dekanı Profesör Şevket Aziz Kansu fakültede yapılmakta olan terim çalışmalarını tanıtmıştır. Deniz Ticaret Taahhüt Dairesi Başkanı Zeki Güder hazırlanan Denizcilik lügati üzerindeki çalışmaları anlatmış; İÜ Tıp Fakültesi profesörlerinden Zeki Zeren ve Kazım İsmail Gürkan da Türk Tıp dilinin Türkçeleşmesi yolundaki çalışmalar ve düşünceler hakkında örnekler göstererek kurultaya izahat vermişlerdir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu da felsefe terimleri saptanırken karşılaşılan itirazlarla beynelmilelik davası hakkındaki düşüncelerini açıklamıştır.

Üçüncü Genel Toplantı:

III. Türk Dil Kurultayının üçüncü genel toplantısı 14 Ağustos 1942 Cuma günü Şemsettin Günaltay başkanlığında yapılmıştır. Bu toplantıda tüzük komisyonu, önergeler komisyonu, bütçe komisyonu raporları okunmuş ve genel merkez kurulunca hazırlanan çalışma programı incelenmiştir. Türk Dil Kurumunun Kurultaydan sonraki çalışmalarını düzenleyen bu çalışma programı aşağıda yer almaktadır:

1. Dilimizin yabancı kurallardan ve yabancı sözlerden temizlenmesi yolundaki çalışmalar ileri götürülerek yazı diliyle konuşma dili arasındaki ayrılıkları en aza indirmek, devlet ve bilim dillerini de Türkçeleştirmek yolunda elden gelen hiçbir uğraşı esirgenmeyecektir.

2. Dilimizin söz hazneleri yurt içinde ve yurtdışında araştırılarak bütün söz varlıklarımız türlü anlam ve şekil değişiklikleri ve kullanılış örnekleriyle ortaya konulacak böylece “Türk Lehçeler Sözlüğü” ile “Türkiye Türkçesi Sözlüğü” yapmak yolundaki çalışmalar ilerletilecektir.

3. Hazırlanmış olan “Türkçe Sözlüğü” bastırılmakla beraber bunun ileriki basımları için gerekli genişletmeler yapılacaktır.

4. Dilimizin ekler ve bileştirmelerle söz yaratma yolları incelenerek ortaya konulacak, dilimizin ses, söz kurma ve söz dizme yolları üzerine araştırmalar yapılarak

“Türkçenin Ana Grameri” ve “Karşılaştırmalı Türk lehçeler Grameri” için çalışmalar ortaya konulacaktır.

5. İlk ve orta öğretim terimleri ile yüksek öğretim, teknik ve bilim terimleri üzerine çalışmalar yapılacak, Türk bilimine Türkçe terimlerle kuvvetlendirmek amacıyla çalışılarak “Türk Terimler Sözlüğü” hazırlanacaktır.

6. Yurt içinde söz ve halk bilgisi derlemeleri yürütülerek verimleri bastırılacak halk ağızlarının ayrımları ve özellikleri üzerine araştırmalar yapılacak bölgelerin ses ve söz kurma söz dizme özellikleri ortaya konulacaktır.

7. Türk dilinin tarihten önceki varlıkları ve başka diller ve dil aileleri ile bağlantıları üzerine araştırmalar ileri götürülecek, bu konuda önemli eserler dilimize çevrilecek, Ari ve Sami dillerin etimoloji sözlüklerini Türkçe ile karşılaştıran araştırmalar yapılacaktır. Türkçenin etimoloji sözlüğü üzerine hazırlıklar, derlemeler ve araştırmalar ileri götürülecek, ana dilimizin dillerin kuruluşundaki kaynak rolü ortaya konulacaktır.

8. Türk dilinin tarih içindeki evrimini gösteren belgeleri toplamak, yaymak, söz hazinelerini ve söz yaratma kurallarını sıralamak, eski dil varlıklarını bugünkü dile çevirmek yolundaki çalışmalar ileri götürülecektir.

9. Yeryüzü dil bilim hareketlerini izleyerek dil bilimin en yeni ve en ileri verimleri yurdumuza tanıttak eserleri dilimize çevirmek ve yurdumuzda da dil bilim üzerine yeni ve ileri araştırmalar yaratılmasına çalışmak yolundaki işler ileri götürülecektir.³⁰⁵

³⁰⁵ Dördüncü Türk Dil Kurultayı 1942, Toplantı-Tutulmaları-Tezler, s.120-121.

3.5. BEŞİNCİ TÜRK DİL KURULTAYI

3.5.1. Kurultay Gündemi ve Tartışmalar

Beşinci Türk Dil Kurultayı Türk Dil Kurumunun koruyucu başkanı, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün himayesinde 26 Kasım 1945 Pazartesi günü DTCF'nin konferans salonunda açılmıştır.

TBMM başkanı Abdulhalik Renda, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, CHP Genel Sekreteri Nafi Atuf Kansu, parti vekilleri, bakanları, genelkurmay I ve II. Başkanları, Ankara Valisi, Ankara, İstanbul Üniversiteleri rektör ve dekanları, fakülteler ve yüksekokullar profesörleri, halk evleri delegeleri, yerli ve yabancı gazeteci ve yazarlar, dil uzmanları ile seçkin bir dinleyici çoğunluğu kurultayın açışında hazır bulunmuşlardır.

Birinci Birleşim / Birinci Oturum

Kurultayın ilk oturumu İçişleri Bakanı ve Milli Eğitim Bakan vekili Hilmi Uran'ın açılış söyleviyle başlamıştır. Uran, Dördüncü Kurultayla Beşinci Kurultay arasında geçen üç yılda Türk Dil Davası için ve onun bilhassa eğitim alanında yayılması ve yerleşmesi için başarılı çalışmalar yapıldığını vurgulamıştır. İstanbul Üniversitesi'nde kurulan bir komisyonun fakültelerin hazırladığı yüksek öğretim terimlerine dil kurallarına göre Türkçeleştirdikten sonra Türk Dil Kurumuna gönderdiklerini ve kurumca bu terimlere son şeklinin verilmekte olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan TBMM'nin 1945 yılı içinde Teşkilat-ı Esasiye kanununu anayasaya; dâhili nizamnameyi iç tüzüğe çevirmesi dili millileştirme hareketinin hızlanmasına kesin bir işaret olduğunu söylemiştir. Ayrıca Türkçe sözlüğün tamamlandığı müjdesini vermiştir.

Açılış söylevinin ardından Genel Sekreter Hasan Reşit Tankut³⁰⁶ iki kurultay arasındaki çalışmalarını ve dil devriminin gelişimi hakkındaki açıklamaları sunmuştur. Tankut'a göre IV. Kurultaydan beri memlekette okuma, konuşma, yazma ve yayın dilinin arı Türkçeye doğru hızla yürümekte ve yeni bir sözlüğe gereksinim duyulmaktaydı. Zaten bu boşluğu daha önce anlayan dilciler 17 Şubat 1929'da bir söz kitabı yapmak üzere yetkili kimselerden bir komisyon toplamıştı. O dönemin başbakanı

³⁰⁶ **Beşinci Türk Dil Kurultayı: Birleşimler-Tutanaklar-Tezler**, TDK Yayınları, Cumhuriyet Basımevi, İstanbul, 1946. 1. Oturum

İsmet İnönü bu toplantıyı açış söylevinde Türk Dilinin halini şu şekilde ifade etmekteydi: “Şimdiye kadar dilimiz sınırları açık bir yurt kalmıştır. Bir dilin sınırı söz kitabı ile çevrilip çerçevesizdir. Yüce toplanmamız dilimizin sınırını çizmek onu zorlanmaktan korumak için kurulmuştur”³⁰⁷

Dördüncü Kurultayın verdiği yöne göre ilk iş olarak Türkçe Sözlük çıkarılmıştır. Bu sözlükteki kelimeler o günkü Türkiye Türkçesinin yaşamakta olan kelime haznesinden alınmıştır. Tankut, bu sözlüğün diğer sözlüklerden farkını şu şekilde belirtmektedir: “1. Türk asıllı kelimeler üstün tutulmuştur. 2. Osmanlıca sözlüklerde birçok kelimeler sadece eş anlamlı kelimelerle karşılanırken bu sözlükte her kelimenin anlamını canlandıran bir tarif yapılmıştır. 3. Bir kelimenin taşıdığı çeşitli anlamlar arasındaki ince farklar en dikkatli bir süzme ile birbirinden ayrılarak gösterilmiştir. 4. Tarifler kelimelerin kullanım yerlerini ve tarzlarını gösteren canlı misallerle kuvvetlendirilmiştir. 5. Kelimenin dil yapısındaki yeri gramer kurallarına göre kullanılış şekli ve söyleniş özel işaretlerle gösterilmiştir. 6. Özel anlam veren kelime gruplarından olan birçok deyim alınmıştır. 7. Bu sözlük sade, kuru kelime haznesinden ibaret değildir. Dilbilgisini destekleyen öğretici değerdeki öğeleri de bir araya getirmiştir.”³⁰⁸

Tankut ayrıca; “Örneklerle Tarama Sözlüğü Denemesi, Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi” adlı çalışmaların da tamamlandığını belirtmiştir. Bu çalışmaların Türk Dil Kurumunun ileride yapacağı yaşayan yazı dili kelime hazinesini, metinlerin kapsadığı eski kelime hazinesini, Türkiye diyalektleri kelime hazinesini içine alan “Büyük Türk Sözlüğü” için fayda sağlayacağını vurgulamıştır.

Tankut o günkü gelişime göre gelecek için tasarlanan çalışma programını da dinleyicilerle paylaşmıştır. Bu programın ana hatları şunlardır:

1. Yazı dili ile konuşma dili arasındaki farkın Türkçe lehine azaltılması, devlet ve bilim dillerinin Türkçeleştirilmesine devam edilmesi

2. Çıkarılan sözlüğün daha geniş ve daha mükemmelini yapmak, Türkiye Türkçesinin geniş bir filolojik ve diyalektler sözlüğüne gerekli taramalara ve

³⁰⁷ a.g.e., s. 9.

³⁰⁸ Beşinci Türk Dil Kurultayı: Birleşimler-Tutanaklar-Tezler, s. 12.

derlemelere devam etmek, Türkiye dışı ve içi bütün Türk diyalektlerine özgü büyük bir diyalektler sözlüğü yapmak.

3. Kurultayın varacağı karara göre Türkçenin ana grameri, tarihi grameri ve karşılaştırmalı diyalektler grameri üzerine çalışmak

4. Ekler ve kelime yapma yolları üzerinde araştırmalarla dilde ifade kudretini artıracak imkânları bulup işlemek

5. Terim işindeki hızı durdurmadan çalışmak ve bir Türkçe terimler sözlüğü meydana getirmek

6. Türkiye Türkçesi diyalektler ve ağızlarını toplamakta devam etmek

7. Türk dilinin etimoloji sözlüğü için çalışmak

8. Türkçemizin en eski devirlerine kadar bütün dil anıtlarını toplayarak tıpkıbasımlarını, çevirilerini ve taramalarını yapmak

9. Eski Türkçenin Orhon, Uygur, Hakanî, ve Çağatay lehçeleri üzerinde çalışmak üzere bir komisyon kurmak

10. Dünya dilbilim hareketlerini takip ederek bizimle ilgili ve faydalı olan eserlerle doğrudan doğruya Türk dili üzerine yazılmış olanları dilimize çevirmek, böylece yurdumuzda da dilbilim üzerine yeni ve ileri araştırmalar yaratılmasına çalışmak.³⁰⁹

Tankut'un ardından İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Tevfik Sağlam, Ankara Üniversitesi DTCF Dekanı Prof. Enver Ziya Karal, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Rektörü Prof. Halit Civelekoğlu, Türk Tarih Kurumundan Afet İnan, Türk Coğrafya Kurumundan Faik Reşit Unat, Türk Hukuk Kurumundan Süreyya Anamur, Türk Eğitim Derneği'nden Fakihe Öymen, İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Tevfik Taylan Kurultayı tebrik eden ve Türk Dil Kurumunun Türk diline hizmetlerine teşekkür eden selamlama konuşmalarını yapmışlardır.

Birinci Birleşim / İkinci Oturum

İkinci oturumda ilk olarak tüzük, bütçe, önergeler, lengüistik- etimoloji, gramer- sentaks, lügat- filoloji ve terim komisyonlarının seçimi yapılmıştır. Ardından

³⁰⁹ a.g.e., s. 23.

Tahsin Banguoğlu “Devlet Dili Türkçe” adlı incelemesini sunmuştur³¹⁰. Banguoğlu dilci için ilgi çekici olan kanun dilimizin, devlet dilimizin geçirdiği hal değişimleri sıralayarak bundan böyle kaydedeceği gelişmeler üzerindeki görüşlerini bildirmiştir. 1945 tarihli anayasamızın ikinci maddesine göre Türkiye’de devlet dili Türkçedir. Bu hüküm 1924 tarihli Teşkilat- ı Esasiye kanununun ikinci maddesindeki Türkiye Devleti’nin resmi dili Türkçedir hükmünden gelmektedir. Anayasamızın 12. Maddesine göre de Türkçe okuyup yazma bilmeyenler milletvekili seçilemezler. 1876 tarihli Kanunu Esasi’nin on sekizinci maddesi “Tebaaı Osmaniyе’nin hidematı devlette istihdam olunmak için devletin lisan-ı resmisi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır.” ifadesi yer almaktadır. 1839 tarihli Tanzimat ve 1856 tarihli Islahat Fermanlarında devlet dilinden bahsedilmemiştir. Banguoğlu, bu açıklamalara göre “Devlet Dili” kavramının modern anayasa hukukumuzda bundan yetmiş yıl önce girdiğini ancak Türkçenin devlet dili olmasının elbette ki yetmiş yıllık bir mesele olmadığını belirtmiştir. Bu tezini güçlendirmek için eski Türklerde, Selçuklularda, beylikler zamanında Türkçenin konumu hakkında bilgiler aktarmıştır. Ancak on beşinci yüzyıl ortalarında dilimizin yabancı dillerin baskısı altına düştüğünü, Arapça ve Farsçadan kelime almakla kalmayıp bu dillerin kelime üretme ve gramer sistemlerini kullanmaya başladığını belirterek Osmanlıcanın niteliği üzerinde durmuştur. Ardından Milli Edebiyat dönemi dili, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Türkçülerinin dil hakkındaki görüşleri, terimlerin ve anayasanın Türkçeleştirilmesi gibi konular üzerinde görüşlerini ayrıntılı olarak aktarmıştır.³¹¹

Banguoğlu’ndan sonra söz alan Prof. Dr. Saim Ali Dilemre, ilk önce müşterek medeniyet dili üzerinde durmuştur. Ona göre müşterek medeniyet dili, bir memleket halkının orta derece ya da çok okumuş her ferdinin konuşma, yazı ve fen dilinin bir olması demektir. Dilemre, bunu gerçekleştirmek amacıyla Köy Enstitülerinin kurulduğunu belirtmiş, müşterek medeniyet dilinin oluşması için yabancı kelimelerin yerine halk dilinden kelime alınması, terimlerin de Türk ek ve köklerinden meydana getirilmesi gereğini vurgulamıştır. Dilemre’ye göre halkı bilgilendirmek için yalnız

³¹⁰ Beşinci Türk Dili Kurultayı, 1. Birleşim, 2. Oturum

³¹¹ Beşinci Türk Dil Kurultayı: Birleşimler-Tutanaklar-Tezler, s. 42-70.

bilim sözcüklerini yenileştirmek yeterli değildir, aynı zamanda resmî idari işlerde, her türlü devlet bürolarında halkın anlayabileceği bir dil yürürlükte olmalıdır.³¹²

Dilemre'den sonra, Dr. Zeki Zeren söz alarak Banguoğlu'na ve Dilemre'ye tamamen katıldığını belirtmiş ve daha önceki dönemlerde Türkçenin medreseye girmemesi yani ilim dili olarak kullanılmamasından dolayı halkın eğitim düzeyinin istenilen duruma gelemediğini vurgulamıştır. Edebiyat öğretmeni Cemal Gültekin ise, son dönemlerde dil devrimine ve dil çalışmalarına muhalif çeşitli yazıların yayımlandığını, bunların Türk aydınları arasında kaygı yarattığını söylemiştir. Bu muhalif yazılara karşı cevap niteliğindeki konuşmasında, dil çalışmalarının amacının, sözlerimizin Türkçe olmasını başarmak, öz Türkçe sözleri yabancı sözlerden ayırmak ve böylece dilimizi kendi öz benliğine kavuşturmak olduğunu vurgulayarak söylevini bitirmiştir. Prof. Halil Nimetullah Öztürk ise, Osmanlıcanın yabancı kültürden gelme iğreti bir varlık olduğunu verdiği örneklerle iddia etmiştir. Öztürk buna örnek olarak 'denizaltı' yerine kullanılan 'tahtelbahir' sözcüğünü vermiştir. Bu sözcüğün Arapçada 'gavvase' demek olduğunu, 'tahtelbahir'in ise ne Arapça ne Farsça ne de Türkçede bir karşılık bulduğunu iddia etmiştir. Bu nedenle, dilimize giren 'metafizik' kelimeler yerine bunların öz Türkçelerinin getirilmesi gerektiğini, ancak böylece millî dil şuurunun oluşabileceğini belirtmiştir.³¹³

İkinci Birleşim / Birinci Oturum

Beşinci Türk Dili Kurultayının ikinci birleşiminin ilk oturumunda lengüistik - etimoloji, lügat – filoloji, gramer – sentaks ve terim komisyonlarının raporları okunmuştur.

*Lengüistik-Etimoloji Komisyonu Raporu*³¹⁴: Lengüistik-etimoloji komisyonuna irdelenmek üzere sunulan Sıdıka Külürbaşı'nın "İmla ve dil arasındaki münasebetler" başlıklı eseri incelenmiş ve fonoloji esaslarının ilk defa Türkçeye uygulanması bakımından ilgiye değer görülen bu eserin Türkçe örnekler katılmak suretiyle genişletilerek yayınlanmasına karar verilmiştir. Ayrıca TDK tarafından Komisyona

³¹² **Beşinci Türk Dil Kurultayı: Birleşimler-Tutanaklar-Tezler**, s. 71-79.

³¹³ **a.g.e.**, s. 79-86.

³¹⁴ **a.g.e.**, s. 98-99.F

verilen “Türk Diyalektleri Çeviriyazı Sistemi” adlı eserin ve Saim Ali Dilemre’nin “Dil Olumu ve Dil Durumu” adlı eserinin basılması uygun bulunmuştur.

*Lügat-Filoloji Komisyonu Raporu*³¹⁵: Lügat-filoloji komisyonu Kurultay sürecinde 27-28 Kasım’da toplanarak şunları kararlaştırmıştır: 1. Türkçe sözlüğün daha büyüğü hazırlanırken öğrenciler için bir de küçüğünün hazırlanması. 2. Türkçe sözlüğün daha sonraki baskılarının resimli olmasının sağlanması. 3. Türkçe karşılığı olduğu ya da karşılığı kolayca bulunabileceği halde Batı dillerinden dilimize girmiş sözlere Türkçe sözlükte yer verilmemesi, bunların devlet dairelerinde de kullanılmaması için titizlik gösterilmesi. 4. Tanımlarıyla Tarama Sözlüğündeki kelimelerden bazılarının okunuşunda şüphe edilebileceğinden bunların karşısına asıl metindeki Arap harfli tıpkısının da konulması. 5. Hüseyin Kazım Kadri’nin Büyük Türk Lügatinin dördüncü cildinde geçen kelimelerin bir dizininin yapılması. Bu kararlardan başka, TDK’nin Fransızcadan Türkçeye bir sözlük hazırlamak isteği de Komisyonca yerinde bulunmuştur.

*Gramer – Sentaks Komisyonu Raporu*³¹⁶: Beşinci Türk Dili Kurultayı Gramer Sentaks komisyonu, yaptığı toplantılarda şu kararları almıştır: 1. Türkçenin günümüzdeki ve geçmişteki gelişmeleri üzerine Ahmet Cevat Emre tarafından hazırlanan Türk Dilbilgisinin bölümleri, ayrımları ve bilimsel yöntemlerle işlenmiş konuları gözden geçirilmiştir. Metni 600 sayfa tutan bu eserin gerek öğretmenler, gerek öğretim dereceleri için gramer kitapları hazırlayacak kişiler için bir ana gramer kaynağı olduğu kanaatine varılmıştır. 2. Okullarda dilbilgisi derslerine daha çok önem verilmesi ve öğretim usullerine göre okul gramerlerinin bir an önce tamamlanması temenni edilmiştir. 3. Okullarda bir süre gramer okutulmaması yüzünden Türkçe öğretmenlerinden bir kısmının eksik kalmış olan dilbilgilerinin kurslar ve konferanslar tertibi suretiyle kuvvetlendirilmesi uygun görülmüştür. 4. Bütün yazılarda ve yayınlarda imla birliğini sağlayacak tedbirlerin alınması kararlaştırıldı.

*Terim Komisyonu Raporu*³¹⁷: Beşinci Türk Dili Kurultayı Terim komisyonu, yaptığı toplantılarda şu kararları almıştır: 1. TDK’nin eline geçmiş bulunan yeni terimlerden çalışmaların güdümü ve bu terimlerin ele geçiş ve işleniş durumuna göre, daha kesin karara bağlanmamış bulunanların, özellikle yüksek öğretim terimlerinin bir

³¹⁵ **Beşinci Türk Dil Kurultayı: Birleşimler-Tutanaklar-Tezler**, s. 99-100.

³¹⁶ **a.g.e.**, s.100-101.

³¹⁷ **a.g.e.**, s.102-104.

an önce kesin sonuçlara ulaştırılması kararlaştırıldı. 2. Yüksek öğretim terimlerindeki günlük acele ihtiyacın karşılanması için durum üzerinde İstanbul Üniversitesinin Millî Eğitim Bakanlığı ile temasa geçme isteği uygun bulunmuştur. 3. Çeşitli alanlarda yeni terim hazırlayanların yararlanması üzere Osmanlıca Türkçe Tarama Dergisinin güncellenerek yeniden basılması, dilbilimcilerin dil üretme kuralları üzerindeki eserlerinin kolay anlaşılır duruma sokularak basılması kararlaştırılmıştır. 4. Yabancı dillerden alınacak terimlerin dilimize alınış, dilimizde okunuş ve yazılış, üretim kurallarının bir an önce yayınlanmasının gerektiği uygun görülmüştür. 5. Yüksek Deniz Ticaret Okulu öğretiminde kullanılan terimlerin, Üniversite Düzenleme Komisyonuna gönderilmesinin, son Millî Eğitim Şurası toplantısında bu yolda alınmış bulunan kararlar arasına konmamış olduğu görülmüş ve bu eksikliğin tamamlanmasının uygun olacağı düşünülmüştür.

İkinci Birleşim / İkinci Oturum

Beşinci Türk Dili Kurultayının ikinci birleşiminin ikinci oturumu, bilim komisyonlarının bir bütün oluşturan konuları üzerinde serbest konuşmak isteyen katılımcılara ayrılmıştır. Bu oturumda ilk sözü Profesör Fahrettin Kerim Gökay almıştır.³¹⁸ Gökay, TDK'nin çalışmalarının ilmin müspet metotları dâhilinde yetkin bilginler tarafından yürütülmekte olduğunu, Kurumun çalışmalarının günlük politikalardan uzak tutulması gerektiğini ve Kuruma yönelik yapılan eleştirilerin haksız olduğunu belirtmiştir.³¹⁹

Gökay'dan sonra söz alan Tahsin Banguoğlu, Türkçülük, milliyetçilik, millî dil ve millî kültür konusundaki görüşlerini aktarmıştır. Banguoğlu, millî kültüre yönelme hareketinin ancak 1908 devriminden sonra Türkçülerle beraber doğduğunu, Türkçülerin Türkçeyi üç lügatli bir dil olmaktan kurtarmış ve tek lügatli bir dil haline yani Türkçe haline getirmiş olduklarını, milliyetçilik yani Türkçülüğün bizim rejimimizin temelinde olduğunu vurgulayarak konuşmasını bitirmiştir.³²⁰

Nurettin Artam konuşmasında, Kurultayın ilk birleşiminde her gün okunan dil üzerine başkanlığa sunduğu önergesi hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Dil

³¹⁸ **Beşinci Türk Dili Kurultayı**, 2. Birleşim, 2. Oturum

³¹⁹ **Beşinci Türk Dil Kurultayı: Birleşimler-Tutanaklar-Tezler**, s. 109-112.

³²⁰ **a.g.e.**, s. 112-113.

bilginlerinin halka sunduğu kelimelerin halkın göz ve kulağına hoş gelmesi gerektiğini, bunun için de Türkçeyi zenginleştirmek ve içerisindeki anlatıcı kavramları daha da genişletmek lazım geldiğini belirtmiştir. Yazarların ve okurların, söyleyenlerin ve dinleyenlerin aynı kelimeleri kullanmasının icap ettiğini ve kendilerinin bunu sağlamak için Ulus yazarlarıyla Anadolu ajansında çalışanları bir araya getirerek aynı kelimeler için aynı karşılıkları kullanmayı kararlaştıklarını ve bu yoldaki diğer girişimlerini anlatmıştır. Daha sonra söz alan fizik profesörü Salih Murat Uzdilek, dünyada dilin fiziko-fonetik yönü üzerine yapılan araştırmalardan bahsetmiştir.³²¹

Zeki Zeren, dilimizi güzele ve kolaya doğru götüren dil reformunun gelişerek devam ettiğini, ancak bu reforma bir takım eleştirilerin olduğunu söyledikten sonra, bu eleştirilerin haksızlığını ispatlamak için eski bir tıp kitabından örnekler okumuş ve dilinden dolayı anlaşılamayan bu örneklerin sade Türkçe karşılıklarını vererek dilde reformun gerekliliğini vurgulamıştır. Ayrıca, terim konusunda ve yazı işlerinde dil birliğinin sağlanması gerekliliğini açıklamıştır.³²²

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ise konuşmasında, dil devrimine yönelik eleştirilere yanıt vermiştir. Bu eleştiriler, dil devriminin yavaş yavaş değil birden ve ani olması nedeniyle halkın uyum sağlayamaması, devletin dile karışmaması gerektiği ve yeni dilin *uyduruk dil* olduğu yönündedir. Baltacıoğlu, bir hareketin devrim olabilmesi için ani ve yaratıcı olması gerektiğini, devrimin tedricen olamayacağını, devletin de ümmetçi değil Türkçü bir devlet olduğu için dile müdahalesinin zorunlu olduğunu söylemiştir. Yeni dilin *uyduruk dil* olduğu yönündeki eleştirilere de şöyle cevap verir: “*Uydurulmayan dil, yeni yeni kavramlar için yeni yeni kalıplar bulmayan, kendi kendini yaratmayan dil yaşayamaz, ölüdür. Dil devrimi uydurma sayesinde olur. Uyduruyoruz efendim. Ama elimizden geldiği kadar da bozmamaya çalışıyoruz. Bozmak başka, uydurmak başkadır.*”³²³ Baltacıoğlu, bir dilin başka dillerden kelime kökü almasının zayıflık sayılamayacağını, Türkçenin ek ve kök bakımından zengin bir dil olduğunu belirterek konuşmasını bitirmiştir.³²⁴

³²¹ **Beşinci Türk Dil Kurultayı: Birleşimler-Tutanaklar-Tezler**, s. 113-120.

³²² **a.g.e.**, s. 120-123.

³²³ **a.g.e.**, s. 127.

³²⁴ **a.g.e.**, s. 123-128.

Abdulkadir Noyan, konuşmasını terimler üzerine ayırmıştır. Ona göre terimlerin Türkçeleştirilmesi iyi olmakla birlikte, uluslar arası olan ortak terimlere de Türkçe karşılık bulunmasına gerek yoktur. Örneğin, mikrop ve ondan türeyen mikroskop terimlerinin yerine yenilerini aramaya çalışmak boşuna bir çabadır. Ayrıca, tüm dünyada tıp camiasında ortak kullanılan 'lökosit' kelimesini, sırf Türkçe olduğu için 'kırmızı yuvarlak' kelimesiyle değiştirmek, karışıklığa yol açacaktır. Kısacası Noyan'a göre terimlerin uluslar arası olanlarına yani artık dilimize girmiş olanlarına Türkçe olmadıkları için müdahale edilmemelidir.³²⁵

Besim Atalay, konuşmasında dil devrimini iki sebepten ötürü yapmak zorunda olduğumuzu, birinci sebebin yeni anlamlara yeni kelimeler yaratmak zorunluluğu, ikinci sebebin de bilgi dilini halk diline yaklaştırma zorunluluğu olduğunu belirtmiştir. Atalay'a göre diğer bir sebep de siyasidir. Çünkü saltanat yıkılıp cumhuriyet getirilmiştir ve saltanatın kendine göre dilde, edebiyatta ve bilgide bir görüşü vardır. Bu görüş cumhuriyet devrinde yaşayıp devam edemeyeceğinden dolayı halk iradesi halkın dilini egemen kılacaktır. Besim Atalay konuşmasının son bölümünü dilin kelimelerine ayırmıştır. Ona göre bir dilin kelimeleri üç haldedir. Birincisi ölmüş olan kelimelerdir. Dilimizin ölmüş olan kelimeleri yaşayanlardan çoktur. Uçmak, tamu, ugan, tansu gibi kelimeler ölmüş olan kelimelerdendir. İkincisi hasta kelimelerdir. Yabancı kelimelerin hasta yaptığı bu kelimeler de zamanla ölüp gidecektir. Hafif kelimesi yeyni kelimesini hastalandırmıştır, hasta kelimesi de sayrıyı hasta kılmıştır. Dil işi ele alınmadığı ve halk arasında yaşayan kelimeler kitaplara konulmadığı zaman ve yabancı kelimeler dilin öz kelimelerinden fazla olduğu zaman dilimiz bozulacaktır.³²⁶

Üçüncü Birleşim / Birinci Oturum

Beşinci Türk Dili Kurultayının üçüncü birleşimi 30 Kasım 1945'te Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün himayesinde, Şemsettin Günaltay'ın başkanlığında toplanmıştır. Yönetim komisyonları raporları üzerinde konuşmalara geçilmiş, ilk önce tüzük komisyonu raporu okunarak tartışılmıştır. Terim gününün kutlanmasına ve Kurultay toplanışlarını anmak için pul bastırılmasına dair ileri sürülen tekliflerin Genel

³²⁵ A.g.e.s. 128-131.

³²⁶ **Beşinci Türk Dil Kurultayı: Birleşimler-Tutanaklar-Tezler**, s. 147-150.

Merkez Kurulunca incelenmesi uygun görülmüş ve böylece Kurum ana tüzüğünün tamamı oybirliği ile kabul edilmiştir.

Daha sonra Kurumun yeni çalışma programını planlayan önermeler komisyonunun raporu okunmuştur. Bu raporda yer alan *Kurumun Çalışma Programı*³²⁷ aşağıdaki gibidir:

3.5.2. Çalışma Programı

1. Yazı diliyle konuşma dili arasındaki ayrılığı daha hissedilmez hale getirmek.
2. Devlet ile bilim dillerinin Türkçeleştirilmesi işine devam etmek.
3. Çıkarılan sözlüğün daha geniş ve mükemmelini yapmak.
4. Türkiye Türkçesinin geniş bir filoloji ve diyalektler sözlüğüne gerekli taramalara ve derlemelere devam etmek.
5. Türkiye içi ve dışı bütün Türk diyalektlerine özgü büyük bir Diyalektler Sözlüğü yapmak.
6. Türkçenin ana grameri, tarihî grameri ve karşılaştırmalı diyalektler grameri üzerinde çalışmak.
7. Ekler ve kelime yapma yolları üzerinde araştırmalarla dilde ifade kudretini arttıracak imkânları bulup işlemek.
8. Terim işindeki hızı gevşetmeden çalışmak ve bir Türkçe Terimler Sözlüğü meydana getirmek.
9. Türkiye Türkçesi ağızlarını toplamaya devam etmek.
10. Türk dilinin etimoloji sözlüğü için çalışmak.
11. Türkçenin en eski çağlara kadar bütün dil anıtlarının tıpkıbasımlarını, çeviri yazılarını, çevirmelerini ve taramalarını yapmak.
12. Orhun, Uygur ve Çağatay gibi eski Türk lehçeleri üzerinde çalışmak.
13. Türk dilinin bugün yaşayan diller üzerindeki etkilerini ve bu dillere kazandırdığı kelime ve kavramları belirtici inceleme ve yayınlar yapmak.
14. Dünya dilbilim hareketlerini izleyerek bizimle ilgili ve bize faydalı eserleri çevirip yayınlamak, içlerindeki yanlış ve noksanları tamamlayıp dünya kamuoyuna

³²⁷ A.g.e.s. 184-185.

bildirmek; yurdumuzda dilbilim üzerine yeni ve ileri araştırmalar yaratılmasına çalışmak.

15. İmla Kılavuzunu yeniden ele alarak yabancı yer ve insan adlarının yazılışları işini de kapsayacak yolda memleket ölçüsünde tam bir imla birliğini sağlayacak tedbirleri desteklemek.

16. Türk Dil Kurumunun tüzüğü gereğince dışarı örgütleri sayılan Halkevleri Dil ve Edebiyat Komitelerinin daha verimli ve başarılı çalışmalarını sağlamak için Kurumla sistemli bir işbirliği yapmalarını gerçekleştirmek.

17. Her yıl yayınlanan edebi eserleri izleyerek yeni kelimeleri ve öz dili sevdirci, tanıtıcı yolda yazılmış bulunanlarını seçip mükâfatlandırmak.

Çalışma Programının okunmasının ardından, Türk dilinin korunması ve geliştirilmesi hakkında ileri sürülen düşünceler üzerinde sırasıyla Basri Yücel, Hasan Reşit Tankut, Abdi Tevfik Yegül, Abdulkadir Noyan, Saim Ali Dilemre, Hikmet Bayur, Yakup Kalgay, Sabri Cemil Yalkut, Tevfik Taylan, Afet İnan ve Halit Fahri Ozansoy görüşlerini bildirmişlerdir. Bu görüşler genel olarak Çalışma Programındaki maddeleri destekler niteliktedir. Daha sonra Türk dilinin korunması ve geliştirilmesi üzerine sunulan önergeler okunmuş ve Kurumun yeni çalışma programı olduğu gibi kabul edilmiştir. Bunun ardından Bütçe Komisyonunun raporu okunmuş ve kabul edilmiştir.

Üçüncü Birleşim / İkinci Oturum

Beşinci Türk Dili Kurultayı üçüncü birleşiminin ikinci oturumu Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün himayesinde ve Kurultay başkanı M. Abdülhak Renda'nın başkanlığında toplanmıştır. İlk önce yurtdışı görevi nedeniyle Kurultay toplantılarında bulunamayan Millî Eğitim Bakanı ve Dil Kurumu başkanı Hasan Âli Yücel'e dil davasındaki yakın ilgi ve çalışmalarının Kurultayca hatırlandığını belirten bir telgraf çekilmesine dair önerge okunmuş ve kabul olunmuştur.

Daha sonra Genel Merkez Kurulu seçimine geçilmiş ve verilen önerge okunarak genel yazmanlığa Hasan Reşit Tankut, saymanlığa Besim Atalay, üyeliklere Mehmet Ali Ağakay, Ömer Asım Aksoy, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Ahmet Cevat Emre, Kemalettin Kamu, Fuat Köseraif, Naim Hazım Onat, Saim Ali Dilemre, Behçet Kemal Çağlar oybirliği ile seçilmişlerdir.

Seçimin ardından Kurultay Başkanı, çeşitli komisyonlarda ve genel oturumda geçen sıkı çalışmaların beklenen başarı ve umulan verimle sona erdiğini söyledikten sonra büyük Türk dil davası için çizilmiş isabetli yolda yürünüleceğini belirtmiştir. İstiklal Marşının okunmasının ardından Beşinci Türk Dili Kurultayı sona ermiştir.

Beşinci Türk Dil Kurultayının daha önceki kurultaylara göre önemli özellikleri şunlardır:

1. Birinci kurultaydan beri hazırlanması gündemde olan Türkçe sözlük bastırılmıştır.
2. Türkçe gramer üzerindeki bilimsel araştırmalarla okul kitabı hazırlamayı kolaylaştıracak bir “Türk Dil Bilgisi” esası sunulmuştur.
3. Terim çalışmaları artık hacimli bir verimle orta öğretimden yüksek öğretime geçmiştir.
4. Türk Dilbiliminde esaslı çalışmaları geliştirmeye yarayan türlü alanda yazılmış ana kitaplar bastırılmıştır.
5. Türk Dilbilimi alanının en büyük ve en zengin kitap sergisi açılmıştır.³²⁸

³²⁸ Beşinci Türk Dil Kurultayı: Birleşimler-Tutanaklar-Tezler, s. IV.

3.6. ALTINCI TÜRK DİLİ KURULTAYI

3.6.1. Kurultay Gündemi ve Tartışmalar

Altıncı Türk Dili Kurultayı 19 Aralık 1949 pazartesi günü AÜ Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Konferans Salonunda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün himayelerinde toplanmıştır.

Birinci Birleşim / Birinci Oturum

Kurultayın açılış konuşmasını Millî Eğitim Bakanı ve Türk Dil Kurumu Başkanı Tahsin Banguoğlu yapmıştır. Banguoğlu konuşmasına, dil kurultaylarının Türk dilinin genel meselelerinin müzakere edildiği bir millî toplantı olduğunu söyleyip altıncı kurultayın da bu amaca hizmet edeceği yönündeki temennilerini belirterek başlamıştır. Banguoğlu dil devriminin gerekliliğini vurguladıktan sonra dil inkılâbının iki önemli safhası olduğunu söylemiştir. Birinci safha, 1908 inkılâbından sonra Türkçülerin Ziya Gökalp etrafında toplanarak yaşayan dil üzerine yeni bir yazı dili kurma kararı vermeleri ve bu işe girişmeleridir. Kuşkusuz konuşulan dille yazı dili aynı şey değildir. Fakat bir yazı dilinin millî olması ve onun halk tarafından anlaşılması demek o yazı dilinin halk dilinden neşet etmiş olması demektir. Ziya Gökalp'ın başını çektiği grup, “Konuştuğun gibi yaz” parolasını düstur edinerek bugünkü yazı dilinin oluşmasına zemin hazırlamışlardır. Dil inkılâbının ikinci safhası ise Atatürk'ün desteklediği Cumhuriyet devri safhasıdır. Cumhuriyet devri safhası daha çok yazı dilinin kelimeleri ve terimler meselesi üzerine odaklanır. Bu dönemde gerek yazı dilinin millîleşmesi ve sadeleşmesi gerekse terimlerin Türkçeleştirilmesi konusunda oldukça önemli mesafeler kat edilmiştir. Banguoğlu Altıncı Türk Dili Kurultayında konuşulmak üzere şu konuları vurgulamıştır: Birinci olarak imla meselesi. Latin harflerinin kabulünden sonra uygulamada meydana gelen bazı imla güçlükleri söz konusudur. Kurumca da bunlar üzerinde durularak bir takım tetkikler yapılmıştır. Eski Arap harfleriyle öğrenmeye çalışılan imlaya göre bugünkü imla daha mükemmel olmakla birlikte, uygulamada meydana gelen güçlükler konusunda bir mutabakata varılması kullanım birliğini sağlayacaktır. İkinci mesele terimler konusunda hâlâ öğretmenlerin birçok noktada tereddüt yaşamalarıdır. Üçüncü mesele ise Kurumun teşkilatı meselesidir. Kurumun yeni

teşkilat projesine göre beş kişilik bir idare heyeti ve yirmi beş kişilik ilim heyeti bulunacaktır.³²⁹

Banguoğlu'nun açılış konuşmasından sonra Kurultay Başkanlık Divanı seçimi yapılmıştır. Seçim sonucuna göre başkan Hüseyin Cahit Yalçın, asbaşkanlar Hikmet Birand ve Enver Ziya Karal, yazmanlar ise N.Sâhir Sılan, M.Âdil Binal, Fuat Baymur ve V.Cem Akşun olarak belirlenmiştir.

Başkanlık Divanı seçimin ardından Kurultay başkanı Hüseyin Cahit Yalçın konuşmasını yapmıştır. Yalçın, on yedi yıl önce kurulmuş TDK'nin Türkçenin genişlemesi ve zenginleşmesi yolundaki çalışmalarına devam ettiğini, bu çalışmaların bir partinin ya da bir zümrenin davası olmadığını, bir lisan meselesi olması itibariyle bütün milletin malı olduğunu söylemiştir.³³⁰

Türk Dil Kurulu Genel Yazmanı Hasan Reşit Tankut, Beşinci Kurultaydan Altıncı Kurultaya kadarki çalışmalar üzerinde hazırladığı raporu okumuştur. Tankut 1945'te toplanan Beşinci Kurultaydan Altıncı Kurultaya adar geçen 4 yılın dil devriminin en çok dikkat çeken aşamasını oluşturduğunu belirtmiştir. Bu dört yıl dilden ve dil hareketlerinden en çok bahsedilen devirdir. Bu devirde birbirine zıt fikirler ve düşünceler yazı, söz ve gösteri bolluğu ile ortalığa serilmiştir. Dil devrimine karşı oluşan zıt fikirden bazıları ilmî esaslara dayalı samimi fikirler olmakla birlikte, bir kısmı da bilinçaltılarında her türlü devrime karşı olma hissi bulunan kişilerin hareketleridir. Bu devirde ilmin dışında başka alanlarda maksatları olan tenkitçiler de olmuştur. Bu dört yıl içindeki bu çeşitli çarpışmalardan bir kanaat belirmiştir; o da Türk dil devriminin gerekli olduğudur.

Tankut, Beşinci Kurultayda yapılması planlanan işlerden yapıлып bitenler, yapılmakta olanlar, gerçekleşmesi için hazırlık yapılanları sırasıyla şu şekilde özetlemiştir:

1. Yazı dili ile konuşma dili arasındaki farkı daha hissedilmez hale getirmek. Yazı dilini halka doğru götürecek araçlar basın, radyo ve ajanstır. İşe haber kaynağı olan ajansın dilini Türkçeleştirmekle başlamak doğru olur. Gazeteler ve mecmuaların bu konuda çok duyarlı olmaları da sevindiricidir.

³²⁹ **Altıncı Türk Dil Kurultayı 1949, Birleşimler-Tutanaklar**, TDK Yayınları, Yeni Matbaa 1950, s. 3-13.

³³⁰ **A.g.e.s.** 13.

2. Devlet ve bilim dillerinin Türkçeleştirilmesi işine devam etmek. Devlet dilinin basına akseden yazı, ilan ve bildirimleri dört yıl öncesine bakarak büyük ölçüde Türkçeleşmiştir. Bu konuda ordu da sistemli bir gayret göstermiştir. Bilim dilinin Türkçeleştirilmesi projesi ise profesörlerin ve doçentlerin çıkardığı yeni eserlerde belirgin olarak görülmektedir.

3. Çıkarılan sözlüğün daha geniş ve mükemmelini yapmak. Yirmi beş bin kelimeyi toplamış olan bugünkü Türkçe Sözlük büyük bir boşluğu doldurmakla beraber her bakımdan yeterli sayılamaz. Bunun için şunlar yapılmalıdır: a. Yazı diline girmemiş fakat halk ağzında canlı olarak yaşayan kelimeleri Söz Derleme Dergisi gibi kaynaklardan toplayarak tarifini yapmak. b. Bize kapalı kalmış başka medeniyetler malı anlamları bulup derleyerek Türkçe sözlerle karşılamak, bunlara yeni kabul edilecek terimleri katarak sözlüğü büyütmek.

4. Türkiye Türkçesinin geniş bir filoloji ve diyalektler sözlüğüne gerekli taramalara ve derlemelere devam etmek. Filoloji kolu bu dört yıl içinde taradığı kitaplardan “Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü”nün ikinci cildinin K-Z harflerini kapsayan ikinci kısmını basıma hazır hale getirmiştir. Diyalektoloji alanında Kurumun kuruluşundan beri üzerinde çalıştığı “Söz Derleme Dergisi”nin L-Z harflerini içeren üçüncü cildi bastırılmıştır. Basılmış olan bu üç ciltten Sözlük Kolu yeni sözlüğe katmak üzere seçip çıkardığı bin üç yüz kelimeyi bilim, sanat, zanaat ve genel kavram bakımından sınıflandırmıştır.

5. Türkiye içi ve dışı bütün Türk diyalektlerine özgü büyük bir Diyalektler Sözlüğü yapmak. Bunun için Radloff, Kırgız, Yakut Sözlüklerinin tercümesine devam edilmiştir.

6. Türkçenin ana grameri, tarihi grameri ve karşılaştırmalı diyalektler grameri üzerinde çalışmak. Batı Türkçesine en yakın gruptan başlamak şartıyla Çuvaş, Moğol hatta Fin-Uğur grubuna kadar genişlemek, fakat bunun dışına çıkmamak kaydıyla karşılaştırmalı bir gramer çalışması başlamıştır. Bu çalışma sonunda “Mukayeseli Türk Lehçeleri Grameri – Birinci Kitap” bastırılmıştır.

7. Ekler ve kelime yapma yolları üzerinde araştırmalarla dilde ifade kudretini arttıracak imkânları bulup işlemek. Bu amaçla “Türkçede Kelime Yapma Yolları” adlı eser bastırılmıştır.

8. Terim konusunda çalışarak Türkçe Terimler Sözlüğünü meydana getirmek. Bu dört yıllık süre içinde teknik terimler, bitki bilim, diril bilim, tarım ve türe terimleri üniversitelerin de ortaklaşa çalışması ve onaması ile kesinleşmiştir. Edebiyat ve söz sanatları terimleri ile dilbilim terimleri izahları yapılmış birer sözlük halindedir.

9. Türk dilinin Etimoloji Sözlüğü için çalışmak. Bu konu dilbilimin bütün kollarıyla ilgili ve onların verimlerine bağlı olduğundan bu sözlük, bu yardımcı çalışmaların sonuna alınmıştır.

10. Türkçenin en eski çağlara kadar bütün dil anıtlarının tıpkıbasımlarını, çevriyazılarını, çevirmelerini ve taramalarını yapmak, Orhun, Uygur ve Çağatay gibi eski Türk diyalektleri üzerinde çalışmak. Bu konuda Kutadgu Bilig'in metni nüshaları karşılaştırılarak yeni Türk harflerine çevrilmiş ve basılmıştır. Ardından Atabetü'l Hakayık'a başlanmış, bu konudaki çalışmalar devam etmektedir. Uygur metinlerinden üç hikâye seçilerek bugünkü dile çevirmesiyle birlikte bastırılmıştır. Ayrıca Çağatayca'dan Senk-lâh'ın tıpkıbasımı çıkarılmıştır.

11. Türk dilinin bugün yaşayan diller üzerindeki etkilerini ve bu dillere kazandırdığı kelime ve kavramları belirtici inceleme ve yayınlar yapmak. Bu konu üzerinde hazırlanmış olan "Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu" adlı eserin ikinci cildi basıma verilmiştir.

12. İmla Kılavuzunu yeniden ele alarak yabancı yer ve insan adlarının yazılışları işini de kapsayacak yolda, memleket ölçüsünde tam bir imla birliğini sağlayacak tedbirleri desteklemek.³³¹

Tankut bu raporda TDK'nin beşinci kurultaydan altıncı kurultaya kadar dört yıllık süreçteki çalışmalarını sunmuştur. Tankut'un çalışma raporundan sonra Türk Tarih Kurumu adına Afet İnan, Coğrafya Kurumu adına da Cemal Ârif Alagöz temsil ettikleri kurumlar adına Kurultaya başarı dileklerini iletmışlerdir.

Altıncı Kurultay'da sunulan ilk tez Prof. Dr. Zeki Zeren'in "Yani Terimler Üzerinde Anket" adlı tezidir. Zeren tezinde Türk terimlerinin geçirdiği devrimi 1915, 1920, 1927 ve 1940'lı yıllarda Tıp Fakültelerinde okutulan ders kitaplarından örnekler vererek açıklamıştır. Otuz yıl ile yirmi yıl önce terim bakımından hiçbir sadeleşme ve millileşme olmadığı halde on yedi yıl önce kendilerinin de içinde bulunduğu devrimden

³³¹ Altıncı Türk Dil Kurultayı 1949, Birleşimler-Tutanaklar, s. 14-27.

sonra terim konusunda gözle görülür bir sadeleşme olduğunu belirtmiştir. Ayrıca terim konusunda Türkçeleşmeyi savunmakla birlikte, Türkçeleşmiş ve alışılmış yabancı kökenli terimler (radyo, mikroskop, vb) yerine, öz Türkçe diye yapay kelimelerin kullanımına da karşı çıktığını dile getirmiştir.³³²

Kurultayın ikinci tezi Besim Atalay'ın "Okul Dışı Çocuk Şiirleri" adlı tezidir. Atalay'a göre bir milletin dili nasıl kendi varlığından doğmuş ise şiiri de kendi varlığının, kendi yaşayışının, kendi duyusunun ve görüşünün ürünüdür. Şiir demek bütün bunlardan başka ahenk ve ölçü demektir. Her dile ait şiirin ölçüsü, o dilin ses kanunlarına ve o dili söyleyenlerin hançerelerine uygun olmalıdır. Bunun dışında bir hareket doğal ve sürekli olamaz. Ali Şir Nevai de Mizan-ül Evzan'ında halk şiirlerinin aruz veznine uymadığını özellikle dile getirmiştir. Türk şiirinin vezni de Türk'ün özünden ve sözünden doğmuş olmalıdır. Atalay'a göre TDK'nin başlıca görevlerinden biri dil işlerini düzenlemenin yanında millî şiir ölçülerimizin ve destanlarımızın taranıp işlenmesi olmalıdır.³³³

Kurultayın birinci birleşiminin birinci oturumunda sunulan son tez Nevzat Ayas'ın "Dil Konusunda Türlü Görüşler" adlı tezidir. Ayas tezinde, dil devrimine muhalif olanların savlarından yola çıkarak, dil konusunda karşı karşıya olunan ve TDK'nin yanıtlayıp çözmesi gereken başlıca meseleleri şu şekilde belirtmiştir. 1. Eğitim hizmeti görevleri arasına girmiş bir devlet dil işlerine de karışabilir mi? 2. Dil Kurumu varlık bulduktan sonra bu kurum yoluyla dil işlerimiz üzerinde siyasi bir baskı yapılmış mıdır? Yapılmışsa bu baskı kimden ya da kimlerden gelmiştir? 3. Yeni harfleri intihap, tertip, teklif ve kabul edenler bu harf sistemiyle, dilimize yabancı kaynaklardan ve hele Arapça ve Farsçadan girmiş olan kelimelerin, terkiplerin tutunamamasını, bertaraf olmasını önceden tasarlamış ve iltizam etmişler midir? 4. Dil Kurumunun çalışma yöntemi ve sistemi nedir? Bu sistem hakkında uygulanabilmekte midir ve harcanan emeklerin verimi ne olmuştur? 5. Dil Kurumunun verimleri, bu Kurumun işleri bir akademiye devrolduğu takdirde akademik çalışmalar için faydalı olabilecek değerde midir? 6. Dil Kurumu lügat ve terim olarak saptadığı kelimelerin tervici ve savunması yolunda yeter derecede çalışabilmiş midir? 7. Bütün dil meselemiz şu üç soruda

³³²Altıncı Türk Dil Kurultayı 1949, Birleşimler-Tutanaklar, s. 30-35.

³³³A.g.e.s. 35-42.

toplaniyor: Osmanlı Türkçesi mi, öz Türkçe mi, alafranga Türkçe mi? Dil Kurumu bu üç soru etrafındaki görüşlerini, gayet açık ve kaçamaksız olarak prensipler halinde nasıl deyimleyebilir? Ayas, iyi ortaya konmuş meselelerin çözümünün çok kolay olduğunu, kendisinin bu bildiride meseleleri ortaya koymayı amaçladığını söyleyip bu meselelerin çözümünde Kuruma başarılar dileyerek konuşmasını bitirmiştir.³³⁴

Birinci Birleşim / İkinci Oturum

Altıncı Kurultayın birinci birleşiminin ikinci oturumu asbaşkan Prof. Hikmet Birand'ın başkanlığında toplanmıştır. Bu oturumda, Kurultay gündemindeki çeşitli konular üzerinde çalışmak, sunulan raporları incelemek üzere kurulması gereken komisyonların seçimi yapılmıştır. Bu komisyonlar ve üyeleri aşağıda yer almaktadır.

A. Sözlük - Filoloji ve Terim Komisyonu: A.Saygun, A.S.Levend, A.F.Erden, A.Menteşeoğlu, A.F.Bekman, H.A.Göktürk, B.Kadırgan, H.N.Öztürk, H. Akverdi, H.Dener, İ.E.Kadaster, İ.H.Baltacıoğlu, L.Ülkümen, M.A.Ağakay, M.Ete, O.Ocak, Ö.A.Aksoy, S.M.Arsal, S.A.Dilemre, S.Batu, S.Akdik, S.K.Yetkin, T.Banguoğlu, Y.Kalgay, Z.Zeren, İ.Civaoğlu, M.Sayar, H.Eren, M.Gökdoğan, İ.Kutluk, O.N.Tuna, K.İdil, H.Tarancı, C.Gültekin, S.S.Danişmendgazioglu, K.N.Duru, M.N.Çankı.

B. Lengüistik - Etimoloji ve Gramer - Sentaks Komisyonu: A.Taymas, A.İnan, A.C.Emre, B.Atalay, C.M.Kozanoğlu, D.Dilçin, H.Z.Koşay, H.Eren, H.N.Orkun, İ.H.Gürel, İ.H.Ertaylan, K.İ.Gürkan, K.E.Kürkçüoğlu, N.Onat, N.Üçok, S.Çağatay, S.Beydur, Z.Korkmaz, H.Özilhan, R.H.Karay, R.Cin.

C. İmla Komisyonu: A.Dilaçar, A.C.Emre, A.U.Elöve, B.Tuncel, B.Toprak, E.B.Şapolyo, F.R.Atay, H.T.Us, K.Yörükoğlu, M.Tuğrul, M.N.Özön, N.Artam, R.A.Sevengil, S.Özerdim, T.N.Gencan, C.K.Solok, M.Ş.Esendal, M.S.Sander, V.Nurettin, Ş.Teazel, B.Belge, S.Can, İ.Gök.

D. Tüzük Komisyonu: A.İnan, E.Z.Karal, F.Ayıter, H.R.Tankut, H.Bayur, K.Çelik, K.Turan, M.A.Binal, M.Ökmen, T.F.Sılay, F.Ankara, D.Aker, A.P.Gözübüyük, İ.Mete, T.Erker.

³³⁴A.g.e.s. 42-47.

E. Bütçe Komisyonu: A.Alpay, B.Atalay, B.Kadırgan, B.Arıman, F.R.Unat, H.B.Kunter, M.N.Zapçı, M.Sayman, Ş.R.Hatipoğlu, U.İğdemir, Ö.A.Aksoy, N.Gençosmanoğlu.

F. Önergeler Komisyonu: F.Gürtunca, F.A.Aykaç, İ.H.Sevük, İ.U.Akyurt, A.M.Kumral,N.Ayas, T.Karaoğuz, İ.Üngüt, F.Ankara, M.Ergin.

Millî Eğitim Bakanı ve TDK başkanı Tahsin Banguoğlu, tüzük hükümlerine göre komisyonlara herkesin katılabileceğini, söz alabileceğini ve çalışmaların açık olacağını belirtmiştir. Ardından, A.Muhtar Kumral, Feridun Ankara ve Turhan Eker dil devrimi konusunda gençliğin heyecanlı ilgilerine dair olan konuşmalarını yapmışlardır.

İkinci Birleşim / Birinci Oturum

Altıncı Kurultayın ikinci birleşimi 22 Aralık 1949 Perşembe günü saat 10.30'da başkan Hüseyin Cahit yalçın tarafından açılmıştır. Birinci birleşime ait tutanağın okunmasının ardından Kurultay çalışmalarında başarı dileklerine dair gönderilen telgraflar okunmuş ve bunlara yazılacak cevaplar kararlaştırılmıştır.

Kurultayın ikinci birleşimi komisyonlardan gelen raporların okunmasına ve oylanmasına ayrılmıştır. İlk olarak Kurultay başkanlığına sunulan ve çeşitli konulara ait olan önergeler hakkında Önergeler Komisyonunun raporları okunmuştur. Bu raporların ilgili komisyon raporlarıyla birlikte Genel Merkez Kuruluna verilerek incelenmesi uygun bulunmuştur.

Önergeler Komisyonunun raporunun ardından Tüzük Komisyonunun raporu okunmuş ve Tüzük taslağının görüşülmesine geçilmiştir. Birinci maddedeki "menfaatlerine" kelimesi "yararına" biçiminde düzeltilmek suretiyle kabul edilmiştir. İkinci maddeden on ikinciye kadar olan maddeler komisyonun hazırladığı şekilde kabul olunmuştur.

İkinci Birleşim / İkinci Oturum

İkinci birleşimin ikinci oturumu 23 Aralık 1949 Perşembe günü saat 15.00'te asbaşkan Enver Ziya Karal başkanlığında toplanmış ve ilk oturumda yarım kalan Tüzük taslağının konuşulmasına devam edilmiştir. On üçüncü madde "Yazı ile bildirenler üyelikten düşerler" yerine "Yazı ile bildirenlerin üyeliği gider" ve "bozanlar" sözü

yerine “kıranlar” denilmek suretiyle kabul edilmiştir. On dördüncü maddeden otuz ikiye kadar olan maddeler Komisyonun önerdiği şekilde aynen kabul olunmuştur. Altıncı bölümün başındaki “Kurumun dağılması” sözlerinin hukukî bir deyimle “Kurumun feshi” şeklinde düzeltilmesi uygun görülmüştür. Kırk yedinci maddeden kırk dokuzuncuya kadar olan maddelerle geçici madde, Komisyonun önerdiği şekilde kabul edilerek TDK tüzüğü Kurultayca kesin şeklini almıştır.³³⁵

Türk Dil Kurumu beşinci kurultayından altıncı kurultaya kadar olan hesap durumu hakkındaki incelemelere dair Bütçe Komisyonu Raporu³³⁶ okunmuş ve rapor olduğu gibi kabul olunmuş, böylelikle Genel Merkez Kurulu aklanmıştır.

Bütçe Komisyonunun raporunun ardından Lengüistik – Etimoloji ve Gramer – Sentaks Komisyonunun raporu okunmuş ve aynen kabul edilmiştir. Raporda ana hatlarıyla şunlar yer almaktadır: Ahmet Cevat Emre’nin “Türk Dilbilgisi” ve “Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri I. Kitap Fonetik” adlı kitaplarının tartışmalar sonunda tutanaklar ve Besim Atalay’ın bu kitaplar hakkındaki raporu ile birlikte ilim heyetine gönderilmesine karar verilmiştir. Hüseyin Namık Orkun’un “Karayüs Yazıtının Yeni Çözümü” adlı tebliğinin Kurum belleteninde yayınlanmasına karar verilmiştir. Mustafa Selçuk Ar, Ahmet Temir ve Osman Nedim Tuna’nın sundukları tezlerin ilim heyetine gönderilmesine karar verilmiştir. Orhan Rıza Aktunç’un “Filoloji ve Türk Dili” adlı tezinin Terim ve İmla Komisyonuna gönderilmesine karar verilmiştir. Tezlerin okunmasından sonra aşağıdaki dileklerin Kurultaya sunulmasına karar verilmiştir:

1. TDK’nin yayınladığı tıpkıbasımların neşrine devam edilmesi zorunludur.
2. Kurumun yapacağı yayınların ilmi mahiyetlerine daha fazla değer verilmesi gereği üzerinde durulmuş ve yayınlanacak eserlerin ilim heyeti tarafından incelendikten sonra basılmaları dileği izhar edilmiştir.
3. Kurum tarafından çıkarılmakta olan “Türk Dili – Belleten”in bir filoloji mecmuası halinde daha titiz ve itinalı bir hale getirilmesi talep edildiği gibi, derginin muntazaman çıkarılması meselesi üzerinde de durulmuştur.³³⁷

Bu oturumda son olarak Lügat – Filoloji ve Terim Komisyonunun raporu okunmuştur. Bu raporda ana hatlarıyla şunlar yer almaktadır: Dil Kurumunun terim

³³⁵ **Altıncı Türk Dil Kurultayı 1949, Birleşimler-Tutanaklar**, s. 96-138.

³³⁶ **A.g.e.** s. 138-140.

³³⁷ **Altıncı Türk Dil Kurultayı 1949, Birleşimler-Tutanaklar**, s. 140-143.

yapma işinde nasıl çalışmış olduğunun belirtilmesi amacıyla S.Ali Dilemre ve M.Ali Ağakay çalışmalarda tutulan yolu açıklamışlar, İ.Esat Kadastar ise bilim toplulukları ile TDK arasında terim yapmak için güdülen işbirliğini anlatmışlardır. Komisyon toplantılarının ardından ileriki çalışmalar için şu prensiplerin kabul edilip TDK'ya çalışma esası olarak verilmesini Kurultaya teklif etmeyi kararlaştırmıştır:

1. Türk toplumunun millîleşme ve medeniyette gelişme hareketini dil alanında devam ettirmek temel fikir ve dilektir.

2. Bunun için her şeyden önce Türk milletinin dil hazinesini tespit eden bir sözlük vücuda getirilmelidir. Bunda ölçü sözlerin konuşma ve yazı diline geçmiş olması, büyük çoğunluk tarafından kullanılmış bulunmasıdır. Alınacak sözlerden kökü Türkçe olanlar ve olmayanlar işaret edilmelidir.

3. Ayrıca bir iştikak lügati hazırlanmalıdır.

4. Bugüne kadar kabul edilip yayınlanmış bulunan terimleri, Osmanlıcaları ve büyük dillerdeki karşılıklarıyla birlikte ve bilgi kollarını birbirinden ayırmadan bir araya toplayan bir terim sözlüğünün en kısa zamanda bastırılması lüzumlu görülmüştür.

5. Terimler Türk halk dilinde kullanılan ya da kullanılmış olan kelime veya kelime unsurları vasıtasıyla dilin bünyesine, gramerine ve kelime yaratma kurallarına uygun olmalıdır.

6. Türk dili, Türk milletinin kullandığı dildir. Terimler yapılırken eski tarihlerden beri yaşayıp gelen unsurlar zaman ve mekân itibarıyla yakınlık ve uzaklık bakımından dikkate alınmalı ve bugünkü Türkiye Türkçesinin fonetik ve estetiğine uygun olmalıdır.

7. Yabancı dillerdeki bilim ve teknik terimlerinin ileri milletlerce müşterek olarak kullanılanları incelenip kabul edilecek belirli bir usule göre dilimize alınabilir.

8. Terimlerin yapılmasında ihtisas sahiplerinin çalışmaları ve teklifleri esas tutulmalıdır. Dil Kurumu bunları inceledikten ve ilgili bilim kolunun yetkili uzmanlarının olurlarını aldıktan sonra yayınlar.

9. Lügat – Filoloji ve Terim Komisyonunca kabul ve tespit edilen ilkelere aykırı yolda yapılmış terimler varsa onların da ilkelere uygun duruma getirilmesi için gözden geçirilmeleri lazımdır.³³⁸

³³⁸ Altıncı Türk Dil Kurultayı 1949, Birleşimler-Tutanaklar, s. 143-146.

Üçüncü Birleşim / Birinci Oturum

Altıncı Türk Dili Kurultayının üçüncü birleşimi 23 Aralık 1949 Cuma günü saat 10.30'da Kurultay asbaşkanı Enver Ziya Karal'ın başkanlığında toplanmıştır. İlk önce TDK koruyucu başkanı İsmet İnönü'ye, Kurultay başkanlık divanı ile komisyonlar başkan ve sözcülerinin ziyaret suretiyle, Kurultayın saygı ve bağlılık duygularının sunulması hakkındaki önerge kabul edilmiştir. Ardından İmla Komisyonunun raporu okunmuştur. Çeşitli kısımları kapsayan raporun, kanun konusu olan alfabe işi çıkarılmak suretiyle, imlamıza dair olan başka önergelerle birlikte yeni tüzük uyarınca kurulacak olan Bilim Kuruluna verilmesi kabul edilmiştir. İmla Komisyonunun raporunda ana hatlarıyla şunlar yer almaktadır:

1. İnceltme, düzeltme ve uzatma görevi gören ve Latin harflerinin kabulünden sonra bazı imla güçlükleri oluşturan işaret üzerinde durulmuştur. K ve G harflerinin kalın vokallerden önce “ge”, “ke” sesini çıkartabilmeleri için mevcut imla kuralının yetersizliği düşünülerek A.Dilaçar'ın önerisiyle bu harflerden sonra (') işaretinin kullanılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Kılavuzda “kaadir, kaatil” gibi iki a ile yazılan kelimelerin düzeltme işaretli bir a (â) ile “kâdir, kâtil” şeklinde yazılması da karara bağlanmıştır.

2. İsim sonlarında bazı “p, ç, t” harflerinin kendilerinden sonra vokal aldığı zaman “b, c, d” olmasını İmla Kılavuzu bir esas olarak almıştır. Komisyonda bu değişikliğin kelimenin yalın durumunda “b, c, d” harflerinin daima sert “p, ç, t” sesi vermesinden doğduğu ve bunun vokal geldiği zaman aldıkları bu yumuşak şekillerden anlaşıldığı; bunların asıl sesleri veren harflerle yazılmasının imlamızın fonetik esasına uyduğu kadar kelimeleri iki şekilli öğretme ve öğrenme zorluğunu gidereceği ileri sürülmüştür. Ancak bu değişikliğin takdiri Genel Kurula bırakılmıştır.

3. Alfabemizde eksik ve kusurlu vokallere dair rapordaki maddeler okunmuş, bu hususta yeni bir karar verilmesine gerek görülmemiştir.

4. Bileşik kelimelerin imlaları üzerinde durulmuş, İmla Kılavuzundaki esasların yeterliliği kararlaştırılmakla beraber bunların hepsinin Kılavuza eklenmesinin uygun olacağı sonucuna varılmıştır.

5. Farsça ve Arapça tamlamaların yazılışlarında da yine Kılavuzda belirtilen şekiller uygun görülmüştür.

6. Rastgelmek, dostluk, dürüstlük, çiftlik, çiftçilik gibi kelimelerdeki “t”lerin bütün hallerde muhafaza edilmesi uygun görülmüştür.

7. Redd, hiss, zann gibi ikiz harfli kelimelerin yalın hallerinde bu harflerin tek kullanılmasına, takı aldıkları takdirde çift kullanılmasına karar verilmiştir.

8. Rakamların imlasında eskiden olduğu gibi her sayının ayrı bir kelime olarak yazılması uygun görülmüştür.

9. İnönü, Saracoğlu ve benzeri kelimelerde tamlama manası kastedilmeyip özel ad olarak ele alındıklarına göre bunların kaynaştırma n’si almaksızın İnönü’ye, Saraçoğlu’ya şekillerinde yazılması kararlaştırılmıştır.

10. Soru eki olan “mı” nın ayrı yazılmasına ve “y”den önce gelen geniş ünlülerin daraltılmasına Kılavuzdaki şekilleriyle devam edilmesi kararlaştırılmıştır.

11. Eczahane, kahvehane, hastahane gibi sonları “hane” ile biten kelimelerde “h” harfinin daima yazılması kararlaştırılmıştır.

12. Tarih gösteren ay adlarının ve tarihî özel adların başlarındaki rakamların Romen rakamlarıyla yazılması kararlaştırılmıştır.

13. Türkiye’deki bütün yer adlarının imlalarını gösteren bir cetvel yapılarak İmla Kılavuzuna eklenmesi ya da ayrıca yayınlanması kararlaştırılmıştır.

14. Gerek okullar gerekse halk için aynı tarzda ve okunaklı bir el yazısı şeklinin tespit edilmesi kararlaştırılmıştır.

15. Nispet bildiren “i”lerin üzerine uzatma işaretinin konulması ve bu hususta istisnalardan tamamen vazgeçilmesi kararlaştırılmıştır.

İmla Komisyonun raporunda ayrıca, burada değinilenlerden başka diğer kurallarda İmla Kılavuzunun geçerli olacağı, Kılavuzun sonraki baskılarının daha genişletilmesi ve kuralların daha açık ve kısa cümlelerle yazılması gerekliliği de yer almaktadır.³³⁹

³³⁹ Altıncı Türk Dil Kurultayı 1949, Birleşimler-Tutanaklar, s. 191-196.

Üçüncü Birleşim / İkinci Oturum

Üçüncü birleşimin ikinci oturumu asbaşkan Enver Ziya Karal tarafından açılmıştır. İlk önce Önergeler Komisyonunun raporu okunmuş, bazı komisyonların raporları ile ilgili olan ve bazıları çeşitli konulara ait bulunan önergelerin Kurum Genel Merkez Kuruluna sunulması uygun görülmüştür. Önergeler Komisyonuna gelen başlıca konular şunlardır: 1. Tüzükte değişiklik. 2. Öz Türkçe kelimelerin kullanılmasının basın için kanuni bir ödev haline getirilmesi. 3. TDK'yı destekleyen bazı oluşumlara teşekkür edilmesi. 4. TDK'ya ve öz Türkçeye yöneltilen itirazların cevapsız bırakılmaması. 5. Dil davasına iyi hizmetlerde bulunan kişilere ödüller verilmesi. 6. Dil Kurumu için bazı illerde şubeler açılması. 7. Kurum tarafından halk için bir dergi çıkartılması. 8. Eski tarih ve ilmî eserlerin yeni harflere ve öz Türkçeye çevrilmesi, yurt dışında bulunan Türkçe eserlerin fotokopilerinin alınması, bu işler için başka kurumlarla işbirliği yapılması. 9. Genel Yazmanlık raporunda “basın” hakkında kullanılan “kazanç kurulu” sözünün düzeltilmesi. 10. “Edebiyat-ı Cedide” ve “Divan Edebiyatı” kadrosunda bulunan güzel şiirlerin yeni neslin anlayabilmesi için ruhu değiştirilmeden sadeleştirilmesi. 11. Bilim Kuruluna seçilecek olan üyelerden üçte birinin zevkine ve anlayışına güvenilir nesir ve şiir sanatkârları arasından seçilmesi. 12. Söz derleme hareketinin genişletilmesi. 13. Mukayeseli tarihî lügat yapılması.³⁴⁰

Önergeler Komisyonunu raporunun ardından koruyucu başkan ismet İnönü'nün Kurultaya başarı ve tebrik dileklerini ileten sözleri okunmuştur. Daha sonra tüzük hükümlerine uyularak yönetim kurulu ve bilim kurulu seçimleri yapılmıştır. Türk dilinin gelişmesi için çalışan ve hayata veda etmiş olanların anısına saygı duruşunda bulunulması ve Kurultay asbaşkanı Enver Ziya Kural'ın Kurultay çalışmalarına katılanları selamladığı konuşmasının ardından İstiklal Marşı'nın okunmasıyla Altıncı Türk Dili Kurultayının çalışmaları sona ermiştir

3.6.2. Altıncı Kurultayın Başlıca Özellikleri

Altıncı Kurultayın başlıca özellikleri şunlardır:

1. Tüzüğün esaslı bir suretle değiştirilmesi: Tüzüğün kabul edilen yeni şekli ile yönetim ve bilim işleri birbirinden ayrılmıştır. Kurumun kol teşkilatı kaldırılarak bütün

³⁴⁰ A.g.e.s. 227-228.

bilim işleri Bilim Kurulu adı verilen otuz kişilik bir heyete bırakılmıştır. Kurumun idaresi ise beş kişilik Yönetim Kuruluna verilmiştir. Bilim ve Yönetim kurullarının birleşmesiyle Genel Merkez Kurulu meydana gelmektedir ve Kurumun Kurultaydan sonra en yüksek kurulu budur.

2. Dil davasında davaya yabancı kalanlar ve davaya karşı olanlar da davet edilmiştir. Bunlardan Kurultaya katılanlar komisyonlarda ve genel oturumlarda söz sahibi olarak fikirlerini ifade olanağı bulmuşlardır.

3. Bilhassa terim ve imla kolları üzerinde çalışılmıştır. Terim konusunda özellikle yüksek öğretim mensupları, imla konusu üzerinde Türkçe ve edebiyat öğretmenleri ile yazarlar çalışmışlardır.³⁴¹

3.7. KURUMA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Hilmi Ziya Ülken “Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi” adlı eserinde, “Dil Devrimi Sonuçları” başlığı altında, Türk Dil Kurumuna yönelik eleştirilerin geldiği noktayı anlatmak için “çığır” sözcüğünü kullanır. Ülken bu çığırın dil devrimine değil, dil devrimcilerine karşı açıldığını belirtmeyi de ihmal etmez³⁴² Ülken’in Atatürk’ün ölümüne bağladığı bu çığırın 1940’tan sonra artan Türk Dil Kurumu çalışmalarıyla da ilgisi olduğu açıktır. Nitekim İstanbul Muallimler Birliği tarafından 23 Ekim 1948 - 31 Ekim 1948 tarihleri arasında İstanbul’da düzenlenen “Birinci Dil Kongresi” şu gerekçeye dayanır:

“İlk, orta ve yükseköğretim mensupları niçin bu Kongreyi düzenlediler ve resmî makamlara gönderilmek üzere neşrettiğimiz raporları hazırladılar? Hazırladık: zira bugün mektep kitaplarında görülen dil realitesi bizi bu işe sevk etti. Bizim bu işle meşgul olmamız, meslek şuurunun şiddetle gerektirdiği bir vazife icabıdır. Vazifemizi yapmak mecburiyetindeyiz. Yoksa tarih karşısında mes’ul oluruz.”³⁴³

Türk Dil Kurumu dil konusunda kendisine rakip istememektedir. Bu yüzden İstanbul Muallimler Birliği tarafından kendilerine yapılan daveti önce kabul, sonra

³⁴¹ Altıncı Türk Dil Kurultayı 1949, Birleşimler-Tutanaklar, s. 1.

³⁴² Hilmi Ziya Ülken, Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları, İstanbul, 2010, s. 460.

³⁴³ Muallimler Birliği, “Davamızın Hareket Noktası: Mekteplerdeki Dil Realitesi Karşısında Muallimlerin Vazifesi”, İstanbul Muallimler Birliği, Birinci Dil Kongresi, 23 Ekim 1948 -31 Ekim 1948, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1949, s. 1.

üzerlerine vazife olmayan bir işe karışıkları düşüncesiyle reddederler. Ancak konunun birinci derece muhatabı olan Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, Kongre ile ilgili olumlu görüş serdetmiştir. Bunun üzerine İstanbul Muallimler Birliği de hazırladığı beyannameyle ülkedeki diğer meslek kuruluşlarıyla birlikte “Bakanlığın ilmî yardımcısı” olacakları mesajını vererek ad vermeden Türk Dil Kurumu bilimsel bir kuruluş olmamakla suçlanmıştır.³⁴⁴

İstanbul Muallimler Birliği, Türk Dil Kurumunun iddia ettiği gibi sadece meslekî yardımlaşma için kurulmuş bir teşekkül değil, aynı zamanda mensuplarının kendi iş alanı içinde mesleklerini icra ederken kullandıkları bir alet hükmündeki okul kitapları üzerine de söz almaları gerektiği düşüncesindedir. Zaten Birinci Türk Dili Kongresini gerek ilköğretim gerek ortaöğretim ve gerekse yükseköğretimde görev yapan mensuplarının okul kitaplarında kullanılan dilden duydukları rahatsızlıktan dolayı düzenlemiştir. Kongre düzenleme beyannamesine göre, 1948 yılı itibariyle, okul kitapları rastgele açıldığında, neden böyle bir girişimde bulunulduğu kolayca anlaşılabilir.

Beyannamede, aşağıda verilen örneklerin, herhangi bir ilköğretim ders kitabından alındığı belirtilmektedir:

“Size bu yıl tatlı ÖYKÜLER, güzel masallar anlatacağım. Size öz dilinizi ben öğreteceğim için ne kadar KIVANÇ duyuyorum. / Babam yaz için deniz kıyısında bir ev tutmuştu. OKUL tatil edilince oraya taşındık. / İnek şöyle dedi: - BAYIN, BAYANIN, çocukların içtikleri sütü ben veriyorum. / Bir satıcı TÜNAYDIN arkadaşlar, diye selâm verdi. / Bu GÖREV Kaya’yı çok eğlendirmişti. / Arkadaş! Öyleyse sana uğurlar olsun. Sen istediğin gibi yaşa! Ben öyle ÖZGENLİĞİMDEN vazgeçtikten sonra bana ne verseler istemem, ÖZGEN ölmek daha iyi. / Çöpler, süprüntüler araba ile uzaklara götürülür. Bütün bu işler URAY işleridir. Şehir halkı URAYA ÜYE seçer.”³⁴⁵

Yeni sözcüklerin büyük harflerle yazıldığı bu örneklerden sonra şöyle bir yargıya varılır: İlkokul kitaplarını dolduran bu gibi kelime ve ifadelerin çocuğun evde ve

³⁴⁴ İstanbul Muallimler Birliği, Birinci Dil Kongresi, s. 4.

³⁴⁵ A.g.e.s. 2.

sokakta kullandığı dille bir ilgisi yoktur. İlkokul öğretmeni çocuğun ahlâkı gibi dilini de korumak zorundadır.³⁴⁶

Ortaöğretimde de ilköğretimde olduğu gibi, verilen örnekler için, herhangi bir ders kitabından alındığı açıklaması yapılmıştır. Ancak bu örneklerde yeni kelimelerin büyük harflerle yazılmadığı görülmektedir:

“Tek somut ve karışık olaylar, bağlı oldukları kanunlar bulunmadan önce olumsal görünürler... Fakat düşme kanunu öğrendikten sonra artık bu olaylar olumsallıktan çıkmışlardır, zorumlu olurlar... Fakat deneysel kanunlardaki zorumluluk, salt bir usdeyi zorumluluğu değildir. Bir aksiyomdan veya tanımdan çıkan matematik bir hakikatin zorumluluğuna benzemez. Çünkü onlardaki mantık zorumluluğu, çelişmezliğe düşmedikçe reddedemeyeceğimiz önermelerde bulunur... İşte böylece kanun somut ve tikel olanın genel olana, karışık olanın basit olana, olumsalın zorumlu olana götürülmesi demektir.”³⁴⁷

Bu örnekten hareketle bir dil yarısı nitelimesinde bulunulmuştur. Ortaokul ve lise öğretmenin bu satırları okuduktan sonra, “Muallimler Birliği”ne başvurması ise, bu yaranın iyileştirilmesi konusunda birlikte düşünmek biçiminde yorumlanmıştır.

Beyannameye göre yükseköğretim ortaöğretimin diline uymak zorundadır. Aksi halde öğrenci hocayı anlayamaz. Bu yüzden yükseköğretim mensupları da eserlerini ister istemez aşağıda örnek verilen dille yazmak zorunda kalmışlardır:

“İşitsel duyguluk, ses çıkaran cismin titreşimlerine tekabül eder. O halde bu duyguluk, mekanik duyguluğun özel bir ayrılaşmasını gösterir. Toplumbilimcilerin ilkel anlayışı üzerinde yaptıkları incelemeler bunu ortaya koymuştur. Bu anlayışın çelişmezlik ve nedensellik ilkelerinin farkında olmadığı söylendi. Uygar olmayan kavimlerin geleneksel kavrayışları bize çelişmelerle dolu görünür. Bu kavrayışlar paradoksal özdeşlikler veya paydaşlıklar kurar... Bir olgunun gözlenmesi, ilk olgudan farklı bir olgudur. Bu ilk olguyu tanımada kullanılan iki zihnî (veya beyinsel) etkinlik vardır. Yaratıcı süreç uzun ve karmaşık olabilir. Genel bir yönelmede karar kılma, ya uygun, ya zihnî etmenlerin neticesidir. Heyecan imgelemi uyarır.”³⁴⁸

³⁴⁶ A.g.e.s. 2.

³⁴⁷ İstanbul Muallimler Birliği, Birinci Dil Kongresi, s. 2.

³⁴⁸ A.g.e.s. 3.

İstanbul Muallimler Birliği, Türk Dil Kurumu ve dolayısıyla onun tarafından düzenlenen Türk Dili Kurultaylarına karşı, Birinci Türk Dili Kongresi düzenleme gerekçesi olarak, gerek ilköğretim gerek ortaöğretim ve gerekse yükseköğretim mensuplarının derslerde kullandıkları kitapların dilini gösterir. Bunu düzenlenen Kongrenin üstüne siyasî bir gölge düşmemesi için yapar. Böylelikle bir taraftan muhaliflerin Kongrenin siyasî amaçlarla düzenlendiği iddiası tersine çevrilmek istenirken, diğer taraftan kendilerinin eğitimle ilgili meslek kuruluşu oldukları vurgusu ön plana çıkarılmaya çalışılır:

“Biz sadece ve yalnız mektep kitaplarındaki dil işi ile alâkadarız. Yoksa yüksek lâflar etmekten, hele herhangi bir politika işi ile uğraşmaktan kat’î surette uzak bulunuyor, uzak kalmıyanları ve üstelik bizi de kendileri gibi düşünenleri derin bir nefret hissî ile tel’in ediyoruz. Kongremiz, sırf teknik bir meselenin halli için, mektepte kullanılan bu gibi ifade ve terimleri istimal işinin böylelikle neye varacağını düşünmek lüzum veya lüzumsuzluğunu soğukkanlılıkla ve ilmî metodla beraberce ele almak için hazırlanmıştır ve icabında da her zaman hazırlanacaktır.”³⁴⁹

Kongre süreci incelendiğinde, Kongrenin düzenleme amaçlarına büyük ölçüde uyulmaya çalışıldığı görülür. Kongreye katılanlar konuyu kendi uzmanlık alanları çerçevesinde değerlendirirler. Bireysel düzeyde katılımın hemen hiç olmadığı Kongreye katılan hemen her kesim, Türk Dil Kurumunun çalışmalarını kendilerini ilgilendirdiği kadarıyla eleştirirler. Zaten ister katılsın ister katılmasın bir çeşit Türk Dil Kurumu soruşturması özelliği taşıyan Kongreye dille doğrudan ilgisi olduğu düşünülen kuruluşlar çağırılmıştır. Bu çağrıya Türk Dil Kurumu ile Gazeteciler Cemiyeti uymamıştır. Birinci Türk Dili Kongresine, ev sahibi İstanbul Muallimler Birliği dışında, üç kuruluş daha katılmıştır: Türk Dili ve Edebiyatı Mezunları Cemiyeti, Halk Bilgisi Derneği, Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti. Sunulan bildirilerin altındaki isimlere bakıldığında ev sahibi Kurumun kongreye neredeyse tam kadro katıldığı görülür. Katılımcıların Türk Dil Kurumunu hangi açılardan eleştirildiği konusunda ise numara sistemine göre yeniden düzenlenen kongre programı bir fikir verebilir:

Kültür Teşekküllerinin Kongreye İştiraki:

³⁴⁹ İstanbul Muallimler Birliği, Birinci Dil Kongresi, s. 3.

Zahir Güvemli: Ne Yapmalıyız? (Türk Dili ve Edebiyatı Mezunları Cemiyeti adına)

Naim Kılıç: Halk Bilgisi Derneği ve Dil Kongresi (Halk Bilgisi Derneği adına)

Burhan Apaydın: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti ve Dil Kongresi (Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti adına)

Nazarî ve Umumî Dil Meseleleri:

Prof. Halide Edip Adıvar: İngiliz Dilinin Tekâmülü ve Türkçe (M.B. Azası)

Prof. M. Şekip Tunç: Dil Meselemiz (M.B. Azası)

İsmail Habib: Dil Davası (M.B. Azası)

Nihat Sami Banarlı: Türkçemizin Ahengi Meselesi (M.B. Azası)

Kemal Emin Bora: Dil Meselesi (M.B. Azası)

Ali Rıza Korap: Dilin Tabîî Bünyesi (M.B. Azası)

M. Sadullah Sander: Dil İnkılâbı mı, Dilde Sadelik mi? (M.B. Azası)

Ord. Prof. Gerhard Kesler: Almanya'da Dil Tasfiyesi

Sadri Maksudî: Medenî Milletlerde Dil Islahı Tarihine Bir Bakış (M.B. Azası)

Nurettin Ergin: Dil Islahında Akademik Çalışma Lüzumu (M.B. Azası)

Rasim Erhan: Dilimiz Hakkında (M.B. Azası)

Z. Fahri Fındıkoğlu: Sosyoloji Bakımından Lisan Meselesi (M.B. Azası)

H. Tevfik Gönensay: Dil Meselesi ve Türkçe-Edebiyat Dersleri (M.B. Azası)

Cavid Orhan Tütengil: Ziya Gökalp'ta Lisan İşî (M.B. Azası)

Teknik ve Amelî Meseleler:

Kemal Gürsan: Matematik İstılahları Hakkında (M.B. Azası)

Prof. Tevfik Remzi Kazancıgil: Biyoloji ve Tıp Terimleri (M.B. Azası)

Prof. Brahim Hakkı Akyol: Coğrafya Terimlerine Dair (M.B. Azası)

Rifat Necdet Evrimer: Liselerde Edebiyat Öğretimi (M.B. Azası)

Muallim Ahmet Halit Yaşaroğlu: Beş Meseleye Toplu Bir Bakış (M.B. Azası)

Orhan Rıza Aktunç: Dil ve Edebiyat Öğretimi (M.B. Azası)

Avukat A. Safa Erkün: Hukuk Dilimiz Hakkında Düşünceler (M.B. Azası)

Recai Cin: Dilimizin Türkçeleşmesi (M.B. Azası)

Prof. H. Nimetullah Öztürk: Türkçede 'Uydurma'dan 'İşleme'ye (M.B. Azası)

Türkçe Öğretmeni Mahir İz: Dört Mesele (M.B. Azası)

Dr. Abdülkadir Karahan: Türkçe ve Edebiyat Öğretimi Üzerine Düşünce ve Teklifler

Prof. Dr. Zeki Zeren: Terimler Hakkında (M.B. Azası)

Harun Reşid Kacacan: Tabiat İlimleri Terimleri (M.B. Azası)

Akif Güner: Türkçe İşinde Rehber Bir Kitap (M.B. Azası)

Haşim Nahid Erbil: Dil Oyunu Bir Tefekkür Buhranı Yarattı

Katılımcıların tamamının, Prof. Gerhard Kesler ile Haşim Nahid Erbil dışında, bir dernek, birlik veya cemiyet mensubu olduğu Kongrede toplam 32 bildiri sunulmuştur. Mensup oldukları kuruluş adına sunum yapan üç katılımcı dışında kalan 27 katılımcı ise İstanbul Muallimler Birliği azasıdır. Aynı yıl iki baskı yapan bildirimlerin yer aldığı kongre kitabı Türk Dil Kurumuna yöneltilen ilk kurumsal eleştiri bağlamında yeniden okunabilir.

Kurumlar adına ilk konuşma, Türk Dili ve Edebiyatı Mezunları Cemiyetinden Zahir Güvemli'nin olur. Güvemli "Ne Yapmalıyız?" adını verdiği ve dolayısıyla sorusunu sorduğu konuşmasında, Türk dilinin yaşadığını düşündüğü sorunlara çözüm önerileri getirmeye çalışır. Güvemli, Türkçeye bilim ve eğitim çerçevesinde yaklaşır. Ona göre bilim ve eğitim açısından Türkçenin ivedi çözüm bekleyen iki temel sorunu vardır. Bunlar da terim ve yazım sorunlarıdır. Bu iki sorun çözülmeden bilim üretmek ve eğitim yapmak zordur. Bu sorunların çözümünü Millî Eğitim Bakanlığında bekleyen Güvemli, bu iş için de Bakanlığa bağlı bir 'Dil Akademisi' kurulmasını önerir. Ad vermeden dil konusunda Türk Dil Kurumunu devre dışı bırakmak isteyen Güvemli'nin yeni kurulmasını istediği kurumdan bir de beklentisi vardır: Dile müdahale etmemek. Eğer müdahale edecekse de bu müdahalenin ilim ve sanat adamları tarafından yapılacak bir tekliften öteye geçmemesidir.

Kurumlar adına ikinci konuşmayı, Halk Bilgisi Derneğinden Naim Kılıç yapar. Kılıç, 'Halk Bilgisi Derneği ve Dil Kongresi' başlıklı konuşmasında, Türk Dil Kurumu tarafından dile yapılan müdahalenin Osmanlı Türkçesi sınırlarını aşıp halk Türkçesine kadar gelmesinden duyduğu rahatsızlığı belirtir ve bu uygulamanın sürmesi hâlinde eskiden olduğu gibi halkla aydın arasında kopukluk yaşanacağına dikkat çeker. Kılıç bu konuya bir de örnek verir. Halk dili ile okul dili karşılaştırmasını verdiği bu örnek üzerinden yapar. Kılıç'a göre, bir halk masalının başından alınan, "Evvel zaman içinde

bir hükümdar var idi. Üç oğlundan biri akılsız, biri çok akıllı ve zeki, ötekisi ahmak idi.” cümlelerinde yer alan bazı kelimeler okul kitaplarında şu şekle bürünüyor: Akıllı uslu, akılsız ussuz, ahmak anlaksız. Kılıç konuşmasını halka mal olmuş bu kelimeleri yenisiyle değiştirmek isteyenlerin dil bilgisini sorgulayarak sürdürür: “Hatta işin içinde Türkçesini bilmemek gibi bir gaflet cehalet bile vardır. ‘Akıllı’ya ‘uslu’ nasıl diyebiliriz. ‘Uslu’ zaman boyunca mana değiştirmiş ve terbiyeli manasını kazanmıştır, yani bugünkü halk dilinde bu kelime başka bir manada yaşımaktadır.”³⁵⁰

Kurumlar adına üçüncü konuşma, Hür Fikirleri Yayma Cemiyetinden Burhan Apaydın tarafından yapılır. Apaydın, Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti ve Dil Kongresi başlıklı konuşması, başta Türk Dil Kurumu olmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümete karşı bir manifesto özelliği taşır. Türk Dil Kurumunun faaliyetlerinin Türkçeyi bir dil anarşisi içine sürüklediği belirten Apaydın çözüm için Fransa ve özellikle de Almanya gibi bazı Avrupa ülkelerindeki dil akademilerinin çalışmalarını gösterir. Apaydın, Türk Dili ve Edebiyatı Mezunları Cemiyeti adına konuşan Güvemli gibi, sorunun çözümü için bir “Dil Akademisi” kurulmasını önerisini getirir ve konuşmasını bu işin sorumlusu olarak gördüğü üç kuruma, Türk Dil Kurumuna, Türkiye Büyük Millet Meclisine ve hükümete göndermelerde bulunarak bitirir:

“Resmî sıfatı haiz şahsiyetlerin, hükümet kuvvetlerine dayanarak bugün yaşayan ve konuşulan dile müdahalesini doğru bulmuyoruz. Bu nevi müdahalelerle icat edilen dile asla taraftar değiliz. Sun’î dilin mektep kitapları, mahkemeler ve resmî daireler yolu ile zorla sürülmesine kat’iyyen muarızız. Büyük Millet Meclisi gibi siyasî bir heyetin kanun yolu ile memleket dâhilinde dilediği gibi tasarruf etmeğe salâhiyeti yoktur. Halkın hükümet kapısına olan ihtiyacını istismar ederek resmî muamelelerde hükümetin kendince tasarruf etmeğe beğendiği dili kullanmak için vatandaşları zorlamaya hakkı yoktur. Hükümet, mektep hocalarını derslerinde sun’î dil kullanmak için tazyik etmemelidir. Bugünkü hâliyle Dil Kurumunun memleket için hayırlı ve faydalı olduğuna kani değiliz. Çalışmalarını hükümet emirleri altında düzenleyen bu kurum, yerini ehliyetli ilim adamlarından mürekkep müstakil bir dil akademisine bırakmalıdır. Keyfî usullerle dilde ihdas edilen bugünkü vaziyette Türkçemizin fakirleştiğine ve tabii

³⁵⁰ İstanbul Muallimler Birliği, Birinci Dil Kongresi, s. 8.

tekâmülünün sekteye uğradığına kaniiz. Hükümetçe takip edilen dil politikasının milli hayata ve ilmî inkişafımız için zararlı olduğuna inanıyoruz.”³⁵¹

Kurumlar adına yapılan konuşmalardan sonra Kongreye ev sahipliği yapan Muallimler Birliği azalarının konuşmalarına geçilir. Muallimler Birliği azalarının konuşmaları da kurumsal çerçevede değerlendirilebilir ve bu konuşmaların toplamından çıkan sonuca Kurum görüşü nazarıyla bakılabilir. Bu arada bu çalışmada konuşma olarak verilen sözlü anlatım türünün Kongre kitabında rapor okumak şeklinde yer aldığı ve bunun da bugünkü bilimsel bildiri sunmaya karşılık geldiği belirtilebilir. Yine aynı şekilde Kongre programı oturumlar şeklinde düzenlenmediği için katılımcıların okuduğu raporlara konuşma demenin daha uygun olduğu düşünülebilir.

Ev sahibi İstanbul Muallimler Birliği adına, yukarıda verilen kongre programından anlaşılacağı üzere, pek çok konuşma yapılmıştır. Bu konuşmalardan birincisi, İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümü öğretim üyesi Prof. Halide Edip Adivar’ın “İngiliz Dilinin Tekâmülü ve Türkçe” başlıklı konuşması, örnek olarak verilebilir. Adivar konuşmasında, İngilizcenin Latin ve Yunan dilleriyle olan ilişkisini, İngilizlerin kendi dillerinin yabancı dillerin boyunduruğu altına girdiği şeklinde yorumlamadığını belirtir. Yine aynı şekilde Türklerin de Türkçenin Arap ve Fars dilleriyle olan ilişkisini kendi dillerinin yabancı dillerin boyunduruğu altına girdiği şeklinde yorumlamaması gerektiğini belirten Adivar’a göre, Türkçenin Arapçayla olan ilişkisi nasılsa, batı dillerinin Lâtin ve Yunan dilleriyle olan ilişkileri de öyledir:

“Bizimle benzeyiş noktaları, Yakın Şarkı istilâ eden, birkaç asır üst üste akın yapıp yerleşen Türkler de, lisanlarını kurdukları imparatorlukta hâkim yaptılar. Tabîî yerli lehçeler de kaldı. Nasıl, İngilizlerin diline, ilim ve dinin tesiriyle, Lâtince harfler ve Lâtince hâkim olduysa, Yakın Şark Türklerinin diline de o zaman Şarkta ilim lisanı olan Arapça ıstılahlar ve Arapça harfler hâkim oldu. Yani iki millet de tarihlerinin başında, zorla değil, kendi ihtiyarlarıyla, ve ilmî, medenî olduğu kadar dinî zaruretlerin tesiriyle, yabancı bir dilin alfabe ve ıstılahlarını aldılar. Bundan dolayı, dilimize giren ve Türkçeleşen Arap menşeli kelimeleri bir Arap hâkimiyeti gibi görmek yanlıştır. Nasıl ki, Garp milletleri, bugün kendilerine nispeten siyasî bir kuvvet ifade etmeyen Yunanlıların

³⁵¹ İstanbul Muallimler Birliği, Birinci Dil Kongresi, s. 10.

harsını, ortadan kalkmış olan Romalılardan Lâtin alfabesini ve ıstılahlarını almış olduklarını söylerken şereflerine hanel geldiğini hiç hatırlarına getirmezler.”³⁵²

Adıvar'ın bu görüşü, Gazi M. Kemal tarafından Prof. Sadri Maksudi'nin “Türk Dili İçin: Geçmişteki, Bugünkü ve Gelecekteki Yazı Dilimiz Üzerine Düşünceler” adlı eserinin başına yazılan 2 Eylül 1930 tarihli sunuş yazısına bir cevap niteliği taşır gibidir. Türk Dil Kurumunun kuruluş gerekçesi olarak kabul edilen ve bu yüzden bir bölümü özdeyiş olarak Türk Dil Kurumu binasının üzerine “Ülkesini, yüksek istiklâlini korunmasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır.” şeklinde yazılan bu yazının tamamı şöyledir: “Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zenginlerindedir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklâlini korunmasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır.”

Atatürk'ün 1930 yılında yazdığı bu satırların yazıldığı tarihten itibaren Cumhuriyet dönemi dil politikalarının ve kurulduğu tarihten itibaren de Türk Dil Kurumunca başlatılan dilde özleşme hareketinin çıkış noktasını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Hatta o kadar ki, bu konuda neredeyse Atatürk'ün bile görüş değiştirmesine imkân verilmemiştir. Nitekim Falih Rıfkı Atay, “Atatürk ve Dil” başlıklı yazısında, Atatürk'ün dilde aşırı özleşme denemesine, Güneş-Dil Teorisi ile son verdiğini açıklar. Ancak işin asıl ilginç yanı Atay'ın bu konuda Atatürk'e katılmadığını açıklama gereği duymasıdır. Söz konusu yazıya göre Atay'ın Atatürk'le anlaşamadığı pek az sayıda meseleden biri de budur:

“Atatürk bir müddet dilde en aşırı özleşirme denemelerinde bile bulunmaktan çekinmedi. Bu deneme devri kendini de, bizi de ister istemez çıkmaza götürdü. Fakat “şey” kelimesini dahi Türkçe olmadığı için kullanmamak aşırılığı, bir daha Osmanlıcaya dönülmek imkânlarını bir hayal olarak bile, ortadan kaldırmıştır. Atatürk ile anlaşamadığım pek sayılı meselelerden biri budur. Ben yabancı kelimelerin bir dilin millî olması bakımından hiçbir zararı olmayacağı fikrinde idim. Bunun için de

³⁵² İstanbul Muallimler Birliği, Birinci Dil Kongresi, s. 13.

*dilbilgisinin tabii kanunlarını zorlamanın faydasız olduğunu söyledim. Bu izah zorlamaları yüzünden sarıldığı Güneş-Dil teorisine kıymet vermezdim.*³⁵³

Atay, aynı yazının sonunda, “Bir defa koparmak lâzımdır.” gerekçesiyle, dilde aşırı özleşme denemelerini desteklediğini açıklar. Atatürk’ün bir teoriyle, Güneş-Dil teorisiyle bu işin içinden çıkma girişimine ise bir anlam, daha doğrusu bir kıymet vermediğini belirten Atay’a göre, böyle bir teoriye sarılmadan da bu işin içinden çıkılabilir. Oysa dilde aşırı özleşmenin İnönü döneminde de devam etmesi, girilen ya da girmek zorunda bırakılan dil çıkmazından bir teoriyle bile çıkılamaması, bu konuda kıymet verilmemesi gereken fikrin, Atatürk’ün değil, Atay’ın fikri olduğunu gerçeğini açıkça ortaya koyuyor. Kaldı ki, Atay söz konusu yazıyı İnönü döneminde değil, Menderes döneminde yazmıştır. Bu durumdan hareketle, Cumhuriyet döneminde sadece dil konusunda değil nerdeyse hemen her konuda temel politikanın neden “özleşme” olduğu sorusuna verilen karşılıkların henüz yeteri kadar doyurucu bir nitelik kazanmadığı sonucuna ulaşılabilir.

Nüvit Özdoğru, 1958’de yayımlanan Türkçemiz adlı eserinde, kendi ilkökul hayatının da geçtiği Atatürk döneminden başlayarak, Türk Dil Kurumunun kuruluş tarihi olan 1932 yılından 1950’ye kadar devam eden bölümünün, bir özetini çıkarır. Özdoğru, bu özetinde, Atatürk döneminde bir süre uygulandıktan sonra vazgeçilen dilde aşırı özleşme denemesine, İnönü döneminde yeniden dönülmesini eleştiri konusu yapar:

*“Atatürk öldükten sonra gayretkeşler “Onun eserini bırakamayız.” teranesiyle balta elde Türkçenin kolunu budunu parçalamak için birbirleriyle yarışa geçtiler. Bu yarış el’an devâm etmektedir. Böylelerine söylenecek söz sarıhtir. Peyami Safa’nın dediği gibi: “Anlaşılmayan dil dil değildir ki Türkçe olsun. Böyle aykırılıkların devrimcilikle ilgisi olmadığı gibi hiç kimsenin Atatürk’ten fazla Atatürkçü olmağa da hakkı yoktur.”*³⁵⁴

Özdoğru’nun yukarıda yaptığı değerlendirmeye göre diğer devrimler gibi dil devrimi de Atatürk döneminde tamamlanmıştır. Dil devriminin tamamlanmamış gibi gösterilmek istenmesi kraldan fazla kralcı kesilmekle aynı anlamı taşır. Zaten öyle anlaşılıyor ki, Atatürk’ün en önemli özelliklerinden biri kendi başlattığı çalışmalarını yine

³⁵³ Falih Fıfık Atay, “Atatürk ve Dil”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3, TDK Yayınları, Ankara, 1951, s. 124-125.

³⁵⁴ Nüvit Özdoğru, **Türkçemiz**, Gün Matbaası, İstanbul, 1958, s. 17.

kendisinin tamamlamak istemesidir. Onun dil devrimiyle ilgili tutumunda bunu açıkça görmek olasıdır. Ancak bu özelliğin dil devriminde geçersiz kılınmaya çalışıldığı görülüyor. En azından tartışmalı bir durum ortaya çıkmıştır. Atatürk'ün çıkmaza soktuğunu düşündüğü ve çıkmazdan çıkarmak için Güneş Dil teorisine sarıldığı Türk dilinin İnönü döneminde tekrar çıkmaz olarak nitelenen duruma sokulması başka türlü açıklanamaz. Hatta eskiden büyük ölçüde kâğıt üzerinde kaldığı için daha az rahatsızlık doğuran bu çıkmazın Atatürk'ün ölümüyle tersine bir dönüşle kuramdan uygulamaya geçirilmeye çalışılması Türk Dil Kurumuna karşı yapılan eleştirinin dozunu da iyice artırmıştır.

Eleştiri dozunun artmasında payı olanlardan biri de Ali Fuad Başgil'dir. Başgil konuyla ilgili olarak, 1945 yılının yaz aylarının sonunda, Cumhuriyet ve Vatan gazetelerinde, Türkçe Meselesi başlığı altında, bir dizi yazı kaleme alır. Başgil'in bu yazıları, 1948 yılında, Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti tarafından, küçük bir broşür olarak yayımlanır. Daha sonraları aynı adla, Türkçe Meselesi adı altında, kitap olarak basılan ve yayımlandığı günlerde büyük yankı uyandıran bu yazılarında, Başgil, önce bir Türkçe tanımı yapar. Başgil'in yaptığı bu tanım birinci çokluk kişiye göredir: Türkçemiz. Nüvit Özdoğru'nun yukarıda adı geçen kitabına bu tanımdan hareketle Türkçemiz adını verdiği ihtimal dâhilinde olan bu tanımda Türkçe millet ve memleket hayatıyla çok sıkı bağlar kurularak anlatıma girer:

“Okuyucularım! Türkçemiz üzerinde dertleşeceğim. Türkçemiz diyorum, zira benim nazarımda ve tarihin öğrettiği hakikatler önünde, bu memlekette “Osmanlıca” ve “Öz Türkçe”, beyaz Türkçe, kızıl Türkçe gibi birkaç dil yoktur. Bir tek dil vardır: Türkçemiz. Sayısız fikir ve kalem sahibi nesillerin asırlar içinde göz nuru dökerek karınca sabrıyla işleyip şimdiki mirasına eriştiği atalar mirası Türkçemiz. Çatısı ve yapısı itibarıyla dünyanın en modern, ahengi ve edası itibarıyla en şirin, sedası ve telâffuzu itibarıyla dünyanın en hoş ve tatlı dillerinden biri olan Türkçemiz. Millî kütüphanemizi dolduran ve bugünlerimizi dünlerimizin asaletine bağlayan, ilmî ve edebî sayısız kitapların ve kitabelerin sessiz ve mukaddes dili Türkçemiz. Her kelimesinde asil bir milletin en az bin yıllık bir tarihinin biriktirdiği mana ve hatıralar saklı bulunan lisan şekline girmiş millî ruhumuz, hareket ve heyecan ocağımız, ana baba dili

*Türkçemiz. İşte okuyucum! Benim, sizin, hepimizin müşterek dili ve millet ocağımızın ateşi Türkçemiz budur.*³⁵⁵

Yazılarının kendisine haber verilmeden gazete yönetimi tarafından aşırı bulunarak sansüre tâbi tutulduğunu ancak yazılar yayımlandıktan sonra fark ettiğini belirten Başgil'in, dil devrimiyle doğrudan karşı karşıya gelmesi İstanbul Üniversitesindeki görevi dolayısıyla. Yazdığı yazıların ikincisinde bunun için bir de tarih verir: 1938. İlgili yazı, dil devriminin hız kazanmak için acaba Atatürk'ün ölümünü bekliyordu sorusu eşliğinde okunabilir:

*“1938 kışında idi, sanıyorum. Bir gün üniversite Rektörlüğü'nde, dil meselesini konuşmak üzere, fakültelerden çağrılan profesörlerden mürekkep bir toplantı yapıldı. Toplantıda, dışarıdan bilhassa bu iş için gelmiş iki zat da vardı. Müzakere, Üniversitenin dil inkılâbı için seferber edilmesi gerektiği yolunda, hararetle bir nutukla açıldı.*³⁵⁶

Başgil gerek Üniversitede yapılan bu toplantıda gerekse diğer toplantılarda dil üzerine farklı görüş açıklamanın iyi karşılanmadığı tespitinde bulunur.. Bu konuda birkaç da örnek verir. Örneklerden biri kendisiyle ilgilidir. Yukarıda söz konusu edilen toplantıda söz almıştır. Ancak söz aldığına alacağına pişman edilmiştir. Kendi ifadesiyle, dile müdahalenin yanlış olduğunu söylemesi üzerine, müzakere odasında şöyle bir hava meydana gelmiştir:

*“Birdenbire çehrelerin değiştiğini, müzakere odasının bir mezarlık sükûtu içine daldığını, başların eğilip herkesin göz ucuyla birbirine baktığını gördüm ve büyük bir suç işlediğimi anladım. Bozuldum.*³⁵⁷

Başgil'in aynı konuda verdiği ikinci örnek dil uzmanının bile dil konusunda konuşulmadığı bir toplantıdır. Yine üniversitede, 1941 yılında, yaz aylarında, haftanın iki gününde terimler konusunda toplantılar düzenlenir. Milli Eğitim Bakanının başkanlığında, fakültelerin belirlediği profesörlerin katıldığı toplantıda, dil uzmanı Ragıp Hulusi konuşulmaz:

“Bu heyetin o zamanki adıyla Maârif Vekili'nin reislik ettiği bir toplantısında, merhum dil mütehasısı Profesör Ragıp Hulûsi, ıstılah işinde tutulan yolun kusurlu

³⁵⁵ Ali Fuad Başgil, **Türkçe Meselesi**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2007, s. 13-14.

³⁵⁶ Ali Fuad Başgil, **Türkçe Meselesi** s. 22.

³⁵⁷ **A.g.e.s.** 22.

olduğunu anlatır şekilde, bir iki söz söylemek teşebbüsünde bulundu. Anlaşılmaz bir sinirlilikle sözü kesilerek merhum, çocuk gibi azarlanıp susturuldu.”³⁵⁸

Yine aynı yıllarda konuyla ilgili üçüncü örnek de, felsefe terimleri için Ankara’da yapılan bir toplantıdan verilir. Toplantıya katılan profesörlerin alelacele Ankara’dan geri dönmeleri üzerine Başgil niye bu kadar çabuk döndünüz sorusuna verilen karşılık şöyledir: “Hoş geldiniz ama ne çabuk döndünüz? dedik. Yapılacak iş zaten hazırlanmış imiş, biz gidip reylerimizi verdik, dediler.”

Verilen bu örnekler bir hukuk adamı olan Başgil’i konuyla ilgili olarak şöyle bir yargıda bulunmaya götürür: “*Bilmiyor muyuz ki, bir davayı başkalarını sindirip susturma yoluyla yürütmeye çalışmak, o davanın esastan batıl olduğunun gerçek bir delilidir.*”³⁵⁹

Başgil’in dil konusunda İsmet İnönü ile de teması olur. Demokrat Parti kurulduktan sonra da Celal Bayar ile temas eder. Görüşme talebi Bayar’dan gelir. Bayar 1946 yılında Demokrat Parti kurulduktan sonra özel kalem müdürü vasıtasıyla görüşme talebini Başgil’e iletir. Bayar-Başgil görüşmesi İstanbul’da gerçekleşir. Esas itibarıyla, Bayar’ın Başgil’i Partiye davetini konu alan bu görüşmede söz Demokratik Partinin programında yer alan dille ilgili bir maddeye gelir. Madde şudur: “Dil çalışmalarına gereği gibi devam edilecektir.” Bu maddeden hareketle Başgil Bayar’a dil konusunda siz de Cumhuriyet Halk Partisi gibi mi hareket edeceksiniz anlamında bir soru sorar. Bayar’ın verdiği cevaba göre, göreve geldiğinde dil çalışmalarına gereği gibi devam etme, yani Atatürk gibi davranma anlayışında olduğunu beyan eden İnönü, daha sonraları bunun tam aksi bir yol izlemiştir.

Zeki Velidî Togan, Türklüğün Mukadderatı adlı eserinde dil politikası bakımından Rusya ile Türkiye arasındaki benzerliğe dikkat çeker. Her iki ülkede de dil politikasının dilciler ve bilginler tarafından değil, siyasîler tarafından belirlendiğini belirten Togan, Türkiye’deki durumu bir örnekle açıklamaya çalışır. Togan’ın Türkiye’den verdiği örnek kaynağının Rusya olduğunu düşündüğü devrik cümle konusundadır. Togan 1943 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanlığı bekleme odasında görüştüğü Nurullah Ataç’tan bu konuda ısrar etmesinin sırrını

³⁵⁸ A.g.e.s. 23.

³⁵⁹ A.g.e.s. 24.

öğrenmek ister. Ataç bu konuda İsmet İnönü'yü kaynak gösterir ve kendisinin onun isteği ile böyle davrandığı anlamına gelecek bir açıklama yapar:

*“Bizde bu işin önderi Nurullah Ataç ile 1943'te Edebiyat Fakültesi Dekanının bekleme odasında görüştim. Devrik cümlelerin ne gibi istikametlerde ilerletileceğini, bunun siyasî cephesinden haberi olup olmadığını sordum. ‘Bunun ne sırrını ve ne de siyasetini bilirim, bunu İsmet Paşa bilir. Bu şekil cümleler hoşuma gidiyor.’ dedi.”*³⁶⁰

Ataç'la yaptığı görüşmeden devrik cümlelerin asla Nurullah Ataç'ın kendi iradesinin ürünü olmadığı sonucunu çıkararak Togan, onun bu konuyu İnönü'ye dayandırmasını ise, Lenin'in yakın arkadaşlarından Balabanova adlı İtalyan bir kadın aracılığıyla, Rusya'nın Ankara Büyük Elçisi Raskolnikov Suriç'in Türkiye üzerine ileri sürdüğü bir tezle açıklamaya çalışır. Bu teze göre, Ruslar Türkiye'de bir fikri hayata geçirmek isterlerse, onu asla bir Rus olarak değil, Türkiye'deki dost ve tanıdıkları aracılığıyla, bir Türk olarak ortaya atarlar. Türkler de bunu kendi fikirleri imiş gibi benimserler ve uygulamaya çalışırlar. Bu çerçevede, Sabahattin Ali'nin, Rusların Türkiye'deki dostu ve tanıdığı olduğundan kuşku duymayan Togan'ın, Nurullah Ataç konusunda da kuşkusu büsbütün ortadan kalkmış değil gibidir:

*“Şayet Nurullah Ataç da Rusların şimdi neşrettikleri hal tercümesinden öğrendiğimiz Sabahattin Ali gibi eski bir komünist olmuşsa tâlimatı bizzat kendisi almış, değilse Suruç'in denize attığı yemleri yutan balıklar gibi bu fikri yutmuş olabilir. Konuşmalarımızdan kat'î olarak anladığım şu ki sintaks inkılâbı aslâ Nurullah'ın kendi içtihat mahsülü değildi.”*³⁶¹

Togan gibi Orta Asya deneyimi bulunan, Amerikalı antropolog Elizabeth E. Bacon, 1933-1934 öğrenim yılında, Yale Üniversitesi ve SSCB Bilimler Akademisinin işbirliği çerçevesinde, Rusya'ya gider. Orada bulunduğu sırada, 1934 yılında, Kazakistan'ı ziyaret etme imkânı bulan Bacon'a, daha sonra Orta Asya ziyareti yasaklanır. Ancak o yasaklandığı dönemde de Orta Asya üzerine yaptığı çalışmaları sürdürür ve uzun bir çalışma döneminin ardından, 1965 yılında, Esir Orta Asya kitabını çıkarır. Bacon kitabında, Rusların Türkistan'da yaptığı dil planlaması ile Türklerin Türkiye'de yaptığı planlı dil çalışması arasında yapılacak bir karşılaştırmanın çok ilginç

³⁶⁰ Zeki Velidi Togan, **Türklüğün Mukadderatı Üzerine**, Haz. Dr. Tuncer Baykara, İstanbul, 1977, s. 18.

³⁶¹ A.g.e.s. 19.

olacağını belirtir. Bacon'a göre böyle bir çalışma olmadan Türkistan'daki dil değişmesi hakkında verilen bilgiler bir tahminden öteye geçemez:

*“Dil özellikleri çok yavaş değiştiği için Türkistan dillerinin ileri zamanlardaki seyri hakkında, şimdiden bir tahmin yürütmek zordur. Çok zor, hatta imkânsız olmasına rağmen, Sovyetlerin planlı Ruslaştırma politikası tesirindeki dil, Türkiye’de planlı bir şekilde arılaştırılan dil ve izole hayattan sonra dış dünyaya açılarak teknolojik, sosyal ve politik kavramlarla karşılaşan bir toplumun dilinin mukayeseli incelenmesi çok enteresan olurdu. Böyle bir çalışma olmadan, Türkistan’daki dil değişmesi hakkında, ancak bazı tahminler ileri sürülebilir.”*³⁶²

Bacon’ın Türkistan’daki dil değişmesi hakkında verdiği bu hüküm Türkiye’deki dil değişimi için de okunabilir. Böyle bir okuma yapıldığı takdirde; “yabancı bir devletin eliyle yapılan yıkıcı bir eylem, Türkiye Türkleri ile dış Türkler arasındaki soy birliğini ve kültür birliğini yok etmek, toplumu geçmişinden koparmak, ulusumuzu bölmek, kültür anarşisi meydana getirmek”³⁶³ gibi Türk Dil Devrimine ve dolayısıyla Türk Dil Kurumuna yönelik eleştiriler daha iyi yanıtlanabilir.

³⁶² Elizabeth E. Bacon, **Esir Ortaasya**, Çev. Tansu Say, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty, s. 174.

³⁶³ Semih Tezcan, “Dil Devriminin Özüne ve Uygulamasına Yöneltilen Eleştirilere Yanıt”, **Atatürk’ün Yolunda Türk Dil Devrimi**, TDK Yayınları, Ankara, 1981, s. 134.

SONUÇ

19. yüzyıl Osmanlı bürokrasisi ve aydın zümresi Avrupa karşısında nasıl ayakta kalırız sorusunun cevabını aramıştır. Bu arayışta öz itibarıyla aynen tatbik etme, yerli bir anlayışla modernizasyon, karşı çıkma gibi görüşler ortaya çıkmış bu görüşler de zamanla siyasal bakış açılarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Türkiye’de medeniyet algısı 19. yüzyıl başlarında değişmeye başlamıştır. Batı’nın sanayi devrimiyle yaşadığı zenginlik kültürel argümanların diğer toplumlara ihracına sebep olmuştur. Avrupa’ya ulaşım imkânlarının artmasıyla birlikte, moda, müzik, matbuat ürünleri, tiyatro edebiyat tür ve şekilleri gibi pek çok alanda Batı tesiri başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerde kendisini göstermiştir. Osmanlı Sarayında yaşanan bu değişimin ardından Osmanlı aydınında gerçekleşen zihniyet değişikliği düşünce dünyasında da değişimi zorunlu kılmıştır.

Türkiye’de Batılılaşma üretim araçlarını esas alan bir anlayış yerine daha ziyade tüketim araçlarını model alan bir anlayışla gerçekleşmiştir. Tanzimat döneminde halka inmek ve anlaşılmaq için bazı adımlar atılmış olsa da Meşrutiyet dönemi aydınları Batılı gibi düşündüklerini Doğulu bir dil ve üslupla ifade etmeye çalışmışlardır. Bu sebeplerle dilde aşırı bir içe kapanma ve dönemin siyasal ortamından dolayı sembolizme kaçışlar dikkati çekmektedir.

Batıdan gelen yeni siyasal kavramları ve anlayışları halka yayma gayretinde olan aydınlar, gazete aracılığıyla halka daha kolay ulaşabilmek için lisanın önemini fark etmişlerdir. Çünkü dil ve düşünce arasında derin bir ilişki vardır. İnsan zihni kelime dağarcığı nispetinde ve dilin tasavvur edebildiği ölçüde anlayabilir, kavrayabilir.

Avrupa’da 17. yüzyılda klasik dillerle ilgili çalışmaların başlaması, akademilerin kurulması, Fransız Devrimi ile yaygınlık kazanan “dil politikaları” Türkiye’de modern ulus-devletin inşası sürecinde karşımıza çıkmaktadır. Türk Tarih Tezi doğrultusunda 1932 yılında kurulan Türk Dili Tektik Cemiyeti’nin en önemli argümanı olan ulusal bağımsızlığı bilim ve kültür alanında da tamamlamak için planlı bir çalışma içine girilmiştir.

Cumhuriyete giden yolda II. Meşrutiyet aydınlarının Batıcı (Modernist) kanadının alfabe ve Arapça-Farsça kökenli kelimelere karşı oluşlarında yönedikleri

Batı medeniyeti ideali; Türkçü kanadın alfabe ve kelimelere bakışında ise dış Türklere ulaşma mefkûresi öne çıkmıştır.

Bu tezin temelini oluşturan “Dil Planlaması” kavramı Türkiye’de 1932-1951 yılları arasında kullanılmamış olsa da Atatürk tarafından “dil meselesi” olarak adlandırılmış ve zaman zaman aydınların “dil inkılâbı”, “dil devrimi”, “dil reformu” “dil davası” “lisan meselesi” gibi farklı bakış açılarını yansıtan adlandırmalarla dil, tarih ve kültür çalışmalarında karşımıza çıkmıştır.

Genç Cumhuriyetin uluslaşma sürecinde ise dil planlaması, maddi planlama ve statü planlaması başlıklarıyla uygulanmıştır. Önce Türkçenin “öz güzellikleri” yeniden keşfedilmiş, dünya dilleri arasındaki yeri ve önemi ispata çalışılmıştır. Ardından kurultaylar ve resmi usullerle planlama aşamasında neler yapılması gerektiği belirlenmiştir. Gerçekleştirme aşamasında ise hem devletle bütünleşmiş ilmi çevrelerden hem de yabancı dilbilimcilerden istifade edilerek tatbikata geçilmiştir. Böylece halkın büyük bir kısmı, kelime türetme faaliyetlerine yabancı kalmış, hafızasındaki kelimelerin yazı dilinde kullanılmadığını görmüştür. Ancak eğitim süreçlerinden geçen genç kuşak yeni bir kelime kadrosu ve yeni bir zihniyetle yetişmiştir. Dile yapılan planlı ve radikal müdahalelerle toplumun homojenleşmesi de sağlanmıştır.

Türk dilinin sadeleştirilmesi ve planlamanın aşamaları üzerine görüşmeler yapmak üzere toplanan Birinci Türk Dil Kurultayında, Türk dilinin Hint-Avrupa dil ailesine ait olduğunun ispatına dönük konuşmalar Türk kimliğini Doğu değil Batı kimliğinin bir parçası olarak görme düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Birinci kurultaydan sonra Türk Dil Kurumu dilde özleşme çabalarına hız vererek bir dil seferberliği başlatmıştır. Dilimizdeki yabancı sözcüklerin yerine Türkçe karşılıklarının bulunması amacıyla 1933’te bir Dil Anketi açılmıştır. Umumî merkez Heyeti ayrıca, dildeki yabancı sözlere karşılık bir tarama seferberliği başlatmıştır. Tarama işine öncelikli olarak daha önce toplanan yüz otuz bin civarındaki derleme fişi gözden geçirilerek başlanmıştır. Derleme fişlerinin 125.000 civarındaki önemli bir kısmı taranarak bunlardan Türkçedeki yabancı sözcüklere karşılık gelebilecek olan önemli bir kısmı ayrılmıştır. Türk Dil Kurumu Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin yerine Türkçe karşılık bulma konusunda dört farklı kaynaktan kelime türetme yoluna gitmiştir. Önce halk ağızlarından kelimeler derlenmiştir. İkinci olarak eski Türkçe metinlerdeki

kelimeler rehabilite edilmiştir. Üçüncü olarak Türkçe eklerden yeni kelimeler türetme yoluna gidilmiştir. Son olarak da bazı kelimeler iki ya da daha fazla Türkçe kelimeler birleştirilerek türetilmiştir.

Kelime türetme sürecinde yaşanan kargaşa bir müddet sonra anlaşılmazağa sebep olmuş, yazı dilinde aşırılaşma başlamıştır. Atatürk'ün 1934 yılında İsveç Veliahdı'na verilen yemekte yaptığı konuşma dilin adeta tercüme edilmeye muhtaç bir hale geldiğinin ispatı olmuştur:

“Altes Ruayal,

Bu gece ulu konuklarımıza, Türkiye'ye uğur getirdiklerini söylerken, duygum tükel özgü bir kıvançtır. Avrupa'nın iki bitim ucunda yerlerini berkiten uluslarımız, ataç özlüklerinin tüm issuları olarak baysal, önürme, uygunluk kıldacıları olmuş bulunuyorlar. Onlar bugün, en güzel utkuyu kazanmaya anıklanıyorlar. Baysal utkusu...

Altes Ruayal,

75.doğum yılında oğuz babanız, bütün acunda saygılı bir sevginin söyüncü ile çevrelendi. Genlik baysal içinde erk sürmenin gücü işte bundadır. Ünlü babanız, yüksek Kralınız Beşinci Güstav'ın gönenci için en ısı dileklerimi sunarken tüzün İsveç ulusunun gönencine içiyorum.”

Üçüncü Dil Kurultayı'nda (24 - 31 Ağustos 1936) gündeme gelen Güneş-Dil Teorisi'yle birlikte dil planlaması yeni bir boyut kazanmıştır. Teori bugün baktığımızda bilimsel temelleri olmayan bir teze dayansa da dönemin koşulları içinde ‘dil açmazı’na sebep olan “özleştirme” çalışmalarını sekteye uğratmıştır. Çünkü Güneş-Dil Teorisiyle beraber kelimelere Türkçe karşılık bulmak yerine tüm dillerdeki kelimelerin Türkçe kökenli olduğunu kanıtlama çabası başlamıştır. Buna göre zaten bütün dünya dillerinde olan ve telaffuzu farklılaşan Türkçe kelimeleri atma gereği kalmamıştır. Atatürk'ün bu tarihten sonraki konuşmalarında bu değişim görülmüş ve tabii bir kelime ve üslup karşımıza çıkmıştır. 1938 de Yunan Veliahdı'nın evliliği üzerine yolladığı telgraf dönemin gazetelerinde yayınlanır:

“Veliht Altes Ruayel Prens Pol'ün evlenmesi münasebetiyle saygıdeğer evlilerin ve ailenizin refahı hususundaki çok samimi dileklerimin kabulünü Majestenizden rica ederim. Bu mutlu olay vesilesi ile de Majestenize saygıdeğer ailenizin bu bayramının bir milli bayram teşkil ettiği dost ve müttefik Yunanistan'a karşı Türk milletinin sarsılmaz dostluğunu beyan eylerim.” (Akşam 15 Ocak 1938)

Güneş Dil Teorisinin benimsenmesinden sonra, dilde etkin olarak kullanılan kelimelerin atılıp yerine öz Türkçesinin bulunması amacıyla oluşturulan suni kelime üretme işine son verilmiştir. Bu durum dil çalışmalarını rahatlatmış ve daha sağlıklı çalışmaların yapılmasına imkân vermiştir. Böylece, Dördüncü, Beşinci ve Altıncı Türk

Dil Kurultaylarında, yeni sözcük türetmekten çok Türk dilinin dünya dilleri arasındaki yerini araştırmaya ve ispatlamaya, Türk dilinin ilk eserlerini ve dilbilim alanında yazılmış batılı kaynakları Türkiye Türkçesine aktarmaya, Türkçenin büyük sözlüğünü ve terimler sözlüğünü hazırlamaya, derleme çalışmalarına ve Türk dil bilgisinin standartlaştırılması çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

Türk Dil Planlamasının etkili olmasında Türk Dili Tetkik Cemiyeti ve daha sonraki adıyla Türk Dil Kurumu'nun en büyük yardımcılarından biri Halkevleridir. Kurultay çalışmaları ve özellikle derleme çalışmalarında Halkevleri aktif bir rol oynamıştır. Kurultay delegelerinin parti sekreterliği tarafından resmi yazılarla davet edilmeleri kurumun tabana ulaşmasında önemli bir faktördür. Dilde yaşanan değişimde şüphesiz planlı çalışmanın etkisi olmakla birlikte, yeni bir devlet kurmanın heyecanı da dikkatlerden kaçırılmamalıdır. Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, AÜ Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Halkevleri ve Köy Enstitüleri gibi kurumlar bir bütün olarak değerlendirildiği zaman Modern Türkiye'nin ulus inşası daha doğru okunabilmektedir. Bu kurumlar farklı yapılar olmasına rağmen Türk Tarih ve Dil tezlerinin birer parçasıdır. Bu planlı dönüşüm sürecinde esas amaç, geçmişle bağlarını koparmış, köklerini Asya içlerinden alıp yönünü Batıya çevirmiş bir ulus idealidir.

Netice itibarıyla Türk dil planlamasının dilin ve toplumun çeşitli alanlarını hedef alan uzun soluklu bir planlama ve politika olduğu görülmektedir.. Bu araştırmaya konu olan 1932-1951 arasındaki süreçte Türk Dil Kurumu, iniş ve çıkışlarıyla gerek dilin özleştirilmesi gerekse standartlaştırılması konusunda önemli adımlar atmıştır. Özellikle Güneş-Dil teorisinin benimsenmesinin ardından bizzat Atatürk'ün talimatlarıyla dilde özleştirme adına oluşturulan yapay çalışmalar daha makul ve doğal bir seviyeye çekilmiştir. Ancak özellikle İsmet İnönü'nün özleştirme ve tasfiyeci bakış açısı dönemin üniversite çevrelerinde ve Milli Eğitim Bakanlığı kitaplarında kendisini göstermiştir. 1946 seçimleri sonrasında demokrasinin ayak sesleri duyulurken CHP idarecilerinin Türk Dil Kurumu'nu ve olanaklarını kaybetmemek için gösterdikleri gayret “dil meselesi”nin ne kadar önemli olduğunu da ispatlamaktadır.(Bkz.Ek 14) Ne var ki tek partili dönemde oluşan yeni aydın ve bürokrat çevreler, devletle ilişkisi mesafeli hale gelen 1951 sonrası dönemde dilde özleştirme çalışmalarına tekrar dönerek dilin tabii sürecini ideolojik bir zemine taşımışlardır. (Bkz.Ek 15) Bu çalışma, Türk dil

planlamasının ve Türk Dil kurumunun 1932-1951 arası dönemiyle sınırlı tutulmuştur. Bu sebeple, 1951-1980 arası dönemin başka bir çalışmada incelenmesinin gerek dil tarihçileri gerekse inkılâp tarihi araştırmacıları için önemli bir katkı sağlayacağı inancındayız.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BCA, 030.10.3.17.23

BCA, 030.10.83.550.12

BCA, 030.10.143.25.23

BCA, 030.10.15.84.2

BCA, 030.10.80.526.11

BCA, 030.10..144.32.16

BCA 490.01.3.12.38

BCA, 490.01.3.13.15

BCA 490.1.0.0-1173.120.2-72

BCA 490.01.1173.120.2-88

<http://tdkkitaplik.org.tr/gdtraporu.asp>

Adivar, Halide Edip, **Türk'ün Ateşle İmtihani**, Çan Yayınları, İstanbul, 1962

Ahmed Cevdet Paşa, Mehmed Fuad Paşa, **Kavâid-i Osmâniye**, İstanbul, 1284/1867.

Akalın, Haluk, "Atatürk'ün Dil Politikası", **Bal-Tam Türklük Bilgisi**, Prizren, Yıl: 1, Sayı: 1 Eylül 2004, s. 31.

Akalın, Şükrü Haluk, "Yetmiş Beş Yılda Türk Dil Kurumu", **Türk Dili Dergisi**, Sayı: 667, Temmuz 2007, s. 7.

Akalın, Şükrü Haluk, "Geometri'nin Yeni Yayını Dolayısıyla", **Türk Dili**, Cilt: XCV, Sayı: 675, s. 198.

Aksoy, Ömer Asım, **Atatürk ve Dil Devrimi**, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1963, s. 30.

Aliyeva, Gönül, "SSCB Döneminde Azerbaycan'da Dil Planlaması", AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005.

Altıncı Türk Dil Kurultayı 1949, Birleşimler-Tutanaklar, TDK Yayınları, Yeni Matbaa 1950.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. 3, s. 125.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: II, Ankara, 1959, s. 251-253.

- Atay, Falih Fıfıkı, “Atatürk ve Dil”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3, TDK Yayınları, Ankara, 1951.
- Atay, Falih Rıfıkı, “Harf Devriminin 25’nci Yılına Kutlarken: Yeni Yazı”, **Türk Dili**, Cilt: II, Sayı: 23, Ağustos 1953, s. 718.
- Atay, Falih Rıfıkı: **Çankaya**, İstanbul, 1969.
- Ayda, Adile, **Sadri Maksudi Arsal**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- Bacon, Elizabeth E., **Esir Ortaasya**, Çev. Tansu Say, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty.
- Başgil, Ali Fuad, **Türkçe Meselesi**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2007.
- Beşikçi, İsmail, **Türk Tarih Tezi Güneş-Dil Teorisi ve Kürt Sorunu**, Yurt Kitap Yayınları, Ankara, 1991.
- Beşinci Türk Dil Kurultayı: Birleşimler-Tutanaklar-Tezler**, TDK Yayınları, Cumhuriyet Basımevi, İstanbul, 1946.
- Bingöl, Yılmaz, Kimlik Tartışmaları Işığında Dil Politikası, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2004, s. 36.
- Birinci Türk Dili Kurultayı – Tezler Müzakere Zabıtları**, TDK Yayınları, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933.
- Celepoğlu, Ayşegül, **Türk Dil Kurumunun Başkanı Samih Rifat: Hayatı ve Eserleri**, TDK Yayınları, Ankara, 2008
- Ceyhan, Bayram, “Türk Dil Kurumu’nun Kuruluş Sürecinde Mecliste ve Basında Dil Tartışmaları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul, 2007
- Christian, Donna, “The Cambridge Survey IV: Language: The Socio-Cultural Context”, **Language Planning: The View from Linguistics**, Ed: Newmeyer, F., 1988, s. 193–209.
- Deringil, Selim, **II Abdülhamid’in Dış Politikası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, Cilt: 2, s. 306-307.
- Dilmen, İbrahim Necmi, **Türk Dili Dergisi**, TDK Yayınları, Sayı: 16 Ankara, Nisan 1936, s. 35-38.

- Dördüncü Türk Dil Kurultayı 1942, Toplantı-Tutulmaları-Tezler**, TDK Yayınları, Alaeddin Kırıl Basımevi, 1943.
- Duman, Musa, “Yenileşme Döneminde Türk Dili”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 122-123.
- Erat, Muhammet, Türk Basınında Alfabe Meselesi (1862-1918), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991
- Eren, Hasan, **Türk Dil Kurumundan Eski Anılar**, TDK Yayınları, Ankara, 2008, s. 49, 51-52.
- Erişirgil, Emin, “Bir Tarih Bir Teklif”, **Türk Dili**, Cilt: I, Sayı: 4, Ocak 1952, s. 32.
- Genç Kalemler Dergisi**, Haz. İsmail Parlatır-Nurullah Çetin, TDK Yayınları, Ankara, 1999.
- Gökalp, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, 1923.
- Gökalp, Ziya, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Haz. İbrahim Kutluk, Ankara, 1976.
- Hatiboğlu, Vecihe, “Atatürk ve Terim Devrimi”, **Dil Yazıları I**, TTK Basımevi, Ankara, 1988.
- Hatiboğlu, Vecihe, **Ölümsüz Atatürk ve Dil Devrimi**, TDK Yayınları, Ankara, 1981.
- Haugen, E., “Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages)”, **The Implementation of Corpus Planning: Theory And Practice**, Ed: J. Cobarrubias and Fishman, Joshua, Clevedon: Multilingual Matters, 1983.
- Horozcu, Samih Rıfat, **Tasrif-i Huruf Kanunları**, Ankara, 1922.
- Hüsametdin, Hüseyin, **Temel**, Ankara, 1926.
- İbrahim Necmi, “Dil Bayramı”, **Türk Dili (Dil Bayramı Özel Sayısı)**, Sayı: 10, 1934 s. 23-24,
- İkinci Türk Dili Kurultayı: Tezler ve Müzakere Zabıtları**, TDK Yayınları, 1934.
- İmer, Kamile, **Türk Yazı Dilinde Dil Devriminin Başlangıcından 1965 Yılı Sonuna Kadar Özleşme Üzerine Sayıma Dayanan Bir Araştırma**, 'Türk yazı dilinde

dil devriminin başlangıcından 1965 yılı sonuna kadar özleşme üzerine sayıma dayanan bir araştırma' Türkoloji Dergisi, 1/1, 1973

İmer, Kamile, **Türkiye'de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s. 14.

İnan, Abdülkadir, **Güneş-Dil Teorisi Üzerine Ders Notları**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936, s. 3.

İnan, Afet, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, s. 207,

İstanbul Muallimler Birliği Birinci Dil Kongresi, 23 Ekim 1948-31 Ekim 1948, İkinci bs., İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1949.

Jernudd, B. H., **Language Planning as a Type of Language Treatment** (in Rubin J. 1971), 1973, s. 11-23.

Kaçmaz, Burcu, "Türkiye Türkçesinin Yazılışı ve Okunuşu", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007, s. 27.

Karadeniz, Yılmaz, "İran'da Malkum Han ve Feth Ali Ahundzâde'nin Arap Alfabetini Değiştirme Teşebbüsleri (1860-1880)", **History Studies**, 2012. http://www.historystudies.net/Makaleler/920314503_14-Y%C4%B1lmaz%20karadeniz.pdf

Karam, F.X., **Towards a Definition of Language Planning**, (in Fishman, J.A. 1974), 1974, s. 103-124.

Korkmaz, Zeynep, "Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri ve Yapısındaki Temel Nitelikler Açısından Genel Bir Değerlendirme", s.471-474. http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/zeynep_korkmaz_eski_anadolu_turkcesi_turk_dili_tarihindeki_yeri.pdf

Korkmaz, Zeynep, **Türk Dilinin Tarihî Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1963, s. 14.

Koşay, Hamit Zübeyr - Acıpayamlı, Orhan Aydın, **Anadilden Derlemeler II**, TDK Yayınları, Ankara, 1952.

Koşay, Hamid Zübeyr, "Atatürk ve Dilimiz", **Atatürk ve Türk Dili**, TDK Yayınları, Ankara, 1963, s. 138.

- Köprülü, Mehmet Fuat, **Milli Edebiyat Cereyanının İlk Müteşebbisleri ve Divan-ı Türkî-i Basit**, İstanbul, 1928.
- Kushner, David, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979, s. 141.
- Levend, Agah Sırrı, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1960, s. 11.
- Lewis, Geoffrey, **Trajik Başarı: Türk Dil Reformu**, Çev: Mehmet Fatih Uslu, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2004, s. 16-17.
- Maksudi, Sadri, **Türk Dili İçin**, Türk Ocağı Yayınları, Ankara, 1930.
- Muallimler Birliği, “Davamızın Hareket Noktası: Mekteplerdeki Dil Realitesi Karşısında Muallimlerin Vazifesi”, **İstanbul Muallimler Birliği, Birinci Dil Kongresi**, 23 Ekim 1948 -31 Ekim 1948, İkinci bs., İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1949.
- Orhan, Salim, “Dil Politikaları, Dil Hakları ve Türkiye’de Uygulamaları”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012, s. 29.
- Öksüz, Yusuf Ziya, **Türkçenin Sadeleşme Tarihi: Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi**, TDK Yayınları, Ankara, 2004.
- Özdoğru, Nüvit, **Türkçemiz**, Gün Matbaası, İstanbul, 1958.
- Özer, Yusuf Ziya, “Ural-Altay Dilleriyle Türkçenin Münasebeti”, Kurultay Tezleri, Türk Dili, T.D.T.C. Bülteni, Sayı: 12, 1935, s. 53-72.
- Rabin, C., **A Tentative Classification of Language Planning Aims**, in Rubin J., 1971, s. 277-279.
- Robinson, David, “Language Policy and Planning”, **ERIC Clearinghouse on Languages and Linguistics**, Washington DC. 1988.
- Rubin, Joan, “Evaluation and Language Planning”, **Can Language be Planned? Sociolinguistic Theory and Practice for Developing Nations.**) Editors: Rubin J. and Jernudd, B. H., East West Centre, 1971, pp. 217-252.
- Sadoğlu, Hüseyin, **Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. bs., İstanbul, 2010, s. 38.

- Seran-Doğançay-Aktuna, “Language Planning and Education: An Interwined Matrix”, **Dilbilim Araştırmaları Dergisi**, Ankara, 2005, s. 77-95.
- Şavkay, Tuğrul, **Dil Devrimi**, Gelenek Yayınevi, Kurtiş Matbaası, İstanbul 2002, s. 27-28.
- Şimşir, Bilal, **Türk Yazı Devrimi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 56.
- Tan, Nail, **Atatürk ve Türk Dil Kurumu**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.
- Tan, Nail, **Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu**, TDK Yayınları, Ankara, 2001, s. 5-6.
- Tankut, H. Reşit, **Güneş-Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri Birinci Kitap Türk Dil Bilgisine Giriş**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936, s. 11.
- Tasvîr-i Efkâr**, 16 Rebülâhir 1283 (1866), s. 416.
- Tezcan, Semih, “Dil Devriminin Özüne ve Uygulamasına Yöneltilen Eleştirilere Yanıt”, **Atatürk’ün Yolunda Türk Dil Devrimi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.
- Togan, Zeki Velidî, **Türklüğün Mukadderatı Üzerine**, Haz. Dr. Tuncer Baykara, İstanbul, 1977.
- Tollefson, J. W., **Planning Language, Planning Inequality**, Longman, London; New York, 1991.
- Toprak, Zafer, **Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji**, İstanbul, 2012, s. 427.
- Turan, Şerafettin, “Atatürk Devrimlerinin Bütünlüğü İçinde Dil Devrimi”, **Atatürk’ün Yolunda Türk Dil Devrimi**, TDK Yayınları, Ankara, 1981, s. 15.
- Türk Dil Kurumu ve Etkinlikler**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981, s. 20.
- Türk Dil Kurumunun 40 Yılı**, TDK Yayınları, Ankara, 1972, s. 49
- Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, 1945.
- Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936: Tezler Müzakere Zabıtları**, TDK Yayınları, Devlet Basımevi 1937.
- Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul, 2010.

- Ülkü, Vural, **Almanya’da Dil Cemiyetleri**, AÜ DTCF Yayınları, 1978, s. 79-81.
- Ünaydın, Ruşen Eşref, **Atatürk, Tarih ve Dil Kurumları, Hâtıralar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1954.
- Ünaydın, Ruşen Eşref, Atatürk, **Tarih ve Dil Kurumları: Hatıralar**, Ankara, 1954.
- Yavuz, Kemal, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Devrinde Âşık Paşa’nın Dil Üzerine Düşünceleri ve Garib-nâme’sinde O Devir Türkçesi İle İlgili Bazı Dikkatler”, **Uluslararası Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı Bildiriler**, TDK Yayınları, Ankara, 2007, s. 196.
- Yelten, Muhammet: “Eski Anadolu Türkçesi Sahasında Yapılmış Sure Tefsirlerinin Türk Dili Açısından Önemi”, **Uluslararası Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı Bildiriler**, TDK Yayınları, Ankara, 2007, s. 211.
- Yorulmaz, Hüseyin, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Alfabe Tartışmaları**, Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 90.
- Yule, George, **The Study of Language**, Cambridge University Press, New York, 2006.

EKLER

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet Muamelat Müdürlüğü Ş: 2		4 113		Dosya İşaretleri 5 588	
Gelen		Tarihi		B.M.M.Yüksek Reisliğine 2-6-1929 tarihli ve 8/2060/3557 numaralı tezkere cevabıdır: Türkçe matbuata prim verilmesine dair Gir- son meb'usu Hakkı Tarık Beyefendi tarafından x verilen Kanun teklifi sureti alınmış ve Maliye vekâletine gönderilmiştir efendim. Başvekil	
Evrakın		Nümerosu			
Müsevvit		M.H.			
Tevvit tarihi		5-6-1929			
Muavin					
Mübeyyiz		Cem			
Tebyiz tarihi		5-			
Mukabele edenler					
Sadre Nüme - rosu		Ummi 6 Hususi 2301			
Merbutatı					
Sevk tarihi		8-6-			
Mukayyidin İmzası		Hamid			
4 3748					

030	10		3	14	23
-----	----	--	---	----	----

T. C. BAŞVEKÂLET Muamelât Müdürlüğü		87 114	Dosya işaretleri
T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ			
Evrakın Numarası		Balıkesirde Türk dili gazetesi Müdürlüğüne Gazetenize Da yardım olmak üzere Basiret Paşa Mz. tarafından verilen 500 beşyüz lira banka ile namı- nıza gönderilmiştir. Alın- günün işarini rica ederim ef. P. v. M. S.	
Evrağın Tarihi			
Yazan memur			
Yazı tarihi	23-12-1930		
Muavin	<i>[Signature]</i>		
Beyaz eden			
Beyaz tarihi			
Karşılaştıranlar			
Sadıra No.	6		
Merbutatı	4486		
Sevk tarihi	24-12-30		
Kayıt eden			
Düşünceler			
<i>Dosyanın iadesi</i>		<i>Tebligatı</i> 23/12/1930	
-1-			

050	10			83	550	12
-----	----	--	--	----	-----	----

Müzakere için kabul edenler.. Elmeyenler.. Kabul edilmiştir.

1. — Maarif Vekâleti 1928 senesi bütçesine 400 000 lira tahsisatı fevkalâde esas haklarında (1/577) numarası karar lâzıması ve Bütçe Encümeni mazbatası. (1)

REİS — Maarif Vekâleti Bütçesine tahsisatın muvazana olması dair kemun lâzıması bir defa müzakereye tabiidir. Heyeti umumiyele haklarında söz lâzıması var mı? (Hayır sesleri)

Maddelere geçilmesi kabul edenler.. Kabul etmeyenler.. Kabul edilmiştir.

1928 Senesi Maliyesi Maarif Vekâleti Bütçesine Tahsisatı Fevkalâde İhtisarı ve Muhitelif Devair Bütçelerine Mevzu Tahsisatın Bezilâzının İmhasına Dair Kanun

Birinci Madde — 1928 senesi Maliyesi Maarif Vekâleti Bütçesinde (Yeni Türk harflerinin icrasını öğlediği masraflı) namıyla yeniden açılan (718) nci fasla 400 000 lira tahsisatı fevkalâde olarak vaz olunmuştur.

MUSTAFA NECATİ BEY (MAARİF VEKİLİ (ZARF)) — Tahsisatı muvazana müteallik olan kararın lâzımasında parantez sureti sarfı hakkında sa-

(1) 9 numarası mazbatası zarfı sonuna merbutur.

rih esaslar dere olunmadığı için zaptı geçecek nokta dere için istihdam edeceğim. Makama alınır ki sarf meselesi büyük ve güçlüğü bir mesele olduğu için aynı ayta sarf olunacak mevzuat dere kâmil olmamıştır. Onun için burada ihtisarı masarifi diye bütün şu masrafları kestirdik, bunları az ediyoruz.

1. Dil heyeti tarafından basılan alfabe, gramer ve dil lügati vesairinde her türlü neşriyatı masarifi,

2. Dil heyeti hakkı huzuru.

3. Yeni harflerle mektep kitapları basmak ve basılan kitaplara müteallik vermek, bu kabii neşriyatı masarifi almak ve buna muvazil tabii vesaire masraflarını vermek.

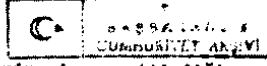
4. Ehlak dersanelerine ve müddet mekteplerine ait her nevî masarifi yapmak, bu dersaneler ve mektepler için yeni harflerle mevkut, gayri mevkut mecmua ve kitap vesaire basmak.

5. Devlet muhasezesinin teskiat ve imzaya sarf etmek.

Bunların zaptı geçmesini hâhışa istihdam ediyoruz.

REİS — Madde hükümünde söz ihtisarı varmı? (Hayır sesleri) Maddeleri kabul edenler.. Elmeyenler.. Kabul edilmiştir.

Birinci Madde — Muhitelif devairin 1928 senesi maliyesi bütçelerinin merbut cevvelde muhazir fasal ve maddelerinde emman (400 000) liratik tahsisat imha olunmuştur.



Türk harflerinin icap ettirdiği masraflar dolayısı ile verilen 400.000 lira tahsisatın sarfına ait formül :

1 - Dil heyeti asalarının ücret , hakkı husur ve harcırahları ile bu heyetin işlerinin tanzimi için Maarif vekâletince teşkil olunacak her nevi komisyonların asalarına ve bu komisyonlar emrinde kullanılacak müstahdemlere verilecek ücret , hakkı husur ve harcırahlar .

2 - Dil heyeti tarafından neşredilecek alfabe , kırsaat , gramer , lügat ve sair bu kabil neşriyatın tahrir , tertip , tab , neşir , tevzi ve posta masrafları .

3 - Halk dersaneleri ve millet mektepleri teşkilatı meselesinin tanzimine takaddüm eden her türlü faaliyetlerin mütevekkif olduğu masraflar , bu dersanelerin muallim seyyar muallim ve muavinleri ücretleri ile harcırahları dersane ve mekteplerin tenvir , teshin , müteferrika ve idare masrafları ile bu mektepler müdavimlerine meccanen tevzi edilmek üzere satın alınacak neşriyat ve ders vesaiti bedelleri ; muallimlere ve müdavimlere verilecek nakdi mükâfatlar ve aynı mükâfat bedelleri .

4 - Halk için Maarif Vekâleti tarafından yapılacak her nevi neşriyatın tahriri , tab , neşir , tevzi , posta , telgraf masrafları ile bu iş için kullanılacak muharrir , mütercim muhabir , ve müstahdemlerin ücretleri , harcırahları ; isticar edilecek binaların icarı , bedelleri ve tesisatı .

5 - Devlet matbaasının Yeni harflerle tab yapabilecek bir hale getirilmesi için bu matbaaya celbolunacak her nevi matbaa , yazı tertip makineleri ile harfler ve diğer teçhizat bedelleri ; bunların matbaa şahilinde yerlerine konulması ve matbaa binasının bunlara göre tanzimi için binada icap eden

(هر يك مانكي دائره اخذ شده بزياد ادره جراب تشكيل ايجيد كه نمره ۱۰۰۰۰۰)

030	10		143	25	23	6
-----	----	--	-----	----	----	---

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

I 1

C.H.P. Genyönkurulu geçen büyük kurultaydan bugüne kadar dört senelik zaman içinde programın, tüzüğün ve Kurultayın yüksek kararlarının kendine tevdi eylediği ödevleri yaparken yine bunların icaplarından olan ve işlerimizi tamamlayıcı tedbirlerden bulunan faaliyetleri hakkında da Kurultay yüksek heyetini umumî olarak bilgilendirmeği faydalı sayarak bu broşürü sunmuştur.

I. Halkevleri :

C.H.P. Partisinin kültür organları olarak 1931 Kurultayında açılmış kararlanmış olan Halkevleri, 1932 yılında açılmaya başlandı . İlk defa ^{her} vilâyet merkezinde açılan Halkevleri her yıl artarak 1939 da bunların sayısı 367 i bulmuştur .

Halkevleri mahallî Parti idare heyetleri âzasından bir zatın Başkanlığında Halkevi üyeleri tarafından seçilen delegelerden mürekkep bir idare heyeti tarafından idare olunmaktadır.

Halkevleri 9 kol ile çalışır : Dil, Tarih ve Edebiyat - Ar - Tiyatro - spor - halk dersaneleri ve kurslar - sosyal yardım - kütüphane ve yayın - köycülük - müze ve sergi .

Ancak bir yerde Halkevi açılması için 9 kolun hepsinin kurulması şart değildir. 3 kol ile de bir Halkevi açılır ve çalışabilir.

Halkevleri , ellerindeki talimatname esasları içinde kendi senelik mesai programlarını kendileri hazırlarlar. Fakat Parti, kendilerine asgari bir çalışma plânı vermekle beraber gerek " Ülku " dergisiyle ve gerek çıkarmakta olduğu kılavuz kitaplarla mesailerini tenvir etmeğe çalışmaktadır .

Bunlardan başka, Halkevlerine faydalı olabilecek kitaplar mecmua ve gazeteler ve broşürler Partice tedarik edilerek gönderilmekte olduğu gibi piyes, nota gibi vasıtelerde de Partiden yardımlar yapılmaktadır. Halkevleri tiyatro repertuvarına

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
KURUMUNUN BAŞLIĞI

Cumhuriyet Halk Partisi
Genel Sekreterliği

ANKARA : 4.6.936

Sayı
5/782

Halkevi Başkanlığına

Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak , onu dünya dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirtmek arzusuyla kurulmuş bir kurumun önemli ve değerli çalışmaları hepimizce bellidir . Varolan netice ne kadar değerli olursa olsun bu ulusal dava üzerinde daima artan bir hızla ve dikkatle çalışmak gerektir.

Halkevlerinin bu yoldaki çalışmalarını dikkatle kovalamaktayım; ve onların Türk dili kurumunun vereceği direktifler içinde daha faydalı ve verimli çalışmalarına beklemekteyim.

Bana bu kurumun Genel Sekreteri Halkevleri Dil, Tarih ve Edebiyat komitelerine göndermiş olduğu üç genelgenin örneklerini gönderdi. Bu genelgelerin tarihlerini ve sayılarına aşağıya yazıyorum.

Hepinizin üzerinde ısrarla durduğumuz büyük bir işin başarılmamasına yarar direktifleri ihtiva eden bu genelgeleri, ilgili arkadaşlarımızın önemle göz önüne alıp gereğine giriştiklerinde şüphem yoktur . Ancak davanın büyük değeri dolayısıyla bu iş üzerindeki ödevlerinizi hatırlatmakta fayda gördüm.

Başarılar diler, çalışmalarınızdan üperim.

C.H.P. Genel Sekreteri
Kütahya Saylavı

77. Peker

D . S .

5/6026

Türk Dil Kurumunun
Halkevlerine göndermiş olduğu
genelgeler:

Sayı	Tarih
345	18/5/936
346	18/5/936
347	18/5/936

490	01			3	12	38
-----	----	--	--	---	----	----



80
31

Istanbul, Dolmabahçe Sara

4/9/1932

Başvekâlet Yüksek Huzuruna

Efendim Hazretleri,

Malûmu devletleri olduğu veçhile Türk Dili Tetkik Cemiyetinin
ilk Kurultayı 1932 Eylülü sonunda Dolmabahçe Sarayında toplanacaktır.

Bütün yurttaşları tabii azasından sayan cemiyetimizin bu Kurul-
taya yurttaşlardan, her hangi işte bulunurlarsa bulunsunlar, huzurları
faydalı olacakların iştirakini Zati devletlerinin de lüzumlu at buyu-
racağında şüphesi yoktur. Devlet dairelerinde vazifeli olanlardan
iştirak edebileceklerin bu kurultaya gelmelerini temin hususunda hükû-
metçe kolaylıkta bulunulması için vekâletlere mezuniyet verilmesini
yüksek tensiplerine arzile derin saygılarımızı taktim ederiz efendim
hazretleri.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti

Reisi

Samiik Rifat

Lakdim
6-9-1932

-1-

030	10			80	526	11
-----	----	--	--	----	-----	----



T. C.
Maarif Vekâleti

Ankara 18 / 5 / 1933

Hüfâsa

M. E. T. Dairesi
Umumi No. 1760
Hususi No.

15/1
16

Başvekâlet Yüksek Makamına

Türk Dili Tetkik Cemiyetine vilâyet derleme heyetlerinden gelen fişler hakkında hazırlanan üçüncü aylık raporun bir suretinin iştirilerek Yüksek Makamlarına takdim kılınacağını arz ile derin tazimlerimi teyit eylerim, Efendim.

İhan

Maarif Vekili

T.

D. Resit Halin

Takdim
18-5-933

Hüfâza 11-7-933

SR
Lef.1

Hangi daire evrakına cevap teşkil ettiğinin tasrihi rica olunur.

BAŞVEKÂLET M. E. T.
Tarih: 18-5-933
Numara: 2901/1

-4-

030 10 146 32 16

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Ankara / 1938

Maarif Vekâleti

Hülasa

Dairesi

Umumi No. S u r e t

Hususi No.

Derleme Fişleri Üzerine Üçüncü Aylık Rapor

I

Derlemenin üçüncü ayı içinde fiş gönderen vilâyetlerin sayısı 57 ye; gönderilen fişlerin sayısı da (36,801)e varmıştır. Bu hesaba göre her gün binden fazla fiş gelmektedir. Gönderilen fiş yekûnu bakımından vilâyetler şöylece sıralanmaktadır :

İstanbul (10033) Ankara (6804) Konya (4534) Kayseri (3160) Çanakkale (2279) Bilecik (2184) Isparta (1030) Muğla (1737) Denizli (1736) Afyon (1584) İçel (1528) Zonguldak (1519) Eskişehir (1279) Antalya (1274) Mersin (1237) Amasya (1149) Kütahya (1090) İzmir (1051) Sinop (1046) Bursa (1032) Bolu (963) Kastamonu (901) Cebelibereket (863) Şebinkarahisar (838) Niğde (807) Sivas (801) Samsun (796) Kırşehir (762) Diyarbakir (754) Erzincan (746) Kocaeli (721) Ordu (676) Adana (590) Balıkesir (578) Çankırı (549) Edirne (528) Tekirdağ (510) Giresun (505) Gümüşhane (500) Manisa (472) Çorum (471) Rize (440) Maraş (418) Tokat (412) Kars (383) Gaziantep (379) Elâziz (331) Burdur (325) Kırklareli (316) Trabzon (300) Urfa (281) Aydın (234) Yozgat (233) Erzurum (156) Bayazıt (81) Artvin (70) Siirt (25)

Şu halde üçüncü ay sonunda da İstanbul birinci, Ankara ikinci Konya üçüncü gelmektedir. Fiş gönderen müesseseler arasında İstanbul Kız Ortamektebi ve İstanbul Erkek Lisesi ile Askerî kitalar içinde de Bayramiç jandarma alayı kendini göstermektedir.

Şimdiye kadar fiş göndermemiş olan vilâyetler de Aksaray, Malatya, Bitlis, Hakâri, Van ve Mardin dir. Hangi daire evrakına cevap teşkil ettiği tasrihi rica olunur

030	10			144	22	16
-----	----	--	--	-----	----	----

I. C.
Maarif Vekâleti



Ankara / 1983

Hülâsa 1247

Dairesi
Umumi No.
Hususi No.

II

Gönderilen fişlerde köylerden derlenmiş olan kelimelerin derlendiği köylerin mutlaka bağlı buldukları kaza isimlerinin kayıtlı bulunmasına dikkat edilmesi hakkında Umumi Merkezce yapılan tamimi gözetmeleri bakımından vilâyetler şu suretle derece derece sıralanmaktadır.

A. En düzgünlü kayıtlı fiş gönderenler (124 vilâyet) :
Bursa, Ordu, Bolu, Çorum, Diyarbakır, Edirne, Erzurum, Erzincan, Gümüşhane, Giresun, İzmir, İçel, İstanbul, Isparta, Kocaeli, Kars, Kırşehir, Kayseri, Maraş, Kırklareli, Muğla, Samsun, Urfa, Yozgat.

B. Oldukça düzgün kayıtlı fiş gönderenler (13 vilâyet) :
Cebelibereket, Çankırı, Çanakkale, Denizli, Gaziantep, Konya, Kütahya, Kastamonu, Mersin, Manisa, Niğde, Sinop, Siirt.

C. Çok eksik kayıtlı fiş gönderenler (11 vilâyet) :
Bilecik, Burdur, Balıkesir, Eskişehir, Ankara, Rize, Sivas, Şebinkarahisar, Tokat, Tekirdağ, Zonguldak.

Şu halde bu bakımdan en çok memnunluk vermiş olan vilâyetler sırasıyla Bursa, Ordu, Bolu, en çok kınanmağa hak etmiş olanlar da Zonguldak, Tekirdağ, Tokat vilâyetleridir.

III.

Derleme yapılan köylerinin sayısı bakımından da vilâyetler şöylece derece derece sıralanmaktadır.

A. En çok köyden derleme yapmış olanlar (16 vilâyet) :
Bursa (104) Konya (93) Bilecik (92) Çanakkale (88) Muğla (68)
Zonguldak (62) Denizli (61) Ankara (61) İçel (58) Isparta (57)
Sivas (47) Tekirdağ (45) Manisa (44) Kocaeli (42) Sinop (40)
Samsun (35)

Hangi daire evrakına cevap teşkil ettiğinin tasrihi rica olunur

030	10			1/10 32/16
-----	----	--	--	------------

3

T. C.  T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Maarif Vekâleti

Ankara / 1933

Hülasa

Dairesi

Umumi No.

Hususi No.

B. Daha az köyden derleme yapmış olanlar (15 vilâyet) :
Aydın, Antalya, Adana, Balıkesir, Burdur, Çorum, Eskişehir,
Edirne, Kayseri, Kastamonu, İstanbul, Mersin, Niğde, Şebinkarahisar.

C. En az köyden derleme yapmış olanlar (14 vilâyet) :
Diyarbakir, Erzurum, Kars, Kütahya, Erzincan, Artvin,
Cebelibereket, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Kırşehir, Maraş,
Ordu, Rize, Urfa, Çankırı, İzmir, Kırklareli, Tokat, Yozgat.

D. Hiçbir köyden derleme yapmamış olanlar (2 vilâyet) :
Bayazıt, Siirt.

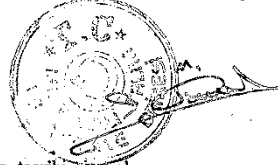
Şu halde bu bakımdan da en gür derleme yapmış olan vilâyetler
Bursa, Konya, Bilecik; en seyrek derleme yapmış olanlar da
Bayazıt, Siirt ve Diyarbakirdir.

IV

Geçen ayki raporda adlarını andığımız muallimlerden başka
Yalovadan Muallim Hikmet Bey, Söğütten, Ferdiye H. Bitki, Bozöyük
kazasının Dudurga nahiyesinden muallim M. Reşat B. Kadın eliş-
lerine ait motif örnekleri göndermişlerdir.

V

Hususi olarak fiş veya yapraklarla derleme malzemesi gönde-
renler arasından Samsundan M. Şekir Konyadan muallim Zeki ve
Hicri, Bucadan Ortamektep Müdürü Faik Dulunay ve Ankaradan
Çankırı Mebusu Talât Beylerin adları burada teşekkürle anılmağa
değer.



Hangi daire evrakına cevap teşkil ettiğinin tasrihi rica olunur

030	10			146	32	16
-----	----	--	--	-----	----	----

4

		10
تیم ملی اول لیگ	دیوانه اول لیگ	
معاون	معاون	رئیس
Birinci Mümeyyiz .	Mümeyyizi Evvel .	زاد
İkinci Mümeyyiz .	Mümeyyizi Sani .	زاد
Barut İnhisarı Komiseriği .	Kiprit Barut ve Nevaddi İnfilak- kiye ve Fişenk İnhisar İdarele- ri Komiseriği .	دار الفنون و صنایع داره اولی
Darulfunun.	Darulfunun Emaneti .	دار الفنون امانت
Müdrisler Heyeti .	Heyeti Müdrislerin .	صفه مدرسین
Talim Heyeti .	Heyeti Talimiye .	صفه تالیف
İkinci Müdür .	Müdiri Sani .	مدير ثانى
Hafin Müesseseleri Komiseriği .	Müesseseleri Hafin Komiseriği .	مؤسسعات نافیه
Ticaret Mukaveleleri Tetkik- Dairesi .	Mukaveleli Ticariye Tetkik Da- iresi .	مخاطبات تجاریه و تحقیق داره
Sinai Mülkiyet Şubesi .	Mülkiyeti Sinaiye Şubesi .	مكتبه صنایع
Sanatleri Teşvik Şubesi .	Teşvikati Sinaiye Şubesi .	توتیفان صنایع
Deniz Ticareti Müdürlüğü .	Ticareti Bahriye Müdiriyeti .	مخاطبات بحریه

030 10 14 22 12

بیرده ایلی ایتمه کولونجه		بیرده ایلی ایتمه کولونجه	
کولونجه	کولونجه	کولونجه	کولونجه
Maden Kömür Mantiqasi Müdürlüğü .	Zonguldak Havzaı Pahsiyesi Müdürlüyeti Umumiyesi .	بیرده ایلی ایتمه کولونجه	
Ziraat Aletleri Şubesi Müdürlüğü .	Alâti Ziraıye Şubesi Müdürlüyeti .	ایتمه کولونجه	
Baytar İşleri Umum Müdürlüğü .	Umuru Baytariye Müdürlüyeti Umumiyesi .	ایتمه کولونجه	
Hayvan İslah ve Çogaltma Şubesi Müdürlüğü . (Zootekni)	İslah ve Teksiri Hayvanat Şubesi Müdürlüyeti .	ایتمه کولونجه	
Bulaşık Hastalıklar Şubesi .	Emrazi Sariye Şubesi .	ایتمه کولونجه	
Devlet Vapurları İcaresi Umum Müdürlüğü .	Seyri Safain Müdürlüyeti Umumiyesi .	ایتمه کولونجه	
Sihhat ve İctimai Muavenet Vekâleti .	Sihhiye ve Muaveneti İctimaiye Vekâleti .	ایتمه کولونجه	
Sihhat İşleri Umum Müdürlüğü .	Hifzussihhai Umumiye Şubesi .	ایتمه کولونجه	
İctimai Muavenet Umum Müdürlüğü .	Muaveneti İctimaiye Şubesi .	ایتمه کولونجه	
Hudut ve Sahiller Sihhat Umum Müdürlüğü .	Hudut ve Savahil Sihhiye Müdürlüyeti Umumiyesi .	ایتمه کولونجه	
Dahili (KILinik) .	Seririyati Dahiliye .	ایتمه کولونجه	
Harici (KILinik) .	Seririyati Hariciye .	ایتمه کولونجه	
Doğum KILiniki .	Seririyati Veladiye .	ایتمه کولونجه	

030 10 146 72 11

Ek 9

ARŞİVLEME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
BİLGİSAYARLI ARŞİV

B = 5

176216

T E L

Ankara: 22.8.936

Halkevi Başkanlığına

Dil kurultayı 24 Ağustos 936 Pazartesi günü saat
14 de açılacaktır radyolarınızı buna göre tanzim ediniz
sevgiler 847

C H P Genel Sekreteri Adına
Munir Akkaya

490	01				3	13	15
-----	----	--	--	--	---	----	----

BCA, 490.01.3.13.15

Ek 10

CEZAYİR GENEL SEKRETERLİĞİ
CUMHURİYET HALK PARTİSİ

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Genel Sekreterliğine

Sayı
8/843

B = 5

20/8/1936

C . H . P . Başkanlığına

A C E L L E :

Dil kongresine ne kadar ehemmiyet vermekte olduğumuz malûmdur . Ayın yirmi ikisinden itibaren gazeteler kongrenin ehemmiyetinden bahsetmeye başlayacaklar ve kongre devam ettiği müddetçe kongre Genel Sekreterliğinden yapılan tebliğlerle İstanbuldan verilecek diğer dil haberlerinin mahallî gazetelerle neşrinin her halde ve o günlerde bu bahis etrafında önemli makaleler yazılmasının teminini diler , saygılar sunarım.

C.H.P. Genel Sekreteri Adına
Giresun Sayılavı

M. Akkaya

490	01				3	13	15
-----	----	--	--	--	---	----	----

BCA, 490.01.3.13.15

CEMAL PASİPLERİ GENEL SEKRETERLİĞİ
Cumhuriyet Halk Partisi

Cumhuriyet Halk Partisi
Genel Sekreterliği
Sayı

7- Dil bayramı tezahüratı hakkında başlıca İstanbul gazeteleri ile Ulus gazetesine de telgraflarla malumat verilmesi ihmal edilmemelidir .

Yurdun ve yurtdaşların sıyasal , sosyal ve kültürel kalkınmasında omuzlarında çarefli ve ulusal ödev yükünü taşıyan bütün teşkilâtımızdan bu büyük ve ulusal bayram gününün tam bir heyecan ve hareket içinde geçirilmesini önemle ister , başarılar temennisiyle gözlerinizden öperim.

Dahiliye Vekili ve
C.H.P. Genel Sekreteri



136 İlkevi Başkanlıklarına
C.H.P. İlyöknurul Başkanlıklarına
Birinci, üçüncü, dördüncü ve Trakya Genel
İspekterliklerine
Bilgi olarak :Bakanlıklara ve T.Dil Kurumu
Genel Sekreterliğine yazıl ıtır .

490.01 3.13.15

R A P O R

Üçüncü Türk Dil Kurultayının "Güneş - Dil teorisi ve dil karşılaştırmaları" komisyonu, gerek Kurultay umumî toplantılarında ve gerek komisyonda Türk ve ecnebî dil âlimlerinin yüksek tezlerini dinlemiş, komisyonda Türk ve ecnebî âlimlerinin münakaşa ve mütekabil izahlarını göz önünde tutmuş ve bunlara istinaden şu neticeleri tespit etmiştir :

1.- "Güneş - Dil" teorisi, lengüistik âleminde esaslı bir devrim yapacak mahiyette tamamıyla orijinal, enterasan ve derin bir teoridir.

2.- Bu teori, yalnız lisanîyat meseleleriyle değil, aynı zamanda en geniş ve en getin antropoloji, arkeoloji, istuvar, preis-tuvar ve biyo - psikoloji meselelerinin halliyle de ilgilidir.

3.- Şimdiye kadar klâsik lisanîyat ilmi, güneşin beşer dilinin menşei üzerindeki derin tesirlerini gereği gibi hesaba katmayı düşünmemiş ve bu mühim âlimi ihmal etmiştir.

4.- "Güneş - Dil" teorisinin tevsiki hususunda Türk âlimlerinin mesaisi çok büyük ve mühimdir. Bilhassa Türk ve İndo - Çropeen dil grupları arasında bu teoriyi ilmi metotlara uygun bol misallerle izah yolunda yapılmakta olan ve muayyen kanunlara münceer olmak kabiliyeti gösteren etütlerin devamı temenni olunur. Aynı zamanda bu metoda göre

Türk ve Hamito - Semitik dil gruplarının mukayesesi yolundaki gelişmeler de ileri götürülmelidir. Bu sayede bugünkü lenğüistik yeni bir istikamet almış olacaktır.

Komisyonunda bulunan bütün ecnebî âlimler, Türkçenin derin ve esaslı surette tetkiki yapılmaksızın İndo - Öropeen ve Hamito - Semitik dillerin ve umumiyetle lisanîyatın tetkiki noksan kalacağına müttefik-tirler.

5.- Komisyonunda bulunan ecnebî âlimleri arasında "Güneş - Dil" Teorisini tanımakta bulunan bir kısım, pek çok noktalar üzerinde Türk arkadaşlarının görüşleriyle mutabakatlarını bildirmişlerdir. Diğer ecnebî âlimleri bu kadar az bir zamanda "Güneş - Dil" teorisinin tamamıyla tetkiki mümkün olmayacağını dikkate alarak, memleketlerine avdetlerinden itibaren Türk Dil teorisi üzerindeki tetkiklerini esaslı bir surette derinleştireceklerini beyan etmişlerdir.

Aynı zamanda komisyonunda bulunan bütün ecnebî âlimler, "Güneş - Dil" teorisini mevzu ittihaz ederek etütler neşreceklerini vadederler ve Türkiyenin yalnız dilcilik sahasında değil umumî kültür sahasında da yepyeni bir hızla mücehhez bulunduğunu ilim dünyasına tanıtmaya kendilerine bir borç saydıklarını bildirirler.

6.- Komisyonun Türk ve ecnebî azası gelecek Dördüncü Türk Dil Kurultayının toplanacağı zamana kadar "Güneş - Dil" teorisine ait tetkiklerini birbirine bildirmek suretiyle müşterek mesaide bulunacaklardır.

Komisyon, bu esasları tespit ettikten sonra, Kurultay umumî heyetini, Türk Dil Kurumunun sarfettiği ilmi mesaiden dolayı teşekkür etmesini ve bu mesainin devamı hususunda teşvikte bulunmasını teklife müttefikan karar vermiştir.

Mehmet İyüca
 Tazul Şimşir Aybaşı
 M. S. Savaşçı
 H. Resit Çoukurt
 K. Silaçar
 Mustafa Özalp
 Erion Sarıalim
 E. Ekrem-Tala
 N. S. Naim Enal

A. Saadettin
 P. İzzet
 H. Ç. Ç. Ç.
 J. Mustafa
 N. S. Savaşçı
 F. Güneş
 S. K. K.
 M. S. Savaşçı
 A. İ. İ.
 A. İ. İ.
 A. İ. İ.

KOMİSYON ÜYELERİ

Profesör Abdülkadir İnan	Türk Dili Kurumu Başkanını, Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi Profesörlerinden
Bay Agop Dilaçar	Öğretmen
Bay Ahmet Cevat Emre	Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu üyelerinden, Çanakkale Saylavı
Profesör Anagnastopoulos	Atina Üniversitesi Filoloji Profesörü
Dr. Bartolini	İstanbul Üniversitesi Lâtince ve İtalyanca Lektörü
Dr. Bombaçi	Napoli Şark Enstitüsü Profesörlerinden
Sir Denison Ross	Londra Şark Dilleri okulu Direktörü
Bay Ercüment Ekrem Talu	Eski Varşova Büyük Elçilik Yönetkisi
Bayan Esmâ Nayman	Seyhan Saylavı
Profesör Gabidullin	Moskova Üniversitesi Şark Tarihi Profesörlerinden
Dr. Gese	Prusya Akademisi Üyelerinden
Bay Hasan Cemil Çambel	Türk Tarih Kurumu Başkanı, Bolu Saylavı
Profesör Hasan Reşit Tankut	Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Üyelerinden, Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi Profesörlerinden, Maraş Saylavı
Père Hilaire de Barenton	Fransız stimerologlarından
Bay Hüseyin Namık Orkun	Gazi Terbiye Enstitüsü Tarih Öğretmeni
Profesör İbrahim Necmi Dilmen	Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri, Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi Profesörlerinden, Burdur Saylavı
Bay İsmail Haluk Cendey	Eski Kurmay Albay, Biçki Yurdu Müessesisi

Bay İsmail Hamî Dannişmend	Öğretmen ve Muharrir
Profesör Jean Deny	Paris Şark Dilleri Okulu Profesörlerinden
Dr. Kuergiç	Viyana Şark Filolojisi Doktorlarından
Profesör Koji Okubo	Japonya Türk İslâm Enstitüsü Direktörü
Dr. Mehmet Ali Ağakay	Hakimiyeti Millîye Okulu Göz Hekimi
Profesör Meşcaninof	Sovyet Birliği İlimler Akademisi Üyelerinden
Dr. Miatef	Sofya Kral Kütüphanesi Uzmanlarından
Bayan Mihri Pektaş	Malatya Saylavı
Profesör Naim Onat	Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Üyelerinden, Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi Profesörlerinden, Konya Saylavı
Profesör Németh Gyula	Budapeşte Üniversitesi Felsefe Fakültesi Dekanı
Bay Mucaffer Muhtim Dalaklıç	Eski Mektupçulardan
Profesör Dr. Saim Ali Dilemre	İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi Profesörlerinden, Erzurum Saylavı
Profesör Samoiloviç	Sovyet Birliği İlimler Akademisi Üyelerinden, Türkiye ile İlimi münasebetler komisyonu Başkanı
Profesör Yusuf Ziya Özer	Ankara Hukuk Fakültesi Profesörlerinden, Eskişehir Saylavı
Profesör Zayançkovski	Varşova Üniversitesi Profesörlerinden

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Hususi Kalem Müdürlüğü
5/370

10/II/934

Trakya Umumi Müfettişliğine

Büyük önderimiz Gazi Hazretlerinin son nutuklarında kullandıkları öz Türkçe kelimelerin bir örneği başlı olarak gönderildi. Bunların Nahiye'lere kadar dağıtılarak dilimizi yabancılara dillerin mal olan kelimelerden kurtaracak ve güzel Türkçeyi bir kat daha güzelleştirecek olan bu kelimelerin yazılarda yeri geldikçe kullanılmasını yazı yazan bütün memurlarımıza tebliğ ettirmenizi rica ederim.

Gönderilen örneklerin sayı⁸¹ yetmezse orca çoğaltılarak yazı yazarken göz önünde bulundurulmak üzere bütün yazı dairelerimize ve memurlarımıza dağıtılmalı ve Gazi Hazretlerinin bu yolda yeni öz Türkçe kelimeleri derleyen nutukları ve beyanatları çıktıkça bu gönderdiğim örnek gibi çoğaltılarak icabedenlere dağıtılması âdet edinilmelidir efendim.

Dahiliye Vekili

Ekmen
S. Kaya

S. Kaya

gajus
17.11.34

T.	U.	M.
Kayıt Tarihi	Kayıt No	
1	153	

Das-
18.11.34

180900-424

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

4.12.1950

Yüce Genel Sekreterliğe

Türk Dil Kurumunun 18.11.1950 de toplanan Genel merkez kurulu 22.11.1950 *beleşim* Kurultayın olağan üstü toplanmasına karar verdi. Bu toplantıya Tüzüğe göre Kurumun Başkanı olan Millî Eğitim Bakanı Başkanlık *değışti* ~~etmiştir~~. Bu olağanüstü kurultayda teşkilâta müteallik bazı Tüzük maddelerinin değıştirilmesi konusulacaktı.

Anladığıma göre Millî Eğitim Bakanının maksadı : Tüzüğün koruyucu Başkanına ait olan dördüncü, Başkanına ait olan sekizinci, Halk Partisine ait olan 11 inci maddeleriyle fesih halinde kurum mallarının Halk Partisine geçeceğini gösteren 48 inci ve bayramlarda koruyucu Başkanına telgraf çekilmesine dair olan 49 uncu maddelerini kaldırmak veya değıştirmektir.

x
x x

Millî Eğitim Bakanının bu maksatları gerçekleştirebilir mi ? Aşağıdaki satırlar bize bu hususta bir fikir verebilir.

Altıncı Kurultayda iktidar bizde iken o vakitki Bakanımız Dil kurumunu kendi şahsî nüfuzuna sokmak tertibi almıştı. Otuz kişilik bir bilim kuruluna karşı yönetim kurulunu beş kişiye indirmiş ve bu beş kişinin ikisini de kendi memurlarından seçti. Zaman vefa etmediği için 22 Mayıs'ta kurumun otuz kişilik bilim kurulu başına döndü. Başkanları Memduh Şevket Esendal hemen istifa etti. Bunlar, yeni Bakanla temas yolları arıyordu. Bazıları şahsan gidip kendisini ziyaret etmemi, bazıları yazı ile temasa geçmemi istediler. Ben yazışma yolunu tercih ettim. Eylül'de ağır bir hastalığa tutuldum. Bu müddet zarfında bu baskılar devam etti. Ağâh Sırrı Levent Bakanla şahsan görüşmemi ısrarla istiyordu. Bu konuya Genel Başkanımızın adına bile karıştılar.

DEVLET ASKINLIĞI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Nihayet Mehmet Ali Ağakay ve Ömer Asım Aksoy (Eski Gaziantep Milletvekilleri) un teşebbüsü ile Genel merkez kurulu kendi kendini topladı. Tüzüğe göre Bakanın bulunmadığı yerde bu kurula Genel Yazgan Başkanlık eder. Başda Hasan Âli Yücel, Hakkı Tarık Us, Peyami Safa, Profesör Necmettin Halil Onan olmak üzere benden Başkana toplandığımızı bildirmemi ve kendisini davet etmeni istediler. Bakan gelmedi. Ardı sıra benim Başkanlığında Hasan Âli Yücel, Hakkı Tarık Us, Peyami Safa, Necmettin Halil Onan ve Kemal Turan'dan mürekkep bir heyetle makamına gidip Bakanın ziyaret etmemizi karar altına aldılar. İkinci gün Bakanla gittik. Bakan da arkadaşları da bu ziyarete hazırlıklı görünüyordular. Olağanüstü Kurultayı çağırma kararı orada verildi. Bakan, Millî Eğitim Bakanının Başkanlığına ve muhalefet Parti Liderinin koruyucu Başkan olmasına itiraz ediyordu.

Döndük, Millîkati Genel merkez kuruluna bildirdik.

Son üç gün bilim kurulu olarak çalıştık. Durmadan yönetim kuruluna hücum ettiler. Hasan Âli Yücel Parti müfettişliğinden bile bahsetti.

Bu beş altı zatın maksadı bilim kurulunu olağan üstü kurultaya hazırlamaktı. Muvaffak da oldular. Çünkü bilim kurulundan bazıları :

- A) Dil kurumunun Üniversite profesörlerinden,
- B) Bu profesörlerin sade türkoloji ile ilgili filologerlerden mürekkep olmasını,
- C) Eskisi gibi aylıklı yerler açılmasını,
- D) İktidarın hizayesinlen ve yardımından faydalanmasını istiyordu.

x^x
x^x

22.11.1950 de Bakan geldi. Bakanın gelmesinden on dakika evvel yönetim kurulunun beş üyesinden biri olan ağâh Sarı Levent elime bir buçuk satırlık bir istifa kâğıdı tutuşturdu. Çok yalvardım geri almadı. Millî Eğitim erkânından biri olan diğer bir yönetim üyesi de daha evvel istifa etmişti.

Bakan, Levent'in istifasını esas tuttu. Mademki teşkilâtın bozukluğundan şikâyet ediyorsunuz. Biz de kurultayı toplar düzeltiriz dedi. Bu beyanat üzerine Levent istifasını geri aldı ve olağanüstü kurultayın 8 Şubatta toplanmasına karar verildi.

x^x

21

~~BAKANI~~ ~~BAKANI~~ ~~BAKANI~~

Bilim kurulu üyelerinden, sırf ilim ve dil devrimi gayretiyle çırpınan dört beş profesörden başkaları tamamıyla politika içinde idiler. Meğer bunların kimisi dil kurumunda dünyalık bulmak, kimisi İLâhiyat fakültesinde ve gazetecilik enstitüsünde hocalık elde etmek kimisi buldukları yeri muhafaza etmek, ~~memurlar~~ üyeler de Bakara hoş görünmek çapasında imişler.

x
x x

Olaganüstü kurultay Şubatın 8 inci günü toplanacaktır. Üyelerimiz beş yüz küsurdur. Bunların çoğu bizden yana idi. Fakat son oturumda Peyami Safa Bakana akıl öğretti. (150 öğretmene izin verirseniz kurultaya gelirler iş kolaylaşır) dedi. Bakan da (tabii) cevabını vermekte bir beis görmedi.

Şimdi bir komisyon kurultaya sunulacak tüzük tasarısını hazırlamaktadır.

x
x x

Olaganüstü kurultaya iki ay vardır. ~~Tesbit~~ ^{tesbit} buyurduğunuz üç kişilik bir komisyonla Partide bu konu üzerinde çalışmanızın faydelli olacağını arzeder üstün saygılar sunarım.

H. Resit Tankut

H. Resit Tankut

Gen. İdar. Kurulu

11.12.50

G

72

C. H. P.
SAMSUN HALKEVİ
Başkanlığı
Sayı
262

28/9/950

C.H.P Genel Sekreterliğine

C. H. P. ARŞIVI
29. IX 1950 Eki
4057

A N K A R A

-6. 10 1950

26/EYLÜL/950 salı gecesi saat 21 de
Evimiz salonunda Partililerin iştirakile
Dil Bayramının 18. yıl dönümü kutlanmış -
tır .

Halkevi Başkanının açışından sonra
Tarih ve Müze Kolu Başkanı Kazım Dilcimen
tarafından günün önemini belirten muka -
yeseli bir konuşma yapılmış ,öz Türkçe
şiiirler okunmak suretile geceye nihayet
verilmiştir.

Hiç bir resmi şahsiyet toplantıda bu -
lunmamıştır. Bilgi edinilmesini saygılarım -
la arz ederim .

Halkevi Başkanı
Nazım Tikiroğlu

490 01 1173 120 2